

MONUMENTA LINGUÆ SLOVACÆ
VOL. VII

MONOGRAPHIÆ

Tomus 2

LINGUA AMBONIS

MULTILINGUISMUS PRÆDICATIONUM PATRUM
FRANCISCANORUM SÆCULI XVIII.

Scripsit

IOANNA LABANCOVA

2021

Universitas Comeniana Bratislavensis

PAMÄTNÍKY SLOVENSKÉHO JAZYKA VOL. VII

MONOGRAFIA

Diel 2

JAZYK KAZATEĽNICE
MULTILINGVIZMUS VO FRANTIŠKÁNSKOM
KAZATEĽSTVE 18. STOROČIA

Napísala

IVANA LABANCOVÁ

2021

Univerzita Komenského v Bratislave

Táto publikácia bola vypracovaná v rámci projektu APVV-16-0374
Slovacikálne texty z bývalého Uhorského kráľovstva na príklade Horného Uhorska
(1500 – 1780)

© Ivana Labancová

Recenzovali:

Doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD.

Doc. PhDr. Erika Brtáňová, CSc.

Jazyková úprava:

Peter Benka

Preklad resumé do angličtiny:

Stanislava Kuzmová

Obrázok na obálke: Iniciála „S“ z diela – D. THOMAS AQUINATIS: *Secreta Alchymiae magnalia. Coloniae Agrippinae : Exudebat Nicolaus Bohm-bargen, 1579, s. 3.*

Návrh obálky: Martin Homza a Matúš Brilla

Grafika: Matúš Brilla

Vydala Univerzita Komenského v Bratislave, 2021

ISBN 978-80-223-5305-2

OBSAH

ÚVOD	7
1. VÝSKUM KAZATELSTVA A JEHO DOTERAJŠIE VÝSLEDKY	13
2. OSOBITOSTI PRAMENNÉHO MATERIÁLU	25
2.1 Františkánske kázne z archívu bratov minoritov v Levoči	25
2.2 Osudy pramenného materiálu v 20. storočí	31
2.3 Kázeň a jej kompozícia v 18. a 19. storočí	33
3. TEORETICKÉ A METODOLOGICKÉ OTÁZKY VÝSKUMU	39
3.1 Základné otázky výskumu kázní	39
3.2 Limity a perspektívy výskumu kázní	44
3.3 Fenomén viacjazyčnosti v kazateľskom výskume	48
4. VIACJAZYČNOSŤ NA POZADÍ KONFLIKTU	54
4.1 Kázne s tematikou konfliktu alebo „draví vlci v ovčom rúchu“	56
4.2 V konflikte s „nekatolíkmí“ alebo „Nie každý vojde“	69
4.3 Jazyk kázne na pozadí konfliktu	76
5. KNIŽNICA AKO SVEDECTVO VIACJAZYČNOSTI KAZATEĽOV	82
6. JAZYK KÁZNÍ NA PRÍKLADE TEXTOV MULTILINGVÁLNEHO KAZATEĽA	89
6.1 Kazateľská prax istého anonymného multilingválneho kazateľa	91
6.2 Podoby jazyka a ich závislosť od zdroja kázne	110
ZÁVER	123
SUMMARY	127
BIBLIOGRAFIA	131
<i>Archívne pramene</i>	131
<i>Publikované pramene a staré tlače</i>	131
<i>Sekundárna literatúra</i>	135
INDEX	153
OBRAZOVÉ PRÍLOHY	159

Úvod

Pravdepodobne niet človeka, ktorý by sa v istom momente svojho života nestretol s kázňou v nejakej jej forme. A to bez ohľadu na to, či máme na mysli osobu veriacu alebo nie. Ide primárne o rečnícky žáner, ktorý má svojmu poslucháčovi sprostredkovať Božie slovo, odovzdať myšlienku, útočiť na jeho svedomie a aby to všetko malo svoj efekt, ideálne zaujatím udržať jeho pozornosť. Kázeň nikdy nebola a ani nemala byť limitovaná len múrmi kostola. Mala sa dostať čo k najväčšiemu počtu ľudí, vplývať na ich morálku a byť médiom rôznych informácií, kultúrnych i tých politických. Niet sa tak čomu čudovať, keď sa aj v súčasnosti čoraz častejšie možno stretnúť s kázňou aj v mediálnom priestore, kde sa dotýka spoločenských tém. Hoci zväčša sprevádzaná zmiešanými ohlasmi. Sleduje totiž ale oveľa staršie štruktúry, ktoré ju presahujú. Jej úlohou totiž nebolo zapáčiť sa svojim recipientom, ale byť im „morálnym zrkadlom“.

Na mieste sú tak otázky, či sú morálne odporúčania to jediné, čo v nej možno nájsť a či vôbec môže byť niečím zaujímavá aj pre historický výskum. Kázeň sa stala aj základným prameňom výskumu predkladaného textu, už siedmeho dielu edície *Monumenta Linguae Slovacae*. Konkrétne ide o rukopisné františkánske kázne z 18. a 19. storočia, ktoré boli prednesené na území ranonovovekého Horného Uhorska a dnes sú uložené v Archíve Kláštora bratov konventuálov – minoritov pri Kostole Ducha Svätého v Levoči. Úlohou nasledujúcich strán tak bude v kontexte tohto materiálu zodpovedať aj vyššie položené otázky.

Hneď v úvode poviem, že kázeň nepatrí medzi vďačné pramene pre historikov. Kázňových textov, zvlášť tých zo sledovaného obdobia, sa totiž v domácich i zahraničných pamäťových inštitúciách zachovalo obrovské kvantum z pera či už známych alebo anonymných autorov. Navyše vzhľadom na konzervatívny charakter prameňa, a teda aj jeho odolnosť voči trendom, sa väčšina textov vyznačuje generickou povahou. Tá sa prejavuje v zámere písať text nadčasovo, aby bola jeho výpoveď všeobecne platná bez ohľadu na priestor a čas, v ktorom odznieva. Tento fakt nesie aj pragmatický rozmer. Kázeň sa tak dala použiť opakovane.

To bolo aj jedno z prvých úskalí výskumu, s ktorým sa bolo potrebné vysporiadať. V mojom prípade tento výskum nevznikal na zelenej lúke. Františkánske kázne z 18. a 19. storočia boli predmetom môjho záujmu už pri bakalárskej i diplomovej práci. Počas tohto obdobia som mala možnosť zoznámiť sa s korpusom kázní, čo predpokladá istú výhodu pri koncipovaní ucelenejšieho výskumu. V tom čase som si však pri výskume nekládla

správne otázky. Prirodzene ma to totiž ťahalo k obsahovej analýze prameňa, čo sa vzhľadom na jeho „modelový“ charakter pri väčšine textov ukázalo ako slepá ulička. V korpuse nachádzame zopár textov, ktoré nám sprostredkujú konkrétne historické udalosti a dopĺňajú tak iné chýbajúce pramene alebo reflektujú isté politické či spoločenské problémy. Ide však naozaj len o veľmi zriedkavé úkazy. Z toho dôvodu bolo potrebné prehodnotiť výskumné otázky a metodologický prístup k nim.

Moja dovtedajšia pozornosť z obsahu, teda jednoducho povedané, „čo“ kázeň hovorí, sa presunula do roviny, „ako“ to hovorí. Centrom záujmu sa tak stal jazyk kázní, ako druhá línia môjho výskumu. Čiastočne som, samozrejme, jazyk vnímala aj pred tým, avšak len v bežných kontextoch lingvistických a literárnych výskumov vývinu jazyka v tomto období, čo bolo viac-menej len logickým výsledkom môjho predchádzajúceho štúdia slovenského jazyka a literatúry. V rámci prehodnocovania prístupu som tak na jazyk začala nahliadať ako na sociolingvistický konštrukt a začalo ma zaujímať, čo jazyk vypovedá o jeho samotnom používateľovi, ale aj o spoločnosti, ktorej je súčasťou. Ostatné jazyky v prameňoch tak už neboli rušivými elementmi, ale ich prítomnosť, či už explicitná alebo nepriama, získala pre výskum výpovednú hodnotu.

Spočiatku som sa výskum portfólia kázní z minoritského archívu snažila rozšíriť o ďalší materiál zo Slovenskej národnej knižnice v Martine a tiež z Univerzitnej knižnice v Bratislave. To by však pramennú základňu navýšilo o stovky ďalších textov. Mojm pôvodným zámerom takisto bolo vytvoriť databázu kázní zo sledovaného korpusu. Tento cieľ som čiastočne naplnila už v mojich predchádzajúcich, ešte záverečných prácach. Hoci by táto databáza mala užitočný praktický rozmer, jej kompletná realizácia nebola v možnostiach tohto textu.

Pri výskume som narazila na zopár problémov a jedným zo základných bol nedostatok teoretických prác, ktoré by ukotvovali kázeň ako typ prameňa pre historický výskum v kontexte sledovaného obdobia. V tomto ohľade boli aspoň čiastočne nápomocné práce zahraničné alebo tiež práce založené na stredovekom pramennom materiáli. Podrobnému prehľadu kľúčových prác skúmajúcich kázne z ich jazykovedného, literárneho, filologického či historického aspektu sa venujem hneď v prvej kapitole predkladanej práce.

Ku korpusu rukopisných prameňov, ktoré sa stali základnou bázou výskumu, vyvstalo množstvo otázok. Pred akýmkoľvek ďalším výskumom som považovala za dôležité na ne hľadať odpovede alebo ich minimálne otvoriť diskusii. Prečo v tomto pokročilom období 18. a 19. storočia nachádzame takéto množstvo práve rukopisných kázní? Na čo konkrétne tieto

texty slúžili? Išlo o kázne, ktoré sa reálne prednášali alebo boli určené na čítanie? Išlo o texty, ktoré prípadne slúžili ako praktické cvičenie pre mladých zaučujúcich sa kazateľov? Prečo sú vo forme jednotlivín? Zodpovedá ich momentálne uloženie aj ich pôvodnému stavu?

Aby som aspoň čiastočne zodpovedala tieto otázky, považovala som za nutné charakterizovať prameň. Nielen jeho vonkajšiu a vnútornú štruktúru, ale aj jeho momentálny stav archivácie a tiež udalosti, ktoré tomu predchádzali. Za aktuálny stav kázni v korpuse totiž zodpovedajú udalosti 50. rokoch 20. storočia, keď dochádzalo k rušeniu kláštorov komunistickým režimom a ničením či zoštatňovaním ich majetkov. Archivne a knižničné materiály neprinášali nejaký priamy úžitok, a tak s nimi aj bolo nakladané. Po päťdesiatich rokoch od spomínaných udalostí sa postupne knihy i archívne navracali späť ich pôvodným majiteľom, ako to napríklad pozorujeme aj v prípade minoritského kláštora v Levoči, kde sa dnes sledované kázne nachádzajú. Okrem tohto popisu a zhodnotenia však bolo potrebné pri výskume zobrať do úvahy aj funkcie kázne, jej prínos, ale aj limity. Čo nám teda kázeň môže ponúknuť, ale čo sa z jej písaného záznamu nedozvedáme. Aké boli myšlienky, názory či predstavy dobového človeka, ale tiež na druhej strane, do akej miery bol schopný recipovať kazateľove slová. Tieto a ďalšie otázky sú predmetom druhej a tretej kapitoly.

Druhou líniou môjho výskumu sa stal samotný jazyk kázni či jazyková prax kazateľov. Hoci je kázeň prameňom konzervatívnym, dokázala absorbovať zmeny v spoločnosti a reagovať na ne. Status jazyka sa v období raného novoveku mení. Jeho výber získava novú hodnotu a používanie sleduje istý zámer. Ranonovoveká spoločnosť Horného Uhorska sa vyznačovala rôznorodosťou, a teda aj pluralitou jazykovou, etnickou i náboženskou.

Už od obdobia neskorého stredoveku možno pozorovať oslabovanie latinčiny v prospech vernakulárnych jazykov aj v písomnej sfére. Jeho miera však závisela od konkrétnej komunikačnej situácie a prostredia, v ktorom prebiehala. Ich rozmachu ešte viac doprial raný novovek, a teda spoločenské, konfesijné i politické zmeny. Príčinu prítomnosti domácich jazykov možno hľadať najmä v pragmatických potrebách zrozumiteľnosti. Z potreby sa však postupne stával zámer, a tak aktéri používaním istého jazyka často sledovali aj svoje mocenské ciele.

Pri mojom výskume tak vychádzam z predpokladu, že práve v tomto prostredí sa náboženské spory prejavili aj na samotnom jazyku kázňových textov. Na základe tejto hypotézy som si zvolila výskum fenoménu viacjazyčnosti na príklade františkánskej kazateľskej praxe vo vrcholnej fáze vernakularizácie.

Túto viacjazyčnosť sledujem v troch rozličných situáciách. Prvá z nich je postavená na príklade vzťahu jazykov v kontexte náboženského konfliktu. Podkladom sa v tomto prípade stali kázne na *Siedmu nedeľu po Zoslaní Ducha Svätého* s ich biblickou perikopou zo siedmej kapitoly z Matúšovho evanjelia *Chráňte sa falošných prorokov: prichádzajú k vám v ovčom rúchu, ale vnútri sú draví vlci ... (Mt 7,15 – 21)*. Táto téma bola na vykreslenie konfliktu populárna už v období stredoveku a jej využitie sa nezmenilo ani v 18. storočí. V prípade jednej zo sledovaných kázní sa spor medzi katolíkmi a evanjelikmi prejavil výraznejšie, keďže témou textu bola Eucharistia a jej adorácia. Na tomto príklade tak budem pozorovať správanie sa jazyka (vzťah medzi latinčinou a slovenčinou) na pozadí náboženského konfliktu.

V druhom prípade budem viacjazyčnosť sledovať na príklade intelektuálneho zázemia kazateľov. Ako základ pre túto časť výskumu som si vybrala kláštornú knižnicu bratov minoritov v Levoči. Latinčina si v cirkevnom prostredí držala aj v tomto období svoju neochvejnú pozíciu dominantného jazyka, ale tiež jazyka univerzálneho. Cieľom je na základe inventára z 18. storočia odsledovať, aké jazyky sa v ich zbierkach nachádzali a či možno vidieť vzťah medzi konkrétnym jazykom a témou jednotlivých diel. Analýzou knižničnej zbierky v piatej kapitole bude azda možné zhodnotiť kolektívne jazykové kompetencie členov rádu.

Napokon trojicu uzatvára prípadová štúdia anonymného multilingválneho kazateľa. Na jeho príklade by som rada zhodnotila individuálnu kazateľskú, ale najmä jazykovú prax v období 19. storočia. Základom sa tak stali kázne autora, ktorý je unikátny hneď z viacerých dôvodov. Jednak sa z jeho zápisov dozvedáme o kazateľských zbierkach ako zdrojoch jeho textov, na druhej strane nachádzame jeho rukou zaznamenané kázne v troch jazykoch zbierky, v latinčine, nemčine a slovenčine. Okrem týchto jazykov je v jeho textoch prítomná takisto čeština, poľština a maďarčina. Na prieskore šiestej kapitoly by som tak rada zhodnotila a pokúsila sa odpovedať na otázku, či týmto jazykom možno prisúdiť v kazateľových textoch konkrétnu funkciu a či výskyt týchto jazykov sleduje nejaké intencie.

Na nasledujúcich stranách je tak mojím cieľom zadefinovať žáner kázne v období 18. a 19. storočia a diskutovať o otázkach, ktoré ako prameň otvára. V druhej časti práce budem zase sledovať príklady viacjazyčnosti v prameňoch spätých s kazateľskou praxou františkánov v sledovanom období, jej polohy a premeny. Ambíciou práce je tiež obohatiť výskum kazateľstva o ďalší špecifický pramenný materiál.

Tento priestor by som takisto chcela venovať poďakovaniu sa ľuďom, ktorí sa výraznou mierou pričínili o vznik tejto práce a boli oporou pri jej

zrode. V prvom rade patrí veľká vďaka a tiež úcta môjmu školiteľovi, prof. Martinovi Homzovi, ktorý videl vo mne potenciál už počas bakalárskeho štúdia a dal mi šancu ho naplniť. Bol to tiež on, kto prišiel s víziou výskumu slovenskojazyčných františkánskych kázni, ktorý o pár rokov neskôr zapadol ako kúsok skladačky do oveľa širšieho kontextu.

Celý môj výskum bol formovaný najmä inšpiratívnymi vedkyňami. Ich rady, usmernenia a poštuchnutia, častokrát silnejšie než by bolo príjemné, mi pomohli sa nájsť v tom obrovskom a dovtedy stále neznámom množstve kazateľského materiálu a postupne tak vytvárať predstavu o konkrétnom výskume. Veľká vďaka patrí Dr. Eve Kowalskej z Historického ústavu SAV za vôbec prvú cennú kritiku a rady, ktoré pomohli usmerniť môj výskum hneď v jeho zárodku. Keďže práca vychádza z mojej dizertácie, veľká vďaka patrí aj mojim oponentom, ktorých rady prácu posunuli do tejto podoby. Za ochotu poradiť a za spätnú väzbu som vďačná prof. Zuzane Lopatkovej z Katedry histórie FF Trnavskej univerzity v Trnave, doc. Erike Brtáňovej z Ústavu slovenskej literatúry SAV a prof. Petrovi Kónyovi z Inštitútu histórie FF Prešovskej univerzity v Prešove.

Osobitná vďaka na tomto mieste patrí mojej školiteľke počas štipendijného pobytu Ernsta Macha vo Viedni Dr. Pavlíne Rychterovej z Österreichische Akademie der Wissenschaften. V prvom rade za jej prijatie a ochotu pomôcť mi v čase, keď som s výskumom nevedela pohnúť. Vďaka jej konzultáciám plných rád a odporúčaní, a tomu, že pomohla pretaviť moje neisté predstavy do reálnej podoby, je teraz možné túto prácu držať fyzicky v rukách.

V neposlednom rade by som sa na tomto mieste chcela poďakovať mojim kolegom, ktorých môžem nazývať aj priateľmi. Dr. Stanislave Kuzmovej, Dr. Petrovi Benkovi a Dr. Jakubovi Palkovi patria moje vďaky za ich oporu, rady, trpezlivosť a ochotu kedykoľvek, naozaj kedykoľvek pomôcť.

Odborné rady a konzultácie by však boli zbytočné bez pomoci pracovníkov a pracovníkov v rôznych pamäťových inštitúciách. Najväčšia vďaka a úprimné Pán Boh zaplať tak patrí v prvom rade Kláštoru bratov konventuálov – minoritov pri Kostole Duchu Svätého v Levoči, menovite pátrovi Adamovi Baranovi, OFMConv. a bratovi Jánovi Čirákovi, OFMConv. za ich vždy ochotnú komunikáciu a dlhoročnú spoluprácu počas mojich výskumov u nich v archíve. Vďaka však patrí aj Mgr. Monike Fekiačovej zo Spišského archívu v Levoči a Mgr. Karin Šišmišovej z Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice, ktoré mi vychádzali v ústrety aj na diaľku počas pandemického obdobia.

Bez slobodného a bezpečného rodinného zázemia by však akademická práca nedostávala svoj dostatočný priestor. Najväčšia vďaka preto patrí

mojej rodine, mojim rodičom, súrodencom a ich rodinám, najmä však môjmu snúbencovi Marekovi, ktorý mi už deväť rokov vytvára milujúce a podporné prostredie, a pomáha mi ustáť aj tie ťažšie chvíle. V neposlednom rade patrí moja vďaka aj všetkým mojim priateľom, ktorí vždy ochotne vypočuli, čo bolo potrebné vypočuť, a pomohli v momentoch, ktoré si to vyžadovali.

1. VÝSKUM KAZATELSTVA A JEHO DOTERAJŠIE VÝSLEDKY

V odbornej literatúre patrí sťažovanie sa slovenskej historiografie na absenciu výskumu už medzi obligátne klišé. Pokojne by sme ho mohli uplatniť aj na tému predkladanej práce. Neboli by sme totiž ďaleko od pravdy, ak by sme tak aj v prípade ranonovovekej kazateľskej praxe na nasledujúcich riadkoch tvrdili. Na tomto mieste by som však priestor i energiu chcela upriamiť optimistickým smerom. Treba totiž povedať, že nekonzistentná a nesystematická pozornosť, ktorej výsledkom boli len čiastkové a roztrieštené výstupy, sa pomaly stáva minulosťou. Kázne sa stávajú predmetom výskumu čoraz väčšieho počtu projektov, ktoré okolo seba sústreďujú menšie tímy výskumníkov.¹ Napriek tomu nateraz v slovenskej historiografii stále chýbajú ucelené diela, ktoré by poskytovali základný teoretický, metodologický prehľad o kázni ako pramennom materiáli, o jeho štruktúre, obsahoch, perspektívach ďalšieho výskumu naprieč storočiami, teda nielen v období stredoveku, ale aj raného novoveku. Nápomocné nám v tomto ohľade môžu byť zahraničné výskumy. Rozpracované na vysokej úrovni a už s niekoľko dekád starou tradíciou (keď hovoríme len o areálovo blízky výskumoch) sú napríklad česká, poľská, maďarská i nemecká historiografia.

Interdisciplinárny charakter kázne predurčil texty k ich statusu na pomedzí záujmu rôznych vedných odborov. Azda neprekvapí, že kázeň je zo

Interdisciplinárna kázeň

¹ Za všetky spomeňme napríklad dlhodobú činnosť doc. PhDr. Eriky Brtáňovej, CSc. z Ústavu slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied, ktorá realizovala projekt VEGA 2/0170/14 : *Kázne a reči. Homiletická tvorba 16. – 19. storočia v kontexte slovenského literárneho vývinu*. V rámci neho bol 21. novembra 2017 organizovaný aj vedecký seminár s rovnomeným názvom. Pre detaily udalosti pozri MARTIN BRAXATORIS: Vedecký seminár Kázne a reči. In: *Slovenská literatúra : revue pre literárnu vedu*, 2018, roč. 65, č. 2, s. 162 – 164. E. Brtáňová sa organizačne i vedecky spolupodieľa na ďalšom prebiehajúcom projekte, tentokrát už APVV-19-0158 *Slovenská kázňová spisba v 19. storočí* pod vedením prof. PhDr. Petra Zubka, PhD. z Katedry slovenského jazyka a literatúry z Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Významným počínom v tomto ohľade je takisto projekt Mgr. Stanislavy Kuzmovej, MA, PhD. z Katedry slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského s názvom VEGA 1/0881/22 *Vzory a mechanizmy sociálnej komunikácie v kazateľstve na území dnešného Slovenska od stredoveku do raného novoveku*. Projekt venovaný neskorostredovekým aj ranonovovekým kázňam má za úlohu zhodnotiť vplyv učenia náboženského aj nenáboženského charakteru na širšie vrstvy populácie za predpokladu neustále sa meniacich celospoločenských faktorov. Cieľom je zmapovať zmeny v pastoračnom vzdelávaní vďaka univerzitám, rádom v regióne, vďaka rozvíjajúcemu sa mestskému prostrediu a tiež počiatkom reformačného hnutia. Jeho zámerom je takisto obohatiť výskum, tradične realizovaný na materiáli 19. storočia, poľažmo z 18. storočia, o starší materiál, ktorému bol výskum venovaný len veľmi zbežne. Kázne sa stali takisto predmetom výskumu multižánrového projektu APVV-16-0374 *Slovaciká z bývalého Uhorského kráľovstva na príklade Horného Uhorska (1500 – 1780)*, v rámci ktorého bol kázňovým textom vyhradený šiesty zväzok edície *Monumenta Linguae Slovacae*.

svojej povahy duchovného príhovoru v zornom poli teológov. Keďže ide o stále živý žáner, tí na ňu hľadajú najmä z pragmatického hľadiska pre potreby praxe.²

Jazykovedné
a literárnovedné
výskumy kázni

Najväčšej pozornosti sa kázňam ako pramennému materiálu doteraz dostávalo z pohľadu výskumu literárnych vedcov a lingvistov. Toto tvrdenie nereflektuje len stav v slovenskej historiografii, ale minimálne aj tých nášmu jazykovému areálu najbližších, charakter českej a poľskej literatúry. Aktivity slovenskej historiografie sledujú dve línie – tvorbu edícií, čoraz častejšie aj tých kritických, a samotná analýza prameňov, ktorej výsledkom sú nielen čiastkové štúdie, ale aj komplexnejšie vedecké monografie.

Tvorba
edícií kázni
v slovenskej
historiografii

Bez zbytočného lamentovania možno skonštatovať, že vytváranie edícií kázňových textov nepatrí medzi najvdčačnejšie projekty. Jednak sa nám zachovalo nepreberné množstvo kázňového materiálu v domácich i zahraničných archívoch, navyše sa texty vyznačujú pomerne veľkým rozsahom a generickým obsahom. Pravdepodobne z týchto dôvodov doteraz nedošlo k systematickému vytváraniu edícií kázni. Väčšou škodou je ale absencia repertórií kázni v kontexte slovenskej, ale tiež stredo európskej kazateľskej tvorby, tie by totiž boli skvelou pomôckou pre zorientovanie sa v kvante materiálu.³

Realizácia edičných počínov bola takisto doteraz najmä doménou literárnych vedcov, jazykovedcov a filológov. Jednou z multižánrovo orientovaných snáh boli *Pramene k dejinám slovenčiny*⁴ vydávané Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra SAV. Svoje miesto si tu našli aj kázňové texty, avšak zámerom nebolo ich systematické vydávanie a už vôbec nie ich kritika. Išlo len o prezentáciu vzorového pramenného materiálu predpisovného

² Hoci je kázeň primárne súčasťou liturgie, a teda predmetom teologického výskumu, konkrétne homiletiky, ktorá ju skúma a zároveň tvorí z pohľadu jej výstavby, štruktúry a čo najefektívnejšieho uplatnenia prvkov za účelom svojich zámerov, v rámci tohto výskumu sa tomuto aspektu nebudem venovať. Zo základných prác, ktoré sa výskumu kázni venujú využívajúc metódy teologického výskumu, možno uviesť JOZEF VRABLEC – ANTON FABIAN: *Homiletika [základná a materiálna]*. [1.-2.]. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2001; MARIÁN MRÁZ: *Základná praktická teológia: dejiny, koncepcie, perspektívy*. Bratislava : Dobrá kniha, 1997; LUBOMÍR STANČEK: *Kňaz rétor*. Spišské Podhradie : Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka, 2001; JOSEF HRDLIČKA: *Štručná homiletika*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1991.

³ Na tomto mieste uvediem pre porovnanie príklad repertórií stredovekých latinských kázni JOHANNES BAPTIST SCHNEYER: *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für die Zeit von 1150 – 1350. 11 volumina*. Münster : Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1969; JOHANNES BAPTIST SCHNEYER: *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters. Für die Zeit von 1350 – 1500 [CD]*. LUDWIG HÖDL – WENDELIN KOCH (EDS.). Münster : Aschendorff Verlagsbuchhandlung, 2001.

⁴ MILAN MAJTÁN – JANA SKLADANÁ: *Pramene k dejinám slovenčiny 1*. Bratislava : Veda, 1992; TATIANA LALIKOVÁ – MILAN MAJTÁN: *Pramene k dejinám slovenčiny 2*. Bratislava : Veda, 2002; RUDOLF KUCHAR – IVETA VALENTOVÁ: *Pramene k dejinám slovenčiny 3*. Bratislava : Veda, 2008. Takisto dostupné na webe *Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV* v sekcii *Publikácie* <https://www.juls.savba.sk/ebooks.html>.

obdobia. Z bohatej základne rukopisných i tlačených kázní rôzneho konfesionálneho pôvodu, určených na rôzne príležitosti a z rôznych pamäťových (nielen slovenských) inštitúcií, hoci nie s výsledkom edície, čerpal *Historický slovník slovenského jazyka*.⁵

Tieto staršie aktivity postupne dopĺňajú nové, ktoré vznikajú ako výsledok dlhodobějších projektov. Z novších prác treba určite spomenúť ukážku kazateľstva 18. a 19. storočia, ktorú poskytla E. Brtáňová v publikácii *Slovo pánovno zostáva naveky*,⁶ kde pomocou prípadových štúdií k textom jednotlivých (nielen) kazateľov podáva prehľad o kazateľskej praxi tohto obdobia. Medzi najnovšiu edičnú tvorbu patrí šiesty diel edície *Monumenta Linguae Slovacae*, v ktorom sme edovaný výber kázňového materiálu z 18. storočia podporili štúdiami nielen o ich jazykovej stránke (P. Žigo), ale aj textami k najdôležitejším metodologickým a terminologickým otázkam k výskumu kázní v období novoveku i stredoveku (I. Labanová a S. Kuzmová).⁷

V edičných počinoch je ale oveľa aktívnejšia česká historiografia. To súvisí s dlhšou výskumnou tradíciou žánru kázne, ktorá v 90. rokoch využila jeho potenciál oveľa skôr než tá naša. Zatiaľ čo u nás sa väčšej pozornosti dostáva kázňam z katolíckeho prostredia,⁸ český výskum je omnoho rôznoodejší, nielen konfesionálne, ale aj jazykovo či časovo. Hoci je predmetom tohto výskumu najmä ranonovoveká a baroková spisba, na okraj spomeniem, že bohaté edičné počiny možno badať aj pre stredoveké texty.⁹ Spomedzi odborníkov a odborníčok, ktorí sa kázňam z 18. a 19. storočia venujú

Tvorba edícií kázní v českej historiografii

⁵ Detailný zoznam použitých prameňov pozri vo VINCENT BLANÁR: *Historický slovník slovenského jazyka*. Bratislava : Veda, 1991, s. 44 – 65. MILAN MAJTÁN (ED.): *Historický slovník slovenského jazyka, vol. 1 – 7*. Bratislava : VEDA, 1991. Dostupný aj online na webe JÚLŠ SAV v sekcii Slovníkový portál vo forme vyhľadávania <https://slovník.juls.savba.sk/>.

⁶ ERIKA BRTÁŇOVÁ: *Slovo Pánovo zostáva naveky. Z kázňovej tvorby slovenských spisovateľov 18.-19. storočia*. Bratislava : Veda, 2018.

⁷ IVANA LABANOVÁ – STANISLAVA KUZMOVÁ (EDS.): *Monumenta Linguae Slovacae, vol. VI. Teologicko-náboženské dokumenty: Františkánske kázne z 18. storočia*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2021. Edícia dostupná aj online na webe projektu <http://slovacika.sk/monumenta-linguae-slovacae/>.

⁸ Tento fakt súvisí aj s nedostupnosťou evanjelického pramenného materiálu. V mnohých prípadoch sú pramene v správe jednotlivých cirkevných zborov, ktoré, žiaľ, nemajú materiálne ani personálne kapacity na sprístupňovanie materiálov bádateľom.

⁹ Odbornej literatúry ku kazateľstvu v českých krajinách je nepreberné množstvo a na tomto mieste nie je dostatok priestoru na jej vymenovanie. Preto na tomto mieste spomeniem len jedno z aktuálnejších diel, pozri napríklad ANNA PUMPROVÁ: *Peter of Zittau. Sermons on the principal feasts / Petr Žitavský. Kázání na velké svátky*. Ostrava : Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2020. Pre prehľad stredovekých textov zachovaných v českých krajinách, ale aj prehľad odbornej literatúry k prameňom pozri napríklad ZDENĚK UHLÍŘ: *Středověké kazatelství v českých zemích: nástin problematiky*. In: *Almanach Historyczny*, 2005, roč. 7, s. 57 – 94.

nielen edične, spomeňme napríklad Miloša Sládka,¹⁰ Janu Maroszovú,¹¹ Jána Andrlého¹² či tiež Radmilu Prchal Pavlíčkovú.¹³

*Kľúčové
literárno-
jazykovedné
výskumy*

Na rozdiel od skromného počtu edícií o čosi lepšie je na tom stav vedeckých monografií či čiastkových štúdií v slovenskej odbornej literatúre. Niektoré publikácie sa však držia na všeobecnej úrovni a majú skôr prehľadový či encyklopedický charakter.¹⁴ Priekopníčkou systematického výskumu kazateľstva v slovenskej historiografii bola od 70. rokov 20. storočia literárna historička Gizela Gáfriková.¹⁵ Pokračovateľkou v tomto trende je už niekoľko desaťročí literárna vedkyňa Erika Brtáňová.¹⁶ Okrem vydávania štúdií a monografií sa pod ich vedením organizovali aj tematické konferencie či výskumné projekty. V prípade E. Brtáňovej sa výskumný záujem presúval postupne zo stredovekej kázne¹⁷ k tej novovekej,¹⁸ preto jej práce

¹⁰ MILOŠ SLÁDEK: *Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Praha : Argo, 2005; MILOŠ SLÁDEK: *Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze*. Praha : H & H, 2000; MILOŠ SLÁDEK: *Malý svět jest člověk, aneb, Výbor z české barokní prózy*. Jinočany : H & H, 1995.

¹¹ JANA MAROSZOVÁ: *Vera mundi lumina: Výbor dominikánských barokních kázání*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2016.

¹² ALENA A. FIDLEROVÁ – JAN ANDRLE: *Františku Nebeský, vyslanče přesmořský. Podoby úcty k sv. Františku Xaverskému v českých textech 17. a 18. století*. Příbram : Pistorius & Olšanská, 2010; JAN ANDRLE: *Raněnovověká bohemikální hagiografie o českých patronech : soupis legend, kázání a příbuzných textů o zemských patronech vydaných tiskem v l. 1550 – 1750*. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2021.

¹³ RADMILA PAVLIČKOVÁ: *Triumphus in mortem : pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*. České Budějovice : Veduta, 2008.

¹⁴ Medzi také diela patrí séria publikácií JOZEF MINÁRIK: *Stredoveká literatúra: svetová, česká, slovenská*. Bratislava : SPN, 1980; JOZEF MINÁRIK: *Renesančná a humanistická literatúra: svetová, česká, slovenská*. Bratislava : SPN, 1985; JOZEF MINÁRIK: *Baroková literatúra: svetová, česká, slovenská*. Bratislava : SPN, 1984; JOZEF MINÁRIK: *Dejiny slovenskej literatúry: staršia slovenská literatúra (800 – 1780)*. Bratislava : SPN, 1985.

¹⁵ GIZELA GÁFRIKOVÁ: *Zabúdané súvislosti: (štúdie o slovenskej literatúre 17. – 18. storočia)*. Bratislava : Slovak Academic Press, 2006; GIZELA GÁFRIKOVÁ: *Literárne dielo Hugolína Gavloviča (1712 – 1787) v súradniciach dobovej duchovnej kultúry a vzdelanosti: zborník zo seminára, Bratislava, 11. novembra 2002*. Bratislava : Serafín, 2004; GIZELA GÁFRIKOVÁ: *Ku koncepciám slovenského literárneho jazyka v 2. polovici 17. a na začiatku 18. storočia*. In: *Slovenská literatúra : revue pre literárnu vedu. Časopis Ústavu slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied*, 1993, roč. 40, č. 5, s. 348 – 356; GIZELA GÁFRIKOVÁ: *Niekoľko poznámok k poetike Bajanových kázaní*. In: LADISLAV KAČIC (ED.): *P. Paulín Bajan OFM (1721 – 1792) a slovenská hudba, literatúra, jazyk v 18. storočí: zborník referátov z konferencie, Skalica, 23.-25.6.1992*. Bratislava : Serafín, 1992, s. 65 – 72.

¹⁶ ERIKA BRTÁŇOVÁ: *Na margo staršej literatúry: zo žánrovej problematiky 11. – 18. storočia*. Bratislava : Kalligram, 2012; ERIKA BRTÁŇOVÁ: *Pamäť literárnej vedy: Gizela Gáfriková*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2017.

¹⁷ ERIKA BRTÁŇOVÁ: *Stredoveká scholastická kázeň: K recepcii latinských sermones v kódexoch slovenskej proveniencie*. Bratislava : Veda, 2000.

¹⁸ BRTÁŇOVÁ: *Slovo Pánovo zostáva naveky*; ERIKA BRTÁŇOVÁ: *Romantici – kazatelia*. In: *Štúr, štúrovci, romantici, obrodenci*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2016, s. 119 – 131; ERIKA BRTÁŇOVÁ: *Kazateľská metóda Alexandra Máčaya (K jednej z podôb*

možno považovať za akýsi komplexný pohľad na vývin tohto typu textu, jeho obsahu, štruktúry a formy. Aktívny výskum kazateľskej praxe realizuje tiež Gabriela Mihalková, ktorá sa okrem iného zameriava na deiktické prostriedky v kázňach autorov 18. a 19. storočia.¹⁹

Veľmi dôležitými počmami sú tie, ktoré spájajú výskumníkov rôznych vedných odborov do jedného pracovného tímu. Okrem projektov, ktoré sú ale väčšinou uzavretými svetmi, sa organizujú a interdisciplinárnemu dialógu sú nápomocné tiež verejné fóra vo forme konferencií či workshopov. Výsledkom takých máme k dispozícii zborníky ku kazateľskej tvorbe s interdisciplinárnym podtextom. Medzi také patrí napríklad zborník *Slovenská kazateľská tvorba 19. storočia*,²⁰ ktorý vznikol ako výstup z projektu zameraného na výskum kázne ako teologického, literárneho i historického prameňa.²¹ Editori i jednotliví prispievatelia spoločne vytvorili publikáciu, ktorú koncipovali uvedomujúc si interdisciplinaritu kázňového textu a snažiac sa tento charakter uchopiť. Zborník vo svojom výsledku ponúka štúdie s rôznou tematikou i metodologickým prístupom a dotýka sa väčšiny aspektov tohto špecifického prameňa.

barokovej homiletiky). In: MICHAELA TIMKOVÁ – IVAN GOJDIČ (EDS.): *Umenie na Slovensku v historických a kultúrnych súvislostiach 2007. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie, konanej v Trnave 24. a 25. októbra 2007*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2008, s. 76 – 80; ERIKA BRŤÁŇOVÁ: Tematizácia rodinného života v pohrebných kázňach. In: *Forum Historiae*, 2012, roč. 6, č. 1, s. 62 – 70; ERIKA BRŤÁŇOVÁ: Kázňová próza vo výskume Gizely Gáfríkovej. In: *Pamäť literárnej vedy. Gizela Gáfríková*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2017, s. 70 – 79.

- ¹⁹ GABRIELA MIHALKOVÁ: Deixa v kázni Jakuba Vojtecha Gazdu. In: *Studia Capuccinorum Boziniensia IV*. Bratislava : Vydavateľstvo Minor, 2018; GABRIELA MIHALKOVÁ: Deiktické prostriedky v reči Jonáša Záborského v komparácii s deixou v kázňach a rečiach slovenských autorov z 18. storočia. In: *Súčasná slavistika na Ukrajine a v Európe*. Užhorod : Užhorodskij nacionalnyj universytet, 2019; GABRIELA MIHALKOVÁ: Personálna a sociálna deixa v slovenských kázňach a rečiach z 18. storočia. In: JANA KESSELOVÁ – MARTINA BODNÁROVÁ – ALEXANDRA BRESTOVIČOVÁ: *Personálna a sociálna deixa v slovenčine*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2019; GABRIELA MIHALKOVÁ: Stereotyp v kompozícii a deixe v kázni Daniela Krmana z roku 1704. In: *Stereotipat v slavianskite ezici, literaturi i kulturi 2*. Sofia : Universitetsko Izdatelstvo Sv. Kliment Okhridski, 2019; GABRIELA MIHALKOVÁ: Deixa ako prostriedok aktualizácie cyrilometodskej témy v úvode kázne Juraja Fándlyho. In: *Konštantínove listy*, 2020, roč. 13, č. 1, s. 167 – 176; GABRIELA MIHALKOVÁ: Kázne Jána Kollára z kompozičného hľadiska. In: RÓBERT KISS SZEMÁN: *JINÝ Kollár – Kollár versus JINÍ*. Budapešť : ELT BTK, 2021; GABRIELA MIHALKOVÁ: Prítomnosť a podoby etického myslenia v kázňových rozvrhoch Andreja Sládkoviča. In: *Slovenská literatúra : revue pre literárnu vedu*, 2021, roč. 68, č. 2, s. 109 – 122.
- ²⁰ JURAJ HLADKÝ – ELENA KRASNOVSKÁ (EDS.): *Slovenská kazateľská tvorba 19. storočia v dejinných súvislostiach a v spoločenskom kontexte obdobia: materiály z vedeckej konferencie (Trnava 12.-14. septembra 2005)*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2006.
- ²¹ Projekt VEGA (1-1412/04) *Slovenská kazateľská tvorba 19. storočia (tlačená) z jazykovo-kultúrneho, teologického a historického hľadiska*.

Ďalším výnimočným a aj aktuálnejším počinom, tentokrát vychádzajúcim z medzinárodnej spolupráce, je zborník *Z dejín kázňovej prózy I.*,²² ktorý vznikol na základe spolupráce E. Brtáňovej za Ústav slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied a D. Soukupa za Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR.²³

Nemalú pozornosť kázňovej spisbe venovali a naďalej venujú jazykovedci a filológovia, ktorí ale na kázne nazerajú z hľadiska výrazových prostriedkov jazyka. Medzi súčasnú generáciu filológov skúmajúcich kázňovú tvorbu patrí aj Angela Škovierová²⁴ so zameraním na latinčinu a jej vzťah k slovenskému jazyku náboženských textov alebo Mária Šibalová, ktorá sa venuje o čosi staršiemu obdobiu a analyzuje kazateľskú tvorbu Leondarda Stöckela.²⁵

²² ERIKA BRTÁŇOVÁ – DANIEL SOUKUP (EDS.): *Z dejín kázňovej prózy I.* Bratislava : Veda, 2019.

²³ Ich spolupráca týmto počinom ale neskončila. Na sklonku roku 2020 sa organizovalo pokračovanie konferencie Kázne a reči II s podtitulom Kazateľstvo v čase krízy, ktorého výsledkom má byť takisto zborník príspevkov, momentálne vo fáze príprav.

²⁴ ANGELA ŠKOVIEROVÁ: Sociálne a národnostné aspekty v latinských a slovenských kázňach 18. a 19. storočia. In: *Z dejín kázňovej prózy I.* Bratislava : Veda, 2019, s. 201 – 210; ANGELA ŠKOVIEROVÁ: Patristická literatúra ako zdroj inšpirácie pre kazateľa v 18. storočí. Etika v kázňovej tvorbe Dominika Mokoša OFM (1718 – 1776). In: ADRIÁNA KOŽELOVÁ – ERIKA BRODŇANSKÁ (EDS.): *Morálka v kontexte storočí : zborník vedeckých príspevkov.* Prešov : Filozofická fakulta, 2019, s. 150 – 164; ANGELA ŠKOVIEROVÁ: Tlačené kázne ako súčasť vyučovania a fondov školských knižníc v 17. storočí. In: *Kniha 2016 : zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry.* Martin : Slovenská národná knižnica, 2016, s. 201 – 210; ANGELA ŠKOVIEROVÁ: Tlačené bernolákovské kázne ako segment trhu a nástroj formovania ľudu na príklade kazateľskej tvorby Antona Palšoviča. In: *Studia bibliographica Posoniensia.* Bratislava : Univerzitná knižnica, 2015, s. 107 – 117; ANGELA ŠKOVIEROVÁ: Jazyk a výrazové prostriedky v kázňovej zbierke D. Mokoša a J. V. Gazdu (rozdiely a podobnosti). In: *Zborník Matice slovenskej : Jazykoveda 1.* Martin : Matica slovenská, 2010, s. 111 – 116; ANGELA ŠKOVIEROVÁ: Jedna téma – tri varianty. Latinská, nemecká a vernakulárna verzia kázne za zomrelým Jozefom Ilešházim. In: JITKA RADIMSKÁ (ED.): *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven : „jazyk a řeč knihy“.* České Budějovice : Jihočeská univerzita, 2009, s. 371 – 384; ANGELA ŠKOVIEROVÁ: Latinské kázne 19. storočia (všeobecná charakteristika). In: *Slovenská kazateľská tvorba 19. storočia v dejinných súvislostiach a v spoločenskom kontexte obdobia.* Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2006, s. 88 – 95; ANGELA ŠKOVIEROVÁ: Tradícia vydávania latinských a slovenských kázni v Trnave. In: *Kniha 2005 : zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry.* Martin : Slovenská národná knižnica, 2005, s. 174 – 182; ANGELA ŠKOVIEROVÁ: Pomer latinčiny a slovenčiny v kázňach Dominika Mokoša Sermones panegyrico-morales. In: *Život slova v dejinách a jazykových vzťahoch.* Bratislava : Slavistický Kabinet SAV, 2003, s. 243 – 250.

²⁵ MÁRIA ŠIBALOVÁ: *Homiletická tvorba Leonarda Stöckela. Pôst a Veľká noc [Dizertačná práca].* Bratislava : Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, 2020; MÁRIA ŠIBALOVÁ: Homiletická tvorba Leonarda Stöckela. In: *500 rokov reformácie na Slovensku : zborník z medzinárodného vedeckého sympózia.* Praha : Lutherova spoločnosť, 2020, s. 275 – 291; MÁRIA ŠIBALOVÁ: Rétorická a poetická stránka kázni Leonarda Stöckela. In: *Z dejín kázňovej prózy I.* Bratislava : Veda, 2019, s. 57 – 69; MÁRIA ŠIBALOVÁ: Vianočné kázne Leonarda Stöckela v diele Postilla. In: *Sambucus 13 : práce z klasickej*

Veľmi aktívna vo výskume kázňových textov je napríklad už spomínaná česká historiografia,²⁶ ktorá sa taktiež drží najmä, no nie výhradne lingvistických a literárnych aspektov. Medzi tie najvýznamnejšie osobnosti patril bohemista Alexander Stich,²⁷ ktorý podnecoval ďalšie nové generácie záujemcov o barokové písomníctvo. Medzi najprínosnejšie v tejto oblasti azda patria príspevky od Miloša Sládka²⁸ a Jany Maroszovej, ktorá podáva nielen teoretický podklad k homiletike ako takej, ale poukazuje aj na metódy, s ktorými pri téme kazateľstva možno pracovať aj v našom prostredí.²⁹ Z literárno-historického hľadiska je azda najzaujímavejšia a veľmi podnetná publikácia Radmily Prchal Pavlíčkovej, ktorá sa venuje špeciálne pohrebným kázňam v období konfesionalizácie a ich komparáciám v mestskom prostredí za odlišných podmienok.³⁰

filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2018, s. 91 – 105.

²⁶ Musím zdôrazniť, že česká historiografia týkajúca sa kázňovej tvorby je samostatnou rozsiahlou kapitolou a len jej spísanie by bolo príliš obsažné. Na tomto mieste sa postačí zmieniť o výskumoch, ktoré mi pomohli rozšíriť teoretické a metodologické obzory môjho ďalšieho smerovania v rámci výskumu kázní.

²⁷ ALEXANDR STICH: O české literatuře starší, zvláště barokní. In: *Česká literatura*, 1996, roč. 44, č. 5, s. 443 – 458; ALEXANDR STICH – JAN LEHÁR: *Čítanka české literatury 1 – Od počátků do raného obrození (9. století – první třetina 19. století)*. Praha : Český spisovatel, 1997; ALEXANDR STICH – JAN LEHÁR: *Kniha textů 1 – Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2000; JAROMÍR LINDA ET AL.: *Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách*. Praha : Karolinum, 2003; ZUZANA POKORNÁ: *Česká literatura doby baroka : sborník příspěvků k české literatuře 17. a 18. století*. Praha : Památník národního písemnictví, 1994.

²⁸ MILOŠ SLÁDEK: Biblické citace v českých nedělních postilách konce 17. a první poloviny 18. století. In: *Historie – Otázky – Problémy: Česká bible. Kulturní, ideový a politický fenomén v proměnách staletí*, 2013, roč. 5, č. 2, s. 243 – 253; MILOŠ SLÁDEK: Kytička oslavenci letmo trhaná aneb několik poznámek ke koexistenci češtiny a latiny v českých kázáních raného novověku. In: JOSEF FÖRSTER – PETR KITZLER – VÁCLAV PETRBOK (EDS.): *Musarum socius, jinak též Malý slavnopis, to jest Malá knížka studií ku cti slovnutného pána Dra. Martina Svatoše, philomusa, znalce písemnictví českého a latinského doby pobělohorské, především pak spisku baratří Továryšstva Ježíšova neboli jesuitu, rovněž historie doby novější etc.* Praha : Kabinet pro klasická studia FÚ AV, 2011, s. 111 – 125; MILOŠ SLÁDEK: O hořčici a chudobě aneb Sociální problematika u dvou kazatelů žebrových řádu 18. století. In: MAGDALENA NESPĚŠNÁ HAMSÍKOVÁ – JANA PEROUTKOVÁ – STEFAN SCHOLZ (EDS.): *Ecclesia docta. Společenství ducha a umění. K životnímu jubileu profesora Jiřího Kuthana*. Praha : Katolická teologická fakulta UK, 2016, s. 427 – 438; MILOŠ SLÁDEK: *Slovo ze srdce jejich, aneb, Nedělní kázání v pobělohorských bohemikálních postilách a tradiční perikopní systém*. Praha : Památník národního písemnictví, 2017.

²⁹ MAROSZOVÁ: *Vera mundi lumina*, s. 9 – 110.

³⁰ PAVLÍČKOVÁ: *Triumphus in mortem*; RADMILA PAVLÍČKOVÁ: Konfessionelle Polemik in der Begräbnishomiletik. Fünf Leichenpredigten des Kontroverspredigers Georg Scherer aus den Jahren 1583 – 1603. In: *Acta Comeniana* 24, 2010, s. 7 – 41; RADMILA PRCHAL PAVLÍČKOVÁ: *O útěše proti smrti : víra, smrt a spása v pohřebních kázáních v období konfesionalizace*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2017.

Za českou výskumnou tvorbou nezaostáva ani poľská jazykoveda či literárna veda. Výskumu kázne sa poľskí bádatelia venujú systematicky už niekoľko desaťročí a v týchto snahách neprestávajú. Okrem iného sa z literárneho uhla pohľadu venujú kázňam aj ako umeniu rétoriky, medzi inými pochádzajú významné diela najmä od Mirosława Korolka.³¹ Medzi novú generáciu výskumníkov patrí napríklad Lidia Grzybowska, ktorá sa ale špecializuje na stredovekú kazateľskú produkciu.³²

Analýza kázní a kazateľstva patrí medzi etablované výskumy aj v maďarskej historiografii. Spomedzi množstva výskumníkov na tomto mieste spomeniem prínosné práce výskumníka Gábora Kecskemétiho,³³ ktorý sa kázňam výskumne venuje už dekády, a novšiu generáciu odborníkov v tomto smere reprezentuje napríklad Ingrid Papp.³⁴ Jej práce sú prínosne najmä vďaka tomu, že sa venuje kazateľskej a jazykovej situácii exulantov z českého a moravského prostredia, ktorí neskôr pôsobili a tvorili okrem iného aj v hornouhorských mestách, ale aj vďaka jej interdisciplinárnemu prístupu – prepojeniu literárneho, historického i sociolingvistického výskumu.

Františkáni a ich kazateľská tvorba nie sú predmetom výskumu len v posledných desaťročiach. Záujem im bol venovaný už v prvej polovici 20.

Výskumy fran-
tiškánov a ich
kazateľskej
tvorby

³¹ Pre nepreberné množstvo prác, ktoré vznikli na základe výskumov kázňovej tvorby v poľskej historiografii, nemožno pokryť celú odbornú spisbu. Na tomto mieste spomeniem len niektoré staršie, ale stále dôležité práce. MARIA KARPLUK: O języku kazań polskich z początku XVI w. In: STEFAN NIEZNAŃSKI – JANUSZ PELC (EDS.): *Nurt religijny w literaturze polskiego średniowiecza i renesansu*. Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1994, s. 171 – 186; MIROSŁAW KOROLKO: O kunsztu oratorskim staropolskiego kaznodziejstwa. In: HANNA DZIECHCIŃSKA (ED.): *Kultura żywego słowa w dawnej Polsce*. Warszawa : PWN, 1989, s. 56 – 99; MIROSŁAW KOROLKO: Między retoryką a teologią. O kunsztu estetycznym staropolskich kazań (rekonesans). In: MARIA JASIŃSKA-WOJTKOWSKA – KRZYSZTOF DYBIAK (EDS.): *Proza polska w kręgu religijnych inspiracji*. Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1993, s. 41 – 59; EWA OSTROWSKA: Kompozycja i artyzm językowy Kazań świętokrzyskich. In: *Z dziejów języka polskiego i jego piękna: studia i szkice*. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1978, s. 41 – 100; MIROSŁAW KOROLKO: Rola retoryki w piśmiennictwie polskim w wieku XV. In: *Przegląd Humanistyczny*, 1966, roč. 5, s. 31 – 47; DOROTA KOZARYN: Językowe środki perswazji w kazaniach staropolskich. In: *Slavia Occidentalis*, 1999, roč. 56, s. 59 – 68.

³² Výberovo posledné práce LIDIA GRZYBOWSKA: Skąd wziął się w Krakowie traktat Franciszka Eiximenisa „Ars praedicandi populo“? Trzy możliwe drogi. In: *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria*, 2021, roč. 21, s. 13 – 21; LIDIA GRZYBOWSKA: *Kazania „de tempore“ i „de sanctis“ Mikołaja z Błonia : zarys monografii*. Warszawa : Instytut Badań Literackich PAN, 2020.

³³ Výberovo práce KECSKEMÉTI GÁBOR: *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet*. Budapest : Universitas Kiadó, 1998; KECSKEMÉTI GÁBOR: „A böcsületre kihaladott ékes és mesterséges szóllás, írás“: *A magyarországi retorikai hagyomány a 16 – 17. század fordulóján*. Budapest : Universitas Kiadó, 2007.

³⁴ PAPP INGRID: *Biblikus cseh nyelvű gyászbeszéd a 17. századi Magyarországon*. Budapest : Universitas Kiadó, 2018.

storočia, avšak s dôrazom najmä na pragmatický pohľad duchovnej činnosti. Z tej staršej literatúry určite nemožno opomenúť autorov, ako napríklad františkánov Celestína Alojza Lepáčka,³⁵ Vševlada Jozefa Gajdoša,³⁶ Léta Danišoviča³⁷ alebo kňaza Štefana Faitha,³⁸ ku ktorým však treba pristupovať kriticky a ich diela podrobiť kritériám aktuálnosti s ohľadom na dobu vzniku a tiež ich náboženskú príslušnosť. O čosi aktuálnejšie písal o pôsobení františkánov na území dnešného Slovenska františkán Fidél Ambróz Jurčovič.³⁹

O pôsobení františkánov a minoritov na území dnešného východného Slovenska obzvlášť na Spiši, v Šariši a na Zemplíne vznikajú aj aktuálnejšie výskumy.⁴⁰ Medzi bádatelky, ktoré sa dejinám františkánskych rádov venujú na pravidelnej báze, patria napríklad M. Bizoňová⁴¹ alebo tiež M. Snaková.⁴²

³⁵ CELESTÍN LEPAČEK: *Františkáni v borbe za práva slovenského ľudu*. Prešov : Serafínsky svet, 1948; CELESTÍN ALOJZ LEPAČEK: *Františkánsky prínos do slovenskej kultúry: výber z diela*. Bratislava : Serafín, 2005.

³⁶ VŠEVSLAD JOZEF GAJDOŠ: *V tichu kláštorov a knižníc: výber z diela*. Bratislava : Lúč, 2004; VŠEVSLAD JOZEF GAJDOŠ: *Františkáni v slovenskej literatúre*. Cleveland : Prvá katolícka slovenská jednota, 1979.

³⁷ LÉTUS STANISLAV DANIŠOVIČ: *Dejiny minoritov. Osvietenská historiografia rádu františkánskeho v našich krajinách*. Bratislava : vlastný náklad, 1934.

³⁸ ŠTEFAN FAITH: *Slovenskí katolícki kazatelia XVIII. storočia*. Bratislava : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1941. Veľmi cennou a v slovenskej historiografii doteraz prehliadanou publikáciou je ŠTEFAN FAITH: *Kazateľské rečníctvo*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1941. Š. Faith v nej rozpracúva všeobecné princípy kazateľstva, účel, tvorbu, ale aj samotné prednesenie kázne. Veľká vďaka za upozornenie na túto prácu patrí E. Brtáňovej.

³⁹ FIDÉL AMBRÓZ JURČOVIČ: *Františkáni na Slovensku*. In: LADISLAV KAČIC (ED.): *P. Paulín Bajan OFM: 1721 – 1792 a slovenská hudba, literatúra, jazyk v 18. storočí : zborník referátov z konferencie, Skalica, 23.-25.6.1992*. Bratislava : Serafín, 1992, s. 23 – 28.

⁴⁰ Prehľadové práce k pôsobeniu minoritov v Levoči pozri napríklad zborník MÁRIA NOVOTNÁ (ED.): *Acta Musaei Scepusiensis*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2009. Tiež MONIKA BIZOŇOVÁ – VLADIMÍR OLEJNÍK – NAĎA LABANCOVÁ: *Rehoľné komunity na Spiši*. In: MARTIN HOMZA – STANISLAW ANDRZEJ SROKA: *Historia Scepusii, Vol. II*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2016, s. 731 – 782. Medzi čiastkové, ale stále relevantné práce patria napríklad k pôsobeniu minoritov v Spišskom Štvrtku IVAN CHALUPECKÝ: *Minoriti v Spišskom Štvrtku*. In: MÁRIA NOVOTNÁ (ED.): *Acta Musaei Scepusiensis*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 93 – 100. Františkáni v Humennom ADRIÁN DŽUGAN: *Františkáni v Humennom do konca 18. storočia*. In: *7. študentská vedecká konferencia: zborník príspevkov*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2012, s. 254 – 265. Ďalšie práce citované nižšie.

⁴¹ MONIKA BIZOŇOVÁ: *Katolícka cirkev na území Slovenska v 16. a 17. storočí*. In: PETER KÓNYA: *Konfesionalizácia na Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010, s. 145 – 182; MONIKA BIZOŇOVÁ: *K dejinám reformácie na Spiši*. In: MARTIN HOMZA – STANISLAW ANDRZEJ SROKA: *Historia Scepusii, vol. II*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2016, s. 712 – 730.

⁴² MARTINA SNAKOVÁ: *Dejiny rehole sv. Františka v Šariši (1634 – 1787) [Dizertačná práca]*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2009; MARTINA SNAKOVÁ: *Okolnosti príchodu františkánov do Bardejova koncom 17. storočia*. In: *Studia Historica Tyrnaviensia*, 2006, č. 6, s. 245 – 250; MARTINA SNAKOVÁ: *Význam rehole sv. Františka na rekatolizáciu územia Šariša v 17. storočí a v prvých desaťročiach 18. storočia*. In: *Verba theologica* 17, 2009, č. 2,

Pre môj výskum však boli kľúčové a pomohli ho nasmerovať najmä čiastkové práce. Tie boli prínosné najmä v tom, že otvárali nové otázky, ktorým dovtedy v slovenskej historiografii nebola venovaná dostatočná pozornosť alebo neboli zodpovedané uspokojivo. Už vyššie som spomínala, že na kázne bolo primárne nahliadané skôr z ich statusu literárneho žánra. V prípade, že predmetom záujmu bádateľov bol jazyk kázne, riešil sa viac v kontexte jeho systémovosti než sociolingvistiky. Autorstvo prelomovej práce z metodologického hľadiska patrí E. Kowalskej, ktorá načala cestu novej optiky vo výskume kázni textom *Kázeň ako zdroj informácií pre sociálne a politické dejiny*.⁴³ Medzi najvýznamnejšie práce pre môj výskum patrí takisto štúdia P. Benku postavená na veľmi podobnom pramennom materiáli, v ktorej sa venuje téme kázne ako nástroja budovania konfesijnej identity. Kázne, ktoré v práci interpretoval, pochádzali z františkánskeho konventu v Bardejove.⁴⁴ Inšpirujúce boli tiež práce E. Kowalskej⁴⁵ a E. Brtáňovej⁴⁶ k národnostnej otázke vo františkánskych reholiach v období raného novoveku.

Oveľa rozšírenejší je v tomto výskum v zahraničí, napríklad téma katechézy je rozpracovaná na pomerne vysokej úrovni u poľských kolegov. Za základ si možno zobrať všeobecné práce⁴⁷ alebo aj tie, ktoré sa venujú

s. 29; MARTINA SNAKOVÁ: Vplyv františkánov z Nižnej Šebastovej na náboženský život Prešova a okolia. In: MARCELA DOMENOVÁ (ED.): *Kresťanská kultúra a jej miesto v dejinách východného Slovenska*. Prešov : Štátna vedecká knižnica, 2011, s. 155 – 164.

⁴³ EVA KOWALSKÁ: *Kázeň ako zdroj informácií pre sociálne a politické dejiny?*

K možnostiam interpretácie kázňovej tvorby luteránskych exulantov z Uhorska. In: ZUZANA KÁKOŠOVÁ – MILOSLAV VOJTECH: *Slovenský literárny barok. Venované 340. výročiu smrti Petra Benického*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2005, s. 118 – 129.

⁴⁴ PETER BENKA: *Františkánske kázne ako nástroj budovania konfesijnej identity*.

In: *Štúdie z histórie. Historia nova* 9, 2015, s. 46 – 68. Dostupné na internete: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino9.pdf Tento výskum bol súčasťou diplomovej práce P. Benku PETER BENKA: *Slovaciká so vzťahom k mestu Bardejov (v rokoch 1681 – 1781) [Diplomová práca]*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, s. 38 – 69.

⁴⁵ EVA KOWALSKÁ: *Kláštory františkánov na Slovensku a národnostný problém v 17. – 18. storočí*. In: *Slovenský národopis*, 1993, roč. 41, č. 3, s. 304 – 312.

⁴⁶ ERIKA BRTÁŇOVÁ: *Pohľad Celestína Lepáčka na národnostnú otázku vo františkánskej reholi v 17. – 18. storočí*. In: *Slovenská literatúra : revue pre literárnu vedu*, 2006, roč. 6, č. 53, s. 457 – 462.

⁴⁷ KAZIMIERZ PANUŚ: *Zarys historii kaznodziejstwa w kościele katolickim*. Kraków : Wydawnictwo M, 2000, s. 346 – 349; WOJCIECH PAZERA: *Kaznodziejstwo w Polsce od początku do końca epoki baroku*. Wydawnictwo Częstochowa, 1999; KRZYSZTOF BRACHA: *Nauczanie kaznodziejskie w Polsce późnego średniowiecza. Sermones dominicales et festiales z tzw. kolekcji Piotra z Miłostawia*. Kielce : Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, 2007; JERZY KŁOCZOWSKI: *Problem mendykantów i kaznodziejstwa w Polsce średniowiecznej*. In: WOJCIECH IWAŃCZAK – STEFAN KUCZYŃSKI (EDS.): *Ludzie – Kościół – Wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej. Średniowiecze – wczesna epoka nowożytna*. Warszawa : Wydawnictwo DiG, 2001, s. 145 – 149; MARIAN RECHOWICZ: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce, vol. 1*. Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1974.

hlbšej analýze konkrétnej kázňovej tvorby. Medzi najprínosnejšie z hľadiska môjho výskumu sa javila záverečná práca Alicje Szulc ku kázňam ako médiu masovej nábožnosti.⁴⁸ Veľmi cenná monografia je tiež od Filipa Wolańského, ktorá sa venuje práve františkánskemu kazateľstvu z obdobia raného novoveku.⁴⁹

Samozrejme, nemožno kázne skúmať bez kontextu doby, v ktorej vznikajú a odznievajú. Predmetom výskumu predkladanej práce sú kázne 18. a 19. storočia, teda obdobia završenia spoločenských i konfesiónálnych procesov a zmien celého raného novoveku. Reformácia a na ňu reagujúca rekatolizácia sa takisto odrazili na žánri kázne, zvlášť (vzhľadom na dejinný vývoj areálu) v oblasti Horného Uhorska.⁵⁰

Samostatnou výskumnou otázkou, hoci stále viac rozpracovanou v západnej Európe, je rozvoj vernakulárnych jazykov. V porovnaní so spomenutými historiografiami o tomto fenoméne u nás možno hovoriť podstatne neskôr, výraznejšie až po začiatku reformácie. V takom multilingválnom prostredí, akým bolo Horné Uhorsko v období raného novoveku, je rozvoj domácich jazykov v prameňoch o to zaujímavejší. Po inšpiratívne práce k tejto téme netreba ísť ďaleko. Veľmi aktuálnymi na tomto poli sú počiny P. Benku

⁴⁸ ALICJA SZULC: *Homo religiosus póżnego średniowiecza. Bernardyński model dewocji masowej [Dizertačná práca]*. Poznań : Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Wydział Historyczny, 2004.

⁴⁹ FILIP WOLAŃSKI: *Kaznodziejstwo bernardyńskie w staropolskim systemie komunikacji społecznej schyłku epoki saskiej. Studium kształtowania wyobrażeń i postaw*. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012.

⁵⁰ Problematike reformácie a rekatolizácie venuje slovenská historiografia dostatočnú pozornosť, preto z množstva publikácií uvediem tie najdôležitejšie. MILOSLAVA BODNÁROVÁ: Reformácia vo východoslovenských mestách v 16. storočí. In: FERDINAND ULIČNÝ (ED.): *Reformácia na východnom Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu ECAV na Slovensku, 1998, s. 19 – 38; MARTIN HOMZA: Vzdelanie a kultúrne pomery na Spiši v 16. – 18. storočí. In: MARTIN HOMZA – STANISŁAW ANDRZEJ SROKA (EDS.): *Historia Scepunii. Vol. 2*. Bratislava; Kraków : Katedra slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského : Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońského, 2016, s. 298 – 331; PETER KÓNYA: Horné Uhorsko a jeho úloha v procese reformácie a rekatolizácie. In: *Annales historici Presovienses*, roč. 12, č. 1, s. 75 – 89; PETER KÓNYA: *Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní: (1670 – 1711)*. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu ECAV na Slovensku, 2000; PETER KÓNYA (ED.): *Rekatolizácia, protireformácia a katolícka reštaurácia v Uhorsku*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovská univerzita, 2013; EVA KOWALSKÁ: Identita a religiozita. Deklarovanie a upevňovanie konfesijnej identity v období raného novoveku. In: GABRIELA KILIÁNOVÁ – EVA KOWALSKÁ – EVA KREKOVIČOVÁ (EDS.): *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava : VEDA, 2009, s. 143 – 162; EVA KOWALSKÁ: Uhorsko 1681 – 1731: Rekatolizácia v znamení práva. In: *Historia Ecclesiastica*, 2002, roč. 3, č. 1, s. 17 – 26; JAN KVAČALA: *Dejiny reformácie na Slovensku*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1935; ANTON ŠPIESZ: Rekatolizácia na Slovensku v mestách v rokoch 1681 – 1781. In: *Historický časopis*, 1991, roč. 39, č. 6, s. 588 – 612; ANTON ŠPIESZ: *Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680 – 1780*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1983.

(aj v rámci tejto edície *Monumenta Linguae Slovacae*)⁵¹ alebo tiež P. Šoltésa.⁵²

O bilingválnom a multilingválnom kazateľstve, teda akosi „rozbižaní“ latinčiny vernakulárnymi jazykmi, o vzájomnej dynamike jazykov ešte bude reč nižšie. Na tomto mieste len spomeniem, že je predmetom množstva výskumov. Prelomovou prácou, hoci už tridsať rokov starou, je publikácia Siegfrieda Wenzela *Macaronic Sermons Bilingualism and Preaching in Late-Medieval England*.⁵³ Deväťdesiate roky boli na výskum fenoménu viacjazyčnosti pomerne plodné a spustili pozitívnu revolúciu v nazeraní na domáce jazyky v textoch s dominantnou latinčinou.

Výskum
stredovekých
kázňových
textov

V súvislosti s komparáciou textov so stredovekými kázňovými prameňmi môžeme spomenúť diela, uľahčujúce napríklad ich typológiu – napríklad *The Sermon*, edované B. M. Kienzl.⁵⁴ V ďalších metodologických otázkach môžu byť oporou diela N. Bériou či D. d'Avrayho, medzi inými napríklad aj *Modern questions about medieval sermons*.⁵⁵ Prínosné sú aj publikácie zo série *The Medieval Franciscan*⁵⁶ a z nich napríklad práce B. Roesta⁵⁷ či J. Timothyho⁵⁸ o vzdelávaní a kázani františkánov. V neposlednom rade je inšpiratívnym príkladom výskumu kázne publikácia S. Kuzmovej. Zamerala sa na kázeň ako nástroj šírenia kultu svätcov v období neskorého stredoveku na príklade kázni na počesť sv. Stanislava, krakovského biskupa.⁵⁹

Uvedený prehľad literatúry ako výsledkov výskumov kazateľskej činnosti stále tvorí len skromný podiel oproti výskumom v západoeurópskom priestore. Pokračujúc v optimistickom duchu zo začiatku kapitoly, nedostatok výskumov poskytuje ďalším generáciám bádateľov o to väčší priestor na ďalší prínos v tejto oblasti.

⁵¹ PETER BENKA: *Mesto a jazyk : Bardejov v ranom novoveku*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2019.

⁵² PETER ŠOLTÉS: *Tri jazyky, štyri konfesie: etnická a konfesionálna pluralita na Zemplíne, Spiši a v Šariši*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2009.

⁵³ SIEGFRIED WENZEL: *Macaronic Sermons: Bilingualism and Preaching in Late-Medieval England*. Ann Arbor : University of Michigan Press, 1994.

⁵⁴ BEVERLY MAYNE KIENZLE (ED.): *The Sermon. Typologie des sources du Moyen Age occidental*. Turnhout : Brepols, 2000.

⁵⁵ NICOLE BÉRIOU – DAVID L. D'AVRAY (EDS.): *Modern Questions about Medieval Sermons: Essays on Marriage, Death, History and Sanctity*. Spoleto : Centro italiano di studi sull'Alto medioevo, 1994.

⁵⁶ *The Medieval Franciscan* je jedna zo série publikácií vydávaná vydavateľstvom Brill. Viac zväzkov pozri <https://brill.com/view/serial/TMF>.

⁵⁷ BERT ROEST: *Franciscan Learning, Preaching and Mission c. 1220 – 1650*. Leiden : Brill, 2014; BERT ROEST – JOHANNEKE UPHOFF: *Religious Orders and Religious Identity Formation, ca. 1420 – 1620: Discourses and Strategies of Observance and Pastoral Engagement*. Leiden : Brill, 2016.

⁵⁸ TIMOTHY JOHNSON: *Franciscans and Preaching: Every Miracle from the Beginning of the World Came about through Words*. Leiden : Brill, 2012.

⁵⁹ STANISLAVA KUZMOVÁ: *Preaching Saint Stanislaus: Medieval Sermons on Saint Stanislaus of Cracow His Image and Cult*. Warszawa : Wydawnictwo DiG, 2013.

2. OSOBITOSTI PRAMENNÉHO MATERIÁLU

Posledné roky je už štandardom nazerať na pramene interdisciplinárne a nelimitovať ich potenciál len jedným metodologickým pohľadom toho ktorého vedného odboru. Takýmto snahám sa čoraz viac teší aj historikmi stále pomerne nedotknutý typ prameňa – kázeň. Prečo takýto prívlastok? V slovenskej historiografii sa totiž na tento žáner doteraz sústreďovali najmä literárni vedci, filológovia, jazykovedci a len veľmi zriedkavo aj historici či sociolingvisti. I keď vďaka aktivitám posledných rokov, ako máme možnosť vidieť aj v prvej kapitole, už toto obligátne tvrdenie takmer každej štúdie postupne stráca na svojej platnosti.

S témou kázne a takisto aj s týmito prameňmi nezačína predkladaná práca tak úplne na zelenej lúke. Pramene sa stali predmetom výskumu naprieč mojimi záverečnými prácami, ako bakalárskej,⁶⁰ diplomovej práce,⁶¹ tak aj dizertačnej práce,⁶² z ktorej vznikol aj tento siedmy diel z edície *Monumenta Linguae Slovacae*. Čo sa ale od práce k práci menilo, bol metodologický prístup k tomuto pramennému materiálu a tiež došlo aj k prehodnoteniu istých výsledkov predošlých výskumov. Takisto sa tieto kázňové texty stali aj leitmotívom šiesteho dielu *Monumenta Linguae Slovacae*,⁶³ do ktorého bolo vybratých 13 textov z analyzovaného korpusu reprezentujúcich jeho charakter.

2.1 *Františkánske kázne z archívu bratov minoritov v Levoči*

Pramennou základňou týchto prác sa stali texty františkánskej kazateľskej produkcie, ktoré sú súčasťou rozsiahleho a rôznorodého korpusu kázňových materiálov. Ich rozmanitosť je jednak determinovaná obdobím, v ktorom texty vznikali, ale aj oveľa neskoršími udalosťami, ktoré ich súčasný výskum nepriamo ovplyvnili. Texty pochádzajú z 18. a 19. storočia, a hoci kázeň nepatrí medzi žánre, ktoré rýchlo podliehajú trendom, predsa len medzi nimi možno pozorovať rozdiely v diskurze, či už jazykovom, sociálnom alebo náboženskom, ku ktorému postupne na prelome storočí dochádzalo. Anorganickosť tohto korpusu je zdôraznená aj nepriaznivými udalosťami

⁶⁰ IVANA LABANCOVÁ: *Františkánske kázne na Spiši [Bakalárska práca]*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2015.

⁶¹ IVANA LABANCOVÁ: *Františkánske kázne z archívu minoritov v Levoči [Diplomová práca]*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017.

⁶² IVANA LABANCOVÁ: *Jazyk kazateľnice: Viacjazyčnosť vo františkánskej kazateľskej praxi 18. a 19. storočia*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2022.

⁶³ IVANA LABANCOVÁ ET AL. (EDS.): *Monumenta Linguae Slovacae, vol. VI. Teologicko-náboženské dokumenty: Františkánske kázne z 18. storočia*.

50. rokov 20. storočia, ktorými si kláštory spolu s ich rehoľníkmi a majetkami prešli. Porozumieť tomuto pramennému materiálu si vyžaduje pochopiť nielen kontext jeho vzniku a funkcie, ale aj to, čo sa s ním fyzicky dialo odtedy až doteraz. Oba fenomény si preto zaslúžia svoj vlastný priestor.

*Súčasná
uloženie kázní*

Originály predmetnej zbierky františkánskych kázní z 18. a 19. storočia sú momentálne uložené vo fondoch archívu Kláštora menších bratov konventuálov (minoritov) pri Kostole Svätého Ducha v Levoči.⁶⁴ Kópie textov sú dostupné aj vo fondoch Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice (ďalej len LA SNK) na mikrofilmoch.⁶⁵ Ide o kázne z fondu *Rukopisy historických knižníc na Slovensku IV (Jasov)* zaradené do zbierky *Františkáni – Neznáme konventy*.⁶⁶ Zachovali sa ako neviazané jednotliviny a momentálne sú uložené v desiatich kolekciách pod signatúrami JAS 820, JAS 821, JAS 822, JAS 823, JAS 824, JAS 833, JAS 834, JAS 835, JAS 836 a JAS 837.⁶⁷ Tieto zbierky obsahujú spolu 1939 františkánskych rukopisných kázní, ktoré sa vyznačujú veľkou mierou rozmanitosti. Nielen tematickou, regionálnou, autorskou, ale aj jazykovou či tiež stupňom ich originality. Niektoré z faktorov súvisia aj s ich vznikom naprieč dvomi storočiami.

*Proveniencia
kázní*

V korpuse sa nachádzajú kázne prednesené na rôzne príležitosti (kázne na nedele, sviatky svätých, odpustové slávnosti, konsekráciu kostola alebo pohrebné kázne) a v rôznych miestach. Väčšina kázní nemá uvedenú lokalitu, avšak na základe tých zmienovaných vieme, že ide prevažne o územie Horného Uhorska.⁶⁸ Štátna správa sa ale neprekrývala úplne so sprá-

⁶⁴ Na tomto mieste by som sa rada poďakovala reholi bratov minoritov v Levoči i v Spišskom Štvrtku za láskavé dovoľenie študovať pramenné materiály v ich archíve. Veľká vďaka patrí konkrétne pátrovi Adamovi Baranovi, OFMConv. a tiež bratovi Jánovi Čirákovi, OFMConv. za ich ústretovosť a nenahraditeľnú pomoc pri bádaní.

⁶⁵ Veľká vďaka patrí aj Literárnemu archívu Slovenskej národnej knižnice a konkrétne pani Mgr. Karin Šišmišovej za ústretovú komunikáciu pri realizovaní heuristiky, zvlášť v pandemickom období roku 2021, keď výskum nebolo možné realizovať osobne.

⁶⁶ Tomuto pramennému materiálu som sa výskumne venovala už vo svojich študentských záverečných prácach, avšak ich rozsah nedovoľoval ucelený pohľad na tento dosiaľ nespracovaný materiál.

⁶⁷ VOJTECH ŠARLUŠKA: *Inventár rukopisov Archívu literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice: rukopisy historických knižníc na Slovensku IV (Jasov)*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010.

⁶⁸ Vplyvom politických zmien dochádza aj k zmene v geografickom priestore. Termín Horné Uhorsko sa častokrát automaticky chápe ako celé územie dnešného Slovenska. Avšak pojem sa používa už od 16. storočia, keď bolo oklieštené územie Uhorska rozdelené na kapitanáty kvôli efektívnejšej a jednoduchšej ochrane pred Osmanmi. Vo svojom pôvodnom význame, pre obdobie raného novoveku, tento termín treba chápať ako severovýchodné územie krajiny, vzdialenejšie od Viedne, ktoré bolo tvorené 13 východnými stolicami. Horné Uhorsko nebolo len administratívnym celkom, ale aj vojenským či hospodárskym. Košice ako centrum tejto oblasti habsburskej monarchie sa stali aj sídlom správnych úradov, akými boli Hornouhorský hlavný kapitanát a Spišská komora. Podrobnejšie o Hornom Uhorsku

vou františkánskych rádov. Františkáni observanti mali na území dnešného Slovenska dve provincie, Salvatoriánsku a Mariánsku. V prípade kapucínov si na správu tohto územia vystačila len jedna provincia – Viedenská rehoľná provincia kapucínov a ak hovoríme o františkánoch konventuáloch (minoriti), tak tí fungovali pod správou provincie sv. Alžbety Uhorskej. Konventy regiónu Horného Uhorska patrili do dvoch rôznych provincií, v závislosti od toho, či hovoríme o františkánoch observantoch alebo konventuáloch (minoritoch).⁶⁹ Konventy františkánov v Prešove, Nižnej Šebastovej, Bardejove a Košiciach patrili do Salvatoriánskej provincie, a kláštory minoritov Spišskej, Šarišskej a Zemplínskej stolice zase do minoritskej provincie sv. Alžbety Uhorskej.⁷⁰

Kázne vznikali v priebehu 18. a 19. storočia, pričom najstaršia kázeň v zbierkach pochádza z roku 1714 a najmladšia z roku 1886. Možno teda správne predpokladať, že počas takého dlhého obdobia plného zmien spoločenských, náboženských či jazykových pomerov sa rozdiely ukázali aj na kázňových textoch, a to aj na takom konzervatívnom type prameňa, akým je kázeň.

*Obdobie
vzniku kázní*

Nepatrilo medzi zvyky kazateľov na konci kázne uviesť svoje meno. Napriek tomu ale možno nájsť v korpuse niekoľko prípadov, kde tak urobili. S autorstvom ide ruka v ruke aj originalita textov. Pri sledovanom korpuse rukopisných kázní je niekedy veľmi náročné posúdiť mieru autorského prínosu kazateľa. Táto nejednoznačnosť je zapríčinená nielen anonymitou kázní, ale aj povahou samotného žánru. Čo ale pod pojmom originalita kázní treba vlastne rozumieť? Kazatelia na podporu svojho výkladu vo veľkej miere využívali knihy Svätého Písma, diela cirkevných autorít či životy

*Autorstvo
kázní*

a jeho (nielen) geografickom vymedzení pozri ONDREJ RICHARD HALAGA: *Košická administratívna oblasť za feudalizmu [rukopis]*. Košice, 1958; KÓNYA: *Horné Uhorsko a jeho úloha v procese reformácie a rekatolizácie*, s. 75 – 76.

⁶⁹ V rámci rodiny františkánskych reholí rozlišujeme tri odnože – Rehoľu menších bratov (*Ordo fratrum minorum* – OFM), jej členovia nazývaní aj františkáni observanti, ďalej Rehoľu menších bratov – konventuálov (*Ordo fratrum minorum Conventuali* – OFMConv.), členovia nazývaní minoriti, a Rehoľu menších bratov – kapucínov (*Ordo fratrum minorum Capuccinorum* – OFMCap.). Tieto rády sa z pôvodnej jednej základnej františkánskej rehole oddelili a postupne vznikali pre vnútorné problémy v ráde. Oficiálne (pápežskými bulami) vznikli v prvej tretine 16. storočia. MARIÁN RÓBERT ZEMENE: *Vývojové tendencie františkánskej rehoľnej rodiny od stredoveku do súčasnosti*. In: RASTISLAV KOŽIAK – VINCENT MÚCSKA (EDS.): *Rehole a kláštory v stredoveku*. Banská Bystrica – Bratislava : Vydavateľstvo Chronos, 2002, s. 171 – 186.

⁷⁰ SNAKOVÁ: *Význam rehole sv. Františka na rekatolizáciu územia Šariša v 17. storočí a v prvých desaťročiach 18. storočia*, s. 28 – 29. O františkánskych provinciách pozri tiež PÁL ATTILA ILLÉS: *Fundacie franciszkánske na Węgrzech w XVII i XVIII wieku*. In: HENRYK GAPSKI: *Christianitas et cultura Europae*. Lublin : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1998, s. 282 – 289. FERENC MONAX: *De provincia Hungarica ordinis fratrum minorum conventualium Memoriae Historicae in anniversario 250mo suae restaurationis*. Romae, 1935, s. 15.

svätých. Okrem toho vznikalo aj množstvo kazateľských pomôcok, ktoré mali kazateľom prácu ulahčiť a ich počet s príchodom kníhtlače len narastal. Navyše kazatelia len málokedy zaznačili svoj zdroj. Bez detailnej textovej analýzy tak častokrát nemožno s určitosťou vylúčiť, že nejde o prepis či preklad cudzojazyčnej kázne. Už len z toho vymenovaného je zrejmé, že takmer žiadny text nebude úplne autorským dielom. Miera ich autorského vkladu ostáva v mnohých prípadoch diskutabilná a posúdenie originality nielen náročné, ale častokrát aj nemožné.⁷¹ V prospech originálnych textov nám istou náповедou môžu byť napríklad lokálne reálie či zmienky o aktuálnych udalostiach, pri prekladoch zase vzorcové formulácie, skratky naznačujúce anonymitu (v prípade pohrebných kázni namiesto konkrétneho mena zosnulého len NN. na prípadné doplnenie), prípadne ich omyly, ako preskočenie riadkov pri prepise a následné preškrtnutie.

Primárne
jazyky kázni
v korpuse

Zaujímavým aspektom tejto kazateľskej zbierky je jazyková stránka textov. V kazateľskom korpuse z archívu bratov minoritov v Levoči možno nájsť kázne vo viacerých jazykoch. Zachovali sa v slovenčine⁷² (1109 kázni; 57%), nemčine (406 kázni; 21%), maďarčine (271 kázni; 14%) a latinčine (153 kázni; 8%)⁷³ ako v ich primárnom jazyku.

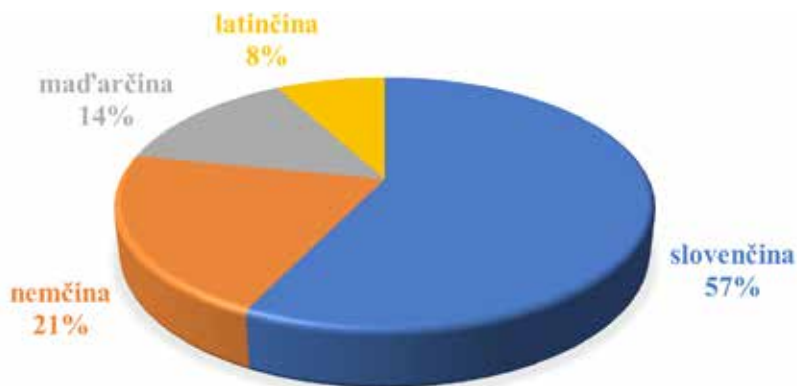
Drvivá väčšina kázni ale nebola písaná len jedným jazykom. Takmer všetky zo sledovaného korpusu, ale najmä tie z 18. storočia sú bi- či dokonca multilingválne.⁷⁴ Každá ale mala svoj primárny jazyk, v ktorom bola napísaná väčšina textu, a prípadne ďalšie sekundárne, v ktorých boli uve-

⁷¹ V tomto ohľade sa do budúcnosti naskytá priestor na využitie odboru *digital humanities*. Aplikácia digitálnych technológií, napríklad už len v prípade zmienok zdrojov textu, by mohla pomôcť určiť konkrétnejšiu mieru závislosti kázni na iných textoch.

⁷² Pojem slovenčina, zvlášť pre obdobie raného novoveku, teda pre predpísavné obdobie je veľmi zovšeobecňujúci. Písomné pamiatky z územia dnešného Slovenska tvoria veľmi zaujímavú, ale na presnejšiu jazykovú analýzu veľmi komplikovanú kapitolu dejín slovenčiny. Preto by som na tomto mieste rada upozornila, že pod pojmom slovenčina mám na mysli predpísavnú formu slovenského jazyka, ktorej jazykovedci prisúdili prívlastok kultúrna slovenčina (so všetkými areálovými špecifikami, jazykovedci totiž s ohľadom na región hovoria o troch nárečových makroareáloch – kultúrna západoslovenčina, kultúrna stredoslovenčina a kultúrna východoslovenčina). RUDOLF KRAJČOVIČ – PAVOL ŽIGO: *Dejiny spisovnej slovenčiny*. Bratislava : Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2011; RUDOLF KRAJČOVIČ: *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2018. K pojmu kultúrna slovenčina pozri tiež staršie práce Izidora Kotuliča napríklad IZIDOR KOTULIČ: K pojmu „kultúrna slovenčina“. In: EUGEN PAULINY (ED.): *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského: Philologica*. 23 – 24/1971-72. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974, s. 293 – 305.

⁷³ Percentuálne hodnoty sú zaokrúhlené.

⁷⁴ Na tomto mieste len načrtnem, že v zásade možno v súvislosti s viacjazyčnosťou terminologicky hovoriť o pojmoch, ako sú bilingvizmus, multilingvizmus či dokonca plurilingvizmus. Ide o samostatnú tému vo výskume vývinu jazyka a fenoménu vernakularizácie, preto si zaslúži svoje miesto aj v predkladanej práci. Väčší priestor

Jazyky kázni v sledovanom korpuse

dené napríklad biblické perikopy, citácie zdrojov či poznámky kazateľa. To svedčí aj o jazykových kompetenciách autorov kázni. V takomto jazykovo rôznorodom priestore tak možno nájsť polyglotov aj medzi františkánskymi kazateľmi, ktorí okrem svojho materinského jazyka a latinčiny ovládali (či už aktívne alebo pasívne) aspoň jeden ďalší jazyk.⁷⁵

Kázne viažuce sa na územie Horného Uhorska zo 17. až 19. storočia sú súčasťou obrovských pramenných korpusov vo viacerých domácich i zahraničných pamäťových inštitúciách. Tisícky ranonovovekých kázni možno dnes nájsť napríklad v Univerzitetnej knižnici v Bratislave,⁷⁶ v Slovenskej národnej knižnici v Martine⁷⁷ alebo aj v kláštorných archívoch, ako napríklad

na presnejšie zedefinovanie týchto pojmov je preto vyhradený v kapitole *Teoretické a metodologické východiská bádania*.

⁷⁵ Ako príklad môže poslúžiť kazateľ, ktorého kázne v korpuse sa nachádzajú v slovenčine, nemčine i latinčine a v rámci predkladaného textu je predmetom šiestej kapitoly *Jazyk kázni na príklade multilingválneho kazateľa*.

⁷⁶ Univerzitná knižnica v Bratislave, Kabinet rukopisov, starých a vzácnych tlačí. Nachádza sa tu obrovské množstvo ranonovovekých františkánskych kázni v latinčine, slovenčine, poľštine, maďarčine, nemčine a v iných jazykoch. Františkánske kázne v slovenčine z 18. – 19. storočia sú uložené najmä v zbierkach pod signatúrami Ms 532, Ms 533, Ms 701, Ms 702, Ms 703, Ms 733, Ms 735 a v ďalších. Pozri sekciu homiletika v IMRICH KOTVAN: *Rukopisy Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. Bratislava : Univerzitná knižnica, 1970. Pre úvodné zorientovanie sa v homiletickej spisbe vo fondoch UKB pozri KLÁRA MÉSZÁROSOVÁ: *Slovenské rukopisné kázne 19. storočia vo fondoch Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. In: JURAJ HLADKÝ – ELENA KRASNOVSKÁ: *Slovenská kazateľská tvorba 19. storočia v dejinných súvislostiach a v spoločenskom kontexte obdobia: materiály z vedeckej konferencie (Trnava 12.-14. septembra 2005)*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2006, s. 322 – 329.

⁷⁷ Slovenská národná knižnica, Literárny archív, Fondy Rukopisy historických knižníc na Slovensku I – IV (ďalej RHKS I – IV). Všetky inventáre, ktoré vypracoval Vojtech Šarluška, sú dostupné aj online na webovej stránke Slovenskej národnej knižnice v Martine v sekcii Literárny archív: <http://www.snk.sk/sk/zbierky-a-zdroje/zbierky-literarneho-archivu-snk/literarne-rukopisy.html>. V kontexte františkánskych kázni hornouhorskej proveniencie tu treba zvýšenú pozornosť venovať fondom RHKS I

v spomínanom archíve Kláštora bratov minoritov pri Kostole Svätého Du-cha v Levoči. No nebolo tomu tak vždy. Kým sa sem dostali, predchádzala tomu pomerne komplikovaná cesta. Ako sa teda tie kázňové rukopisy ocitli v týchto jednotlivých archívoch?

Signatúra	Počet kázni	Vznik	Jazyky kázni v zbierkach								Číslo mikro-filmu
			L	počet	S	počet	N	počet	M	počet	
JAS 820	241	1753 – 1879	✘	0	✓	194	✓	10	✓	37	1242
JAS 821	163	1764 – 1886	✓	16	✓	17	✓	76	✓	54	1243
JAS 822	96	1763 – 1849	✘	0	✓	88	✓	4	✓	4	1244
JAS 823	286	1728 – 1881	✓	7	✓	183	✓	64	✓	32	1245
JAS 824	144	1774 – 1877	✓	8	✓	22	✓	79	✓	35	1246
JAS 833	245	1759 – 1886	✓	21	✓	135	✓	68	✓	21	1255
JAS 834	159	1753 – 1853	✓	17	✓	50	✓	63	✓	29	1248
JAS 835	148	1717 – 1862	✓	1	✓	91	✓	17	✓	39	1247
JAS 836	154	1720 1781 – 1868	✓	76	✓	45	✓	19	✓	14	1250
JAS 837	303	1714 – 1847	✓	7	✓	284	✓	6	✓	6	1257

Prehľadná tabuľka základných informácií o jednotlivých skúmaných zväzkoch kázni

2.2 Osudy pramenného materiálu v 20. storočí

*Priebeh
Akcie K*

Pomery, v ktorých sa pramene v archíve minoritského kláštora v Levoči momentálne nachádzajú, nereflektujú ich pôvodný stav (uloženie). Ten bol viac-menej umelo vytvorený v priebehu druhej polovice 20. storočia. Dôvod treba hľadať v dôsledkoch konfiškácie majetkov jednotlivých kláštorov

a RHKS IV. RHKS I, fond Františkáni – Salvatoriánska provincia obsahuje kázne z lokalít, ako napríklad Bardejov, Prešov či Nižná Šebastová. Pre môj výskum sa stal pramennou základňou fond RHKS IV (Jasov) – Františkáni – Neznáme konventy a zbierky pod vyššie spomínanými signatúrami.

počas Akcie K, ku ktorej došlo v noci z 13. na 14. apríla 1950. Ani archívne a knižničné zbierky františkánov a minoritov neostali nedotknuté.⁷⁸

Akcia Kláštory bola súčasťou organizovanej politickej aktivity proti katolíckej cirkvi. Snahou týchto aktivít bolo oslabiť jej postavenie a využiť ju v prospech svojich politických cieľov. Jedným zo spôsobov dokazovania bolo „odhalenie“ ich protištátnej činnosti. Slovenský úrad pre veci cirkevne (SLOVÚC) spolu so Štátnou bezpečnosťou (ŠtB), Zborom verejnej bezpečnosti a ľudovými milíciami počas tejto Akcie, zvanej aj ako Barbarská noc, vtrhli (niekde násilnejšie, inde menej) do jednotlivých kláštorov a ich majetky skonfiškovali pod zámienkou kontroly, či nejde o prostriedok špiónáže proti štátu.

Kláštory františkánov a minoritov neboli výnimkou. Rehoľníci z františkánskych kláštorov (aspoň väčšina z nich) boli sústredení vo vtedajšom saleziánskom kláštore v Hronskom Beňadiku,⁷⁹ zatiaľ čo minoriti boli presunutí do centralizačného kláštora (v tom čase) redemptoristov v Podolínci.⁸⁰

Rehoľníci tak už nemali kontrolu nad kláštorným majetkom. Ten bol skonfiškovaný a určený na inventarizáciu. V kontexte môjho výskumu ma teda zaujíma, čo sa dialo s písomnými prameňmi. Archívne a knižničné materiály v tomto procese nemali veľkú cenu, ktorá by bola hneď speňažiteľná alebo spotrebná (na rozdiel od hospodárstva, zásob potravín či hmotných cenností). Pre vykonávateľov nariadení boli teda skôr na ťarchu. Vplyvom týchto okolností boli obsahy knižníc v mnohých prípadoch nevyhovujúco uskladnené (napr. vo vlhkých suterénoch) alebo dochádzalo k ich zámernej likvidácii (kúrilo sa nimi alebo boli vyhádzané z okien na dvor).

Spracovanie písomností nebolo vopred premyslené, čo sa odrazilo aj na jeho následnej realizácii. Napokon sa nerozlišovalo ani medzi knižnič-

(Ne)spracovanie majetku kláštorov

⁷⁸ Archívny výskum k jednotlivým akciám je pomerne dobre spracovaný. Všeobecne o situácii v kláštoroch na území Slovenska pozri JÁN MILAN DUBOVSKÝ: *Akcia kláštory: komunistický režim na Slovensku v boji proti mužským rehoľiam v rokoch 1949 – 1952*. Martin : Matica slovenská, 1998. Tiež pozri FRANTIŠEK VNUK: *Akcie K a R : zásahy komunistického režimu proti rehoľiam v rokoch 1950 – 1956*. Bratislava : Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského, 1995, s. 9 – 76. Podrobnejšie o situácii s archívnymi a knižničnými materiálmi v kláštoroch (nielen) v Levoči a v Spišskom Štvrtku pozri VLADIMÍR OLEJNÍK: *Krátky pohľad do archívu a knižnice levočských minoritov*. In: MÁRIA NOVOTNÁ (ED.): *Acta Musaei Scepusiensis*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 131 – 144. Na tomto mieste podávam len stručný prehľad osudov tohto materiálu pre jeho lepšie pochopenie.

⁷⁹ Osudy rehoľníkov z jednotlivých kláštorov pozri podrobnejšie v DUBOVSKÝ: *Akcia kláštory*, s. 86 – 100.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 111 – 113.

ným a archívnym materiálom. Veľa knižničných inštitúcií si časť materiálov rozobralo ešte v čase, keď o ďalšom pláne s materiálmi nebolo rozhodnuté. Spracovaním historických knižníc zrušených reholí bola poverená Univerzitná knižnica v Bratislave, ktorá spolupracovala s ďalšími pamäťovými inštitúciami. Boli poverení vyslať do kláštorov svojich odborníkov a knihy roztriediť. Zo západného a stredného Slovenska sa mali knihy koncentrovať v Kláštore tešiteľov v Marianke pri Bratislave a písomné materiály z východného Slovenska sa dostali do jasovského kláštora premonštrátov. Okrem iných sa sem dostali aj knižnice minoritov z Levoče a zo Spišského Štvrtka. Tu boli spracované pracoviskom Matice slovenskej (od roku 1954 Národná knižnica, dnes Slovenská národná knižnica).⁸¹

Neskôr našla časť materiálov svoje umiestnenie v Univerzitnej knižnici v Bratislave a niektoré boli prevezené do dnešnej Slovenskej národnej knižnice v Martine. Tieto dve inštitúcie uchovávajú väčšinu (nielen) ranonovovekých kázňových textov z jednotlivých historických knižníc. Medzi nimi tak bolo možné nájsť aj františkánske a minoritské knižnice, ktoré sa stali súčasťou fondov *Rukopisy historických knižníc na Slovensku*. K zachráneným materiálom v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice boli vytvorené inventáre pod vedením Vojtecha Šarlušku, ktoré aspoň čiastočne napomáhajú zorientovať sa v množstve archívnych dokumentov.⁸²

Na základe zákona z 27. októbra 1993 o zmiernení niektorých majetkových krívd spôsobených cirkvám a náboženským spoločnostiam bolo možné realizovať navrátenie archívnych a knižničných fondov aj minoritom v Levoči. Vďaka Zmluve o navrátení knižničného fondu Rehole menších bratov konventuálov – minoritov medzi rehoľou a Maticou slovenskou z roku 1993, tak možno nájsť knihy i archívne materiály, ktoré im prináležia, priamo v archíve Kláštora bratov minoritov pri Kostole Svätého Ducha v Levoči. Nasledujúce desaťročie minoriti iniciatívne riešili získavanie svojich písomných pamiatok, čo sa im aj úspešne darilo.⁸³

⁸¹ Pre podrobnejší vhľad do vývinu situácie s knižničnými a archívnymi kláštornými materiálmi po Akcii K pozri *Ibidem*, s. 255 – 258.

⁸² VOJTECH ŠARLUŠKA: *Inventár rukopisov Archívu literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice: Rukopisy historických knižníc na Slovensku I – IV*. Martin : Slovenská národná knižnica. Dostupné aj online na webe Slovenskej národnej knižnice pod sekciou inventárov a fondov zbierok literárnych rukopisov – Zbierka rukopisov historických knižníc na Slovensku: <https://www.snk.sk/sk/zbierky-a-zdroje/zbierky-literarneho-archivu-snk/literarne-rukopisy.html>

⁸³ OLEJNÍK: *Krátky pohľad do archívu a knižnice levočských minoritov*, s. 141 – 142.

Po prevzatí fondov materiál neprešiel ďalšími výraznými zmenami.⁸⁴ A hoci je nahrubo roztriedený a opatrený základným inventárom, ostáva naďalej podrobnejšie nespracovaný a nekatalogizovaný. Avšak treba zdôrazniť, že kláštor minoritov archívnym fondom, plných vzácných dokumentov, poskytuje vhodné podmienky na ich uchovanie.

2.3 Kázeň a jej kompozícia v 18. a 19. storočí

Vnútoraná i vonkajšia výstavba kázne neprešla zásadnými zmenami od obdobia vrcholného stredoveku až do 19. storočia. Okrem samotného obsahu je každý text opatrený sériou informácií, ktoré nám približujú kontext jej vzniku. K tým základným patrí príležitosť prečítania, téma kázne, lokalita a rok prednesenia, prípadne, hoci veľmi zriedkavo aj autor textu či zdroj kázne. Nie každá kázeň z predmetnej zbierky ale obsahuje všetky tieto dáta, objavujú sa v rôznych kombináciách, prípadne (výnimočne) len jedna z nich. Na nasledujúcich riadkoch sa ale zameriam na formálnu úpravu väčšiny kázní.

V záhlaví kázne sa zväčša nachádzajú informácie približujúce, na akú príležitosť bola kázeň prednášaná (napríklad *Sermo pro Dominica septima post Pentecosten*,⁸⁵ *Pro Festo S. Mariae Magdalena*,⁸⁶ *Pro Dedicacione Ecclesiae*,⁸⁷ *Concio Funebri*⁸⁸). Názov sviatku bol v drvivej väčšine uvedený v latinskom jazyku. Avšak objavujú sa, hoci len zriedkavo, aj prípady so slovenským variantom (JAS 837, *Kazani na 4 nedelu po Swatich Trech kraloch. Spišská Nová Ves, 1780*). V niektorých prípadoch kazatelia označovali svoje texty aj termínmi ako *sermo* (*Sermo pro Festo Sanctissimi Nominis Mariae*⁸⁹), typické pre stredoveké scholastické kázne,⁹⁰ alebo *concio* (*Concio funebris*) či

Príležitosť kázne

⁸⁴ V štúdií V. Olejníka možno nájsť aj návrh na vytvorenie samostatných archívnych fondov, ktoré by reflektovali ich súčasný stav. Navrhol vytvoriť niekoľko fondov založených na zohľadnení provenienčného princípu, medzi nimi aj fond *Neautorizované rukopisné diela a kázne neznámej proveniencie*, do ktorého by patrili aj kázne, ktoré boli predmetom tohto výskumu. Plán V. Olejníka však ostal na úrovni návrhu a nebol doteraz realizovaný. *Ibidem*, s. 131 – 144. Materiály neprešli reorganizáciou, pre prehľadnosť ich budem označovať tak, ako boli roztriedené a zinventarizované v ŠARLUŠKA: *Inventár rukopisov Archívu literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice*.

⁸⁵ JAS 823 Kázeň na Siedmu nedeľu po Zoslaní Ducha Svätého, Hrabušice, 1773

⁸⁶ JAS 833 Kázeň na sviatok sv. Márie Magdalény (22. júla), Jablonov, 1786

⁸⁷ JAS 833 Kázeň na odpustovú slávnosť, Spišská Nová Ves, 1767

⁸⁸ JAS 823 Pohrebná kázeň, Kačanov, 1793

⁸⁹ JAS 837 Kázeň na sviatok Najsvätejšieho mena Márie, Brezno, 1782

⁹⁰ BRŤÁŇOVÁ: *Na margo staršej literatúry*, s. 187.

homilia (JAS 823, *Homilia postrema in Expositura Bittsicensi, A uzrice Mesto plakal nad nim*).⁹¹

Lokalita a rok
prednesenia

Pri informácii o príležitosti sa takisto mohla nachádzať aj zmienka o lokalite a roku prednesenia kázne. Ak tieto informácie kážeň obsahovala (vo väčšine kázní totiž chýbajú), nachádzali sa buď na prvej strane v záhlaví (najčastejšie v pravom hornom rohu) alebo v úplnom závere kázne, na poslednej strane pod textom. Patrílo k bežnej praxi, a texty to aj potvrdzujú, že sa kázne prednášali opakovane. Buď v tých istých lokalitách v intervale niekoľkých rokov (či niekedy aj desaťročí) alebo si ich kazatelia brali so sebou a využili v iných regiónoch, takisto s istým časovým odstupom.

Téma kázne

Ďalšou stálicou bola téma (*thema*) kázne. Tá zvykla byť vo forme biblického verša, najčastejšie pravdepodobne z úryvku z perikopy (biblického čítania) najprv v latinčine a potom v domácom jazyku, v prípade analyzovaných kázní v slovenčine, nemčine alebo maďarčine. Ani tento fakt však nebol pravidlom, niektorým kázňam chýba latinská verzia, iným zase vernakulárna. Pre nedelne kázne fungoval perikopný systém prepojený s liturgickým kalendárom, ktorý sa začal formovať už v čase cirkevných otcov a za jeho autora je označovaný sv. Hieronym. Perikopa zväčša určovala tému kázne, nie však nutne. Pre obdobie 18. a 19. storočia však už ale nebola

⁹¹ Bežné terminologické slovníky rozlišujú medzi pojmi kážeň (*sermo, concio*) a homília. KARL RAHNER – HERBERT VORGRIMLER: *Teologický slovník*. Praha : Vyšehrad, 2009, s. 129; XAVIER LÉON-DUFOUR – PETR KOLÁŘ: *Slovník biblické teologie*. Praha : Academia, 2003, s. 167 – 170; DANIEL PATTE: *The Cambridge dictionary of Christianity*. New York : Cambridge University Press, 2010, s. 1003. Pojem kážeň sa nevyužíva len na označenie duchovnej reči so zámerom pôsobiť na morálku, ale je chápaný aj v širšom zmysle slova, teda aj napomínanie ako také, nie nutne viazané na osobu kazateľa. Pod pojmom homília je prvotne chápaný druh kázne ako výklad svätého textu počas bohoslužby, ide o objasnenie perikopy po jednotlivých pasážach, niekedy aj po veršoch. RUPERT BERGER: *Liturgický slovník*. Praha : Vyšehrad, 2008, s. 145 – 146; PATTE: *The Cambridge dictionary of Christianity*, s. 561. Kázanie sa vníma ako niečo uvoľnenejšie oproti homílii, niečo, čo nie je viazané na liturgiu. Môže sa týkať akejkoľvek vieroučnej témy alebo morálnej otázky, ktoré kazateľ považuje za dôležité. BRŤÁŇOVÁ: *Stredoveká scholastická kážeň*, s. 37 – 39 a 51 – 59. Alebo tiež stručne BRŤÁŇOVÁ: *Slovo Pánovo zostáva naveky*, s. 10. Tento model avšak fungoval viac pri stredovekej kázni. Postupne na prelome 12. a 13. storočia sa postupne prísne hranice medzi týmito variantmi stierajú, čo súvisí aj s dokončovaním procesu transformácie kázne ako literárneho žánru. V období raného novoveku tak homíliu ako špecifický typ kázne niektoré kazatelia považovali za príliš zväzujúcu a nudnú. Príklad Bohuslava Balbína uvádza Sládek v MILOŠ SLÁDEK: *Nedělní homiletika raného novověku a tradiční perikopní systém*. In: ERIKA BRŤÁŇOVÁ – DANIEL SOUKUP (EDS.): *Z dejín kázňovej prózy I*. Bratislava : Veda, 2019, s. 106. Hoci v istom období možno medzi kázňou a homíliou vnímať isté formálne rozdiely, termín kážeň možno využiť pre pomenovanie tohto žánru všeobecne BEVERLY MAYNE KIENZLE (ED.): *The Sermon. Typologie des sources du Moyen Age occidental*.

zvazujúca. Kazateľ sa jej mohol pridržiavať, ale pokojne od nej odbočiť alebo ju zdanlivo prepojiť s témou, ktorej sa chcel počas kázne venovať.⁹²

V korpuse sa vyskytuje zopár desiatok kázni, ktoré sa z týchto štandardov vymykali a neobsahovali takmer žiadne z dát. Medzi ne patrili napríklad pohrebné kázne. Prítomný je ale aj druhý „extrém“, teda také texty, ktoré obsahovali niečo navyše, napríklad meno kazateľa, respektíve autora textu či v prípade neautorských kázni zdroj originálneho textu, z ktorého bola kázeň prepísaná či preložená. Takéto situácie patrili skôr medzi rarity. Pri jednom kazateľovi, pomerne dôsledne, sa na konci kázne objavuje formulácia *Et haec O[mniam] A[d] M[aiorem] D[ei] Triunus G[loriam] B[ea]te M[ariae] V[irginis] et OO[mnium] SS[anctorum] Honorem*⁹³ alebo v podobných variáciách. Tú zvykol autor prispôbiť konkrétnej kázni, ale základ ostával rovnaký.

Výnimky
z korpusu

Rozsah kázne sa takisto líši, väčšina kázni má 4 strany, avšak v korpuse sa nachádzajú aj rozsiahlejšie kázne v rozsahu aj 8 strán. Dlhšie kázne sa vyskytovali v prípade dôležitých tém či špecifických situácií, akými bola napríklad konsekrácia kostola (JAS 835, *Pro Dedicacione Ecclesiae, Jablonov, 1829, 9 strán*) či významné sviatky, ako napríklad Zmŕtvychvstanie Ježiša Krista (JAS 837 Veľkonočná nedeľa, Jáger, 1789, 7 strán) či dôležitá odpustová slávnosť (JAS 823, Navštívenie Panny Márie, Levočská hora, 1782, 8 strán).

Rozsah kázni

Podstatou kázne je ale samotná reč kazateľa. Zaujať svoje publikum a ešte ho pritom aj niečo naučiť je umenie a vyžaduje si tréning aj v prípade talentovaného rečníka. Kazateľ stál pred náročnou úlohou skombinovať umenie písaného textu, ale aj hovoreného slova do kázne. Hoci kazateľ nefiguroval ako obyčajný rečník, rétorika plnila v jeho funkcii dôležitú úlohu. Súčasťou (nielen) kazateľovej rétoriky sa stala aj presvedčivosť, s ktorou sa musel naučiť pracovať a využiť ju vo svoj prospech. Už od antiky boli skoncipované základné princípy „úspešnej“ reči – poučiť (*docere*), zabaviť (*delectare*) a dojať (*movere*). Reč nemala v prvom rade svojich poslucháčov nudiť ani zaťažovať kvantom informácií, ale zároveň platilo pravidlo, že sa majú dozvedieť niečo nové. Rečník mal byť persuzívny, ale jeho presvedčivosť mala byť predovšetkým zameraná na ľudský rozum, intelekt, teda mala svojho poslucháča dovzdelávať (*docere*). Aby splnil svoj účel, mala takisto vplývať aj na city a tiež poslucháča pobaviť (*delectare*) a popritom všetkom

Vnútoraná
štruktúra kázni

⁹² SLÁDEK: *Nedělní homiletika raného novověku a tradiční perikopní systém*, s. 105 – 115.

Detailnejšie SLÁDEK: *Slovo ze srdce jejich, aneb, Nedělní kázání v pobělohorských bohemikálních postilách a tradiční perikopní systém*, s. 301 – 620; SLÁDEK: *Biblické citace v českých nedělních postilách konce 17. a první poloviny 18. století*, s. 243 – 254.

⁹³ Táto konkrétna formula je použitá v kázni JAS 824 *Nedeľa Najsvätejšej Trojice, Spišská Nová Ves, 1788*.

mal kazateľ odhadnúť správnu mieru pôsobenia na emócie, aby publikom citovo pohol (*movere*).

Od prelomu 12. a 13. storočia nastávajú zmeny v kazateľstve a začínajú tiež vznikať aj diela venujúce sa *ars praedicandi*, teda teórii či technike kázania.⁹⁴ Kázeň sa z pôvodne voľnejšieho žánru začala stávať viac sterilnejšou so svojimi presne stanovenými pravidlami. Teória kompozície rečníckeho prejavu našla svoje uplatnenie už od neskorootantských a stredovekých čias. Kázeň, aj tá ranonovoveká a baroková, kopírovala túto štruktúru. Bola členená na niekoľko častí: *exordium* (úvodná časť), *propositio* (oboznámenie poslucháča o téme), *narratio* (samotný výklad témy), *confirmatio* (to malo zväčša viac častí, *pars prima, secunda*, prípadne *tercia*; ide o potvrdenie obsahu, dokazovanie argumentov) a *epilogus* (záver).⁹⁵ Kazateľ mal vždy podať tému svojho prehovoru, ktorý mal v drvivej väčšine prípadov pôvod vo Svätom Písme. Téma mala byť objasnená, pričom mal autor objasniť aj zadania, ktorých sa dotkne. Ďalej nasleduje rozvinutie obsahu, samotné kázanie a po ňom praktické výsledky pre poslucháčov v podobe akýchsi formulovaných ponaučení či odporúčaní. Na analyzovanom korpuse možno pozorovať, že sa kazatelia tejto štruktúry pridržiavali. V niektorých textoch boli názvy týchto častí uvedené aj explicitne na okraji listu. Opäť, ani toto nepatrilo medzi striktné pravidlá a stretávame sa s tým skôr v kázňach z 18. storočia a aj to nie dôsledne.

Kazateľské
príručky

Už stredovekí kazatelia disponovali kazateľskými pomôckami, ktoré im mali tvorbu uľahčovať. Na druhej strane ich ale aj limitovali vo výbere témy či jej následnom rozvíjaní. Pre uľahčenie týchto postupov boli produkované príručky pre kazateľov, zbierky exempli, hagiografických príbehov, zbierky textov rôznych cirkevných autorít či návrhy práce s biblickým textom.⁹⁶ V základe každý mních-kazateľ musel vedieť pripraviť vlastnú kázeň, vlastný text, za pomoci rôznych kníh a príručiek, ktoré mal pri ruke vo svojom kláštore.⁹⁷ Počet a aj dostupnosť týchto príručiek s kníhtlačou len narastala. Obdobie scholastiky kládlo dôraz na presnú logickú štruktúru kázne, aby sa nenarušil jej významový základ a nedošlo k dezinterpretáciám, avšak postupom času tento spôsob nebol aktuálny a bolo ho treba

⁹⁴ BRŤÁŇOVÁ: *Stredoveká scholastická kázeň*, s. 56 – 63; MAROSZOVÁ: *Vera mundi lumina*, s. 39 – 55.

⁹⁵ FIDLEROVÁ ET AL.: *Františku Nebeský, vyslanče přesmořský*, s. 109; MAROSZOVÁ: *Vera mundi lumina*, s. 48. Pozri tiež BRŤÁŇOVÁ: *Stredoveká scholastická kázeň*, s. 42 – 43; BRŤÁŇOVÁ: *Slovo Pánovo zostáva naveky*, s. 10. Všetci autori uvádzajú detailnejšiu štruktúru kázne. S ohľadom na analyzovaný materiál uvádzam časti, s ktorými sa možno stretnúť v textoch (nielen explicitne).

⁹⁶ BRŤÁŇOVÁ: *Stredoveká scholastická kázeň*, s. 40. Pre české prostredie pozri aj konkrétne príklady MAROSZOVÁ: *Vera mundi lumina*, s. 55 – 64. JERZY KŁOCZOWSKI: *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*. Poznań : W drodze, 2003, s. 305 – 309.

⁹⁷ KŁOCZOWSKI: *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, s. 305 – 309.

nahradiť niečím novým, čo by opäť zaujalo a pritiahlo veriacich.⁹⁸ V období raného novoveku, približne v polovici 17. storočia sa tak pomaličky objavuje aj pojem homiletika, ktorá patrí dnes medzi samostatné vedné disciplíny. Kázne si prešli istými zmenami a čiastočne boli ovplyvnené trendami v spoločnosti. V období raného novoveku boli kázne už kratšie.⁹⁹ Kázeň už nebol jediný spôsob vzdelávania. Vďaka kníhtlači už bolo vzdelanie dostupnejšie a medzi ľuďom sa šírili náboženské knihy.

Nejako zvlášť neprekvapí fakt, že najcitovanejšími zdrojmi v kázňach boli knihy Svätého Písma. To ale v katolíckej kazateľskej praxi nestačí, a preto okrem Písma, kazatelia pri svojej argumentácii výkladu využívali diela cirkevných autorít. Odvolávanie sa na *auctoritates* bolo nielen verifikáciou kazateľovho výkladu, ale aj jeho vzdelania.¹⁰⁰ Z cirkevných otcov boli vo všeobecnosti najobľúbenejší a najviac citovaní svätý Augustín, svätý Ambróz, svätý Ján Zlatousty, svätý Bonaventúra, svätý Tomáš Akvinský či napríklad svätý Anzelm z Canterbury a ďalší.¹⁰¹ Vzdelanie kazateľov nemalo limity, ale úzom bolo, že prvým a najdôležitejším prameňom je Sväté Písmo. Zároveň autorova rozhladenosť nemala byť obmedzená len týmto jedným prameňom. Kazateľ mal byť lektorom, teda jeho úlohou nebolo bez zmyslu verifikovať biblické citáty, ale ich aj komentovať, čím sa rozvíjala biblická hermeneutika.

Zdroje kázne

Kazatelia ale vo väčšine prípadov nemali k dispozícii priamo všetky diela týchto cirkevných otcov, ale len akési výťahy či príručky. Často tak dochádzalo k nesprávnemu odcitovaniu zdroja alebo k iným nepresnostiam, ako napríklad prisúdeniu slov autorite, ktorej tieto slová nepatrili a podobne Maroszová tvrdí, že podľa množstva a druhov citácií možno usúdiť nielen úroveň kazateľa, ale aj úroveň publika. Reči pred prostým ľudom zväčša neobsahovali iné citáty než z Písma. Vzdelanejšie publikum tak zvyšuje stávkku a kazateľ používa aj viac príručiek. Tieto dve zložky zohrávajú v kázni úlohu silného argumentačného a teda aj nespochybniteľného zdroja. Na druhej strane je pre poslucháča dôležitá aj obraznosť a poskytnutie modelového riešenia, čoho si bol rečník určite vedomý. Na tieto účely v kázni slúžili exemplá (príbehy) či konkrétne príklady zo života svätých.

Tieto fakty so sebou prinášajú ďalšie možnosti výskumu, ako napríklad ktoré z autorít kazatelia najčastejšie citovali, ktorí svätí patrili medzi

⁹⁸ ERIKA BRŤÁŇOVÁ: Stredoveká kázeň ako prostriedok šírenia kultúrnych vplyvov a nových poznatkov. In: MÁRIA KOHÚTOVÁ (ED.): *Kresťanstvo v dejinách Slovenska*. Bratislava : Universum, 2003, s. 32 – 34.

⁹⁹ FIDLEROVÁ ET AL.: *Františku Nebeský, vyslanče přesmořský*, s. 109.

¹⁰⁰ BRACHA: *Nauczanie kaznodziejskie w Polsce późnego średniowiecza*, s. 96.

¹⁰¹ SZULC: *Homo religiosus późnego średniowiecza*, s. 169.

„populárnych“ a podobne.¹⁰² Špecifikom týchto kázní je, že na margu boli okrem názvu danej časti prejavu aj mená osobností, ktorých výroky boli priamo do textu zakomponované, prípadne názov biblickej knihy, ktorej citátom sa kazateľ inšpiroval. Úryvky zo Svätého Písma alebo citáty osobností kazateľa uvádzali zväčša (najmä v 18. storočí) aj v latinčine, aj v domácom jazyku. Latinská verzia bola väčšinou od domáceho jazyka graficky odlíšená, v rukopisných textoch zväčša podčiarknutá. V 19. storočí sa postupne tento fenomén vytráca a čoraz častejšie sa objavujú kázne s označením sviatku aj témy len v slovenčine alebo aj bez uvedenia latinských citácií zdrojov.

¹⁰² Čiastočne som túto problematiku rozpracovala už v rámci svojej bakalárskej práce, avšak pre relevantnejší výsledok by do budúcnosti bolo potrebné zmapovať väčšiu vzorku kázňového materiálu, ako bolo v mojich silách počas bakalárskeho štúdia.
LABANCOVÁ: *Františkánske kázne na Spiši [Bakalárska práca]*, s. 38 – 41.

3. TEORETICKÉ A METODOLOGICKÉ OTÁZKY VÝSKUMU

3.1 Základné otázky výskumu kázni

Pri realizácii výskumu kázňového materiálu vyvstalo niekoľko otázok, ktoré by som na tomto mieste rada načrtla a aspoň časť z nich sa pokúsila zodpovedať. Tou prvou, možno samozrejmom, ale pomerne základnou je účel kázne. Na čo kážeň slúžila? Základná funkcia kázne ostáva od stredoveku, cez novovek až do súčasnosti rovnaká. Ide o médium, ktorým kazatelia sprostredkovali veriacim výklad Božieho slova a vplývali na ich morálku. Možno ale vnímať kážeň aj poza jej bežne predpokladané intencie duchovného príhovoru kazateľa? Ide naozaj len o odovzdanie posolstva Božieho slova a napomínanie veriacich? Alebo sa do textu, či už zámerne alebo nie, dostávalo aj čosi viac?

Kázni dodnes prislúcha aj funkcia „ideologickej“ misie. Slúžila ako médium medzi cirkvou a veriacimi a jej primárnou funkciou bolo presvedčiť poslucháčov o pravde rétora, vplývať na morálku svojho percipienta a formovať jeho intelekt a duchovno. V súvislosti s jej primárne moralistickým účelom sa objavuje aj jej úloha edukácie obyvateľstva. Totiž, ak chceme napomínať, jedným dychom musíme podať aj predstavu o správnej alternatíve k doterajším skutkom, čím sa, prirodzene, nevyhneme procesu istého vzdelávania. Samozrejme, nie v zmysle organizovanej inštitucionalizovanej výučby. Forma vzdelávania, o ktorej je reč, mala zastrešiť oblasť vierouky, mala nábožensky a morálne kultivovať,¹⁰³ mala šíriť osvetu (častočrát nielen v teologických otázkach, ale napríklad vo vzťahových záležitostiach či ohľadom zdravších životných návykov, alebo starostlivosti o domácnosť; napríklad *Sermo de Gula et Eberiate*¹⁰⁴ alebo *Sermo de Luxuria*¹⁰⁵) a mala tak robiť bez ohľadu na vek či spoločenské postavenie obyvateľstva. Tento edukačný proces treba vnímať v širšom zmysle slova, ako tento pojem zvykne používať. Pri tomto procese výrazne využívala persúáziu, teda schopnosť presvedčiť svojich poslucháčov o správnosti svojich argumentov.

Účel kázni

¹⁰³ RICHARD VAN DÜLMEN: *Kultura a každodenný život v raném novověku (16. – 18. století). Náboženství, magie, osvícenství*. Praha : Argo, 2006.

¹⁰⁴ JAS 835, *Sermo de Gula et Eberiate*, Téma: *Expergiscimi ebrii, flete, et ululate. / Prebudete gse ožralci, plačte a narikajte*; Lokalita a rok prednesenia: *Hruštín, 1806; Polhora 1807; Opiná 1807*; Incipit: *Dwa stromi Buch W. w Ragi predstavil, geden strom života, a druhi znamosti dobreho y zleho*.

¹⁰⁵ JAS 837, *Sermo de Luxuria*; Téma: *Revertere virgo Israel, usquequo deliciis dissolveris filia vaga? / Nawrat gse Panno Izraelska, dokud w Roskossach rozpustla budess Dcero bludna?*; Lokalita a rok prednesenia: *Trstená 1805, Liesek 1805, Rabča 1806, Opiná 1807*; Incipit: *Z welku nadegu wstupugem dnessneho dne na kazatelnicu tuto negmilegssi!*

Okrem vieroučnej a morálnej výchovy bolo vedľajším efektom kázne aj sprostredkovanie kultúrnych informácií svojim poslucháčom či informácií o spoločenských udalostiach, respektíve o pohľade kazateľov na ne a ich premenách naprieč storočiami.¹⁰⁶

Žánrový
charakter kázni

Zaujímavým fenoménom kázne je miešanie viacerých „svetov“, a to na viacerých úrovniach. V niektorých prípadoch možno aj hovoriť o stieraní akýchsi hraníc medzi nimi. V súvislosti so žánrom kázne sa možno stretnúť s jeho zaradzovaním do oblasti ľudovej kultúry.¹⁰⁷ Ide ale o trochu zavádzajúci termín. Dülmen o koncepte ľudovej kultúry tvrdí, že „jej“ žánre sú tvorené s ohľadom na „obyčajný“ ľud, ako percipientov s väčšinovým podielom, a ich potreby tradícií, a nie kultúru elít s omnoho menším zastúpením. V tomto kontexte tak treba pojem kultúra vnímať odlišne, zvlášť s ohľadom na kultúru elít a zvlášť kultúru obyčajných ľudí. Dôvodom je ich odlišné pozadie vzniku – nejednotné životné podmienky, v ktorých sa tvorili, a rozdielnosť záujmov cieľových skupín obyvateľstva.¹⁰⁸ Avšak Burke tvrdí, že sa treba vyhnúť zjednodušenej definícii pojmu kultúra, pretože v sebe zahŕňa celé spektrum postojov a tiež jazykov rôznych skupín obyvateľstva.¹⁰⁹ Kázeň ako masové médium sledovala prioritne svoje zábery, ktoré boli v konečnom dôsledku všeobecne platné pre všetkých bez ohľadu na

¹⁰⁶ KOWALSKÁ: *Kázeň ako zdroj informácií pre sociálne a politické dejiny?*, s. 118 – 129.

¹⁰⁷ Definícia pojmu ľudová kultúra nie je jednoduchá a ani jednoznačná, preto o tejto problematike, jej špecifikách a premenách vo viacerých publikáciách hovorí britský historik Peter Burke. Medzi staršie, ale stále aktuálne patrí PETER BURKE: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha : Argo, 2005. Hovoriť v súvislosti s kázňami o kultúre sa môže zdať pozoruhodné. Vymedzenie pojmu „kultúra“ rozoberá autor v publikácii PETER BURKE: *Co je kulturní historie?*. Praha : Dokořán, 2011. Ďalšie práce, ktoré netreba opomenúť DÜLMEN: *Kultura a každodenní život v raném novověku*; RICHARD VAN DÜLMEN: *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*. Praha : Dokořán, 2002; PETER BURKE: *Variety kulturních dějin*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006; STANISŁAW BYLIŃA: *Kościół a kultura ludowa w Polsce późnego średniowiecza*. In: TERESA MICHAŁOWSKA (ED.): *Literatura i kultura późnego średniowiecza w Polsce: praca zbiorowa*. Wydawnictwo IBL, 1993, s. 197 – 215; BRONISŁAW GEREMEK: *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1978, s. 53 – 76; BRONISŁAW GEREMEK: *Fabuła, konwencja i źródło. Utwór literacki w badaniu kultury średniowiecznej*. In: ZOFIA STEFANOWSKA – JANUSZ SŁAWIŃSKI (EDS.): *Dzieło literackie jako źródło historyczne*. Warszawa : Czytelnik, 1978, s. 114 – 145; BRONISŁAW GEREMEK: *Poziomy kultury: przekaz ustny i kultura literacka*. In: BRONISŁAW GEREMEK – JACEK BANASZKIEWICZ (EDS.): *Kultura polski średniowiecznej XIV-XV w.* Warszawa : Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, 1997, s. 366 – 380; ARON GURIEWICZ: *Kultura elitarna i kultura ludowa w średniowiecznej Europie*. In: MAURICE AYMARD (ED.): *Biedni i bogaci: studia z dziejów społeczeństwa i kultury, ofiarowane Bronisławowi Geremkowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992, s. 207 – 211.

¹⁰⁸ DÜLMEN: *Historická antropologie*, s. 39.

¹⁰⁹ Viac o vnímaní kultúrnej histórie, o jej jednotnosti, ale aj pluralite pozri v BURKE: *Variety kulturních dějin*.

sociálne zaradenie percipientov. Preto ak hovoríme o kázni, nemožno dôsledne uplatniť Dülmenov pohľad na žánre ľudovej kultúry. Cieľom kázne bolo dosiahnuť v ľuďoch poryv svedomia a vyzvať ich ku konaniu dobra so zámerom dosiahnuť spásu. Tento zámer je univerzálne platný pre každého človeka naprieč rôznymi sociálnymi vrstvami, bez ohľadu na vek, pohlavie a vierovyznanie.¹¹⁰ Kultúra elit a obyčajného ľudu sa v kontexte kázne líšila len minimálne (miestami vôbec).¹¹¹ Zaujímavým fenoménom s tým súvisiacim je ale ľudová zbožnosť, v ktorej sa sociálne a často aj náboženské rozdiely neprejavovali zvlášť výrazne. A ak hovoríme o náboženských, treba mať na pamäti, že rozdiely medzi katolíckymi a protestantskými prejavmi zbožnosti sa začínajú prejavovať až oveľa neskôr po reformácii.¹¹² Niektoré zmeny prebehli okamžite a niektoré sa ukázali postupne. Zmeny prirodzene, obzvlášť v náboženskej oblasti, prichádzali prostredníctvom silného vplyvu protestantských cirkví, ktoré do veľkej miery odmietali dovtedajšiu kultúru.¹¹³ V priebehu obdobia 16. – 18. storočia sa ľudová kultúra zmenila vo veľkom rozsahu. Istému vývinu a zmenám sa nevyhol ani žánr kázne.

Prienik dvoch dôležitých svetov (nielen) ranonovovekej spoločnosti možno badať aj na inej úrovni. Na jednej strane vstupuje do textu a zároveň je jeho tvorcom náboženské učenie (či už katolícke alebo protestantské) a na druhej strane, ako pri každom texte, stojí percipient, ktorého v tomto prípade zastupuje ľud (elitný alebo obyčajný z mestského i dedinského prostredia). Z toho dôvodu sú na kázeň ako text kladené vyššie nároky splniť kritérium zrozumiteľnosti. Na jednej strane vyvstáva potreba prezentácie zložitých teologických stanovísk a na druhej zase nevyhnutnosť objasniť ich tak, aby tomu porozumelo obyvateľstvo rôzneho intelektuálneho i sociálneho zloženia. Kázeň, na rozdiel od bežných náboženských textov, slúžiacich prevažne na interné potreby duchovných, v sebe preto musí snúbiť edukačnú funkciu a všeobecne zrozumiteľný jazyk.

*Kritérium
zrozumiteľ-
nosti kázni*

Zrozumiteľný jazyk tu možno vnímať v dvoch rovinách. Jednak ako jednoduchosť reči, ktorú kazateľ musí zvoliť, ak prehovára k masám s rôznym intelektuálnym pozadím, no v prvom rade výber konkrétneho jazyka,

¹¹⁰ O problematike pojmu „ľud“ a jeho možných definíciách viac v BURKE: *Co je kulturní historie?*, s. 41 – 43.

¹¹¹ Samozrejme, treba zdôrazniť, že existovali kázne, ktoré vznikali a boli prednášané pri príležitosti špeciálnych udalostí a ich cieľová skupina bola elitnejšia a užšie profilovaná, ale ani v tomto prípade nejde o zásadné rozdiely v rétorike textov.

¹¹² DÜLMEN: *Historická antropologie*, s. 63.

¹¹³ Dôležité postavenie v zbožnosti protestantov získavala pieseň, ktorá nadobudla spoločenskú funkciu. ANETA KANCIROVÁ: *Kázání jako médium konfesně-politické komunikace v raném novověku [Dizertačná práca]*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2019, s. 31.

ktorý jeho poslucháčom nie je cudzí. Zaujímavou témou, ktorá sa tu naskytá, je jazyk a jeho úloha či už v mestskom alebo vidieckom prostredí v období raného novoveku.¹¹⁴ Kázne patria do skupiny prameňov, ktoré reflektujú jazykovú preferenciu svojich percipientov, ale svedčia aj o jazykovej vybavenosti svojho autora a aj o vplyvoch iných jazykov a dialektov, ktoré sa do jeho reči dostali. Táto téma rezonuje najmä vo viacjazyčnom prostredí, akým bolo aj sledované územie Horného Uhorska. V zbierkach analyzovaných prameňov sa nachádzali kázne v slovenčine, nemčine, maďarčine a latinčine. Potreba zrozumiteľnosti, zvlášť v takom konfesionalne napätom období, akým bol raný novovek, bola aktuálnejšia než kedykoľvek predtým. Toto kritérium sa tak stalo impulzom pre ďalší fenomén súvisiaci s konfesionalizáciou¹¹⁵ – rozvoj vernakulárnych jazykov.¹¹⁶ Náboženstvo sa stalo determinujúcim prvkom aj vo výbere komunikačného kanála.¹¹⁷ Konkrétny výber jazyka sa tak stal príznakovým prvkom v spoločnosti.¹¹⁸ Jazyk teda plnil dištinktívnu funkciu medzi týmito dvomi spoločnosťami. Naliehavosť identifikácie sa prejavovala viac v oblastiach, kde v tesnej blízkosti spolunažívali viaceré náboženské skupiny.¹¹⁹

¹¹⁴ Historickému náhľadu používania vernakulárnych jazykov v ranom novoveku sa do veľkej miery venoval PETER BURKE: *Jazyky a spoločensví v raně novověké Evropě*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011.

¹¹⁵ O pojme konfesionalizácia vo význame budovania či osamostatňovania sa jednotlivých konfesií pozri viac napr. DAVID PAUL DANIEL: Konfesionalizácia reformácie a spoločenský význam augsburského vyznania v strednej a východnej Európe. In: PETER KÓNYA (ED.): *Prvé augsburské vyznanie viery na Slovensku a Bardejov*. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a.v. na Slovensku, Prešov, 2000, s. 15 – 24; PAVEL ZAHRADNÍK: *Rekatolizační praxe v lokální perspektivě*. [Dizertačná práca]. Praha : Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin., 2016, s. 35. Prehľadovo tiež BENKA: *Mesto a jazyk : Bardejov v ranom novoveku*, s. 151.

¹¹⁶ Napríklad k používaniu slovenčiny v období raného novoveku vznikla v rámci projektu APVV *Slovaciká z bývalého Uhorského kráľovstva na príklade Horného Uhorska (1500 – 1780)* edícia PETER BENKA – MARTIN HOMZA – PAVOL ŽIGO (eds.). *Monumenta Linguae Slovacae, vol. I. Právno-administratívne dokumenty – prísažné formuly zo 16. – 18. storočia*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2018, 384 s.

¹¹⁷ PETER ŠOLTÉS: K jazykovej situácii rímskokatolíckeho kléru na východnom Slovensku koncom predberňolákovského obdobia. In: JÁN DORULA – PETER ŽEŇUCH: *Život slova v dejinách a jazykových vzťahoch*. Bratislava : Slavistický Kabinet SAV, 2003, s. 158 – 159; BENKA: *Mesto a jazyk : Bardejov v ranom novoveku*, s. 146.

¹¹⁸ Sociálnym rolám jazyka a jeho sociohistorickému aspektu sa Peter Benka venoval už vo svojej dizertačnej práci PETER BENKA. *Vernakulárne jazyky v ranonovovekom meste: príklad slovenčiny v Bardejove* [Dizertačná práca]. – Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra slovenských dejín. – Školiteľ: prof. Mgr. Martin Homza, Dr. Stupeň odbornej kvalifikácie: *Philosophiae doctor* (PhD.). Bratislava : FiF UK v Bratislave, 2018, 227 s. (+ 10 strán príloh).

¹¹⁹ Ku konfesií a jazyku pozri viac JÜRGEN MACHA – ANNA MARIA BALBACH – SARAH HORSTKAMP: *Konfession und Sprache in der Frühen Neuzeit: interdisziplinäre Perspektiven*. Münster : Waxmann, 2012.

Jednou z ďalších podstatných otázok, ktoré pri výskume vyvstali, je vôbec dôvod vzniku analyzovaných kázni. Ide o pomerne rozsiahly korpus rukopisných kázni, ktorý je len jedným z mnohých takýchto zbierok. Otázka znie, za akým účelom tieto kázne vznikali v takom veľkom množstve a navyše v období raného novoveku. Predpokladom totiž je, že skúsený kazateľ nepotrebuje nutne predlohu celého textu kázne, aby dokázal rozvíť vieroučnú tému. Tisíciky rukopisov vo fondoch (nielen) slovenských pamäťových inštitúcií svedčia ale skôr o opaku. Prečo si teda kazatelia svoje texty zaznamenávali? Mnohé kázne neboli určené na jednorazové prednesenie. To sa dozvedáme buď explicitne zo záznamu viacerých lokalít a rokov prednesenia, alebo to možno vyčítať z obsahu kázne, ktorá je koncipovaná ako vzorová kázeň, „neutrálna“, bez dobových či regionálnych špecifik. Pravdepodobne si tak kazatelia texty zaznamenávali pre svoje vlastné alebo interné potreby rádu, čím vytvárali vlastné kazateľské príručky a pestovali tak aj kazateľskú prax. Na záznamoch totiž vidieť, že kázne často putovali s kazateľmi do ďalších konventov. Pravdepodobne pre túto „flexibilitu“ kázne zapisovali ako jednotliviny a nedošlo k ich zviazaniu.¹²⁰ Na otázku, prečo nedochádzalo k ich tlači, je najpravdepodobnejšou odpoveďou finančná situácia. Tlač bola stále nákladnou záležitosťou, ktorú si nemohli dovoliť všetky kláštory.

Ďalším argumentom v prospech zapisovania kázni bola potreba tréningu mladých začínajúcich kazateľov v umení tvorby textu a rečníckeho prejavu. Autorstvo týchto textov nemožno pripísať len mladým kazateľom vo „výcviku“. Svedčia o tom kázne autorov, ktorých texty sa nám zachovali v priebehu dvoch desaťročí a nevidieť tak rozdiel medzi tým, aký rozsah zaznamenávali na začiatku svojej kariéry a na jej vrchole.¹²¹ Pravdepodobne teda nešlo o nejaký „cvičný materiál“. Kázne boli určené na opakované prednášanie (nielen ich vlastné, ale aj ako dedičstvo pre ďalšie generácie

¹²⁰ Zaujímavým príkladom je rukopisná kazateľská zbierka, údajne zo začiatku 18. storočia hornouhorskej proveniencie, ktorá obsahuje kázne na nedele celého liturgického roka. Momentálne je uložená v Štátnom archíve v Prešove (ŠA PO) – špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (SpA LE), Fond Zbierka písomností rozličnej proveniencie (FRP), inv. č. 175, kart. 21, Slovenské kázne na nedele roka zo začiatku 18. storočia.

¹²¹ Na tomto mieste môže poslúžiť ako príklad takisto anonymný kazateľ zo sledovaného korpusu. Jeho meno sa v kázňach explicitne nenachádza a zistenie jeho identity si bude vyžadovať ďalší výskum. Nápomocný nám však môže byť, že dôsledne zaznamenáva miesto a rok prednesenia svojich textov. Miera originality momentálne nie je známa. Počet rukopisov, zaznamenaných jeho rukou, je pomerne vysoký. Zachovalo sa až 66 jednotiek, prednesených v lokalitách Prešov, Levoča, Spišská Nová Ves, Jablonov, Markušovce, Rožňava a v lokalite, ktorú kazateľ všeobecne označuje ako *Scepusii*. Tieto texty vznikali v priebehu takmer 30 rokov a na ich forme nebadáť žiaden rozdiel.

kazateľov), a preto si autori svoje texty zapisovali od slova do slova. Tento materiál tak mohol byť použitý viackrát aj inými spolubratmi v iných konventoch či na misiách.

Ďalšou z možností je, že kázne boli zaznamenávané aj za účelom ďalšieho čítania a osobného dovzdelávania sa veriacich. Táto hypotéza sa v prípade skúmaného materiálu javí ako nepravdepodobná hneď z niekoľkých dôvodov. V prvom rade väčšina kázni nejaví známky častého používania. Na druhej strane, vzhľadom na zaznamenané lokality, v ktorých boli kázne odprednášané, ide najmä o rurálne obyvateľstvo. Cieľovou skupinou teda nebolo vzdelané publikum či sociálne lepšie situované obyvateľstvo, ale naopak jednoduchý ľud, častokrát bez základného vzdelania. Keďže veľa ľudí stále nevedelo čítať alebo len s ťažkosťami, častokrát sa aj tlač musela u konečného recipienta spoliehať na ústny prejav. Cirkev ukladala svojim kazateľom, aby vzdelávali a šírili učenie a authority sa takisto častokrát obracali na týchto kazateľov, aby šírili novinky či podporovali napríklad štátne sviatky.¹²² Podobné príklady uvidíme aj v nasledujúcej kapitole. Ďalším argumentom v neprospech funkcie kázne pre osobnú zbožnosť je fakt, že sa v korpuse nenachádzajú ani kópie tých istých textov, ktoré by naznačovali akúsi distribúciu viacerým čitateľom či používateľom v rovnakom čase.

V prospech zapisovania kázni krásne hovorí aj výrok dominikána Timothyho Radcliffa: „(...) kázať neznamená prostě říkat to první, co mě napadne“.¹²³

3.2 Limity a perspektívy výskumu kázni

Okrem limitov, ktoré do výskumu prinášame sami ako výskumníci (obmedzená schopnosť obsiahnuť všetky relevantné výskumy, ale aj všetky aspekty samotného prameňa),¹²⁴ pri výskume kázni narážame na niekoľko ďalších. Jedným z tých najvýraznejších je jej charakter rečníckeho žánru. Kázeň primárne nebola určená na šírenie v písomnej podobe, a teda na čítanie širokým okruhom čitateľov. Hoci sa jej charakter ako audiovizuálneho prameňa s príchodom raného novoveku mení a vďaka kníhtlači sa tak dostáva aj k istej obmedzenej skupine čitateľov,¹²⁵ naďalej je primárne určená

¹²² THOMAS V. COHEN – LESLEY K. TWOMEY: *Spoken Word and Social Practice : Orality in Europe (1400 – 1700)*. Leiden : Brill, 2015, s. 17.

¹²³ Citované podľa MAROSZOVÁ: *Vera mundi lumina*, s. 7.

¹²⁴ O miere zásahu historika do konštruovania výskumu viac napríklad v publikácii HAYDEN WHITE: *Tropika diskursu: kulturně kritické eseje*. Praha : Karolinum, 2010.

¹²⁵ Jedinečným príkladom sú tlačené pohrebné či príležitostné kázne, ktoré plnili komemoračnú funkciu. Viac k výskumu ranonovovekých pohrebných tlačí na príklade bohémikálnych prameňov pozri PRCHAL PAVLÍČKOVÁ: *O útěše proti smrti : víra, smrt a spása v pohřebních kázáních v období konfesionalizace*.

na prednášanie a počúvanie. Či už ale ide o rukopisnú alebo tlačенú kázeň, je takmer nemožné rekonštruovať, do akej miery odráža dostupný text kazateľovu reč v reálnom čase,¹²⁶ prípadne aký mala vplyv na svojho poslucháča. Teda čo kazateľ vynechal alebo naopak dodal, kde spomalil a kde pridal na dramatickosti, jeho hra s melódiou alebo naopak monotónnosť prejavu. Text, ktorý sa historikovi (či inému vedcovi) dostáva do rúk, nie je odrazom reality, v ktorej kázeň odznela. Prinajlepšom odráža akýsi koncept posolstva, ktorého sa kazateľ plánoval počas svojho prehovoru pridržať. Text bol určený len pre samotného rečníka (alebo viacerých, v prípade, že sa texty posúvali medzi kazateľmi), na rozdiel od tlačенých kázni, ktorých zámer bol, aby sa ich obsah dostal k širšiemu publiku. Medzi tým, čo je napísané a tým, čo mohlo byť reálne odprednášané, môže byť celé spektrum možností, ktoré so sebou prináša daný moment.¹²⁷ Možno si ale dopomôcť inými prameňmi, akými sú napríklad diáriá reholí či kanonické vizitácie. Avšak niekedy si predstavu vieme utvoriť aj na základe špecifických zmienok kazateľa, niekedy takmer až o dramatickom prevedení kázne.¹²⁸ Cenným typom prameňa, ktorý približuje, ako mohlo kazateľovo vystúpenie vyzerať, sú *reportationes*, teda poznámky, častokrát študentov, respektíve niekoho z publika, ktorý kazateľovu reč zapisoval v reálnom čase jej prednesu. Na základe nich potom možno lepšie rekonštruovať kázeň.¹²⁹ Posudzovať kázeň teda možno len na základe textu, ktorý máme k dispozícii. Metodologické prístupy sa líšia pri texte písanom a pri texte hovorenom. Iná situácia sa zase javí pri kázňach, ktoré boli prednesené pri špeciálnej príležitosti a následne vyšli tlačou. Teda boli písané so zámerom na čítanie, nie len prednášanie.¹³⁰ V iných prameňoch ale možno naraziť na zápisky, kde hodnotili schopnosti kazateľa a podobne.¹³¹ Keďže ide o prameň orálnej

¹²⁶ JUSSI HANSKA: Reconstructing the Mental Calendar of Medieval Preaching: A Method and Its Limits: An Analysis of Sunday Sermons. In: CAROLYN MUESSIG (ED.): *Preacher, Sermon and Audience in the Middle Ages*. Leiden; Boston; Köln : Brill, 2002, s. 296.

¹²⁷ BURKE: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, s. 162.

¹²⁸ JAS 837 Kázeň na Nedeľu Zmŕtvýchvstania Pána, Jáger, 1789; Téma: *Wjm že Gežysse, kteryž ukržowany gest hledate: nenj tuto; wstal gest zagiste, gakož predpowedel. (Mk 16,6); Incipit: Ga w predesslj patek wstupil gsem na tuto kazatelnice zbolesnym srdcem, žalostnu wuly, s plačjnymi očmy wam nagmylegssy AA! umučenj, a samu smrt Krysta Gežysse zwestowati. Autor: Vavrinc Grünwald.*

¹²⁹ Výskumu *reportationes* sa na príklade francúzskych študentov venovala napríklad Nicole Bériou. *Reportationes* sú aj veľmi cenným prameňom multilingvizmu. Pozri NICOLE BÉRIOU: Orality in its Written Traces: Bilingual reportationes of Sermons in France (Thirteenth Century). In: *Medieval Worlds*, 2020, roč. 12, č. 2, s. 171 – 172.

¹³⁰ PRCHAL PAVLÍČKOVÁ: *O útěše proti smrti : víra, smrt a spása v pohřebních kázáních v období konfesionalizace*, s. 51 – 52; MAROSZOVÁ: *Vera mundi lumina*, s. 54.

¹³¹ MAROSZOVÁ: *Vera mundi lumina*, s. 55; BENKA: *Mesto a jazyk : Bardejov v ranom novoveku*, s. 123.

kultúry, nemožno povedať, do akej miery sa jednotliví kazatelia textu v danej chvíli pridržovali a do akej si ho sami dotvárali počas reči. Môj výskum je preto limitovaný len tým, čo ponúka písaný text.¹³²

Recepcia kázni

Limity spočívajú aj v tom, že nevieme, aký dosah mal daný text na svojich recipientov. Je to značne podmienené rétorickými schopnosťami a zručnosťami kazateľa, ale aj počtom ľudí zúčastnených na kázni. Ako Dülmen v tomto kontexte poznamenáva, nie je v našich silách rekonštruovať mieru vnímania jednotlivcov v danom momente a ich rozsah porozumenia predneseného, prípadne šírenie týchto vedomostí ďalej.¹³³ V tomto ohľade sa môžeme len domnievať, že na toto remeslo boli vyberaní školení a skúsení rétori, zvlášť v období raného novoveku, keď bolo potrebné prilákať veriacich na svoju stranu (či už z pozície katolíckych alebo protestantských kazateľov) a jedným z faktorov bol nepochybne aj spôsob, akým sa kazateľ prihováral k svojim poslucháčom. Poznáme záznamy aj o tom, ako kázeň nadobúdala rôzne formy dramatického prevedenia, aby kazatelia vo svojich poslucháčoch zanechali silnú emóciu alebo dokonca používali aj vizuálne pomôcky.¹³⁴ V prípade tlačených kázni, ktoré boli určené na domácu zbožnosť, môžu byť nápodvedou užívateľské stopy v podobe poznámok alebo opotrebovania.

Rukopisné kázne prezentované v tejto edícii poskytujú oproti kazateľským príručkám v tomto ohľade istú výhodu. Kazateľské príručky totiž prezentujú model či možno povedať ideál, ako by kázeň mala vyzeráť. Často obsahujú stereotypné formulácie o počte ľudí na kázni,¹³⁵ ktoré ale nemajú žiadnu reálnu výpovednú hodnotu. Oproti týmto zakonzervovaným textom sú sledované kázne oveľa flexibilnejšie v reakcii na aktuálne fenomény doby či jej špecifiká. Možno ale predpokladať, že vplyv rétorov na svoje obecenstvo bol nepochybne markantnejší v dedinskom prostredí, kde bol klérus častokrát jediným sprostredkovateľom kultúrnych či spoločenských vedomostí.

Recipientmi kázni boli na druhej strane s veľkou pravdepodobnosťou aj ďalší kazatelia. Námaha, ktorú do tvorby rukopisov jednotliví autori vkladali, určite neslúžila len pre vlastný prospech. Kázne boli pravdepodobne mienené aj ako pomôcka pre ďalších spolubratov alebo dokonca ďalšie generácie kazateľov. Takisto mohli slúžiť ako podklad alebo vzor pri tvorbe ďalších reči.

¹³² Viac o „prchavosti“ prameňa ľudovej kultúry v BURKE: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, s. 85 – 105.

¹³³ DÜLMEN: *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s. 61.

¹³⁴ BURKE: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, s. 243.

¹³⁵ KANCÍROVÁ: *Kázání jako médium konfesně-politické komunikace v raném novověku [Dizertačná práca]*, s. 29.

Kázeň je výskumne zaujímavá pre teológov, jazykovedcov, literárnych vedcov, historikov, ale môže sa stať aj predmetom sociohistorického, sociolingvistického i kultúrneho výskumu.¹³⁶ Ukazuje sa totiž ako vhodný prameň do skladačky obrazu o ranonovovekej spoločnosti, kultúre či človeku. Čo kázne ponúkajú historikovi práve v období raného novoveku? Prečo sú vhodným výberom práve františkánske kázne?

Jedným z možných aspektov je skúmanie dejín mentality, teda skúmanie otázky kolektívnych predstáv¹³⁷ o živote, spoločnosti alebo náboženstve. Ešte výraznejšie sa to môže črtať v procese konfesionalizácie v období raného novoveku, keď oproti sebe názorovo stoja dve konfesijné skupiny so svojim spôsobom uvažovania a svojimi postojmi, ktoré sa pretavujú aj do náboženských textov a tiež do kázni. Práve na území Horného Uhorska našla reformácia vhodné prostredie na rozvoj, čo teda vyvolalo ešte prudšiu reakciu zo strany katolíckej cirkvi a štátnej moci v snahe prinavrátiť náboženské pomery spred 20. rokov 16. storočia. Vznik či obnovovanie františkánskych kláštorov počas celého 17. storočia nebol náhodou, a teda je len prirodzené očakávať, že sa problémy doby odrazili aj na kázni.

Texty kázni sa tak hodia na štúdium kolektívnych postojov istej sociálnej i náboženskej skupiny. Ide o výskum každodenného prežívania, vnímania a myslenia týchto skupín na základe istého presvedčenia, ktoré prijali. Ich život v štruktúre a vzorcoch, v ktorých na základe toho premýšľajú.¹³⁸ Je to o to zaujímavejšie, že obe skupiny si okolo svojho presvedčenia vytvárali vlastnú prezentáciu a tým pádom aj vlastnú verziu dejín.¹³⁹

Osobitosť kázne spočíva v jej všestranných funkciách. Okrem napomínania (čo vychádza aj z podstaty slova kázať), povzbudzovania vo viere, bolo jej zámerom poučiť poslucháčov o správnosti či nesprávnosti konkrétnych konaní, čo si vyžadovalo predať informácie. Na kázeň teda možno výskumne nazerať aj ako na médium edukácie obyvateľstva.¹⁴⁰ Častokrát nielen ohľadom náboženského vzdelávania, ale aj každodenného fungovania.

¹³⁶ JAN ZWIĄZEK: Kazanie jako źródło historyczne. In: *Folia Historica Cracoviensia*, 1997, roč. 4 – 5, s. 313 – 330.

¹³⁷ DÜLMEN: *Historická antropologie*, s. 24.

¹³⁸ Skúmanie dejín mentality sa na území Horného Uhorska javí ako veľmi zaujímavý fenomén práve v období raného novoveku, keď sa aj do vzájomných opozícií dostávajú rôzne skupiny obyvateľstva. Skúmanie týchto dejín nie je jednoduché a problémy sú už spojené aj so samotným pojmom „dejiny mentality“. O tom, čo tento pojem v sebe zahŕňa a o jeho problematike pozri viac v BURKE: *Variety kulturních dějin*, s. 169 – 189.

¹³⁹ JAROSLAV MILLER: *Propaganda, symbolika a rituály protestantské Evropy (1580 – 1650)*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2012.

¹⁴⁰ Napríklad HANA BOČKOVÁ: *Knihy nábožné a prosté: k nábožensky vzdělávací slovesné tvorbě doby barokní*. Brno : Matice moravská, 2009.

Už tu viackrát odznelo a výskumy to aj dokazujú, že kázeň je zaujímavá aj z hľadiska jej jazyka. Avšak ja mám na mysli jazyk kázne z trochu odlišnej perspektívy. V slovenskej historiografii stále zaostávajú výskumy jazyka a jeho úlohy v spoločnosti. V období raného novoveku je jazyk nositeľom príznaku, vyjadruje isté zaradenie v rámci spoločnosti a bol využívaný s istým zámerom. Františkáni v tomto pláne plnili dôležitú úlohu, okrem iného aj svojou kazateľskou praxou. S ich angažovaním sa viac v rurálnom než v mestskom prostredí súvisí aj ich väčší vplyv na kultiváciu domácich jazykov. Treba za tým ale vidieť viac pragmatickú potrebu zrozumiteľnosti než vzletné myšlienky presadzovania slovenčiny na úkor ďalších jazykov (hoci sa to v istých špecifických momentoch nevyklučuje). Ak chceli kázať medzi ľuďom bez väčšieho vzdelania, museli byť dobre jazykovo vybavení a pripravení na poslucháčov. Boli jednou z prvých reholí, v ktorej sa začali prejavovať výraznejšie rozpory medzi jednotlivými národnosťami.¹⁴¹ O tom, že františkáni písali v domácom jazyku, v konečnom dôsledku svedčia aj ich kázne, ktoré v rámci výskumu sledujem. Naskytá sa tak priestor konfrontovať slovenskojazyčné kázne s kázňami inojazyčnými (nemeckými, maďarskými a latinskými) a sledovať, či ich autori/rečníci „prestupujú“ v rámci viacerých jazykov alebo sú „zaradení“ len do danej jazykovej oblasti.

Kázne z 18. storočia, teda možno povedať z poslednej fázy procesu vernakularizácie, môžu priblížiť fungovanie domáceho jazyka, ale aj odhaliť dynamiku používania viacerých jazykov v spoločnosti.

3.3 Fenomén viacjazyčnosti v kazateľskom výskume

S fenoménom viacjazyčnosti sa v písomnej sfére stretávame už v období vrcholného stredoveku a v nasledujúcich storočiach podiel iných jazykov než latinčiny (nielen) v textoch enormne narastal. Multilingvizmus nebol v latinskej kresťanskej Európe ničím výnimočným. Popri latinčine navzájom koexistovali rôzne ďalšie jazyky takmer vo všetkých sférach každodenného života, v obchodnej, politickej, náboženskej komunikácii či za účelom vzdelávania. Dôvody boli najmä pragmatické. Limitom nebolo ani prostredie. S viacjazyčnosťou sa stretávame nielen v mestách, ale aj na vidieku či v uzavretejších spoločenstvách, ako napríklad v kláštoroch.¹⁴² Jazyková prax postupne nadobúdala čoraz väčšiu užívateľskú slobodu a zároveň sa stávala prejavom príslušnosti k istej societe či reprezentovala svetonázor.

¹⁴¹ KOWALSKÁ: *Kláštory františkánov na Slovensku a národnostný problém v 17.-18. storočí*, s. 304 – 312.

¹⁴² JAN ODSTRČILÍK: *Multilingual Medieval Sermons: Sources, Theories and Methods*. In: *Medieval Worlds*, 2020, roč. 12, č. 2, s. 140.

Viacjazyčnosť len reflektovala potreby spoločnosti. Multilingvizmus je totiž rovnako ako celospoločenský, tak aj individuálny fenomén. A teda schopnosť jednotlivca ovládať viacero jazykov tak môže odrážať užívateľskú prax celej istej society.¹⁴³

S fenoménom viacjazyčnosti prichádzajú aj výzvy tento pojem a termíny s ním súvisiace zdefinovať. Pre uchopenie témy, bez ohľadu na to, z akého obdobia materiály skúmame, je nutné hneď v úvode ukotviť pojmy, ktoré sú pre výskum viacjazyčnosti kľúčové. Reč je tak v prvom rade najmä o termínoch ako bilingvizmus, multilingvizmus či plurilingvizmus.

Viacjazyčnosť terminologicky

Rozdiel medzi multilingvizmom a plurilingvizmom spočíva v subjekte, ktorý označujú. Zatiaľ čo plurilingvizmus označuje reálny repertoár jazykov, ktoré jednotliví užívatelia ovládajú v istej spoločnosti, multilingvizmus je viazaný viac len na všeobecnú prítomnosť viacerých jazykov v určitom geografickom priestore. V takomto areáli nemusia byť všetci nutne plurilingválni, pokojne môžu jeho členovia hovoriť len svojím jazykovým variantom.¹⁴⁴

Multilingvizmus verzus plurilingvizmus

O niečo jednoduchšie by sa mohlo zdať ukotvenie termínov multilingvizmus a bilingvizmus. Ani medzi týmito pojmi však nie je jasná hranica. Bilingvizmus sa tradične chápe ako dvojajazyčnosť, teda používanie primárne dvoch jazykov. Multilingvizmus zase možno definovať ako používanie dvoch a viacerých jazykov a je často braný ako rozšírenie pojmu bilingvizmus.¹⁴⁵

Multilingvizmus verzus bilingvizmus

Ako teda rozlišovať tieto pojmy v sledovanom výskume? V kontexte tejto otázky možno v kázňových textoch pozorovať jeden problém. V sledovaných kázňach je vždy jeden primárny jazyk a v niektorých sa vyskytujú ďalšie, sekundárne, zastúpené v omnoho menšej miere. Medzi tie najstabilnejšie patrí latinčina ako jazyk „oficiálny“, teda všetkých dôležitých náležitostí kázni, ako napríklad téma (*thema*) kázne či názov sviatku. Možno v takom prípade už hovoriť o bilingvizme kázni, respektíve o bilingvizme kazateľa? Takisto sú na mieste aj úvahy o tom, čo prítomnosť viacerých jazykov vypovedá o autorovi alebo o jeho recipientoch.¹⁴⁶ Možno prisúdiť konkrétnemu jazyku špecifickú rolu v textoch? Treba vziať do úvahy, že

Formy viacjazyčnosti v sledovaných kázňach

¹⁴³ JASONE CENOZ: Defining Multilingualism. In: *Annual Review of Applied Linguistics*. Cambridge University Press, 2013, roč. 33, s. 5.

¹⁴⁴ DANIELE MOORE – LAURENT GAJO: French Voices on Plurilingualism and Pluriculturalism : Theory, Significance and Perspectives. In: *International Journal of Multilingualism and Multiculturalism*, 2009, roč. 6, s. 137 – 153.

¹⁴⁵ CENOZ: *Defining Multilingualism*, s. 7.

¹⁴⁶ LIDIA NEGÓI: Bilingual Strategies in Fourteenth-Century Latin Sermons from Catalonia. In: *Medieval Worlds*, 2020, roč. 12, č. 2, s. 211 – 212.

zatial čo monolingválni používatelia používajú jazyk vo všetkých situáciách, multilingválni rečníci lavirujú medzi viacerými a nevyužívajú každý z jazykov na ten istý účel vo všetkých komunikačných situáciách, v tej istej oblasti alebo s tými istými ľuďmi.¹⁴⁷ Takisto treba mať na zreteli, že nie každý multilingválny kazateľ ovládal všetky jazyky zo svojho repertoára na rovnako vysokej úrovni.¹⁴⁸ Ako budeme vidieť aj nižšie, niektoré z ich jazykovej výbavy ovládali len na pasívnej úrovni, aby boli schopní čerpať z rôznej dostupnej literatúry. Prítomnosť rôznych jazykov v texte teda neznamenala nevyhnutne, že týmto jazykom boli schopní aj komunikovať.

*Code-switching
a iné miešanie
jazykov*

Po terminologickej stránke sa stretávame aj s ďalšími pojmami, ako napríklad *code-switching* či *code-mixing*, alebo tiež možno hovoriť o *mixed-language* textoch.¹⁴⁹ Hovoríme teda o akomsi miešaní jazykov či o striedaní „kódov“. Ide o úplne bežný jav, ktorý bol a dokonca stále je bežný v komunitách alebo aj u jednotlivcov, ktorí hovoria viac ako jedným jazykom.¹⁵⁰

Keďže sme vo výskume limitovaní len možnosťou sledovať tento fenomén z písomných prameňov, vyvstávajú dôležité otázky. Jednou z tých najčastejšie analyzovaných je, či je fenomén *code-switching* vecou len písaného slova alebo sa v nejakých formách objavoval aj v hovorenej reči. Existuje veľká pravdepodobnosť, že to, čo je zachytené v textoch, sa v hovorenom slove prejavovalo viac-menej v identickej podobe.¹⁵¹ Hlavným argumentom v neprospech tohto výskumu sa stáva, že sa výskumníci snažia aplikovať lingvistické metódy na primárne rečnícky žáner. Do procesu transformácie reči na text totiž vstupovalo množstvo faktorov. To, či boli texty zapisované priamo počas samotnej reči alebo dodatočne na základe poznámok, od kompetencií autora textu, jeho jazykových schopností i schopnosti porozumieť obsahu reči, na akej úrovni vstupovali do textu oni sami a ak áno, za akým účelom tak robili. Rozdiel medzi hovoreným a písaným jazykom je tiež rozdiel medzi umeleckým a prirodzeným miešaním jazyka. V prípade viacjazyčných kázní je teda otázne, ako veľmi reflektujú prirodzený bilingvizmus autora (prípadne recipienta) a ako veľmi sú len produktom

¹⁴⁷ MOORE ET AL.: *French Voices on Plurilingualism and Pluriculturalism*, s. 141.

¹⁴⁸ CENOZ: *Defining Multilingualism*, s. 11.

¹⁴⁹ Ide o tému, ktorá v súčasnosti patrí už z teoretického i metodologického hľadiska medzi dostatočne spracované témy. Zo základnej literatúry pozri napríklad BARBARA E. BULLOCK – ALMEIDA JACQUELINE TORIBIO (EDS.): *The Cambridge Handbook of Linguistic Code-switching*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009; PENELOPE GARDNER-CHLOROS: *Code-switching*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009.

¹⁵⁰ GARDNER-CHLOROS: *Code-switching*, s. 4.

¹⁵¹ HERBERT SCHENDL: Multilingual Texts as a Reflection of Code-Switching in Medieval England: Sermons and Beyond. In: *Medieval Worlds*, 2020, roč. 12, č. 2, s. 163.

rétorického vzdelania a praxe.¹⁵² Navyše vzhľadom na bežnosť miešania jazykov, respektíve len prítomnosť viacerých jazykov v historických textoch nemusí automaticky indikovať multilingválnosť kazateľa.¹⁵³

V prípade mnou sledovaných kázni však nejde o prepínanie kódu vo vyššie zmienenom zmysle slova. V kontexte týchto textov možno hovoriť skôr o intertextovom prepínaní, ktoré nie menej svedčí o jazykových kompetenciách kazateľa.¹⁵⁴ S akým typom viacjazyčnosti sa teda stretávame v prípade „našich“ kázni? Možno hovoriť napríklad o diglosii? V prípade diglosie ide o viacjazyčnosť, kde každý z použitých jazykov má svoju vlastnú funkciu a sociálny význam.¹⁵⁵ Teda možno hovoriť o používaní jazyka s rôznou funkciou?

Výskum multilingvizmu (nielen) v kázňových textoch nepatrí v európskej historiografii, ako hovorí klišé, medzi biele miesta. Od 90. rokov 20. storočia sa začalo prihliadať na multilingválne texty z pozitívneho uhla pohľadu, teda na pramene, ktoré poskytujú dôkazy o používaní jazyka v období stredoveku i raného novoveku, a miešanie jazykov sa nepovažovalo za retardačný prvok či dôkaz o nekompetencii rečníka. Téma patrí už medzi etablované výskumy a tie väčšinou sledujú dve hlavné línie, lingvistický výskum a historickú kontextualizáciu. Nemusíme tieto dva prístupy nevyhnutne vnímať oddelene.

Záujem o výskum multilingvizmu v prameňoch písomnej kultúry sa prejavil najmä v lingvistických či filologických kruhoch. Jedným z diel, ktoré v 90-tych i tých nasledujúcich rokoch zarezonovali najvýraznejšie, je monografia Siegfrieda Wenzela s názvom *Macaronic Sermons*¹⁵⁶ z roku 1994. Vo svojej práci sa sústredil najmä na kázne zo stredovekého Anglicka.¹⁵⁷ Na základe tohto materiálu vypracoval aj taxonómiu bilingválnych kázni, v ktorej rozlišuje tri kategórie bilingvizmu, prvé dva sú tzv. kontrolované.

*Kľúčové
výskumy
viacjazyčnosti*

¹⁵² ODSTRČILÍK: *Multilingual Medieval Sermons*, s. 142.

¹⁵³ HERBERT SCHENDL – LAURA WRIGHT: *Code-switching in Early English*. Berlin : De Gruyter Mouton, 2011, s. 27.

¹⁵⁴ *Ibidem*, s. 23 – 24; LINDA EHRSAM VOIGTS: What's the Word? Bilingualism in Late-Medieval England. In: *Speculum*. The University of Chicago Press, 1996, roč. 71, č. 4, s. 813 – 826.

¹⁵⁵ AD PUTTER: Code-switching in Langland, Chaucer and the Gawain poet: Diglossia and footing. In: HERBERT SCHENDL – LAURA WRIGHT (EDS.): *Code-switching in Early English*. Berlin : De Gruyter Mouton, 2011, s. 281 – 284.

¹⁵⁶ Makarónske kázne (alebo makarónske texty všeobecne, porov. *macaronic texts*) je pojem už tradične používaný na označenie stredovekých multilingválnych kázni, v ktorých dochádza k miešaniu minimálne dvoch jazykov v rámci jednej vety alebo dokonca aj na úrovni slova.

¹⁵⁷ WENZEL: *Macaronic Sermons*.

V A-type fungujú vernakulárny jazyk ako preklad, dovysvetlenie či upevnenie istých myšlienok a citátov, teda ide o glosy, termíny, preklad biblických perikop (*thema*) či preklad citátov cirkevných autorít. B-typu podliehajú prvky, ktorých funkciou je text rozdeliť na jednotlivé funkčné časti a sú dôležité pre rečnícky charakter kázne. Poslednou, už nepredvídateľnou kategóriou, je C-typ. V tomto prípade nejde o žiadne zo slov z predchádzajúcich dvoch typov, ale o miesta, kde dochádza k mixovaniu jazyka nielen na úrovni viet, ale aj slov či dokonca častí slov bez akéhokoľvek na prvý pohľad jasného kľúča.¹⁵⁸ Ide viac o individuálny jav, do ktorého vstupuje množstvo faktorov, ako napríklad schopnosti rečníka/autora, jeho osobnosť, jeho cieľová skupina, konkrétna situácia a podobne. K ďalším významným výskumníkom, ktorí zásadne prispeli k výskumu multilingvizmu, patrí napríklad lingvista Pieter Muysken, čo sa týka terminológie,¹⁵⁹ či ďalší, ktorí okrem lingvistického aspektu vnímali aj ten historický a sociolingvistiký.¹⁶⁰ Medzi takých patria napríklad Herbert Schendl, Laura Wright¹⁶¹ alebo tiež Linda E. Voigts.¹⁶² Na príklade kázňových textov v nemeckom jazykovom prostredí robila výskum zase Carmen Kämmerer.¹⁶³ Nástupu taliančiny ako vernakulárneho jazyka v kázňovom materiáli sa venoval Carlo Delcorno.¹⁶⁴ Na írskom materiáli sa zase problematike venovali z tých novších prác napríklad Tom ter Horst¹⁶⁵ či Nike Stam.¹⁶⁶

Stretnutie staršej generácie výskumníkov viacjazyčnosti s tou mladšou, nielen lingvistov, ale aj historikov či filológov, sa zhmotnilo v podobe časťkových prác vy publikovaných v čísle odborného periodika *Medieval Worlds* venovanom práve multilingvizmu v stredovekých kázňach.¹⁶⁷ Momentálne

¹⁵⁸ *Ibidem*, s. 17 – 22.

¹⁵⁹ PIETER MUYSKEN: *Bilingual Speech: A Typology of Code-Mixing*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000.

¹⁶⁰ Prehľad tých najdôležitejších prác poskytuje úvod autorov H. Schendl a L. Wright v ich spoločnej publikácii HERBERT SCHENDL – LAURA WRIGHT: Introduction. In: *Code-switching in Early English*. Berlin : De Gruyter Mouton, 2011, s. 9 – 14.

¹⁶¹ SCHENDL ET AL.: *Code-switching in Early English*.

¹⁶² VOIGTS: *What's the Word?*, s. 813 – 826.

¹⁶³ CARMEN MARIA KÄMMERER: *Codeswitching in Predigten des 15. Jahrhunderts: Mittellatein – Frühneuhochdeutsch, Mittellatein – Altitalienisch/Altspanisch*. Berlin : Logos, 2006.

¹⁶⁴ CARLO DELCORNO: The language of preachers: Between Latin and vernacular. In: *The Italianist*, 1995, roč. 15, č. 1, s. 48 – 66.

¹⁶⁵ TOM TER HORST: *Codeswitching in the Irish-Latin Leabhar Breac: Medieval Homiletic Culture*. Utrecht : LOT, 2017.

¹⁶⁶ NIKE STAM: *A Typology of Code-switching in the Commentary to the Féilire Óengusso*. Utrecht : LOT, 2017.

¹⁶⁷ WALTER POHL – ANDRE GINGRICH (EDS.): *Medieval Worlds: Rethinking Scholastic Communities & Ideologies of Translation II, vol 12* [online]. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2020. Dostupné z: https://www.medievalworlds.net/medievalworlds_no12_2020?frames=yes. Z toho najmä

existujú už celé tímy výskumníkov zaoberajúcich sa touto témou v rámci rôznych jazykov, nielen v zahraničí,¹⁶⁸ ale aj v slovenskom prostredí.¹⁶⁹

prehľadovo ODSTRČILÍK: *Multilingual Medieval Sermons*; K jednotlivým SCHENDL: *Multilingual Texts as a Reflection of Code-Switching in Medieval England*; BÉRIOU: *Orality in its Written Traces*; CARLO DELCORNO: *Bilingualism in Medieval Italian Preaching: The Case of Angelo da Porta Sole (d. 1334)*. In: *Medieval Worlds*, 2020, roč. 12, č. 2; NEGOT: *Bilingual Strategies in Fourteenth-Century Latin Sermons from Catalonia*.

¹⁶⁸ Na tomto mieste je vhodné takisto spomenúť projekt, ktorý sa výrazne pričínil o výskum vernakulárnych prameňov v súvislosti so strednou Európou. Medzi najvýznamnejšie výskumy patrí projekt pod vedením Dr. Pavliny Rychterovej z Institut für Mittelalterforschung (Österreichische Akademie der Wissenschaften) vo Viedni s názvom *Origins of the Vernacular Mode. Regional Identities and European Networks in Late Medieval Europe (OVERMODE)*, ktorý sa zameriaval na vernakulárne náboženské texty v českom jazykovom prostredí. Všetky podrobnosti o projekte, ako aj zoznam publikovaných výsledkov sú dostupné na web stránke: <https://overmode.oeaw.ac.at/publications.php> [cit. 2021-02-03].

¹⁶⁹ Aktivitu v tejto oblasti badať už aj v slovenskom akademickom prostredí. Jednou z takých je slovensko-portugalský projekt APVV SK-PT-18-0043 *Európa vo vernakulárnych jazykoch: nástup vernakulárnych jazykov na hraniciach latinského sveta v neskorom stredoveku a ranom novoveku. Kontexty a idey*, ktorý je realizovaný od roku 2019 pod vedením Mgr. Stanislavy Kuzmovej, MA, PhD. z Katedry slovenských dejín Univerzity Komenského v Bratislave. Organizované workshopy, prednášky i diskusie v nemalej miere obohatili a pomohli formovať aj výskum k tejto publikácii. Netreba tiež zabudnúť spomenúť aj väčšie a dlhodobejšie domáce projekty. Jedným z takých je projekt VEGA 2/0093/20 *Fenoméni viacjazyčnosti v Uhorskom kráľovstve v stredoveku a v ranom novoveku* od roku 2020 realizovaný pod vedením Mgr. Anny Fundárkovej, MA, PhD. z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied.

4. VIACJAZYČNOSŤ NA POZADÍ KONFLIKTU

Podmienky
vzniku
náboženského
konfliktu
v Hornom
Uhorsku

O bdobie raného novoveku sa (nielen) v uhorských pomeroch nieslo v znamení náboženského konfliktu. Do veľkej miery je v histórii definované dvomi významnými procesmi celoeurópskych rozmerov – reformáciou a rekatolizáciou (protireformáciou).¹⁷⁰ Od 16. storočia už katolícka cirkev nemohla prehliadať krízu, v ktorej sa ocitla, a vplyvom šíriacej sa reformácie bola nútená podnikáť kroky na udržanie si svojho postavenia. K systematickým opatreniam však prichádzalo len veľmi pozvoľna. Jednou z prvých reakcií väčších rozmerov bol Tridentský koncil.¹⁷¹ Ten sa však konal až takmer 30 rokov po začiatku šírenia reformačných myšlienok. Latinská cirkev sa zo svojej podstaty konzervatívnej inštitúcie snažila najmä o prinavrátenie predchádzajúceho stavu, čo aktívne a rôznymi spôsobmi realizovala nasledujúce storočia.

Reformačné myšlienky našli svoju odozvu aj v uhorskom prostredí. Špecifickým vývojom podmieneným viacerými vhodnými faktormi na šírenie reformácie prešlo územie Horného Uhorska. Jednak bolo vzdialené od Viedne, centra habsburskej monarchie, na druhej strane bolo pomerne jazykovo i sociálne diverzifikované. Úspechu napomáhala aj hospodárska rozvinutosť regiónu a fakt, že si idey našli podporovateľov v radoch šľachty i v slobodných kráľovských mestách, vďaka čomu sa pomerne rýchlo vytvorili cirkevnosprávne a kultúrne protestantské centrá.¹⁷²

Františkánske
rády na území
Horného
Uhorska

Organizované rekatolizačné snahy v oblasti Horného Uhorska sa začali prejavovať pomerne neskoro, v čase, keď už boli protestantské myšlienky v regióne etablované. Jedným zo spôsobov katolíckej cirkvi, ako

¹⁷⁰ Pojmy rekatolizácia a protireformácia sa často v historiografii používajú ako synonymá. Je ale nutné vnímať významový rozdiel medzi týmito termínmi. Hoci obidva procesy znamenali presadzovanie katolicizmu medzi obyvateľstvom z pozície moci, ide o odlišné prístupy. Rekatolizáciu možno chápať ako obnovu pozície katolíckej cirkvi na miestach, kde ju stratila v dôsledku reformácie. Realizovala sa vo forme náboženského vplyvu na najzákladnejších úrovniach (prostredníctvom misií, vzdelávania a podobne.) a snahy oslabenia pozície protestantov, na rozdiel od protireformácie, ktorá za tým istým účelom mení svoje metódy na násilné oslabovanie či dokonca likvidáciu protestantských cirkevných štruktúr. Pre podrobnejšiu terminológiu pozri napríklad ZAHRADNÍK: *Rekatolizační praxe v lokální perspektivě. [Dizertačná práca]*, s. 42 – 45. Stručnejšie BENKA: *Mesto a jazyk : Bardejov v ranom novoveku*, s. 188. Špecifickejšie k jednotlivým výskumným témam týchto procesov pozri zborník PETER KÓNYA (ED): *Rekatolizácia, protireformácia a katolícka reštaurácia v Uhorsku*. S ohľadom na terminológiu a v súvislosti s františkánskou kazateľskou činnosťou hovoríme teda skôr o rekatolizácii.

¹⁷¹ Výsledky tridentských rokovaní pozri IGNÁC ANTONÍN HRDINA: *Dokumenty tridentského koncilu: latinský text a preklad do češtiny*. Praha : KRYSTAL OP, 2015.

¹⁷² KÓNYA: *Horné Uhorsko a jeho úloha v procese reformácie a rekatolizácie*, s. 77.

prinavrátif náboženské pomery v regióne spred 16. storočia, bola cielená rekatolizačná činnosť rehoľných rádov. K akejsi reštaurácii pomerov na území Horného Uhorska prostredníctvom rehoľníkov dochádza až v priebehu 17. storočia za vlády cisára a uhorského kráľa Leopolda I. Najpodporovanejšou, a teda aj najrozšírenejšou a najúspešnejšou rehoľou v rekatolizačných snahách bola Spoločnosť Ježišova (jezuiti). Svoju úlohu však v tomto prostredí zohrali aj iné rehole, ako napríklad piaristi, pavlíni či františkánske rády.¹⁷³ Do Levoče prichádzajú minoriti až v sedemdesiatych rokoch 17. storočia, teda vyše 130 rokov (pre ilustráciu približne päť generácií) po vynútenom odchode rádu z mesta evanjelickými mešťanmi.¹⁷⁴ Podobný prípad možno pozorovať aj v iných hornouhorských (nielen kráľovských) mestách. Oveľa skôr, už v roku 1617 prichádzajú minoriti z Poľska do Stropkova,¹⁷⁵ v Nižnej Šebastovej sa františkáni usádzajú v roku 1634,¹⁷⁶ do Košíc sa vracajú v roku 1650,¹⁷⁷ v Humennom prichádzajú do opraveného kláštora v roku 1656,¹⁷⁸ vo Spišskom Štvrtku oficiálne získavajú majetky minoriti v roku 1668,¹⁷⁹ v roku 1671 potvrdzuje Leopold I. pôsobenie františkánov v Bardejove,¹⁸⁰ v Prešove našli svoje uplatnenie františkáni v roku 1671, aj minoriti o čosi neskôr, v roku 1673.¹⁸¹ Hoci každá z rehoľí mala svoje vlastné „know how“, ako prevychovať obyvateľstvo, ako napríklad vzdelávanie či misionárska

¹⁷³ K jednotlivým rádom (nielen) na území Horného Uhorska pozri napríklad prehľadovo BIZOŇOVÁ ET AL.: *Rehoľné komunity na Spiši*, s. 731 – 782. K jezuitom napríklad MONIKA BIZOŇOVÁ: *Omnia Ad Maiorem Dei gloriam : pôsobenie Spoločnosti Ježišovej na Spiši v 17. – 18. storočí*. Krakov : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2018; BIZOŇOVÁ: *Katolícka cirkev na území Slovenska v 16. a 17. storočí* alebo PETER FEDORČÁK: *Mesto, vojna a jezuiti: pôsobenie jezuitov v Košiciach počas stavovských povstaní*. In: *Theatrum historiae*, 2017, č. 20, s. 47 – 64. K františkánom a minoritom pozri práce citované nižšie.

¹⁷⁴ K príchodu a usadeniu sa minoritov v Levoči pozri napríklad JOZEF ŠPIRKO: *Dejiny a umenie očami historika*. Bratislava : LÚČ, 2001; alebo novšie BIZOŇOVÁ: *Katolícka cirkev na území Slovenska v 16. a 17. storočí*, s. 145 – 182. K téme sú takisto k dispozícii aj jednotlivé štúdie zo zborníka venovaného pôsobeniu františkánskych rehoľí na Spiši so zameraním na Levoču MÁRIA NOVOTNÁ (ED.): *Acta Musaei Scepusiensis*.

¹⁷⁵ JÁN BEŇKO: *Stropkov: monografia mesta*. Martin : Gradus, 1994, s. 61.

¹⁷⁶ SNAKOVÁ: *Význam rehole sv. Františka na rekatolizáciu územia Šariša v 17. storočí a v prvých desaťročiach 18. storočia*, s. 30. Podrobnejšie napríklad v SNAKOVÁ: *Dejiny rehole sv. Františka v Šariši (1634 – 1787) [Dizertačná práca]*.

¹⁷⁷ PETER FEDORČÁK: *Jezuiti v Košiciach do roku 1657*. In: ŠTEFAN ŠUTAJ – NIKOLETA DZURIKANINOVÁ (EDS.): *Štruktúry a fragmenty historického vývoja Košíc*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2014, s. 41.

¹⁷⁸ ŠTEFAN LENČIŠ: *Vzťah Drugetovcov k náboženskému životu v 16. – 18. storočí*. In: VASIL FEDIČ: *Šľachtický rod Drugetovcov a Humenné*. Humenné : Erika Farkašová, 2007, s. 48 – 49.

¹⁷⁹ CHALUPECKÝ: *Minoriti v Spišskom Štvrtku*, s. 94.

¹⁸⁰ SNAKOVÁ: *Okolnosti príchodu františkánov do Bardejova koncom 17. storočia*, s. 245.

¹⁸¹ SNAKOVÁ: *Dejiny rehole sv. Františka v Šariši (1634 – 1787) [Dizertačná práca]*.

činnosť do odľahlých lokalít, jeden prostriedok sa ukazuje ako pomerne univerzálne médium pre ohlasovanie vlastnej pravdy – kázeň.

*Kázeň ako
prostriedok
polemiky*

Kázeň patrí medzi ambivalentné žánre. Na jednej strane je koncipovaná ako text nadčasový, všeobecne platný (na tomto princípe vznikali kazateľské príručky), ale častokrát reflektovali aj páľčivé témy doby, na ktoré považoval kazateľ za nutné reagovať. V čase konfliktu o to viac. Možno tak nájsť kázne písané ako polemika s opozíciou alebo naopak kázne, ktoré nemali dialóg otvárať, ale boli určené na výklad náboženských myšlienok. Takéto kázne neboli len fenoménom raného novoveku, tie len nadväzovali už na oveľa staršiu tradíciu stredovekých kázni, ktoré takisto reagovali na rôzne náboženské konflikty.

4.1 *Kázne s tematikou konfliktu alebo „draví vlci v ovčom rúchu“*

Nebolo ničím výnimočným, že kazatelia vo svojich textoch upozorňovali na chybné či klamlivé interpretácie Božieho slova inými náboženstvami. Predobrazy nepriateľa nachádzali priamo v Písme, a tie potom aplikovali podľa aktuálnej situácie na tú-ktorú opozičnú skupinu. Téma konfliktu medzi dvomi názorovo opozičnými skupinami bola veľmi obľúbená práve v kázňach na *Siedmu nedeľu po sviatku Zoslania Ducha Svätého*.¹⁸² K tejto nedeľi sa viaže perikopa z Evanjelia podľa Matúša zo siedmej kapitoly:

Dajte si pozor na falošných prorokov, ktorí prichádzajú k vám v ovčom rúchu, no vnútri sú to draví vlci. Po ovocí ich poznáte. Vari oberajú z trnia hrozno alebo z bodľacia figy? Tak každý dobrý strom rodí dobré ovocie a zlý strom rodí zlé ovocie. Dobrý strom nemôže rodiť zlé ovocie, ani zlý strom nemôže rodiť dobré ovocie. Každý strom, ktorý nerodí dobré ovocie, vytnú a hodia do ohňa. Po ich ovocí ich teda poznáte. Nie každý, kto mi hovorí: Pane, Pane! vojde do nebeského kráľovstva, ale iba ten, kto plní vôľu môjho Otca, ktorý je v nebesiach. (Mt 7, 15 – 21),¹⁸³

¹⁸² Téma konfliktu nebola viazaná len na túto príležitosť. P. Benka vo svojej štúdiu uvádza okrem iného aj príklad *Tretej nedele po Veľkej noci* s perikopou *Modicum et videtis me* (Ešte chvíľku a už ma nevidíte a zasa chvíľku a uvidíte ma. Jn 16,16). BENKA: *Františkánske kázne ako nástroj budovania konfesijnej identity*, s. 51 – 57.

¹⁸³ Ak nie je uvedené inak, všetky biblické pasáže sú citované podľa slovenského ekumenického prekladu Biblie. Dostupný aj v online verzii <https://www.mojabiblia.sk/> [cit. 2021-10-27]. *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos; numquid colligunt de spinis uvas aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona fructus bonos facit, mala autem arbor fructus malos facit; non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor mala fructus bonos facere. Omnis arbor, quae non facit fructum bonum, exciditur et in ignem mittitur. Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos. Non omnis, qui dicit mihi: "Domine, Domine", intrabit in regnum caelorum, sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in caelis est. (Matt 7,*

ktorá je súčasťou Ježišovej kázne na vrchu zástupom.¹⁸⁴ Keďže poskytovala vhodnú metaforu na vykreslenie nepravosti inej vierouky, patrila medzi populárne pasáže k téme herézy. V kázňach bola s obľubou využívaná už počas stredoveku¹⁸⁵ a na popularite nestratila ani v ranom novoveku.¹⁸⁶

V rámci tohto úryvku sú predstavené tri motívy či metafory: nutnosť vyhýbať sa falošným prorokom, teda tým, ktorí dezinterpretujú Písmo; poznanie tejto falošnosti podľa ovocia, teda ich činov; a napokon potreba konať dobré skutky, nie len o nich hovoriť. Táto pasáž tak dáva kazateľovi návod ako vystavať svoj text – predstaviť, kto sú tí „falošní proroci“, ako ich spoznáme a nakoniec návod, ako sa ich máme vyvarovať a nebyť im podobní. Už na tomto mieste možno prezradiť, že táto štruktúra nebola kazateľom cudzia, čo je možné pozorovať aj na skúmanej vzorke kázni.

Z predmetného korpusu slovenských kázni som sa zamerala práve na tie k Siedmej nedeli po Zoslaní Ducha Svätého, kde sa nachádza 15 textov (približne 1 % z kázni s dominantnou slovenčinou) určených na túto príležitosť. Napriek tomu, že kázne pochádzajú z toho istého korpusu, ide o texty pomerne rôznorodého charakteru (pre vyššie spomínané problémy archívneho materiálu spôsobené udalosťami päťdesiatych rokov 20. storočia). Boli vytvorené a odzneli v rôznych lokalitách, naprieč 18. a 19. storočím, v prostredí s rozličným spoločenským i náboženským zázemím, vyznačujú sa rôznym stupňom originality a autorskou rôznorodosťou. Sedem kázni z 15 má uvedenú lokalitu i rok prednesenia (nie nutne prvého), 1 kázeň je bez explicitne uvedenej lokality, ale s uvedeným rokom prednesenia a 7 kázni je bez lokality a bez roku prednesenia. Väčšina z kázni, ktorých lokalitu poznáme, bola prednesená na Spiši (Spišský Štvrtok, Dravce, Hrabušice, Viarkartovce), jedna v Miškolci (Miskolc, Maďarsko) a jedna v obci Seňa (dnes okr. Košice-okolie). Už na základe zbežnej paleografickej analýzy možno povedať, že kázne boli vytvorené ôsmimi rôznymi kazateľmi (rukami).

„Ovocie falošných prorokov v ovčom rúchu“

Kázne k Siedmej nedeli po Turícach

15 – 21). Latinská verzia citovaná podľa Novej Vulgaty. Dostupná aj v online verzii <https://www.mojabiblia.sk/> [cit. 2021-10-27].

¹⁸⁴ Evanjelium podľa Matúša, kapitoly 5 – 7 tvoria kázeň Ježiša Krista zástupom na niektorom z vrchov pri Kafarnaume. Ježišova reč na hore poskytuje veľa poučení a stala sa podstatným učením o dokonalom správaní sa kresťana. Takáto pasáž sa teda nevyhla ani pozornosti cirkevných otcov, ktorých diela citujem v štúdiu nižšie.

¹⁸⁵ IRENE BUENO: False Prophets and Ravening Wolves: Biblical Exegesis as a Tool against Heretics in Jacques Fournier's Postilla on Matthew. In: *Speculum*, 2013, roč. 89, s. 35. Na tomto mieste by som sa chcela poďakovať Dr. Lidii Negoj z Institut für Mittelalterforschung (Österreichische Akademie der Wissenschaften) vo Viedni za inšpiráciu a konzultáciu, ktoré výraznou mierou prispeli k aktuálnej podobe tohto textu.

¹⁸⁶ Pre komparáciu s iným františkánskym ranonovovekým kázňovým materiálom pozri BENKA: *Františkánske kázne ako nástroj budovania konfesijnej identity*, s. 46 – 68.

Z korpusu kázní je najviac výrazný kazateľ, pre potreby tejto analýzy označený ako K1, ktorého texty sa na túto príležitosť zachovali v počte sedem kusov. Z toho päť kázní je bez dátumu a lokality a dve odzneli v lokalite Dravce v rokoch 1843 a 1844. Pravdepodobne išlo o druhotné doplnenie týchto informácií a kázeň vznikla v skoršom období. Pri kázňach tohto kazateľa ide pravdepodobne o prepisy či preklady z iných kazateľských príručiek a zdrojov. Kazateľ K5 má v korpuse dva texty, ktoré takisto nie sú autor-skými originálmi, ale ide o preklady z češtiny (Josef Anastas Kaiserlich)¹⁸⁷ a z nemčiny (Josef Weinkopf).¹⁸⁸ Zvyšní kazatelia majú v tejto vzorke po jednom texte s nie stopercentne zistenou mierou originality – u niektorých je väčšia pravdepodobnosť pôvodného autorstva.

Drvivá väčšina kázní (11 textov z 15) je opatrených latinskou i vernakulárnou (slovenskou) podobou perikopy, dve kázne majú uvedenú len latinskú verziu a dve kázne len slovenskú.

Pre lepšiu predstavu k tomuto popisu, ale aj pre prehľadnosť analýzy na nasledujúcich stranách prikladám databázu rozoberaných kázní so základnými údajmi, ako sú téma kázne (úryvok z perikopy), incipit, označenie autora na základe písárskej ruky, a napokon lokalita a rok prednesenia kázne, ak sú uvedené. Symbol hviezdičky pri týchto posledných dvoch dátach označuje neskoršie, už druhotné použitie kázne (doplnenie inou rukou).

¹⁸⁷ Kazateľ preložil do slovenčiny a upravil pre svoje potreby text z kazateľskej zbierky JOSEF ANASTAS KAISERLICH: *Kázanj na wssecky neděle a obyčegné swátky celého roku. Djl druhý*. W Brně a Holomoucy : Jan Giří Gastl, 1818, s. 126 – 135. Táto kazateľská príručka je uložená v Národní knihovne České republiky – Knihovní fondy a služby, pod signatúrou 54 K 072670. Dostupná aj online <https://kramerius5.nkp.cz/view/uuid:86a635b0-eb9d-11e4-a511-5ef3fc9ae867?page=uuid:40288020-0a47-11e5-b0b8-5ef3fc9ae867> [cit. 2021-10-27].

¹⁸⁸ V tomto prípade ide pravdepodobne o preklad kázne z tlačenej kazateľskej príručky kazateľa Josefa Weinkopfa, farára v Hütteldorf (dnes súčasť Viedne). JOSEF WEINKOPF: *Christkatholische kurze Predigten für alle Sonn- und Feyertage eines Kirchenjahres. Erster Theil*. Wien : G. Überreuter's sel. Witwe u. Sohn, 1837; JOSEF WEINKOPF: *Christkatholische kurze Predigten für alle Sonn- und Feyertage eines Kirchenjahres. Zweyter Theil*. Wien : G. Überreuter's sel. Witwe u. Sohn, 1837. Dohľadateľný a prístupný je však, žiaľ, len prvý diel. Keďže nebolo možné overiť, či druhý diel naozaj obsahuje túto predmetnú kázeň, pohybuje sa len na úrovni pravdepodobnosti. Prvý diel Weinkopfovej príručky je dostupný v digitálnych zbierkach Österreichische Nationalbibliothek vo Viedni: http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ202367708 [cit. 2021-10-27].

SIGNATÚRA	TÉMA			
JAS 820	Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces			Mt 7, 15
	Warugte se od falesnjch prorokuw, ktery prichádzazu k wám w ruchu owčjm, wnjtrne ale gsu wlcý hltawy			
	INCIPIIT	AUTOR	LOKALITA	ROK
	Aby Sp[asi]tel Krystus nélen to predložil včedlnjkum swjm, čo činit, čo zachowáwat, a čo giným werjcym lidem ohlasuwat magu	K1	—	—

SIGNATÚRA	TÉMA			
JAS 820	Non omnis qui dicit mihi: Domine, D[omi]ne intrabit in regnum coelorum, sed qui facit voluntatem Patris mei			Mt 7, 21
	Ne každý kdo my prawy: Pane, Pane! wegde do kralowstwý neb[eskeho], ale ktery činj wulu Otce meho			
	INCIPIIT	AUTOR	LOKALITA	ROK
	Když slowá této Sp[asi]tele Krista prirownáme ku tym geho slowom, které maličko pred tym gystym Ew[an]g[e]lium mluwyl	K1	—	—

SIGNATÚRA	TÉMA			
JAS 820	Ex fructibus eorum cognoscetis illos			Mt 7, 20
	Z owotce gegych poznáte gych			
	INCIPIIT	AUTOR	LOKALITA	ROK
	Pekne, a welmy vžitečne, na kterem mnoho zaležj, dáwa nám w dnessnem S. Ew[an]g[e]lium nawcenj Krystus	K1	—	—

SIGNATÚRA	TÉMA			
JAS 820	Ex fructibus eorum cognoscetis eos			Mt 7, 20
	Po owocách gegych poznáte gjch.			
	INCIPIIT	AUTOR	LOKALITA	ROK
	Nič neni tak težko, gak čloweka dobre poznat. Srdce lidske tak mnoho tagneho, temneho, a skritého w sebe obsahuge	K1	Dravce*	1843

SIGNATÚRA	TÉMA			
JAS 820	Non potest arbor mala bonos fructus facere			Mt 7, 18
	Nemoze zly strom dobre ovoce donesty			
	INCIPIT	AUTOR	LOKALITA	ROK
	Prostrassuge me slova dnessnyho swateho Evangelium w ktery[m] wydym, že ty ktery od prykazuw Boskych odstupyly	K2	—	1788

SIGNATÚRA	TÉMA			
JAS 820	Attendite a falsis Prophetis			Mt 7, 15
	—			
	INCIPIT	AUTOR	LOKALITA	ROK
	Tuto otazku zdaliž musime sa waruwat a chrانيت od falessnich a podwodnich prorokoch	K3	Seňa	1829

SIGNATÚRA	TÉMA			
JAS 820	Omnis arbor, quae non facit fructum bonum, excindetur et in ignem mittetur.			Mt 7, 19
	Každi strom, kteri nenese ovoce dobre witati, a do ohna uhoden bude			
	INCIPIT	AUTOR	LOKALITA	ROK
	Tuto otazku zdaliž musime sa waruwat a chrانيت od falessnich a podwodnich prorokoch	K4	Spišský Štvrток	1835
	Vikartovce		1838	

SIGNATÚRA	TÉMA			
JAS 820	Non omnis qui dicit mihi Domine, D[omi]ne intrabit in regnum coelorum, sed qui facit voluntatem Patris mei			Mt 7, 21
	Ne každý ktery mne rjka Pane, Pane, wegde do králowstwy nebeského, ale který činj wulu Otce mého			
	INCIPIT	AUTOR	LOKALITA	ROK
	Zgewnimj a zretedlnimj slowmy oznamuge Sp[asi]tel K[ristus] w dnessnem Ev[an]g[e]liu[m] dobrého stromu anebožto dobrého krestana	K1	—	—

SIGNATÚRA	TÉMA			
JAS 820	Attendite a falsis prophetis			Mt 7, 15
	Warugte se od falesnjch prorokuw			
	INCIPIIT	AUTOR	LOKALITA	ROK
	Gakokolwek opravdiwj sprawedliwj, a od sameho Boha Wss. k lidem wyslanj prorocy Božj	K1	—	—

SIGNATÚRA	TÉMA			
JAS 820	Non omnis, qui mihi dicit Domine, D[omi]ne intrabit in regnum coel[orum], sed qui facit voluntatem Patris mei.			Mt 7, 21
	Ne každy kdo mi prawy Pane, Pane, wegde etc.			
	INCIPIIT	AUTOR	LOKALITA	ROK
	K Bohu Sp[asi]teli nassemu mluwit: Pane! Pane! wyceg newyznamenáwa toliko to pri krste S. obsahnuté gmeno krestana	K1	Dravce*	1844*

SIGNATÚRA	TÉMA			
JAS 823	Qui facit voluntatem Patris mei, qui in Coelis est ipse intrabit in regnum coelorum			Mt 7, 21
	—			
	INCIPIIT	AUTOR	LOKALITA	ROK
	Zaden na svetie clovek nemuze ucinit wulu druheho cloveka, gestli o gehu wuli nezna	K5	Hrabušice	1773

SIGNATÚRA	TÉMA			
JAS 833	—			Mt 7, 21
	Kdo čini wule Otca meho, kteri w Nebesach ge, ten wegde do králowstwi nebeskeho			
	INCIPIIT	AUTOR	LOKALITA	ROK
	Neni gineg cesti ku žiwotu wečnemu krome láski – Ten na wisosti prebiwágice Stworitel ge sama láska	K6	—	1849
	Spišský Štvrtok		1860	

SIGNATÚRA	TÉMA			
JAS 833	—			Mt 7, 15
	Warujce sa falesnih prorokoh, ktere prihádzaju k wam w odžewe owčim wniterne ale su wlci hltawe			
	INCIPIIT	AUTOR	LOKALITA	ROK
	Naš nebeski Spasitel w dnešnei s. Ewandelii dawa nam nauku opaternosci	K6	—	—

SIGNATÚRA	TÉMA			
JAS 833	Qui facit voluntatem Patris mei, qui in coelis est.			Mt 7, 21
	Kdo čini wolu Otce meho, kteri w nebesach ge			
	INCIPIIT	AUTOR	LOKALITA	ROK
	Wirozumene ge dost dnesne S. Evangelium	K7	—	—

SIGNATÚRA	TÉMA			
JAS 833	Omnis arbor bona bonos fructus facit			Mt 7, 17
	—			
	INCIPIIT	AUTOR	LOKALITA	ROK
	Že skrze strom o kterem w dnessnim swatim Ewangelium smenku činy Jednorozeny Sin Božy Spasitel Kristus	K8	Miškolc	1807

*Motívy
a metafory
kázni k Siedmej
nedeli po
Turícach*

Ústrednou témou každej z týchto kázni bola predmetná pasáž z Matúšovho evanjelia (7, 15 – 21). Texty možno rozdeliť do troch kategórií na základe spomínaných motívov. Každému z nich je venovaný viac-menej rovnomerný počet kázni. Veršu s varovaním pred falošnými prorokmi (7, 15) sa venujú štyri kázne, veršom, ako rozpoznať falošných prorokov (7, 16 – 20) päť kázni a nakoniec veršu s kazateľovým morálnym odporúčaním, čo robiť a ako sa chrániť pred zlom (7, 21), šesť kázni. Práve posledná, tematicky najviac zastúpená myšlienka – ten, kto koná podľa prikázaní, a nie ten, kto o nich len hovorí, vojde do nebeského kráľovstva – nabáda k aktívnemu kresťanskému životu, nie len k pasívnemu prijímaniu výkladu.

V závislosti od vybranej perikopy sa jednotliví kazatelia podrobnejšie venujú príslušnej metafore. V prípade motívu výstrahy pred „falošnými prorokmi“¹⁸⁹ kazatelia rozvíjajú nutnosť rozoznať v človeku to ľstivé, ktoré

¹⁸⁹ *Warugte se mluwyl Krystus k wčedlnjkum swym, od falessnych prorokuw ktery
prichádzazu k wám w ruchu owčjm, wnjrne ale gsu wlcy hltawy!* JAS 820, Aby Sp[asi]

je častokrát ukryté za zdanlivo dobrými rečami.¹⁹⁰ Prostredníctvom metafory ovocia ako výsledku činov¹⁹¹ sa kazateľ svojmu publiku snaží predostrieť odporúčania, ako možno rozpoznať týchto „falošných prorokov“, teda po ich skutkoch a dôsledkoch ich činov.¹⁹² A napokon posledný verš¹⁹³ si kazateľ zväčša berie ako príklad pozitívnej motivácie svojich veriacich. Ponúka sériu rád, ako lepšie žiť podľa Božích prikázaní a opustiť to tradičné ľudské, lichotivo sa porovnávať s horšími od seba.¹⁹⁴

Využívanie biblických motívov „*falesnih Prorokoh, ktere prihádzaju k wam w odžewe owčim wniterne ale su wlci hltawe*“¹⁹⁵ ako tých, ktorým sa máme vyhýbať, teda kacírom či v ranonovovekom kontexte protestantom, nie je duševným vlastníctvom františkánskych kazateľov, ale nadväzuje už na tradíciu neskorootočských a ranostredovekých cirkevných otcov. S diskurzom sa menil len predmet ich varovných rečí. Na pozadí zápasu medzi dvomi skupinami s rôznymi výkladmi náboženských otázok sa po Matúšových veršoch siahalo bežne už od neskorej antiky. Túto paralelu po-

Cirkevné
autority
o „falošných
prorokoch“

tel Krystus nélen to predložil wčedlnjkum swjwm, čo činit, čo zachowáwat, a čo giným werjcywm lidem ohlasuwat magu.

¹⁹⁰ *Když gsme postawený s takowimy lidmy, o kterých zgewne známe že gsu zlý a bohaprázny od takowjch se hned z počátku chránit a waruwat vsylugeme, gegich slowom a rečám newerjme gegich prikklad nenasledugeme, a tak tjm lechčegssym spůsobem od njch se wwaruwat mužeme čjm lepsse gjch známe. (...) aby sme tym kterých gakymkolwek spůsobem poznáwame žeby nám mohli byti na prekažke na ceste nasseho spasenj, žeby sme aneb skrze gegych podwodné reči, aneb skrze gegych zle a neprawe skutky zkazu a wbljženj dussy nassey wčinit mohli, aby sme prawym tychto, gakožto negslawnegssych nassyh neprjteluw se [*] s tymto spůsobem dost wčinjme prjkazu Sp[asi]tele Krysta w dnessnem S. Ew[an]gelium mluwjceho warugte se od podwodnych prorokuw. JAS 820, Aby Sp[asi]tel Krystus nélen to predložil wčedlnjkum swjwm, čo činit, čo zachowáwat, a čo giným werjcywm lidem ohlasuwat magu.*

¹⁹¹ *Po owocách gegych poznáte gjch. JAS 820, Nič neni tak težko, gak čloweka dobre poznat. Srdce lidske tak mnoho tagneho, temneho, a skritého w sebe obsahuge.*

¹⁹² *Nebo dobry strom dobré owotce nese, zly ale strom zle owotce wydáwa, a podobnym spůsobem y my mužeme čloweka poznat. Pohlednime len na gehu skutky, pohlednime gakowe owotce, gakowy užitek gehu skutky donássagú. JAS 820, Nič neni tak težko, gak čloweka dobre poznat. Srdce lidske tak mnoho tagneho, temneho, a skritého w sebe obsahuge.*

¹⁹³ *Ne každý kdo mi prawy Pane, Pane, wegde etc. JAS 820, K Bohu Sp[asi]teli nassemu mluwit: Pane! Pane! wyceg newyznamenáwa toliko to pri krste S. obsahnuté gmeno krestana.*

¹⁹⁴ *Naprawme tehdy chybu nassu M[ily] K[resta]ne! Nehledme na tjch, ktery len tak žigu, gak samy chtegu, ale hledme na to, aby sme tak život náss spravowali, gak Buh, a S[wa]te nasse naboženstwý od nas žada, nehledme ani na to, že welke gest mmostwý tych, ktery len podle sweta žigi, nebo to mmostwý nebude w slawe sprawedliwego Boha zadržat, aby to mmostwý tak gak zaslúžilo netrestal. JAS 820, K Bohu Sp[asi]teli nassemu mluwit: Pane! Pane! wyceg newyznamenáwa toliko to pri krste S. obsahnuté gmeno krestana.*

¹⁹⁵ *JAS 833, Naš nebeski Spasitel w dnešnei s. Ewandelii dawa nam nauku opaternosci.*

skytli cirkevné autority ako sv. Augustín z Hippo,¹⁹⁶ sv. Ján Zlatoústý¹⁹⁷ či sv. Hieronym,¹⁹⁸ ktorých diela patria medzi najcitovanejšie zdroje nielen v sledovanom korpuse františkánskych kázni,¹⁹⁹ ale ešte výraznejšie, pochopiteľne, v kázňach s Matúšovou perikopou. Sv. Augustín vo svojom komentári k Ježišovej kázni na vrchu hovorí, že sa musíme mať zvlášť na pozore pred tými, ktorí sľubujú múdrosť a poznanie, ale v skutočnosti ňou nedisponujú.²⁰⁰ Stredovekí a následne aj novovekí kazatelia nadväzovali na tento výklad,²⁰¹ a využívali ho vo svojich kázňach s tematikou náboženského boja voči bludárom.

Výklad
biblickej
perikopy
kazateľmi

Kazatelia na podporu interpretácie nachádzajú paralely s Kristovými slovami aj v Starom zákone. Okrem porovnávania dobových falošných prorokov s tými pravými starozákonnými,²⁰² kazatelia často siahajú aj po

¹⁹⁶ AURELIUS AUGUSTINUS: *De Sermone Domini in Monte secundum Matthaem*. In: JACQUES-PAUL MIGNE (ED.): *Patrologiae Cursus Completus: Series Latina*. XXXIV. Lutetiae Parisiorum : Migne, 1865, kap. XXIV; Preklad edície do moderného jazyka AURELIUS AUGUSTINUS: *Commentary on the Lord's sermon on the mount with Seventeen related sermons*. DENIS J. KAVANAGH (ED.). Washington, D. C. : The Catholic University of America Press, 1977, s. 188 – 199.

¹⁹⁷ PHILIP SCHAFF (ED.): *Nicene and Post-Nicene Fathers: Saint Chrysostom's Homilies on the Gospel of Saint Matthew*. Grand Rapids, MI : Christian Classics Ethereal Library, 2004, s. 300 – 306.

¹⁹⁸ SOPHRONIUS EUSEBIUS HIERONYMUS: *Commentatorium in Matheum Libri IV*. D. HURST – M. ADRIAEN (EDS.). Turnhout : Brepols, 1969, s. 43 – 45; Preklad edície do moderného jazyka SAINT JEROME: *Commentary on Matthew*. THOMAS P. SCHECK (ED.). Washington, D. C. : The Catholic University of America Press, 2014, s. 94 – 96.

¹⁹⁹ Františkánski kazatelia v prvom rade využívali ako zdroj informácií Písmo, rovnako Starý, ako i Nový zákon. Ako píšem už aj v úvodných kapitolách, okrem Písma siahali aj po dielach nebiblických autorov, akými boli napríklad sv. Augustín, sv. Hieronym, sv. Ján Zlatoústý, sv. Ambróz či sv. Bernard z Clairvaux. Diela týchto cirkevných autorit využívali nielen na potvrdenie slov Písma, ale aj svojich komentárov k nemu. Pre porovnanie s výskumom k inému kazateľskému pramennému materiálu pozri BUENO: *False Prophets and Ravening Wolves*, s. 45. Tiež pozri SZULC: *Homo religiosus późnego średniowiecza*, s. 169.

²⁰⁰ AURELIUS AUGUSTINUS: *De Sermone Domini in Monte secundum Matthaem*, kap. XXIV.

²⁰¹ Stal sa ustáleným výkladom tohto úryvku, ktorí preberali aj neskorší autori vrcholného a neskorého stredoveku do svojich príručiek (nielen kazateľských). Stal sa súčasťou aj výkladu Bernarda z Clairvaux, taktiež citovaného v kázni JAS 820, *Prostrassuge me slowa dniesnyho swateho Evangelium w ktery[m] wydy[m], że ty ktery od przykazuw Boskych odstupyly*. BUENO: *False Prophets and Ravening Wolves*, s. 46.

²⁰² *Gakokolwek opravdiuj sprawedliwy a od sameho Boha Wss. k lidem wyslanj prorocy Bożj Isaias, Jeremias, Ezechiel, Daniel, a ginj skrze swu prorocku powinost, skrze swe slowa Bożjho ohlassuwanj mnoho dobrého a spasytedlnego pokolenj lidskemu učinili, a na prawu a bezpečnu cestu spasenj wečneho naprawit se usyluwali, tak samym spusbem wec temer newymluwitedlna gest gak mnoho zleho na swete tomto spusbobyli gak mnohego nesstestj přičina byli falessny, a podwodnj prorocy*. JAS 820, *Gakokolwek opravdiuj sprawedliwj, a od sameho Boha Wss. k lidem wyslanj prorocy Bożj*.

rôznych poučných príbehoch z Písma,²⁰³ využívajú príklad svätcov ako model správania²⁰⁴ alebo v kázňach obzvlášť populárny žáner – exemplá.²⁰⁵

Falošní proroci sú v skúmaných kázňach vnímaní dvojako. Na jednej strane skrz spomínanú optiku cirkevných otcov, ktorí nastolili trend stotožňovať ich práve s „bludármi“.²⁰⁶ Na druhej strane je táto skupina v ich rétorike oveľa širšia, všeobecnejšia. Ich definícia dokáže v prípade potreby pokryť všetkých tých, ktorí klamú, zavádzajú či šíria akýmkoľvek spôsobom nepravdu,²⁰⁷ nielen rečami, ale dokonca aj myšlienkami. Všetci tí sú faloš-

²⁰³ Sen babylonského kráľa Nabuchodonozora o strome (Daniel 4, 7 – 14) verzus metafora o strome a dobrom/zlom ovocí z Matúša. *Nabuchodonozor, kral Babilonsky (videl) gedneho času we snach welmy wisoky, ktereho wrch až ku nebu se pozdwichowal ssiroky, a pekny kdessto wsselike ptactwo nebeske sedowalo, y pod nim wsselike zwirata wižiwnost swogu maly, a ponewač newedel čoby ten strom znamenal, any nerozumel čo by znamenaly te slowa, ktere slissal, powolal Daniela, prosil aby ten sen, a to prediwne wideny swe wiložil, kteremu Daniel rekel mluwice negmožnegssy kralu widel sy we snach strom welmy wisoky, ktereho wrch až ku nebesam se pozdwichowal, strom tento wiznamenawa tebe nebo ti sy zwelebeny po celim swete, welikost twoga pozdwichla se ku nebesam, y moc twoga rozessla se po celeg zemy steho techda wydeny, to gest skrzewa strom wiznamenawa se člowek, a sice skrz dobry strom, ktery dobre owoce donassa wiznamenawa se člowek dobry, ktery dobre skutky činy, skrzewa zly strom naprotiwa, ktery zle owce donassa wiznamenawa se zly člowek, y zle skutky geho, to gest hrichy, a neprawosty geho.* JAS 833, *Že skrze strom o kterem w dnessim swatim Ewangelium smenku činy Jednorozeny Sin Božy Spasitel Kristus.*

²⁰⁴ V rozoberaných kázňach rezonovali príklady svätcov, ako napríklad sv. František Assiský (JAS 833, *Že skrze strom o kterem w dnessim swatim Ewangelium smenku činy*) či sv. Brigita (JAS 820, *Prostrassuge me slowa dnessnyho swateho Ewangelium*).

²⁰⁵ Exemplá patria ešte aj dnes k neodmysliteľnej súčasť kázne. Ide o literárny žáner, ktorý ma poslucháčovi kazateľovu reč zjednodušíť, pomôcť pochopiť jeho výklad, a pritom ho má zaujať a zapôsobiť na jeho emócie. Veľmi užitočná práca s prehľadom exempliel použitých v stredovekej literatúre českých krajín KAREL DVOŘÁK: *Soupis staročeských exempl : Index exemplorum paleobohemicorum*. Praha : Argo, 2016., 294 s. Špecificky tematicky k exemplám v Stöckelovej homiletickej spisebte pozri ŠIBALOVÁ: *Homiletická tvorba Leonarda Stöckela. Pôst a Veľká noc [Dizertačná práca]*, s. 81 – 94. Ako samostatná výskumná téma sa tu javia práve exemplá v korpuse františkánskych kázní, ktoré poskytujú bohatý literárny materiál.

²⁰⁶ Náboženskému konfliktu medzi katolíkmi a protestantmi je venovaná nižšie rozoberaná kázeň JAS 823, *Zaden na svetie clovek nemuze ucinit wulu druheho cloveka, gestli o geho wuli nezna.*

²⁰⁷ *Mluwce tehdi prawdu ustawične, alebo ked z wažneho ohledu, ju wislowic nemozece (nehcece) ta radši w mlčanliwosci ju utrimujce! Nepoškwernujme reč našu ten nebeski dar z luharstwim (falešnoscu), predložme sebe w tej weci prikklad Spasitela našeho, apoštoloh a Swatih Božih. Mnohe Swate skrz luhani, (t. j. ciganstvo) mohli swoj žiwot ohranic, ale oni radši smerc (buli hotove) podstupit, jak skrz neprawosc luhani (ciganstvo) žiwobice utrimat.* JAS 833, *Naš nebeski Spasitel w dnešnei s. Ewandelii dawa nam nauku opaternosci.*

nými prorokmi.²⁰⁸ Kazateľ tak naznačuje, že to ich *Ciganstwo, Luharstwi* či *Falešnosť* zničili dôveru ľudí voči sebe navzájom, čo sa odráža aj v medziľudských vzťahoch.²⁰⁹ V momentoch alebo lokalitách, kde kazatelia neboli nútení zvädzať boj s inými náboženskými myšlienkami, kázne mohli fungovať aj univerzálnejšie. Kazateľ v jednom texte využíva v náboženstve veľmi obľúbené dualistické videnie sveta, teda výklad o existencii dobra, ktorého pôvodcom je Boh a o existencii zla, ktoré pochádza od diabla.²¹⁰ Kazatelia však s takouto opozíciou pracovali vo svojich rečiach na jednoduchej úrovni. Svojim veriacim sa snažili pomôcť jasne rozlíšiť, čo je zlo, ako ho rozpoznať a ako sa pred ním chrániť. Nepúšťajú sa do teologických či filozofických rozpráv. Využívajú exemplifikáciu na jednoduché popísanie skutkov a ich dôsledkov pre ich (nielen) večný život, čerpajú z príbehov zo Svätého Písma alebo z legiend o svätých, prípadne využívajú diela cirkevných otcov ako „skúšku správnosti“ svojho výkladu.

Aj v prípadoch, keď kazateľ varuje pred heretikmi a bludármi, neburcuje proti nim veriacich a ani svojich poslucháčov nevyzýva, aby sa ich snažili sami priviesť na správnu cestu. Zrkadlo nastavuje do vlastných radov. Aby takýchto „falošných prorokov“ rozpoznali, uvedomovali si rozdiely a chránili sa ich, nech môžu dosiahnuť nebeské kráľovstvo.

Zatiaľ čo prvým veršom kazateľ definoval prítomnosť zla a upozornil, pred kým treba byť ostražitý, v ďalších veršoch už ide o konkrétnejšie

²⁰⁸ *Který ale gsu tj tak sskodliwy falessny prorocy? Ačkolwek syce gmeno toto falessnych prorokuw nektery a to w prawde priwlastnugu wsseckym tjm, ktery od praweho wčenj Krysta Spasytele odstupili, a bludu a kacyrstwy nekteremu začátek dali; giny ale skze gmeno toto falessnych prorkuw wyrozumjwagu wsseckich tich, ktery skzre swe podwodne reči a sljby, nevinne duse neyprw do hrjchu, a potom y do zatracenj wečného priwadzagu. Wssak nič meneg podle smyslu mnohych slowa božjho kazateluw skzre falessnych prorokuw opravdiwe wyrozumet mužeme neyhlawnegssich nassich nepriteluw swet, telo, a Dabla. Aby tehdy podle napominanj sameho Spasytele w dnssnem S Ev[an]g[e]l[ium] gedem každý dostatečne se mohel chranit a waruwat falessnych tjchto prorokuw. JAS 820, Gakokolwek opravdiwj sprawedliwj, a od sameho Boha Wss. k lidem wyslanj prorocy Božj.*

²⁰⁹ *Ale od teho času od ktereho wernosc luđe len w ustoch nosa, a skutkem nepreukazuju, prestala medzi nami wsecka duwernosc, a ked nekteri chce se založic, často ani na Pismo, ani na swetkoh neobahuje bo ani pri tim pewnosc nebiva. Widice m. k. z nedostatku wernosci wsetko sa to stawa. JAS 833, Naš nebeski Spasitel w dnešnei s. Ewandelii dawa nam nauku opaternosci.*

²¹⁰ *Podle winaučowani S. Otce Augustyna w tomto swete nachadza sa gini swet, kteri Otec nebeski za swogu chram neuznawa, kteri zatracuge Ewandelii a kteri na wečne weki zahina. Ale odpowedastami kde gest tento tak [*] swet? Aneb z gakiw znamenich možeme geho poznat? (...) Dwogaki swet gest gedem gest Boha wsemohuciho druhy pak Dabla pekelného. JAS 820, Tuto otazku zdaliž musime sa waruwat a chranit od falessnych a podwodnich prorokoch. AURELIUS AUGUSTINUS: *Boží štát I.* JÁN KOVÁČ (ED.). Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2005, s. 435; AURELIUS AUGUSTINUS: *Boží štát II.* JÁN KOVÁČ (ED.). Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2005, s. 430.*

varovanie, teda ako faloš a ukrytého diabla rozpoznať. Verše 7, 16 – 20²¹¹ sú plné symboliky. Metafora stromu a jeho plodov poskytuje kazateľom rozsiahlu platformu na vyjadrenie kauzality medzi osobnosťou človeka (strom) a jeho skutkami (ovocie) a takisto nesúladi medzi vzhľadom/dojmom a charakterom.²¹²

Každý text kladie dôraz na iný moment v týchto veršoch, ale vo všeobecnosti sa kazatelia venujú modelu „dobrého stromu“, ako sa ním stať, ako ho rozpoznať od zlého, a napokon tomu, čo sa stane so „zlým stromom“.²¹³

Napriek tomu, že „gest malo dobrich stromuw togest dobrich lidy w cirkwy swateg katolickeg“;²¹⁴ nachádza kazateľ predsa niekoľko príkladov vo sv. Hieronymovi,²¹⁵ sv. Pavlovi pustovníkovi²¹⁶ či tiež sv. Františkovi z Assisi.²¹⁷

Ako teda odlišiť pravých prorokov od tých falošných, respektíve dobré stromy od zlých? Tu prichádza na rad spomínaná kauzalita. Nie je dôležité, ako sa skutky iných javia na prvý pohľad, ale aký efekt prinášajú.²¹⁸

²¹¹ *Po ovoci ich poznáte. Vari oberajú z trnia hrozno alebo z bodlačia figy? Tak každý dobrý strom rodí dobré ovocie a zlý strom rodí zlé ovocie. Dobrý strom nemôže rodiť zlé ovocie, ani zlý strom nemôže rodiť dobré ovocie. Každý strom, ktorý nerodí dobré ovocie, vytnú a hodia do ohňa. Po ich ovoci ich teda poznáte. (Mt 7, 16 – 20)*

²¹² *Pretvárnosť gest človeku tak prirodzená a ľahká, že negwyceg wnjterne gest gynsy a ne takowy, za gakoweho se zewniterne wydáwa. Geho misslenky nezrownawagu se se slowmy, a gehu slowa nezrownawagu se s gehu skutkami. Gestli nekedy človeka podle gehu slow, aneb podle teho, čo na sebe ukazuge, suďit by sme chтели, misleli by sme, že Angela pred sebu máme a predce potom, wssak ale často pozde skusugeme, že tagemny falessny Satanas byl, který se za angela swetla pretwarit znal. JAS 820, Nič není tak těžko, gak človeka dobre poznat. Srdce lidske tak mnoho tagneho, temneho, a skritého w sebe obsahuge.*

²¹³ *Pri rozlišovaní dobrého stromu od toho zlého niektorí kazatelia poskytujú presný návod alebo aspoň zopár rád.*

²¹⁴ *Všetky citácie sú z kázne JAS 833, Že skrze strom o kterem w dněsnim swatim Ewangelium smenku činy Iednorozeny Sin Božy Spasitel Kristus, ktorá sa vyznačuje bohatou symbolikou.*

²¹⁵ *Pohlédnite na swateho otca Hyeronima, Hyeronimus sedy w gaskiny, skalu w rukach drzy s tu skalu prsa swe bige, nakolenach klečy, wedne w nocy se modly, slzamy sa zaliwa, a to? Prečo, a pregaku příčinu? Ne pre ginu, gedine aby bil dobrim stromem, aby hogne owoce dobrich skutkuw donesel, a potom sčastlīwe wečnost obdržel.*

²¹⁶ *Pohlédnite na swateho Pawla prussoho pustewnika Swaty Pawel žil stran lidy w rubich leshach mezy diwokimy zwiraty za dewadesat roky we welikeg pobožnocy, kteremu z rosku Božicho krkawce každý den portiu chleba donassal, a to proč a pro gaku příčinu? Ne pre ginu aby bil dobrim stromem aby strom hognu owoc dobrich skutkuw, a učinkuw donassal a potom spaseny bil.*

²¹⁷ *Pohlédnite na serafinskeho otce nasseho swateho Frantiska. Swaty Frantisek bil zrozeny z bohatich rodičuw mal wsseckeho nadostatek, preca zanechal rodičuw y wssecku magetnost gegich hrube rucho na seba oblekol a dobrowolnu chudobu nasledowal, a to proč? A pregaku příčinu? Preto aby bil dobrim stromem, ne na spaleny, ale na presazeny do žiwota wečneho.*

²¹⁸ *Pohlédnime len na gehu skutky, pohlédnime gakowe owoce, tg gakowy učinek gehu skutky donássagú, gake následky za sebu tahnu, gestli následky gsu dobre, tehdy y skutky gsu dobre, a cely človek gest dobry a spravedlīwy; gestli ale následky gsu zle, tehdy y skutky, y cely človek gest nesseschetny, falessny, a podwodny. JAS 820, Nič není tak těžko, gak človeka dobre poznat. Srdce lidske tak mnoho tagneho, temneho, a skritého w sebe obsahuge.*

Na inom mieste sa kazateľ nezdráha bližšie špecifikovať osobitosť zlého stromu. Podľa jeho slov sú to tí, ktorí sa snažia zališkať ľuďom a zjednodušovať veci, slovníkom dnešného človeka tzv. demagógovia.²¹⁹

Aby si veriaci boli úplne istí, čo sa myslí pod „dobrým ovocím“, kazateľ na inom mieste zachádza do detailov v popise, keď vymenúva, aký úžitok má človek prinášať do desiateho roku života. Čo sa ale stane, ak človek nesplní kritéria dobrého stromu (či v prípade, že dieťa neovláda kazateľom vymenované veci do desiateho roku života)? Odpoveď na túto otázku kazateľ nachádza v perikope *Každý strom, ktorý nerodí dobré ovocie, vytnúť a hodiť do ohňa* (Mt 7,19).²²⁰ Pretože ani „zachradník, kdiss widy strom neplodny, že aneb žadne, aneb zle owoce donassa neda mu dlucho w zahrade zawazat, witne, wirube, y na ohen do pecy wchody.“²²¹

Na inom mieste zase kazateľ poskytuje návod, ako byť „dobrým stromom“ a zároveň aj ako rozoznať „slabeho a planeho krestana“. Kľúč je v najdôležitejšom prikázaní – *Milovať svojho bližneho ako seba samého*. To predpokladá

²¹⁹ *Nebo rozpomente se len čo wschadzkach, čo w obcowanj s lidmy nepravého a rozpustného žiwota ste wideli, čo ste slisseli, čo ste samy mluwyli, do čeho ste se dopustili. Nemili ge tento hlas, táto reč v njch obecná. Newer wssecko čo se kaže, Buh nezachadza s člowekom tak težko gak se mluwy, on gest mylosrdny, který ne tak skoro zatratj čloweka, peklo neni tak horuce, Dabel neni tak černy gak se maluge; wžjwaj kratky tento žiwota twého čas podle lwosti twogeg, dokawad sy gesste mladý, dokawad čerstwost w sebe cjtíš wži sweta podle lwosti twogeg, ne pekne gest pre gedneho mladého čloweka, aby gako gedem klassternjk od sweta a gehu rozkossy a radostj se oddalil. Tato gest tá bohapradzna rada, která bezbožne towarisstwo dáwa tomu ktereho od zlého dobrého odwrátit do sweg syti wlapit, a do wsseho zleho prwtgest chtegu!* JAS 820, Pekne, a welmy wžitečne, na kterem mnoho zalezj, dáwa nám w dnssnem S. Ew[an]g[e]lium nawcenj Krystus.

²²⁰ *Wzdicky gak na gar tak w lete, tak y w geseny, skrzewa gar wiznamenawa se wek detinsky, který trwa do desateho roku, dite techda do desateho roku musy donassat užitek swemu weku prihodny, ginač gesly že zemre, gako se mnoim pritrafilo bes milosrdenwty do ohne pekelneho whodene bude, užitek ale toho detinskeho weku gest ten aby dite znalo že gest Buch na neby a sice Stworitel nebe y zeme, po druhe že gest sprawedliwy, který dobrim dawá žiwot wečny a zlich trestat bude ohnem wečnim, potrete že ten pan Buh gest gedem, ale we troch osobach, po sstwrte že druha osoba syn Božy znebe stupil do žiwota pane Marigy, y narodil se, y zemrel na križy pre wikupeny nasse. Powinny znat se přežehnat potom Otčenass, Zdrawas, Werim Boha, Desatoro Božy prikazany, gestly že dite, ktere guss dochadza do osmeho dewateho, desateho roku to newy, neny hodno mezy stromy žit we swete, any w neby, skrz teto wiznamenawa se wek mladensky, který trwa až do dwacateho roku w tomto mladenskim weku, gako y w muskim, y wstarim, ktere se znamenagu skrz gesen y zigimu, že každý powinen užitek gako strom dobre owoce donassat.* JAS 833, Že skrze strom o kterem w dnssnim swatim Ewangelium smenku činy Jednorozeny Sin Božy Spasitel Kristus.

²²¹ *JAS 833, Že skrze strom o kterem w dnssnim swatim Ewangelium smenku činy Jednorozeny Sin Božy Spasitel Kristus.*

dve skutočnosti. V prvom rade milovať a starať sa o seba,²²² a z toho vyplývajúcej druhej časti – milovať svojho blížneho.²²³

Podľa iného kazateľa však existuje nádej. Nič nie je totiž stratené, kým človek nie je úplne zatratený. V prípade, že sa nemôžu veriaci utiekať k Bohu, vždy je tu Panna Mária, ktorá môže vyprosiť u Boha milosť pre hriešnika.²²⁴

4.2 V konflikte s „nekatolíkmi“ alebo „Nie každý vojde“

Dostávame sa tak k poslednému veršu analyzovanej pasáže: *Nie každý, kto mi hovorí: Pane, Pane! vojde do nebeského kráľovstva, ale iba ten, kto plní vôľu môjho Otca, ktorý je v nebesiach* (Mt 7,21). Podľa slov, ktoré apoštol sprostredkuje, veriť v Boha nestačí. Bez naplnenia Božej vôle nie je možné dosiahnuť život večný. Čo je teda tá spomínaná *voluntas Patris*? Tento verš poskytol kazateľom priestor na stanovenie jasných hraníc vo vzťahu k iným náboženstvám.

Popularita využitia spomínaných Matúšových veršov v kontexte náboženských konfliktov na vymedzenie sa „správnej“ voči opozitnej, tej „nesprávnej“ náboženskej skupine sa najvýraznejšie premietla v kázni na *Siedmu nedeľu po Zoslaní Ducha Svätého*,²²⁵ ktorá odznela v roku 1773 v lokalite

Kázeň na
Siedmu nedeľu
po Turicach
z Hrabušíc

²²² *Kdo sebe sameho neporadne miluge, mislj se sstesliwego učinit, když se nesslestliwego činj, mistj skrze oplystwy swogemu telu dobre učinit, když predce činj zkazu swogemu zdrawy, mistj skrze nečiste rozkosse radosti tohto sweta okusit, když predce ukracuge dni swoge, a gak časnu tak wečnu smrt sobe pritahuge. Této gsu te nessle stworte nasledky, které zneporadneho milowánj sebe sameho, a ze wsseckych gynych nepravosti pochadzagu. JAS 820, Nič neni tak těžko, gak čloweka dobre poznat. Srdce lidske tak mnoho tagneho.*

²²³ *Kdo sweho bližneho nemiluge, gest tež slaby a plany krestan. Nebo kdo swého bližneho nemiluge, ten ani spravedliwost nemiluge, falessnost, a klanstwuy gsu gemu prostreedky, skrze ktere se chce obohaiti, a bližneho do bydy uwrhnut; on we wsseckych wecach gest bez Swedomj, a wssade wyceg žáda, nežli mu podle spravedlnosti prinaležj. Kdo bližneho sweho nemiluge ten nezná o žadnem ptessenj, a pokogy medzy pratelmy, wždycky ge w hnewe a w nenáwisti a gako on žadneho nemiluge, tak y on žádnú lasku od gynych neskusuge. Ztjchto tehdy nasledkow poznat se dáwa, gakowý člowek gest ten, ktery bližneho nemiluge. JAS 820, Nič neni tak těžko, gak čloweka dobre poznat. Srdce lidske tak mnoho tagneho, temneho, a skritého w sebe obsahuge.*

²²⁴ *Žaden neny chrysynk tak zdaleny od Bocha gestly gestly neny zatratyeny, ktery kdys by mne wzywál nenawratyl by gse k Bochu a neobdržel by mylosrdenstwuy. Gestly tak da gus pro bezpečnost wassu any slowo Bozy chutne počuwaty nemozetye, any Spasytele a negsprawedlywegssyho sudce napomoc wzywaty nesmetye k Maryy se utykagtye geg k nochum padnytye, od neg skruseným srdcem pomoc žadagtye a ona wam to od welebnosty Boskeg skrz prosby swe obdržy. JAS 820, Prostrassuge me slowa dnessnyho swateho Evangelium w ktery[m] wydym, že ty ktery od przykazuw Boskych odstupyly.*

²²⁵ Archív Kláštora bratov minoritov v Levoči, Fond RHKS IV, Františkáni – Neznáme konventy JAS 823, Príležitosť: *Sermo pro Dominca 7 post Pentecosten*, Miesto: *Kaposztafalva*, Rok: 1773, Téma: *Qui facit voluntatem Patris mei, qui in coelis est ipse intrabit in regnum coelorum*, Incipit: *Zaden na svetie clovek nemuze ucinit wulu druheho*

Hrabušice na Spiši (Príloha č. 2). Perikopa kázne je uvedená len v latinskej verzii a ide konkrétne o verš *Qui facit voluntatem Patris mei, qui in coelis est ipse intrabit in regnum coelorum*.²²⁶

Dôkazy
v prospech
originality
kázne

O náročnosti posúdenia, či je kázňový text autorským originálom, alebo ide len o preklad cudzojazyčnej kázne z kazateľskej príručky som hovorila v úvodných kapitolách. Miera náročnosti je vysoká zvlášť preto, že v takých prípadoch kazatelia zaznamenávali svoje zdroje len veľmi zriedkavo.²²⁷ Špecifické informácie v predmetnej kázni naznačujú, že v tomto prípade nejde o preklad inojazyčnej kázne či prepis z kazateľskej príručky, ale s najväčšou pravdepodobnosťou o originálnu kázeň. Tomuto tvrdeniu nasvedčuje hneď niekoľko momentov. Najvýraznejším dôvodom v prospech autorského originálu je úroveň aktuálnosti danej kázne. Väčšina kázni bola koncipovaná „nadčasovo“ ako vzor, aby mohli byť opakovane používané nielen v rôznych časových obdobiach, ale aj v rôznych lokalitách či dokonca regiónoch. V tomto prípade ale v kázni badať individuálne narážky na situáciu v lokalite Hrabušice. Prvým náznakom je informácia o nariadení Márie Terézie spomenutá hneď na začiatku kázne. Nariadenie informuje veriacich, že vždy 30. augusta sa má natrvalo pre túto farnosť konať slávnostná večná adorácia Eucharistie na úmysel panovníčky.²²⁸

Kázeň ako
svedectvo
náboženskej
situácie

Ďalšie špecifiká vyvstávajú už zo samotného obsahu. Ten je totiž determinovaný konfliktom medzi dvomi konfesiami a ich vieroučnými princípmi. Hoci sa pohybuje už v relatívne pokojnejšom, 18. storočí, stále sme ešte osem rokov pred Tolerančným patentom Jozefa II. Kázeň reflektuje aktuálnu náboženskú situáciu v lokalite Hrabušice, neďaleko od Spišského Štvrtka s minoritským kláštorom. Kazateľ pravdepodobne pochádzal z tohto konventu. To, čo kázeň naznačuje, kanonické vizitácie potvrdzujú. Hrabušice boli sídlom s konfesionálne zmiešanou populáciou. Peltzova

človeka, gestli o gehu vuli nezna; Kázeň je takisto dostupná na mikrofilmoch: Slovenská národná knižnica v Martine, Literárny archív, Fond RHKS IV (Jasov), Františkáni – Neznáme konventy, mikrofilm č. 1245.

²²⁶ *Kto plní vôľu môjho Otca, ktorý je v nebesiach, vojde do nebeského kráľovstva (Mt 7,21).*

²²⁷ V sledovanom korpuse rukopisov možno nájsť jedného, už vyššie spomínaného kazateľa, u ktorého badať dôslednejšie značenie zdrojov kázni. Najčastejšie ide o preklady z českých alebo nemeckých tlačených kazateľských príručiek. Kázne z jeho produkcie sa zachovali nielen v slovenčine, ale aj v nemčine a latinčine.

V prípade tejto kapitoly som čerpala aj z jeho dvoch textov – JAS 833, *Neni gineg cesti ku životu večnemu krome láski – Ten na wisosti prebiwágice Stworitel ge sama láska* a JAS 833, *Naš nebeski Spasitel w dnešnei s. Ewandelii dawa nam nauku opaternosci.*

²²⁸ *Dum inciperet promulgatio Adorationis Eucharistici Dei ad piam voluntatem. Augustissimae Dominae, et Reginae nostrae Mariae Theresiae. Praescripta et determinata Die 30 Augusti in perpetuum pro eadem parochia.*

kanonická vizitácia z roku 1731²²⁹ uvádza, že vo farnosti žilo 350 katolíkov, 167 evanjelikov a 182 gréckokatolíkov. O 50 rokov neskôr a tiež niekoľko rokov po prednesení analyzovanej kázne, vo vizitácii z roku 1781²³⁰ sa tento pomer o čosi mení. Katolíkov v obci bolo už 702²³¹ (v tomto prípade neuvádza, koľko z nich gréckokatolíkov, hoci ich prítomnosť je vysoko pravdepodobná) a evanjelikov len 40.²³² Zatiaľ čo v tridsiatych rokoch tvorili v Hrabušiciach takmer 24 % obyvateľstva evanjelici, na začiatku 80. rokov ide už o podstatne nižší podiel, necelých 6 %. Napriek tomu v obci, priamo v susedstve tak koexistovali dve vierovyznania, ktorých učenie sa ľuďom v každodennom živote mohlo javiť ako podobné. Líšili sa však v zásadných vieroučných otázkach, na čo kazateľ musel vo svojej reči poukázať. Text sa síce nezaobišiel bez invektív voči evanjelikom, ale vo všeobecnosti možno povedať, že nie je koncipovaný ako útok na predstaviteľov inej viery, ale skôr ako spleť argumentov na potvrdenie správnosti tej katolíckej.

Ťažiskovou témou kázne, vzhľadom na uvedené fakty nijako prekvapujúcou, sa stala sviatosť oltárna. Tá poskytla kazateľovi živnú pôdu na náboženskú polemiku o vieroučných rozdieloch medzi katolíkmi a protestantmi.²³³

Eucharistia ako dôvod sporu alebo vymedzenie „pravých veriacich“

Nadväzujúc na perikopu z Matúšovho evanjelia: *Kto plní vôľu môjho Otca, ktorý je v nebesiach, vojde do nebeského kráľovstva* (Mt 7,21) sa kazateľ hneď v úvodných slovách svojej kázne venuje esencii Ježišových slov, teda tomu, čo je spomínanou Božou vôľou. Kazateľ stavia do opozície katolícku a evanjelickú vieru. Upozorňuje, že k spaseniu nestačí „len“ veriť, ako hlásajú *nekatolíci*.

²²⁹ Štátny archív v Prešove (ŠA PO) – špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (SpA LE); fond Spišské biskupstvo, oddelenie Kanonické vizitácie – Peltzova vizitácia 1731.

²³⁰ ŠA PO – SpA v LE, fond Spišské biskupstvo, oddelenie Kanonické vizitácie – Hrabušice 1781.

²³¹ Z toho 515 „schopní“ a 187 „neschopní“ katolíckej spovede, teda v tomto prípade ide o veriacich v detskom veku.

²³² Z toho 25 „schopných“ spovede a 15 nie.

²³³ Eucharistia a jej praktizovanie ako jednej zo sviatostí patrí medzi ťažiskové témy nezhôd medzi katolíkmi a protestantmi (aj medzi jednotlivými denomináciami). Čím viac sa kazateľ v texte ponára do témy, tým cituje viac zdrojov (knihy Starého i Nového zákona a autority ako sv. Hieronym, sv. Ambróz, sv. Augustín či sv. Ján Zlatoústý). Pre porovnanie učenia a praktizovania jednotlivých náboženských skupín pozri jednotlivé štúdie v LEE PALMER WANDEL: *A Companion to the Eucharist in the Reformation*. Leiden; Boston : Brill, 2014. Najmä však ISABELLE BRIAN: *Catholic Liturgies of the Eucharist in the Time of Reform*. In: LEE PALMER WANDEL: *A Companion to the Eucharist in the Reformation*. Leiden; Boston : Brill, 2014, s. 185 – 204; Porovnaj s THOMAS H. SCHATTAUER: *From Sacrifice to Supper: Eucharist Practice in the Lutheran Reformation*. In: LEE PALMER WANDEL: *A Companion to the Eucharist in the Reformation*. Leiden; Boston : Brill, 2014, s. 205 – 230.

Katholici totiž učia, že nie len viera, ale aj skutky, zachovávanie prikázaní je nutné k dosiahnutiu života večného.²³⁴ K čomu si kazateľ berie ako argument citáciu z Jánovho evanjelia,²³⁵ z Listu Rimanom apoštola Pavla,²³⁶ ako zdroj ďalej používa aj Thomasa Stapletona,²³⁷ ale aj ten najdôležitejší, Božie prikázanie z Matúšovho evanjelia.²³⁸ Týmito zdrojmi ale aj svojimi nasledujúcimi slovami jasne deklaruje, čo je učenie katolíckej cirkvi, aby tak predišiel možným dezinterpretáciám. Ak sa jeho publikum dostáva do blízkeho kontaktu s evanjelikmi a ich učením, takto budú vedieť odlíšiť, čo je „správne“ pre nich.²³⁹ Kazateľ text koncipuje ako obranu učenia katolíckej cirkvi o adorácii a eucharistii. Prostredníctvom Svätého Písma, cirkevných otcov ale aj skrz štátnu moc reprezentovanú nariadením Márie Terézie si dáva za úlohu preukázať, „*ze mi katolici cinime voluntatem patris qui in coelo est*“.²⁴⁰

Po tomto úvode sa kazateľ dostáva k podstate kázne, ktorú sám avizoval – argumentácia v prospech sviatosti oltárnej a jej katolíckeho výkladu. Kazateľ začína príbehom padlých anjelov.²⁴¹ Podľa jeho slov *prvni hrich*

²³⁴ *Vule tehda Otce nebeskeho gest abi sme vidieli sina gehu Jezisse Christa, a vidice w neho verili. O tegto vuli Otce nebeskeho uča nekatolici: Ze len tato gedna vule otce gest, abi clovek misst gineho nečimil gedimme w Krista Pana veril, ze budie spaseni. Mi ale katholici učime ze nelen tato gest sama gedna vule boska abi sme verili w Krista Pana, ale take y gina vule boska gest k spaseni potrebna, abi sme verice w Krista Pana gehu prikazani zahovavali.*

²³⁵ *Kto přijal moje prikázania a zachováva ich, ten ma miluje (Jn 14, 21).*

²³⁶ *Povzbudzujem vás teda, bratia, pre Božie milosrdenstvo, aby ste prinášali svoje telá ako živú, svätú, Bohu prijemnú obeť, ako svoju duchovnú bohoslužbu. A nepripodobňujte sa tomuto svetu, ale premeňte sa obnovením zmyšľania, aby ste vedeli rozoznať, čo je Božia vôľa, čo je dobré, čo mu je prijemné, čo je dokonalé. (Rim 12, 1 – 2)*

²³⁷ Medzi najčastejšie zdroje, ktoré kazatelia vo svojich kázňach používali, patrili knihy Svätého Písma a diela cirkevných otcov. Zriedkavo sa vyskytujú aj citácie ranonovovekých teológov. V tomto prípade ide o anglického katolíckeho teológa Thomasa Stapletona (1535 – 1598). THOMAS STAPLETON: *Promptuarium Catholicum: Ad instructionem Concionatorum contra haereticos nostri temporis*. Coloniae Agrippinae : Arnold Mylius, 1594, s. 174 – 211.

²³⁸ *Pánovi, svojmu Bohu sa budeš klaňať. (Mt 4, 10)*

²³⁹ *Mi verne katolici, Sina Boziho vidíme pod spôsobem hleba w prevelebneg oltarneg svatosti, a verime w neho, verime ze ten Christus Buh y clovek gest pritomni w prevelebneg oltarneg svatosti, proto teho boha w tegto ctíme a gemu se často klaniame, tato poklona abi nelen často ale vzdicki vedne aj w noci bohu w prevelebneg oltarneg svatosti ustavicne od nas krestianuw katolikuw cinena bila Spiritus Dei suggestit.*

²⁴⁰ *Neggasnegsseg pani a kralovne nasseg Marigi Theresii abi zadost a vulu bosku predložila a ukazala wsseckim svim poddanim, skr abi geg po geg wsseckim kralovstvi Uherskim vedne y w noci poklona se bohu w p[revelebneg] olt[arneg] svatosti cinila; Proto y ga w dněsneg kazni proukazem ze mi katolici cinime voluntatem patris qui in coelo est, gđiss na zemi Bohu nassemu w prevelebneg oltarneg svatosti pritomnemu hodnu poklonu ustavicne oddavna a cinime potom vulu neggasnegsseg kralowni nasseg abi o neg znali a gu poznatu vipniti se vrucne usilovati.*

²⁴¹ Téma padlých anjelov patrí medzi samostatné teologicko-filozofické výskumné otázky. O páde niektorých anjelov sa útržkovito dozvedáme ako z Nového tak i zo Starého zákona. Obsažnejšie sa ich pádu a dôvodom venuje apokryf Prvá kniha Henochova, ktorej výklad ale Augustín vo svojich dielach odmieta. AURELIUS

angeluw zatracenich bil tento ze nechceli cinit voluntatem Patris. Napĺňanie Božej vôle (*voluntatem Patris*) je v tomto prípade ochota pokloniť sa Bohu. Rozdeľuje tak anjelov na dobrých, ktorí *klaniali se bohu pilne* a zlých, ktorí *klaniali se lenive a nedbanlive*.²⁴² Neochotu zlých anjelov pokloniť sa označuje kazateľ za *gegih negtiassi hrih*. Okrem tejto polarizácie sa kazateľ venuje aj ďalšiemu momentu, s ktorým časť anjelov nesúhlasila, a to povýšeniu Márie, matky Ježiša Krista, *nad wssecki churi angelske*.²⁴³ Týmito momentmi kazateľ jasne klasifikuje aj spoločenstvo v reálnom čase kázne. Tí, ktorí sa odmietajú klaňať Bohu, ktorí neuznávajú Máriu *gakssto Matku bosku*, sú „zlými anjelmi“, v tomto scenári prívlastok označuje evanjelikov. A hoci sa *wogna angelska* skončila,²⁴⁴ *wogna na zemi este y podnes se neskoncila*. Kazateľ teda vyzýva k ostrážitosti pred diablom a satanom *qui sedunt orbem universum*,²⁴⁵ pretože *take podvedel velike castki sveta ziduw, pohanuw, turkuw, ktere w krista gako boha neveria ani se gemu neklanagu*. Aj v tomto prípade ako podporu svojich argumentov cituje Matúšovo²⁴⁶ i Jánovo evanjelium.²⁴⁷

Okrem toho, že Boh zjavil svoju vôľu – klaňať sa jemu, klaňať sa jeho synovi, Ježišovi Kristovi, a ctiť Máriu ako matku Božiu – anjelom, tak ju zjavil aj ľuďom skrze svojho syna pri Poslednej večeri.²⁴⁸ Dôležitosť svia-

AUGUSTINUS: *Boží štát I.* a 2. Augustínov pohľad na padlých anjelov najnovšie rozobral GREGORY WIEBE: *Fallen angels in the theology of Saint Augustine*. Oxford; New York : Oxford University Press, 2021., 258 s.

²⁴² *Vule pak Otce nebeskeho bila tato, že gak nahle gih Buh stvoril hnet vidal gim prikazani, abi wssecki se klaniali Bohu Stvoriteli svemu a diakovali za to dobrodieni ze gih Pan Buh stvoril. Co sice negprw vssecki Angele stvorene ucini, nebo tu povinnost Bohu Stvoriteli svemu hodnu uznali. Castka sice Angeluw klaniali se bohu pilne, ponizene nabožne a z weliku zadostiu, gine gako Lucifer klaniali se lenive a nedbanlive. Potom zgevil timto stvoorenim Angelum vulu svu to gest wtieleni Sina Boziho, a gakim spůsobem Boh a clovek Christus Ježiss budie oslavitel a hlava vsseckich Angeluw a prikazal gim abi Sina Boziho clovekem ucineného uctili a gemu se klaniali. Tu guss na tuto vulu bosku stala se wogna a rosteržitost proti*neg vuli angelskeg Bohu.*

²⁴³ *Vulu svu tretiu take zgevil Pan Buh vsseckim angelum, ktera bila tato: ponevac Pan Buh hcel a ustanov[i]l] konecne abi Sin Bozi zustal clovekem a mel se narodit gako clovek, tehda opatrel Sinu svemu Matku neghodnegssu buducu B. Pannu Mariu, tehda hcel Buh, abi tato sina boziho bila povissena nad wssecki churi angelske gakssto Matka Boska, abi bila kralovna angelska a pany celiho sveta, abi gu wsecki angeli uznali, a ctili gakssto svu kralownu a paniu. Dobre angelo[we] na to vssecko velmi radi privolili, a skrze to zasluhi seba pre slavu nebesku cinili, hle zly angelowe tim viceg zavistici rospalene, guss zgewne se nepratielami boskimi ukazovali, a w zlosti sveg zatvrzele zustali.*

²⁴⁴ *(Zlí angeli) se w sskaredich Diabluw zmenili a z neba do ohne pekelného su zhodiene (...)* *Dobre pak angelowe vuli boskeg poslussne vidienim boskim su naveki obdarovane.*

²⁴⁵ *Diabol a satan, zvodca celého sveta (Zjv 12, 9)*

²⁴⁶ *Ony pristúpili, objali mu nohy a klaňali sa mu. (Mt 28, 9)*

²⁴⁷ *Súdiť som prišiel na tento svet, aby tí, čo nevidia, videli, a tí, čo vidia, oslepli. (Jn 9, 39)*

²⁴⁸ *Vulu take svu bosku zgevil Pan Buh lidiom na svetie vericim o Sinovi svem negmilegssom ze gdiss na zemi prebivaice iako Buh y clovek pred svu smrtiu pri posledneg večeri ustanovi svatost oltarni a pod spůsobem hleba a vina da svim vericim opravdivoe tielo a krev svu negsvetegssu, ano w tego oltarneg svatosti pritomni bude ze svimi vericimi prebivoat ass do skoncení sveta, ze hce abi gehu verici nelen tuto svatost hodne uzivali a prigimali ale abi tuto*

tosti oltárnej a úcty k nej je podčiarknutá aj kazateľovou argumentáciou a zdrojmi, ktoré používa pri obrane tejto sviatosti. Na nasledujúcej strane cituje sv. Ambróza,²⁴⁹ sv. Augustína,²⁵⁰ Remigia z Auxerre,²⁵¹ a tiež knihy Nového zákona – sv. Pavla²⁵² a Evanjelium sv. Jána.²⁵³ Od toho posledného sa kazateľ odrazil pri ďalšej téme. Upresňuje, kto sú vlastne *veri adoratores*, o ktorých Kristus hovoril Samaritánke.²⁵⁴ Prvými pravými ctiteľmi boli Židia, ďalšími Traja králi, neskôr sa nimi stali apoštoli, ale kto je nimi teraz? Kazateľ považuje za ďalších *veri adoratores* katolíkov, pretože práve tí nadväzujú na dedičstvo pôvodných ctiteľov.²⁵⁵ *Tuto mi sme verne christiane catholici ktere sami w celim svetie klaniame se Christovi w p[rewelebne]g] oltarne]g] svatosti pritomnemu.* V tomto momente sa kazateľ snaží dať na pravú mieru dve veci – obhájiť, že katolíci nie sú modlári, keď sa klaňajú sviatosti oltárnej a objasniť, na čo ju Kristus ustanovil. Za pomoci výkladu Písma a prostredníctvom cirkevných autorít, ako napríklad sv. Ján Zlatoústý či Eusébius Emesenus,²⁵⁶ kazateľ svojich poslucháčov presviedča, že by Eucharistiu nemali sláviť len jej prijímaním, ale aj jej adorovaním.²⁵⁷ Podľa jeho slov totiž adorácia nezna-

svatost hodne uctili a take Xtovi w tego svatosti pritomnemu ponizene sa klaniali gako svemu opravdivemu Bohu.

²⁴⁹ AMBROSIIUS: *De spiritu sancto libri tres, De incarnationis dominicae sacramento.* OTTO FALLER (ED.). Vindobonae : Hoelder-Pichler-Tempsky, 1964, kap. XI (79).

²⁵⁰ AURELIUS AUGUSTINUS: *Enarrationes in Psalmos.* ELIGIUS DEKKERS – JOHANNES FRAIPONT (EDS.). Turnhout : Brepols, 1956., In Psalmum XXI, v. 30; In Psalmum XCVIII, v. 5 a tiež AURELIUS AUGUSTINUS: *Epistulae CI-CXXXIX.* KLAUS-DETLEF DAUR (ED.). Turnhout : Brepols, 2009., Epistola LIV; Epistola CXL (De Gratia Novi Testamenti Liber)

²⁵¹ Zdroj citácie v kázni označený ako Hieronymovo *Psalterium iuxta Hebraeos*, ale v skutočnosti REMIGIUS ANTISSIODORENSIS: *Enarrationes in Psalmos. Liber unus.* In: JACQUES-PAUL MIGNE (ED.): *Patrologiae Cursus Completus: Series Latina.* Lutetiae Parisiorum : Migne, 1853, s. 257., Psalmus XXI.

²⁵² *Naši otcovia sa klaňali Bohu na tomto vrchu, ale vy hovoríte, že v Jeruzaleme je miesto, kde sa mu treba klaňať.* (Jn 4, 20)

²⁵³ *Preto je medzi vami veľa slabých a chorých a viacerí umierajú.* (1Kor 11, 30)

²⁵⁴ *Ver mi, žena, že prichádza hodina, keď sa nebudete klaňať Otcovi ani na tomto vrchu, ani v Jeruzaleme. Vy sa klaniate tomu, čo nepoznáte; my sa klaniame tomu, čo poznáme, pretože spása je zo Židov. Ale prichádza hodina – a už je tu –, keď praví ctitelia budú sa klaňať Otcovi v Duchu a pravde. Ved' aj Otec hľadá takýchto ctiteľov. Boh je Duch a tí, čo sa mu klaňajú, musia sa klaňať v Duchu a pravde.* (Jn 4, 21 – 24)

²⁵⁵ *Kteressto wsseckich fundamentum spravedlive se zachovati muze zemi catholici same na svete swe veri adoratores ktere facimus voluntatem Patris qui in coeli est gdis na zemi Boha nassemu w pre[ve]lebne]g] oltarne]g] svatosti zna ass do skonceni sveta ustavicne pritomnemu uctivost a ustavicnu poklonu cinime.*

²⁵⁶ Na tomto mieste citovaný podľa GERBERT Z AURILLACU: *Libellus de corpore et sanguine Domini.* In: JACQUES-PAUL MIGNE (ED.): *Patrologiae Cursus Completus: Series Latina.* Parisiis : Migne, 1880, s. 182.

²⁵⁷ *Nebo Diabolus et Sathanas qui seducit orbem universum zoedel veliku castku nepratieluw nassih kaciruw a bludaruw, ktere nas pro tu poklonu nazivagu modlarami ze se gednemu kuskú hleba a sprosteg oplatce klaniame, bogugu nekatolici pro teg poklone proti nam mluwici ze Christus tuto soatost ustanovil, ne abi se geg verici christane klaniali ale abi gu uzivali, dal se nam na pokrm a ne na poklonu tehda proti gehu ustanoveni cinime gdis se klaniame?*

mená poklonu katolíkov forme, ale obsahu. Teda nie *kusku hleba a sprostej oplatce*, ale Ježišovi Kristovi, prítomnému v sviatosti.²⁵⁸

Podstatnú rolu v kázni zohráva Mária Terézia, ktorej kazateľ prisudzuje podobnú úlohu ako starozákonným kráľom.²⁵⁹ Podobne ako im bola zjavená *voluntas Patris*, tak *slissela negasnegssa kralovna nassa pani a matka a hle caleho zivota sveho*. Podľa kazateľových slov k Márii Terézii prehovárал Boh skrz Eucharistiю slovami žalmistu *Audi Filia et vide et inclina aurem tuam*,²⁶⁰ aby pozdvihla úctu k sviatosti oltárnej, ktorá upadla.²⁶¹ Okrem toho, že u veriacich stratila na dôležitosť,²⁶² uškodili jej *krivdi od nepratieluw*, akými sú židia, pohania, kacíri či zlí kresťania (evanjelici).²⁶³ Kazateľ tak nariadenie Márie Terézie zastrešuje Božou vôľou.²⁶⁴ Na konci kázne autor využíva sugestívne exemplum o kráľovi, ktorý nechal zabiť syna svojho konzula a následne nechal otca zjesť ostatky svojho mŕtveho syna. Napriek tomu, že išlo o krutý skutok, konzul sa na kráľa nerozhneval, pretože to bola kráľova vôľa.²⁶⁵ Týmto preexponovaným príbehom kazateľ vytvára paralelu medzi krutým skutkom médskeho kráľa Astyaga a nariadením Márie Terézie. Podčiarkuje tak jednoduchosť a dobrotu jej prosby. Nežiada totiž *negaku*

Úloha Márie Terézie v kázni z Hrabušíc

²⁵⁸ *Na prwnie odpovidame katholici ze proklati lhari a ciganski gest ze mi katolici klaniame se kusku hleba aneb tak vericih klaniat se ucime, nebo katolicka rimska Cirkev nigda se neklaniala ani klaniati neucila hlebu sprostemu, ale klaniala se a klaniat ucila opravdive tielo Pana nasseho Jezisse Christa na hleb.*

²⁵⁹ *Králi, bud' te teda rozumni, sudcovia zeme, dajte sa pouciť! (Ž 2, 10)*

²⁶⁰ *Počúvaj, dcéra, dávaj pozor a zbystri sluch. (Ž 45,11)*

²⁶¹ *A sice mluvil geg Christus skrze mluvil Duha Svateho: Audi Filia wclillegsih casuw zlich, o prevelebnege oltarnege svatosti upadla vira potreбно abi si gu podvihla mezi tvogimi podani.*

²⁶² *Umenssena gest mezi lidmi tego svatosti cest hvala, a poklona mezi lidmi, potreбно gu rozmnožit a povissit. Nevdacne su lidie a o dobrodieni predivnim prevelebnege oltarnege svatosti zapominagu nevdacne, potreбно gim k pamati privesti.*

²⁶³ *Tato prevelebna oltarni svatost mnohe krivdi od nepratieluw ziduw pohanum kaciruw a zlih krestianuw trpi, potreбно gi teto krivdi vinahradit.*

²⁶⁴ *Ten hlas Christa w p[revelebnege] Olt[arnege] S[vatosti] slissala negasnegssa kralovna nassa, a s tuto vulu a hlasem boskim pohmuta fecit voluntam Patris qui in coelis est zgevila take sou zadost a vulu s kteru zada w svem Uherskem kralovstvi a w biskupstvoach prevelebnege oltarnege svatosti viru upadnutu pozdvihnul, krivdi winahradit cest a slavu rozmnožit a povissit a k vdiacnosti za prigate to dobrodieni lid svug napomenut.*

²⁶⁵ *Jak se vam libi tato vule negasnege kralovni nassege? Ga sice neznam, ale to znam čo sem cital o kralovi Astyages řečenem, Tento ukrutni kral, rozhneval se bil na gedneho pana ministra a consiliaria sveho menem Harpulo, nad kterim abi se pomstvil, skrite a nevedome porval gehu vlasneho sina, zabil, meso upekol, upecene maso sina dal otcovi a predložil abi gedel, po dokoncenem stole a obedie, roskazal prinesti pozustale udi tiela sina teho ministra a pita gehu gak semu to libi a paci? Co se nazdavate čo ten otec a consiliaris nato? Zda se rozhneval, aneb holim mečem na krale ukrutneho povstal? Nikoli. Odpovediel: Quid quid fecit Rex illud midi placet. Toto exemplum prevzal kazateľ z diela nemeckého jezuitu (konvertovaného evanjelika) Jeremiáša Drexela (1581 – 1638) Heliotropium. JEREMIAS DREXEL: *Heliotropium seu Conformatio humanae voluntatis cum divina*. Coloniae Agrippinae: I. Cnobbari, 1634, s. 209. Exemplum eviduje aj Dvořák: *Soupis staročeských exempel: Index exemplorum paleohemicorum*, s. 104; pod čísлом 1224 (*Consul, the son of, as judge*).*

*tiasku a protivnu vec ale zada abi sme vulu bosku uciniti, ponevac vule boska skrze kraluw a knizata poddanim se ukazuge a predklada.*²⁶⁶

4.3 Jazyk kázne na pozadí konfliktu

Vernakulárne
jazyky
v Hornom
Uhorsku

Obdobie raného novoveku je okrem konfesionalizácie známe aj ďalším, s tým súvisiacim fenoménom, rozvojom písomnej kultúry vo vernakulárnych jazykoch. Jedným z impulzov boli pomerne pragmatické dôvody, dostať zrozumiteľné Božie slovo k čo najväčšiemu počtu ľudí. Znalosť písma bolo totiž dovtedy kvôli latinčine len elitnou záležitosťou. Hoci preklady Biblie a iných náboženských textov do domácich jazykov nie sú výlučne späté s reformáciou,²⁶⁷ tá priniesla argumenty výrazne prispievajúce k masovejšiemu sprístupňovaniu takýchto textov. Na efektívne šírenie nových myšlienok a argumentov bola nutná kvalita – zrozumiteľný jazyk, tým ďalším faktorom bola zase kvantita, k čomu dopomohla zase kníhtlač. Výraznejšie používanie domácich jazykov v písomnej sfére sa v priestore Horného Uhorska viaže práve na obdobie reformácie. V latinskej Európe patrí kazateľstvo medzi oblasti, kde domáce jazyky našli svoje miesto už v neskorom stredoveku,²⁶⁸ avšak preklady Biblie a ich používanie v bohoslužobnom živote dávali náboženskému životu novú, vyššiu úroveň. V porovnaní s inými jazykmi, reformácia v slovenskom jazykovom priestore spočiatku nepriniesla to, čo v iných (napríklad nemčine či maďarčine). Okrem absencie definovanej skupiny, ktorá by sa identifikovala na základe jazyka,²⁶⁹ ta-

²⁶⁶ *Negmilostivegssa a negas[negssa] kralovna nezada od nas negaku tiasku a protivnu vec etc. ale zada abi sme vulu bosku uciniti, ponevac vule boska skrze kraluw a knizata poddanim se ukazuge a predklada: per me reges regnant per me principes imperant. Zada od nas. Adorate Filium in Eucharistia odpovidagme geg z naboynu vulu a srdcnu naboynostu Quid quid facit Regina illud nobis placet. Amen*

²⁶⁷ V západnej a strednej Európe už totiž možno nájsť preklady Písma do vernakulárnych jazykov v neskorom stredoveku. BENKA: *Mesto a jazyk : Bardejov v ranom novoveku*, s. 152. Alebo všeobecnejšiu prácu k téme pozri SUSAN BOYNTON – DIANE J. REILLY (EDS.): *The Practice of the Bible in the Middle Ages: Production, Reception, and Performance in Western Christianity*. New York : Columbia University Press, 2011.

²⁶⁸ Rozvoj vernakulárnych jazykov v kazateľstve nie je výsadou obdobia raného novoveku, dokonca ani v uhorských podmienkach. Zmienky o potrebe kazateľov napríklad v mestách, ktorí by ovládali jazyky miestnych veriacich, pochádzajú už z obdobia neskorého stredoveku. Príklady takýchto kazateľov pre slovensky, nemecky či maďarsky hovoriace obyvateľstvo nachádzame takisto v hornouhorských podmienkach, ako napríklad v súvislosti s mestami Košice, Prešov, Levoča či Bardejov. VLADIMÍR RÁBIK: *Národnostní kňazi (kazatelia) v živote stredovekých miest na Slovensku*. In: *Studia Historica Tyrnaviensia VI : Národnosti v minulosti Slovenska*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2006, s. 140 – 142.

²⁶⁹ EVA KOWALSKÁ: *Language as a means of transfer of cultural values*. In: PETER BURKE – R. PO-CHIA HSIA (EDS.): *Cultural Translation in Early Modern Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 2007, s. 53.

kisto najprv nedochádzalo k rozsiahlym prekladom náboženských textov do slovenčiny a preklad Biblie, ako najprekladanejší text vôbec, absentuje počas celého raného novoveku. Príčinu možno nájsť v sociálnom zložení – reformácia sa v uhorskom prostredí šírila najprv medzi elitnými zložkami spoločností, a tie, najmä v hornouhorskom mestskom prostredí používali latinčinu, ktorá jednak k vzdelaniu patrila, ale stále plnila aj funkciu univerzálneho jazyka, a tiež nemčinu, prípadne maďarčinu (v závislosti od konkrétneho regiónu prevažoval jeden alebo druhý).²⁷⁰ Navyše netreba zabúdať na prítomnosť zrozumiteľného jazyka – češtiny, ktorá suplovala všetky praktické jazykové potreby. Príslušnosť k náboženskej skupine, či už ku katolíckej alebo protestantskej (v závislosti od konkrétnej denominácie), determinovala aj výber komunikačného kanála.²⁷¹ Jazyk teda plnil dištinktívnu funkciu medzi týmito dvomi spoločnosťami.

Evanjelici zo slovenského jazykového priestoru prijali češtinu, konkrétne tzv. bibličinu (jazyk Kralickej Biblie).²⁷² Netreba to vnímať ale ako nejakú zásadnú zmenu. Čeština ako jazyk písomností bola v slovenskom priestore prítomná už od neskorého stredoveku. Reformátori tak voľbou „bibličtiny“ len kontinuálne nadviazali na jestvujúcu tradíciu.²⁷³ Na druhej strane išlo o pragmatický krok. Čeština bola jazykom zrozumiteľným a tiež kodifikovaným. Mala vytvorenú a etablovanú (nielen) teologickú terminológiu, a tak obavy z významových posunov pri prekladoch boli výrazne menšie než v prípade slovenčiny.²⁷⁴ Katolíci, aj v potrebe odlišiť sa, sa postupne dali na cestu slovenčiny a snahu o jej kultiváciu. Tieto nesmelé prejavy

²⁷⁰ BENKA: *Mesto a jazyk : Bardejov v ranom novoveku*, s. 127; Viac k maďarčine na území Horného Uhorska, špeciálne na Zemplíne napríklad ŠOLTÉS: *Tri jazyky, štyri konfesie.*, 232 s. alebo tiež ŠOLTÉS: *K jazykovej situácii rímskokatolíckeho kléru na východnom Slovensku koncom predbernolákovského obdobia*, s. 145 – 157.

²⁷¹ ŠOLTÉS: *K jazykovej situácii rímskokatolíckeho kléru na východnom Slovensku koncom predbernolákovského obdobia*. Reformovaná evanjelická cirkev (kalvíni) bola v Uhorsku už od svojho vzniku silno previazaná s maďarským jazykom, preto sa pre ňu ustálilo označenie *magyar hit* (maďarská viera), s. 157. V polovici 18. storočia sa v kanonických vizitáciách ešte uvádza, že gréckokatolíci na rozdiel od rímskokatolíkov hovoria zase rusínsky, s. 158 – 159. Na príklade Bardejova zase možno pozorovať exkluzivitu nemčiny v jazykovej praxi evanjelikov. BENKA: *Mesto a jazyk : Bardejov v ranom novoveku*, s. 146.

²⁷² Jej používanie bolo aj oficiálne prijaté na Žilinskej synode v roku 1610. KOWALSKÁ: *Language as a means of transfer of cultural values*, s. 57.

²⁷³ LUBOMÍR ĎUROVIČ: Slovenská vývinová línia spisovnej češtiny. In: *Pocta 650. výročí založení Univerzity Karlovy v Praze: sborník příspěvků přednesených zahraničními bohemisty na mezinárodním sympoziu v Praze 20.-26. srpna 1998*. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1998, s. 45; O používání češtiny pozri tiež RUDOLF KRAJČOVIČ: *Čeština a slovenčina v starších archiváliách v predspisovnom období*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 1991, s. 5 – 12.

²⁷⁴ KOWALSKÁ: *Language as a means of transfer of cultural values*, s. 52.

možno pozorovať na príklade činnosti trnavskej jezuitskej tlačiarne,²⁷⁵ ale aj skúmaných zachovaných františkánskych kázní. Jazyk bol prejavom ich príslušnosti k istej skupine a zároveň vymedzovacím prvkom voči „druhej“ – „inej“.²⁷⁶ Aj v kázňach si možno všimnúť potrebu kazateľov jazyk aktualizovať, respektíve prispôbiť svojim recipientom.²⁷⁷ Napriek týmto snahám nedochádza k prekladu celej Biblie do slovenčiny. Takéto pokusy badať až počas 18. storočia, no ich výsledok, takzvaná Kamaldulská Biblia, ostáva nevydaná.²⁷⁸ Znalosť latinčiny v intelektuálnych kruhoch, zdá sa, nevytvárala potrebu skoršieho prekladu. Heterogenita miest, konfesióna i jazyková, nebola ničím netradičným. Potreba spoločnej *lingua franca* v multilingválnom prostredí, akým bolo aj Horné Uhorsko, bola len prirodzená a v tejto role sa už dávno osvedčila latinčina.

Na základe kázní zo skúmaného korpusu františkánskych textov možno povedať, že v podstate kopírovali viacjazyčnú jazykovú situáciu ranonovovekého Horného Uhorska. Okrem latinčiny sa v tomto prostredí vyskytovala či už na písomnej alebo komunikačnej úrovni nemčina, maďarčina, poľština, čeština, slovenčina a rusínčina. V závislosti od konkrétneho regiónu, jeho hospodárskych vzťahov, osídlenia, konfesie a podobne, rôzne kombinácie týchto jazykov. V archíve bratov minoritov v Levoči možno nájsť zachované kázne v latinčine, nemčine, maďarčine a v slovenčine.²⁷⁹ Reč je ale o ich primárnom, dominantnom jazyku, ktorý mal v texte dominantnú

²⁷⁵ HADRIÁN RADVÁNI: *Jazykové slovaciká a polyglotné tlače obsahujúce slovenčinu vydané Trnavskou univerzitou v rokoch 1648 – 1777*. Bratislava : Univerzitná knižnica, 2003. Súpis obsahuje 305 jednotiek, ktoré v rôznej miere obsahujú slovenčinu (z toho vyše 200 je písaných len v slovenčine). Okrem iných tlačí tu možno nájsť tlačene pohrebné kázne či kazateľské príručky.

²⁷⁶ KOWALSKÁ: *Language as a means of transfer of cultural values*, s. 62; Viac o potrebe vymedzenia sa jednej skupiny voči druhej v čase konfliktu KOWALSKÁ: *Identita a religiozita. Deklarovanie a upevňovanie konfesijnej identity v období raného novoveku*, s. 149.

²⁷⁷ Preklady kázní či neskoršie zásahy inými písarskými rukami v snahe jazyk aktualizovať či možno povedať modernizovať, vystačí na samostatný výskum. Na tomto mieste len uvediem príklad kazateľa K6 z kázni JAS 833, *Neni gineg cesti ku životu večnému krome láski a JAS 833, Naš nebeski Spasitel w dnešnei s. Ewandelii dawu nam nauku opaternosci*. V prípade prvej kazateľ text prekladá do slovenčiny, čo ale vzhľadom na pokročilé 19. storočie nie je až také nezvyčajné. V oboch kázňach však možno sledovať ďalšie zásahy kazateľov (v prvej kázni o desaťročie neskôr), ktorí pociťujú potrebu lexiku upraviť a slovnú zásobu prispôbiť dobovým, respektíve lokálnym trendom: *velka* namiesto *nesmirna* alebo *ciganstvo* namiesto *luhani*.

²⁷⁸ KOWALSKÁ: *Language as a means of transfer of cultural values*, s. 62; NAĎA RÁCOVÁ: *Ideové a historické predpoklady vzniku prvého úplného prekladu Písma Svätého do slovenčiny [Dizertačná práca]*. Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied, 2010.

²⁷⁹ Hoci štatistiky spolu s grafom uvádzam už v úvodných kapitolách, tu len na pripomenutie, že v analyzovaných zbierkach františkánskych kázní sa nachádza 1939 textov. Zachovali sa v slovenčine (1109 kázní; 57 %), nemčine (406 kázní; 21 %), maďarčine (271 kázni; 14 %) a latinčine (153 kázni; 8 %) ako v ich primárnom jazyku.

pozíciu. Väčšina kázni totiž obsahovala viac než jeden jazyk, v mnohých prípadoch išlo teda o bilingválne či v niektorých prípadoch až multilingválne texty. Prítomnosť týchto jazykov mohla, ale aj nemusela svedčiť o jazykových kompetenciách kazateľa.²⁸⁰

Výskum vzťahu medzi jednotlivými jazykmi, ich vzájomná dynamika a koexistencia, na príklade ranonovovekých kázni patrí v slovenskej historiografii medzi pomerne prehliadané témy. Aj v celoeurópskej perspektíve sa pozornosť venuje najmä (neskoro)stredovekým textom.²⁸¹ Ešte stále patrí k bežnej praxi, že jazyky sa skúmajú izolovane a opomínajú sa ich vzájomné vzťahy či ďalšie premenné, ktoré na ich vývoj a formovanie majú výrazný vplyv. Medzi nimi napríklad aj ranonovoveký náboženský konflikt ako celospoločenský fenomén, ktorý sa do používania jazyka premietol.

Na nasledujúcich riadkoch by som preto rada využila už vyššie rozoberanú kázeň zo Siedmej nedele po Zoslaní Ducha Svätého z roku 1773 prednesenú v Hrabušiciach ako príklad dynamiky jazykov na pozadí konfesionálno-interpretáčnych sporov v rámci jedného textu. Kázeň je bilingválna s dominantnou slovenčinou a sekundárnou latinčinou. V úvode som už načrtla a tu len pripomeniem, že rečnícky charakter kázňového textu nám neumožňuje rekonštrukciu kázne v reálnom čase a priestore. Nevieme teda, ako kazateľ jazyky striedal, či latinské pasáže odzneli vo svojej zapísanej podobe, alebo ich simultánne prekladal. V tomto ohľade si musíme vystačiť len s textom, ktorý máme k dispozícii. V prípade sledovaných kázni sa pohybuje už v neskoršom 18. storočí, vo finálnej fáze vernakularizácie. Latinčina je už vo väčšine kázňových textov marginalizovaná a postupne ustupuje domácim jazykom aj v iných, nielen náboženských textoch. O to pozoruhodnejšia je predmetná kázeň, kde kazateľ využíva neporovnateľne viac latinčiny oproti ostatným v korpuse.

*Jazykové
prejavy
konfesionál-
neho konfliktu
v kázni*

Plnil teda bilingvizmus v kázni nejakú reálnu funkciu? V akých situáciách kazateľ využíva latinčinu a akú úlohu plní popri vernakulárnom jazyku v ranonovovekých textoch? V kázňach boli tradične v latinčine uvádzané príležitosti (sviatky, nedele, a podobne), perikopy, ktoré v mnohých prípadoch určovali tému kázne, prípadne úryvky z Písma či citácie cirkevných autorít. Aj v tomto prípade zdôrazním, že to platí pre väčšinu kázni, nie

²⁸⁰ O tom, do akej miery možno v súvislosti s prítomnosťou jazyka uvažovať o schopnosti kazateľa v tom jazyku kázať či dokonca komunikovať, bude reč v poslednej kapitole *Jazyk kázni na príklade multilingválneho kazateľa*.

²⁸¹ Prehľadovo pozri štúdie z odborného periodika WALTER POHL ET AL. (EDS.): *Medieval Worlds: Rethinking Scholastic Communities & Ideologies of Translation II*, vol 12. Viac literatúry k téme vernakularizácie či tiež viacjazyčnosti pozri v kapitole *Teoretické a metodologické otázky výskumu*.

však pre všetky dôsledne. Použitie latinčiny je zväčša aj graficky rozlíšené podčiarknutím. Preto už na prvý pohľad vidieť, že sa táto kázeň od ostatných líši vo zvýšenej frekvencii použitia latinčiny. Ako kazateľ latinčinu používa, čo je jej funkciou v tomto texte, ale najmä čo je „spúšťačom“ tohto „výkyvu“?

Kazateľ sa pridrižiava naznačených štandardov a v latinčine uvádza príležitosť aj perikopu (tému) kázne (vernakulárnu verziu neuvádza). Výraznejšie použitie latinčiny sledujeme v samotnom texte. Knihy Svätého Písma a cirkevné authority uvádza kazateľ výhradne v latinčine bez následného prekladu do slovenčiny. Svoje zdroje kazateľ dôsledne uvádza na okraji strany takisto v latinčine, zatiaľ čo v texte ich cituje v ich domácom jazykovom ekvivalente. Uvádzanie prameňov s takouto precíznosťou nepatrilo medzi bežné praktiky. Najčastejšie si kazatelia vystačili s letmou zmienkou o autorovi textu a zaobišli sa bez poznámky o konkrétnom diele.

Biblia a diela cirkevných autorít nie sú vo františkánskych kázňach ničím výnimočné. Unikátnym je v tomto prípade ale ich rozsah a frekvencia. V momente, keď sa kazateľ v texte dotýka tém, v ktorých sa jednotlivé vierovyznania rozchádzajú a dostáva sa do polemiky s „nekatolíkmí“, možno pozorovať zmienený nárast počtu citácií zdrojov a s ním aj zvýšenie frekvencie latinčiny. Tá totiž dodáva jeho argumentom potrebnú silu, právoplatnosť a tiež dôveryhodnosť. Kazateľ explicitne neuvádza preklad jednotlivých citovaných pasáží. Jednak to pravdepodobne zapisovať nepotreboval, pretože to v prípade potreby bol schopný svojím poslucháčom preložiť priamo počas reči. Na druhej strane je na mieste aj otázka, či absencia prekladu nie je zámerná. Keďže každý preklad je aj interpretácia, mohol tak riskovať istý posun vo význame citovaných slov, čím by mohla byť spochybniteľná jeho argumentácia proti evanjelickému výkladu. Latinčinu tak v tomto kontexte možno vnímať ako obranný mechanizmus, ktorého spúšťačom bol práve v kázni rezonujúci náboženský konflikt, a to aj v neskorom 18. storočí.

Druhým výnimočným aspektom kázne je jej právny akcent. S Máriou Teréziou a s jej už zmieneným nariadením, takisto uvedeným v latinčine bez následného prekladu, o slúžení adorácie 30. augusta v kostole v Hrabušiciach text nadobúda oficiálny charakter. Tento teologicko-právny podtext môže byť takisto dôvodom na frekventovanejšie využívanie latinčiny v kázni.

Na základe týchto argumentov získavame obraz o postavení latinčiny, minimálne v náboženských či konkrétne v kázňových textoch sledovaného obdobia. Hoci je ťažké rekonštruovať znenie reči na základe písaného textu, možno sa domnievať, že latinčina, vzhľadom na povahu analyzovanej kázne, bola naozaj prednesená vo svojej pôvodnej verzii, pravdepodobne aj bez následného prekladu. A to napriek tomu, že publikum nebolo na rovnakej

úrovni porozumenia latinčiny, prípadne jej poslucháči nerozumeli vôbec.²⁸² Totiž tak ako apoštoli oslavovali Boha v rôznych jazykoch na Turíce, tak aj kazateľovo poslanstvo, hoci prednesené v latinčine ako jazyku nezrozumiteľnom obyčajnému ľudu, mohlo byť podľa jeho presvedčenia účinné a vplývať na poslucháčov.²⁸³ Zrozumiteľnosť v týchto pasážach totiž nebola ani zámerom kazateľa. Latinčina plnila úlohu posvätného jazyka, a teda vznešenejšieho, prestížnejšieho, najmä ale dôveryhodnejšieho v porovnaní s domácim jazykom.²⁸⁴ Citovanie latinčiny je odvolávkou na posvätnú povahu Svätého Písma a nespochybniteľnosť jeho slov. Nicole Bériou tento spôsob prirovnáva k právnej praxi pripevňovania pečati k listinám. Funkciou citovania Biblie v latinčine bolo teda zaručenie pravosti aktu.²⁸⁵

Latinčina teda plnila aj v tejto fáze vývoja domácich jazykov funkciu oficiálneho, ale najmä dôveryhodného a váhu dodávajúceho komunikačného kanála. Kazateľovi tak nebolo možné vyčítať dezinterpretácie učenia, ku ktorým mohlo dôjsť na základe jazyka. Z toho dôvodu sú všetky náležitosti kázne, vrátane nariadenia Márie Terézie, v latinčine. Ona sama tiež zdôrazňovala dôležitosť latinčiny, charakterizujúc ju ako druhý materinský jazyk Uhorska.²⁸⁶ Latinčina vzbudzovala u publika vážnosť a kazateľovi poskytovala potrebnú argumentačnú silu k jeho výkladu.

²⁸² BÉRIOU: *Orality in its Written Traces*, s. 178 – 179.

²⁸³ *Ibidem*, s. 170.

²⁸⁴ THOMAS V. COHEN ET AL.: *Spoken Word and Social Practice*, s. 16 – 23.

²⁸⁵ BÉRIOU: *Orality in its Written Traces*, s. 178.

²⁸⁶ ISTVÁN MARGÓCSY: When Language Became Ideology: Hungary in the Eighteenth Century. In: GÁBOR ALMÁSI – LAV ŠUBARIĆ (EDS.): *Latin at the crossroads of identity: the evolution of linguistic nationalism in the Kingdom of Hungary*. Leiden : Brill, 2015, s. 27 – 28.

5. KNIŽNICA AKO SVEDECTVO VIACJAZYČNOSTI KAZATEĽOV

Kázňové texty nie sú jediným svedectvom o jazykových kompetenciách kazateľov. Tento typ informácie možno takisto získať z kanonických vizitácií,²⁸⁷ interných dokumentov rádu, z korešpondencie,²⁸⁸ ktorú františkáni viedli, a mozaiku svedectva dotvárajú napríklad aj knižnice konventov.

Knižnice kláštorov, dnes zväčša súčasť historických knižníc, sú cenným zdrojom na vytvorenie obrazu o intelektuálnej vybavenosti či o úrovni vzdelanosti rehoľníkov. Dozvedáme sa totiž, akú literatúru mali k dispozícii a čo pomáhalo intelektuálne rásť nielen im samotným, ale aj ich publiku, napríklad prostredníctvom kázni.

Podľa zloženia knižničných zbierok sa možno veľa dozvedieť o dôležitosti rádu, o ich finančných možnostiach aj o rolách, ktoré rád plnil. Jednotlivé rády totiž vzhľadom na špecifiká regiónu, v ktorom pôsobili, a ich vlastnej spirituality mohli mať za úlohu vzdelávať mládež,²⁸⁹ prípadne ich rola v spoločnosti bola nasmerovaná na pastoračnú činnosť. Práve tieto činnosti boli častokrát ich rekatolizačnými aktivitami. V neposlednom rade si možno vytvoriť z obsahu knižnice, ako to ukážu aj nasledujúce riadky, obraz o jazykovej praxi členov konventu, nielen ako skupiny, ale aj jednotlivcov (príklad individuálnej viacjazyčnosti bude predmetom nasledujúcej kapitoly).

Limity
výskumu
historických
knižníc

Aj v tomto prípade narážame na pomerne markantné limity výskumu. Prítomnosť jednotlivých kníh v knižnici automaticky totiž nemusí byť dôkazom ich používania. Potvrdiť či naopak, vyvrátiť, že dochádzalo k aktívnemu užívaniu jednotlivých kníh, by si vyžadovalo ich fyzickú analýzu. Argumentom v prospech alebo neprospech ich reflexie by totiž mohla byť

²⁸⁷ MONIKA BIZOŇOVÁ: Kanonické vizitácie na Spiši v 17. a prvej polovici 18. storočia ako historický prameň. In: *Zborník príspevkov zo 6. študentskej vedeckej konferencie*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2010, s. 459 – 469. ALEXANDRA OSTERTÁGOVÁ: Kanonické vizitácie ako historický prameň. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie : Košice 9. novembra 2006*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007, s. 5 – 10.

²⁸⁸ ISTVÁN GYÖRGY TÓTH (ED.): *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572 – 1717) I*. Roma – Budapest : Római Magyar Akadémia, 2002; ISTVÁN GYÖRGY TÓTH (ED.): *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572 – 1717) II*. Roma – Budapest : Római Magyar Akadémia, 2003; ISTVÁN GYÖRGY TÓTH (ED.): *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572 – 1717) III*. Roma – Budapest : Római Magyar Akadémia, 2005; ISTVÁN GYÖRGY TÓTH (ED.): *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572 – 1717) IV*. Roma; Budapest : Római Magyar Akadémia, 2008.

²⁸⁹ MARTA FÓRIŠOVÁ: Knižnica jezuitského kolégia v Trenčíne. In: *Kniha 2001 – 2002 : Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2002, s. 429 – 439; ŠKOVIEROVÁ: *Tlačené kázne ako súčasť vyučovania a fondov školských knižníc v 17. storočí*, s. 201 – 210.

prítomnosť či naopak absencia užívateľských stôp, akými je napríklad opotrebovanosť (tá ale nemusí vždy vypovedať o užívaní kníh na akademické účely, mohli jednoducho podľahnúť zubu času). Oveľa dôveryhodnejším znakom sú napríklad poznámky na okrajoch strán, referencie na ďalšiu literatúru, glosy či (ne)súhlasné komentáre užívateľa s obsahom knihy.

V mnohých prípadoch je však nereálne porovnať súčasný stav knižníc s ich pôvodným. Príčin je mnoho. V kontexte knižníc z územia dnešného Slovenska možno nájsť vysvetlenie v udalostiach päťdesiatych rokov 20. storočia.²⁹⁰ Avšak nie všetko treba dávať za vinu len minulému storočiu. Príčinou bolo mnohokrát rušenie kláštorov Jozefom II., a teda aj ich knižníc, ktoré pripadli iným, naďalej fungujúcim rádom alebo vzdelávacím inštitúciám, prípadne boli sekularizované. Pomerne prozaické dôvody možno nájsť takisto v živelných pohromách, ktoré kláštory v dejinách postihli.

Naša historiografia sa snaží analyzovať historické knižnice v ich súčasnej i dejinnej podobe. Medzi základnú literatúru patria zväzky publikácie *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku*. Tie sa venujú aktuálnemu stavu knižníc, pričom nezohľadňujú len o cirkevné knižnice fár či rôznych rádov, ale aj knižnice šľachtických rodov, významných škôl a univerzít. Môžeme sa tak dozvedieť základné informácie o súčasnom a čiastočne (do tej miery, do akej nám to dovoľujú pramene) aj o pôvodnom stave knižníc františkánskych rádov na území dnešného Slovenska, napríklad z ich kláštorov v Malackách, v Skalici či v Kremnici,²⁹¹ v Nižnej Šebastovej či o knižnici minoritov v Levoči,²⁹² ktorá bude aj predmetom nasledujúcich riadkov. Knižnice františkánskych rádov boli predmetom už starších prác. Vševlad Jozef Gajdoš venoval svoj výskum františkánskej knižnici v Malackách,²⁹³ v Skalici²⁹⁴ a veľmi zbežne, skôr na úrovni poznámok, sa vyjadroval k františkánskej knižnici v Košiciach.²⁹⁵

*Výskumy
historických
knižníc na
Slovensku*

V mnohých prípadoch sa nám nezachovali pomôcky či inventáre knižníc v pôvodnom stave, a tak nevieme rekonštruovať, čo sa v nich nachádzalo. Úplne iná situácia sa nám naskytá v knižnici minoritov v Levoči.

²⁹⁰ DUBOVSKÝ: *Akcia kláštory*, s. 69 – 114.

²⁹¹ PETER SABOV: *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku 1*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2001.

²⁹² PETER SABOV: *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku 2*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2004.

²⁹³ VŠEVSLAD JOZEF GAJDOŠ: *Františkánska knižnica v Malackách*. Bratislava : Kníhtlačiareň Andreja, 1943.

²⁹⁴ VŠEVSLAD JOZEF GAJDOŠ: Z dejín františkánskej knižnice v Skalici. In: *V tichu kláštorov a knižníc: výber z diela*. Bratislava : Lúč, 2004, s. 57 – 64.

²⁹⁵ VŠEVSLAD JOZEF GAJDOŠ: Poznámky k dejinám bývalej františkánskej knižnice v Košiciach. In: *Duchovný pastier*, 1961, roč. 36, č. 2, s. 40 – 41.

Ako som už spomenula vyššie, udalosti 50. rokov 20. storočia skomplikovali už aj tak nie ideálny stav historických knižníc na Slovensku, z ktorého sa tieto pamäťové inštitúcie zvyšnú druhú polovicu storočia spamätávali len veľmi ťažko (ak vôbec). Po zrušení kláštorov a zhabaní ich majetku dochádzalo k mnohým škodám na archívnych i knižničných zbierkach. Mnohé boli zničené zlým uskladnením (respektíve neboli uskladnené vôbec), mnohé boli odcudzené, pretože neboli pod riadnym dozorom, alebo jednoducho došlo k ich znehodnoteniu častým presúvaním z miesta na miesto. Knižničné jednotky z levočského minoritského kláštora neboli výnimkou. Písomné pamiatky sa dostali do správy Matice slovenskej v Martine (dnes Slovenská národná knižnica), v ktorej boli do roku 2001. Následne sa knižničné a archívne jednotky vrátili ich pôvodným vlastníkom, teda Klášturu menších bratov konventuálov pri Kostole sv. Ducha v Levoči, kde sú uskladnené aj momentálne.²⁹⁶

Pomôckou na zrekonštruovanie pôvodného stavu knižnice nám môžu byť dobové inventáre a katalógy, ak takými knižnice disponovali, a v prípade, že sa zachovali, keďže existencia takých patrí častokrát medzi raritné záležitosti. Donedávna bol inventár minoritskej knižnice považovaný za zničený či stratený²⁹⁷ a za jediné zdroje, ako sa dozvedieť viac o obsahu minoritskej knižnice z obdobia raného novoveku, sa považovali inventáre vytvorené knihovníkmi v 50. rokoch²⁹⁸ a s nimi súvisiace všeobecné príručky k historickým knižniciam.²⁹⁹ Momentálne však máme k dispozícii³⁰⁰ aj dobový inventár knižnice minoritov z 18. storočia,³⁰¹ ktorý nám tak pomôže dotvoriť obraz, čo konkrétne mali františkánski kazatelia k dispozícii vo svojich zbierkach a aká široká bola ich intelektuálna základňa.

Z obsahového hľadiska mala knižnica všetko, čo bolo potrebné pre bežné fungovanie rádu, teda pre pastoráciu, kázanie, edukovanie nielen vlastné, ale aj veriacich. Obsahovala knihy z oblasti teológie, filozofie,

²⁹⁶ Pre podrobnejší kontext situácie pozri kapitolu *Osobitosti pramenného materiálu*. Tiež pozri OLEJNÍK: *Krátky pohľad do archívu a knižnice levočských minoritov*, s. 131 – 144.

²⁹⁷ ŠABOV: *Spravidca po historických knižniciach na Slovensku 2*, s. 106.

²⁹⁸ ŠARLUŠKA: *Inventár rukopisov Archívu literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice*.

²⁹⁹ Pre prehľad, čo sa v knižnici nachádza momentálne a tiež výber konkrétnych diel, pozri ŠABOV: *Spravidca po historických knižniciach na Slovensku 2*, s. 104 – 106.

³⁰⁰ Na tomto mieste by som sa rada poďakovala Klášturu menších bratov konventuálov – minoritov v Bratislave – Karlovej Vsi za ochotu a pomoc so sprístupnením a fotodokumentáciou pramenného materiálu ku knižnici bratov minoritov z Levoče z 18. storočia.

³⁰¹ Inventár konventu bratov minoritov z Levoče (Provincia sv. Alžbety Uhorskej) z 18. storočia. *Liber Inventariorum rerum universarum conventus Leucoviensis Ordinis Fratrum Minorum S. P. Francisci Conventualium constitutus anno 1748*. Rukopis je dnes uložený v Kláštore bratov minoritov v Bratislave – Karlovej Vsi.

histórie, gramatiky, geografie či prírodných vied. Na tomto mieste budem však na obsah knižnice prihliadať skrz jazyk jednotlivých kníh prítomných v zbierke ako na dielik, ktorý pomáha dotvoriť mozaiku dobových jazykových schopností františkánskych kazateľov.

Sledovať prítomnosť jazykov v knižničných zbierkach patrí už medzi etablované výskumné prístupy.³⁰² Tento trend je prítomný už desiatky rokov, najmä ale s ohľadom na slovenčinu³⁰³ a s cieľom preukázať jej prítomnosť v literárnej kultúre dávno pred kodifikáciou. V tomto texte sa chcem skôr sústrediť na iné aspekty prítomnosti jazykov v písomnej kultúre. Venovať sa teda faktu, aké jazyky boli napríklad aj v knižnici prítomné a či možno odsledovať špecifickú rolu jednotlivých jazykov. V kontexte tohto textu bude zastúpenie jazykov v knižničnej zbierke vypovedať hlavne o jazykovej kompetencii členov rádu či už aktívnej alebo pasívnej.

Na nasledujúcich riadkoch budem v tejto analýze vychádzať z inventára knižnice bratov minoritov v Levoči. Pre komplexnejší pohľad je však v budúcnosti možné do výskumu zahrnúť aj inventáre ďalších konventov, ako napríklad geograficky blízkeho minoritského kláštora v Spišskom Štvrtku.³⁰⁴

*Jazyky
knižnice bratov
minoritov
v Levoči*

Väčšina jednotiek knižnice minoritov je písaná v latinskom jazyku. Hoci to nemuselo byť vždy pravidlom, s ohľadom na zameranie a na cieľovú skupinu knižnice,³⁰⁵ v našom prípade je prevaha latinčiny len logickým vyústením. Latinčina jednak patrila medzi jazyk intelektuálov, jazyk univerzálny, jazyk Biblie a tým aj jazyk stabilný.³⁰⁶ Kazatelia boli v tomto jazyku školení rečniť a argumentovať,³⁰⁷ nielen ho pasívne prijímať alebo

³⁰² Na príklade súkromných knižníc z prostredia stredného Slovenska pozri výskum a aj konkrétne štatistiky zastúpenia jazykov v období 16. – 18. storočia vo VILIAM ČIČAJ: *Knižná kultúra na strednom Slovensku v 16.-18. storočí*. Bratislava : Veda, 1985, s. 50 – 60.

³⁰³ Pozri práce H. Radvániho napríklad HADRIÁN RADVÁNI: *Knižnica rímskokatolíckej fary svätého Mikuláša v Trnave*. In: ANNA FÖLDVÁRIOVÁ (ED.): *Historické knižné fondy na Slovensku*. Zv. 2. Martin : Matica slovenská, 1966, s. 74 – 85; RADVÁNI: *Jazykové slovaciká a polyglotné tlače obsahujúce slovenčinu vydané Trnavskou univerzitou v rokoch 1648 – 1777*.

³⁰⁴ Kláštor bratov minoritov v Levoči, JAS 560, *Liber inventariorum rerum universarum conventus Quintofoensis Ordinis Fratrum Minorum s. p. Francisci Conventualium constitutus anno 1750*.

³⁰⁵ ČIČAJ: *Knižná kultúra na strednom Slovensku v 16.-18. storočí*, s. 55.

³⁰⁶ BURKE: *Jazyky a společenstvá v rané novoveké Evropě*; GÁBOR ALMÁSI – LAV ŠUBARIČ: *Latin at the crossroads of identity: the evolution of linguistic nationalism in the Kingdom of Hungary*. Leiden : Brill, 2015; KOWALSKÁ: *Language as a means of transfer of cultural values*; HANS HELANDER: *The Roles of Latin in Early Modern Europe*. In: *L'Annuaire du Collège de France. Cours et travaux*, 2012, č. 111.

³⁰⁷ NEGOT: *Bilingual Strategies in Fourteenth-Century Latin Sermons from Catalonia*, s. 213. O povinnosti homiletického vzdelávania kazateľov hovoril tiež Tridentský koncil PATTE: *The Cambridge dictionary of Christianity*, s. 1003.

s ním pracovať v písomnej podobe. Napriek tomu latinčina nebola jediným jazykom kníh v predmetnej zbierke.

Podľa inventára bola druhým najzastúpenejším jazykom nemčina. Za ňou nasledovala poľština, ďalej čeština a slovenčina (nižšie vysvetlím, prečo ich nechávam v jednej kategórii), a počtom kníh bola veľmi podobne zastúpená taliančina. V knižnici našla svoje miesto aj maďarčina a napokon v nej, hoci veľmi skromne, možno nájsť aj francúzštinu. Tento diapazón jazykov je dôkazom akéhosi kolektívneho multilingvizmu prítomného v minoritskom konvente v Levoči. Treba ale spomenúť, že nejde o viacjazyčnosť, ktorá bola prítomná v jednom čase na jednom mieste. Inventár bol od jeho vzniku postupne, v priebehu ďalších rokov a desaťročí dopĺňaný. Možno pozorovať záznamy na okraji z 50. a 60. rokov 18. storočia. Na tomto mieste ťažko povedať, ako dôsledne inventarista prírastky zapisoval, rovnako ako nemožno s istotou povedať, či pri vzniku inventára zapísal všetky jednotky, ktoré konvent vlastnil.

Vyvstáva otázka, či vymenovaným jazykom možno v tomto prostredí priradiť konkrétnu úlohu, teda sa v jednotlivých jazykoch objavuje istý vzorec podľa témy a obsahu kníh. Už vyššie som hovorila o latinčine ako o jazyku univerzálnom, a teda aj žánrovo a tematicky neohraničenom. Aké knihy, respektíve témy teda možno nájsť v iných jazykoch?

Nemčina bola počtom knižných jednotiek druhým najzastúpenejším jazykom knižnice (v inventári zapísaných až 64 kníh v nemčine). Už aj tento počet, hoci v porovnaní s celkovým objemom knižnice takisto nízky, svedčí o jej postavení nielen v Hornom Uhorsku. Z tematického hľadiska možno nájsť v knižnici slovníky (latinsko-nemecký i francúzsko-nemecký), gramatiky, tiež katechizmy, čo je ale v kontexte predkladanej práce zaujímavé, takmer polovicu (26 jednotiek) z tohto diapazónu tvoria kazateľské zbierky autorov ako napríklad Albertina Aegidia, Constantia Arzonniho, Franziska Blöchingera, Capistrana Brinzinga, jezuitu Georga Scherera, Jacoba Zurmühlena a ďalších. Knižnica takisto obsahuje diela protestantských teológov, ktoré sú v Inventári spísané na osobitnom mieste a označené ako heretické knihy.³⁰⁸

Podiel kazateľských zbierok sa zásadne nelíši ani v treťom jazyku knižnice, v poľštine. V jej prípade v inventári nachádzame, okrem slovníka, a moralistických kníh najmä kazateľské príručky. Tých sa tu nachádza až desať z celkového počtu 21 kníh. Medzi kazateľskými zbierkami sa

³⁰⁸ Tento súpis označený ako *Connotatio librorum haereticorum* je oproti zvyšku knižnice naozaj skromný, obsahuje 42 jednotiek, z čoho väčšinu takisto tvoria diela v latinčine, šesť kníh je uvedených v nemčine, dve diela v maďarčine a dve v češtine.

vyskytujú autori ako Jakub Filipowicz, Fortunat Łosiewski, Marcin Białobrzowski či Fabian Birkowski.

O niečo skromnejšie zastúpenie má maďarčina. Okrem medicínskej knihy ide o tradičné texty ako Biblia, životy svätcov, modlitebné knihy, teologicko-moralistické traktáty či napokon kázne, ktoré tvoria takisto značný podiel (päť kníh zo 14). Autormi týchto kazateľských zbierok sú András Illyés a pavlín Zsigmond Csúzy.

Oveľa viac prítomná oproti maďarčine bola taliančina. Tá tvorila aj pomerne pestrú tematickú paletu v zbierke. Ide o knihy filozofické či moralistické, knihy o človeku, ako o jeho morálke, tak aj o jeho anatómii, tiež knihy prírodovedného charakteru a napokon aj kázne. V taliančine však v inventári nachádzame len jednu taliansku kazateľskú zbierku zo 16 kníh a ide o kazateľa jezuitu Luigiho Ginglarisa.

Z francúzštiny tu nachádzame dve prírodovedné knihy, knihy o pamiatkach Paríža, no najzaujímavejším sa javí francúzsko-latinský Nový zákon. Za prítomnosťou tohto jazyka v knižnici teda nie je možné vidieť nejaký cielený koncept. Vo francúzštine sa v zbierke nenachádza žiadna z kazateľských zbierok.

Napokon, asi najzaujímavejšia skupina kníh v inventári je označená prívlastkami *bohemicus* alebo *slavonicus*. Knižných jednotiek, ktorým je prísúdený český jazyk, nie je veľa. V celom inventári je takých len päť jednotiek, Biblia, latinsko-český slovník, herbár a dve kazateľské zbierky, v tomto prípade jedna od českého františkána Mareka Damascéna (asi 1664 – 1725) a českého kazateľa Ivana Knoblocha (? – 1747). Zaujímavá situácia sa ale objavuje v prípade kníh, ktoré inventarista označuje prívlastkom *slavonicus*. Niektoré práce sú označené len veľmi neurčitým názvom. Z tých kníh, ktoré sa mi podarilo identifikovať, ide napríklad o Bibliu označenú ako *Liber Slavonicus intitulus Biblij Zlata*. Pravdepodobne však ide o dielo Václava Hájka z Libočan zo 16. storočia,³⁰⁹ a tak ťažko v kontexte tohto diela uvažovať o slovenčine. Takisto sú týmto prívlastkom označené aj kazateľské zbierky autorov, akým je napríklad český minorita Michal Pelischotti (Pellizotti, Pelišot; ? – 1747) pravdepodobne s jeho zbierkou *Trinitas dominicalis*.³¹⁰ Ďalším je český kazateľ Ondřej František Jakub de Waldt (1683 – 1752) a jeho *Chválo-*

³⁰⁹ VÁCLAV HÁJEK Z LIBOČAN: *Biblj Zlata Stareho a Noweeho Zákona, Nynij w Nowě z Latinského Jazyku w Českú Rzeč přeložena: Každému čtúcýmu, w Starém neb Nowém Zákoně welmi vžytečná*. Wytisstieno w Starem Miestie Pražském : W domie Pánie Sspetlowie: Ondřeg Kubess, 1543.

³¹⁰ MICHAL PELLIZOTTI: *Trinitas dominicalis, To gest: trogice nedělnj, anebo kázanj troge na každau neděli, od adwentnj až do ssesté po welikonocy*. Wytisstieno w Starem Miestie Pražském : Prácy a Nákladem Karla Frantisska Rosenmüllera, 1741.

řeči.³¹¹ Identifikovaným kazateľom je napríklad tiež český jezuita Fabian Veselý (1684 – 1739) a jeho nedelné a pôstne kázne.³¹² Medzi identifikovanými autormi sa nachádza aj františkán František Juraj Bačanský. Narodil sa vo Valašskom Meziříčí, vstúpil do Mariánskej provincie františkánov a pôsobil v Rakúsku a následne v Trnave, v Bratislave a napokon v Malackách. Je autorom práce *Zwazek kwitkuw na lukach Maryanskich pry gezeru u Najzydle zebranych*,³¹³ ktorá sa vyznačuje zmesou češtiny a slovenčiny. Tento fakt je vzhľadom na jeho kariérne pôsobenie len prirodzený. Otázkou teda ostáva, či rozlišoval inventarista nuansy medzi českým a slovenským jazykom? Na základe akého kľúča tak potom priradzoval prívlastky *bohemicus* či *slavonicus* jednotlivým prácam a aký rozdiel medzi nimi vnímal práve on sám. V prípade, že áno, označenie *slavonicus* sa ako logické totiž javí len v prípade posledného autora, Bačanského, ktorý na území dnešného Slovenska pôsobil a s variantom jazyka tak bol dlhé roky spätý. Kľúč v ostatných inventaristových priradeniach týchto dvoch jazykov ostáva nateraz nejasný.

Vzhľadom na tematické zastúpenie diel v knižnici minoritov možno konštatovať, že kľúčovou aktivitou minoritov levočského konventu bola pastorácia a najmä kazateľstvo. Kazateľské príručky sa vo výraznom podiele vyskytujú takmer v každom z prítomných jazykov (nevyskytujú sa len vo francúzštine, ktorá však na základe jej zastúpenia a tém nebola jazykom väčšieho počtu rehoľníkov, minimálne v predmetnom konvente). Fakt, že sa v danom jazyku nachádzajú a ešte aj vo vyššom počte, svedčí o jeho „živosti“ a o tom, že si medzi rehoľníkmi nachádzal svojich používateľov. Pre edukáciu v kazateľstve, ale aj pre tvorbu ďalších textov boli kľúčové najmä jazyky, ako latinčina, nemčina, poľština a čeština.

³¹¹ ONDŘEJ FRANTIŠEK JAKUB DE WALDT: *Chwálo-Ržeč, Neb Kázanj Na některé Swátky, a obwzlásstnj Ročnij Slawnostj Swatých Božjch: Prwnj Djl*. Wytissteno w Praze : v Matěge Adama Högra, 1736.

³¹² Pravdepodobne ide o dielo FABIAN VESELÝ: *Conciones in omnes totius Anni Dominicas item Sermones Quadragesimales. Kázanj Na Neděle přes celý Rok, Gakož y Řeči Postnj Sepsané a na Swětlo wydané*. W Praze : W Ympressy Joachyma Frantisska Kamenického, 1725.

³¹³ FRANTIŠEK JURAJ BAČANSKÝ: *Zwazek Kwitkuw Na Lukach Maryanskich pry Gezeru u Najzydle zebranych. To gest: Kniežečka, ktera w sobie obsahuge zepsane Zazraky, a Milosti, ktere skrze moc a Prymluwu B. Panny Buh wssemohucy učžniti račyl pri Zazračnem Obrazy Blahoslaveneg Rodičky Bozy na Lukách Maryanských w Vherskem Kralowstwi*. Wytyssteno w Wydny : v Leopolda Voigt, 1698.

6. JAZYK KÁZNÍ NA PRÍKLADE TEXTOV MULTILINGVÁLNEHO KAZATEĽA

V regiónoch nezjednotených jazykom či etnicitou obyvateľstva, akým bolo aj Horné Uhorsko (to sa ale vzťahuje viac menej na celé Uhorsko), nebol fenomén viacjazyčnosti ničím výnimočným. Multilingválne prostredie vyzývalo k potrebe ovládať či prinajmenšom rozumieť nielen materinskému jazyku a latinčine ako stále univerzálnemu „kódu“,³¹⁴ ale aj ďalším jazykom. Dôvodov na to mohlo byť viac. Tak ako to je aj dnes, človek sa do takeého prostredia mohol narodiť, alebo doň jednoducho intelektuálne vyrásť. Najčastejšie boli dôvody pravdepodobne pragmatické. Schopnosť dorozumieť sa s čo najširším spektrom ľudí mohla byť podmienená potrebou sprostredkovania dôležitých informácií, uzatvorenia obchodu či napríklad šírenia náboženského (myšlienkového) smeru. Navyše možno tvrdiť, že v prípade jednotlivca žijúceho v multilingválnej spoločnosti je znalosť viac než jedného jazyka pravdepodobnejšia v porovnaní napríklad s jednotlivcom, ktorý žije v monolingválnom prostredí.³¹⁵ Okrem praktickej stránky jazyk nadobúdala aj iné funkcie než len dorozumievacie. V spoločnosti, zvlášť v tej ranonovovekej, sa stal jazyk nositeľom príznaku a plnil dištinkatívnu funkciu, čo prispelo aj k prepájaniu jazyka s národnou identitou.³¹⁶

Jazyková prax v multilingválnom prostredí

Jazyk a rôzne podoby spoločenských sú veľmi úzko prepojené fenomény. V nábožensky, jazykovo či etnicky heterogénnom prostredí sa to prejavilo ešte výraznejšie, a preto nutnosť spoločného menovateľa bola potrebnejšia. V prípade nejednotnej etnicity tak isté skupiny mohli spájať napríklad náboženstvo.³¹⁷ Oveľa silnejšie prepojenie však vytváral jazyk.

³¹⁴ Hoci úloha latinčiny v ranom novoveku prechádza transformáciou, stále funguje ako univerzálny jazyk nielen v cirkevnej sfére, ale aj v úlohe jazyka vzdelania. Ešte stále totiž existujú skupiny, ktoré všetky svoje znalosti nadobudli primárne z latinsky písaných kníh. HELANDER: *The Roles of Latin in Early Modern Europe*, s. 885 – 887. Ovládanie latinčiny dokonca aj v cirkevnom prostredí ale nebolo úplnou samozrejmosťou. BURKE: *Jazyky a spoločensví v rané novoveké Evrope*, s. 46 – 47. Okrem teoretickej znalosti kázania (splňať štruktúru, pracovať so zdrojmi) museli ovládať aj tú praktickú, schopnosť svoju reč predniesť. Dôležitou stránkou bola ale aj jazyková, ku ktorej patrila schopnosť kázať okrem latinčiny aj v domácom jazyku. NEGOR: *Bilingual Strategies in Fourteenth-Century Latin Sermons from Catalonia*, s. 213. Napriek týmto zmienkam, ktoré reflektujú skôr staršie obdobie, si dovoľím tvrdiť, že schopnosti kazateľov, ktorých texty v tejto práci analyzujem, nemuseli byť vždy na vysokej úrovni. Ich znalosť latinčiny mohla byť pokojne len na pasívnej úrovni, obmedzená na prácu s kazateľskými pomôckami. Textu teda mohli porozumieť, ale neboli schopní v ňom kreatívne pracovať, ďalej komunikovať, rozvíjať myšlienky a aj samostatne kázať.

³¹⁵ CENOZ: *Defining Multilingualism*, s. 5.

³¹⁶ ALMÁSI ET AL.: *Latin at the crossroads of identity*, s. 15 – 20.

³¹⁷ KOWALSKÁ: *Kláštory františkánov na Slovensku a národnostný problém v 17.-18. storočí*, s. 304.

Pomyselné mosty medzi takýmito skupinami vytváral univerzálny jazyk, v našom prípade stále latinčina,³¹⁸ alebo ľudia, ktorí disponovali schopnosťami komunikovať viac ako v jednom jazyku.

*Dôležitosť
jazyka vo fran-
tiškánskych
rádoch*

Patrí už medzi všeobecne známe fakty, že františkánske rády pôsobili medzi najnižšími vrstvami spoločnosti. Hoci to nemožno vidieť úplne čier-no-bielo, ostáva pravdou, že vychádzajúc z pastoračnej a misionárskej povahy svojej rehole sa angažovali viac vo vidieckom prostredí, kde častokrát suplovali nedostatok kňazov, napríklad pri vysluhovaní sviatostí či pri kazateľstve.³¹⁹ Pôsobili ale aj v mestách, kde koniec koncov tiež mali svoje kláštory. Tam slúžili ľuďom aj inými spôsobmi než pastoračnými, ako napríklad starostlivosťou o núdznych,³²⁰ vzdelávaním³²¹ či iným spôsobom sociálnej pomoci. Ich cieľová skupina predpokladala najmä jedno kritérium, zrozumiteľnosť. Jednak kultúrno-intelektuálnu, ale najmä, bez ktorej by tá nič neznamenala, jazykovú. Tento fakt sa odzrkadlil aj na personálnom charaktere konventov. Ich súčasťou boli rehoľníci s rôznou jazykovou výbavou, ktorí boli na základe nej cielene posielaní do konkrétnych jazykových oblastí³²² či vyberaní do vedúcich pozícií konventov či celých provincií. Provincie observantov i konventuálov pokrývali oblasti s maďarským, nemeckým, poľským či rusínskym obyvateľstvom a takisto aj s rôznym náboženským zastúpením.

*Vavrinec
Grünwald
– príklad
kazateľa v mul-
tilingválnom
prostredí*

Takýto príklad nachádzame aj v analyzovanom korpuse, u kazateľa minoritu Vavrinca Grünwalda (Laurentius, Lórinč) z kláštora v Miškolci. Jeho identitu sa dozvedáme priamo z kázni, keďže patril medzi tú hústku, ktorí sa na koniec svojho textu podpísali. Okrem tohto detailu takmer dôsledne zaznamenával aj lokalitu a rok prednesenia konkrétnej kázne. Podľa chronologického zoradenia textov (v zbierke sa ich zachovalo 32) tak vieme povedať, v ktorých lokalitách a v akom časovom rámci kázal. V intervale rokov 1785 – 1790 sú kázne označené lokalitou Jáger, od roku 1792 do roku

³¹⁸ O univerzálnosti latinčiny ako jazyka, ktorý nemal svoje spoločenstvo a predsa mu patrili viaceré pozri BURKE: *Jazyky a spoločenství v raně novověké Evropě*, s. 41 – 55.

³¹⁹ BRZOŇOVÁ: *Katolícka cirkev na území Slovenska v 16. a 17. storočí*, s. 172.

³²⁰ Minoriti v Levoči spolu s Kostolom Ducha Svätého prijali do starostlivosti aj špitál pre chudobných a jeho rezidentov. LESZEK RZEŚNIEWIECKI – TOMÁŠ LESŇÁK: Z dejín „nového“ kláštora minoritov v Levoči. In: *Acta Musei Scepusiensis*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 17 – 18.

³²¹ Okrem misionárskej činnosti či v mnohých oblastiach osvetovej františkánski rehoľníci aj napriek monopolu jezuitov vzdelávali mládež aj inštitucionálnou formou. Františkáni v Bardejove mali v správe katolícku školu, ktorú navštevovali deti zo šľachtických či meštianskych rodín. SNAKOVÁ: *Dejiny rehole sv. Františka v Šariši (1634 – 1787) [Dizertačná práca]*, s. 80 – 81.

³²² Pozri heslo Miskolc-Hámor v Magyar Katolikus Lexikon. Citované podľa Miskolc-Hámor. In: *Magyar Katolikus Lexikon* [online] [cit. 2021-06-29]. Dostupné z: <http://lexikon.katolikus.hu/M/Miskolc-H%C3%A1mor.html>.

1793 texty prislúchajú lokalite Miškolc a napokon, pre tento prípad najzaujímavejšia lokalita, od roku 1794 do roku 1800 sa v zbierke zachovali jeho texty, ktoré predniesol v osade Hámor. Tá vznikla v druhej polovici 18. storočia, ako už nasvedčuje aj jej názov, ako hutnícka lokalita. Jej obyvateľstvo bolo najmä slovensky a nemecky hovoriace. Pravdepodobne aj z toho dôvodu sem bol poslaný kazateľ Vavrínek, pre ktorého bola slovenčina materinským jazykom, ako sa dozvedáme z jazyka jeho kázni. Všetky totiž boli dôsledne písané v slovenčine a v inom jazyku sa kázne písané jeho rukou v zbierke nenachádzajú. Časové rozmedzie kázni prednášaných v Hámori sedí aj s jeho príchodom, keď sa v roku 1794 stáva miestnym duchovným.³²³

V polovici 17. storočia, teda hneď na začiatku obnovovania či novozakladania františkánskych kláštorov, sa objavujú prvé národnostne podmienené konflikty medzi rehoľníkmi.³²⁴ Prakticky ešte aj počas celého 18. storočia rád musel riešiť dôležité otázky, ako napríklad preferovanie niektorých jazykov (či národov) oproti iným, používanie konkrétnych jazykov na kázni, voľba gvardiánov podľa ich príslušnosti a tiež pomer zastúpenia národov vo vedení provincie. Jednotlivé provincie tak museli prísť s riešením týchto sporov, každá podľa individuálnej situácie. Napríklad ale možno hovoriť o snahách dodržiavať paritné zastúpenie národov vo vedení rádu alebo poskytnúť vlastného kazateľa pre istú (väčšiu) jazykovú skupinu veriacich, uprednostňovať do pozície gvardiána človeka znalého viacerých jazykov či inde človeka takej národnosti, ktorá v lokalite konventu prevládala.³²⁵

*Jazyk ako zdroj
konfliktov
v ráde*

6.1 *Kazateľská prax istého anonymného multilingválneho kazateľa*

Podľa pisárskych rúk možno v sledovanom korpuse kázňových textov rozlíšiť až desiatky kazateľov. Niektorých dokážeme identifikovať, väčšina však ostáva anonymná. O to ťažšie sú identifikovateľní, ak neudávajú ani rok či miesto prednesenia textov. Jeden takýto kazateľ sa v kontexte jazyka svojich textov dostal do pozornosti môjho výskumu výraznejšie. Prestupoval totiž hranice jednej jazykovej komunity. V sledovanom korpuse kázni bolo pomerne výnimočné, že jedna ruka sa objavovala v kázňach písaných

³²³ Porovnaj s mapou v Prílohe č. 1 z 18. storočia od Matthäusa Seuttera, kde sú zaznačené provincie františkánov observantov na území Uhorska. Územie dnešného Slovenska spadalo do dvoch observantských provincií – salvatoriánskej a mariánskej.

³²⁴ KOWALSKÁ: *Kláštory františkánov na Slovensku a národnostný problém v 17.-18. storočí*, s. 304 – 308. K ďalším národnostným konfliktom vo františkánskom prostredí pozri aj BRŤÁŇOVÁ: *Pohľad Celestína Lepáčka na národnostnú otázku vo františkánskej reholi v 17. – 18. storočí*, s. 457 – 462.

³²⁵ KOWALSKÁ: *Kláštory františkánov na Slovensku a národnostný problém v 17.-18. storočí*, s. 308 – 309.

viac ako v jednom primárnom jazyku. Z toho dôvodu si tento kazateľ, hoci sa jeho meno nedozvedáme, zaslúži našu pozornosť.

Texty tohto anonymného kazateľa sa nachádzajú v troch zbierkach – JAS 824, JAS 833 a JAS 836 – a ich primárnymi jazykmi sú slovenčina, nemčina a latinčina. V princípe platí, že sú jeho kázne rozdelené do zbierok v závislosti od dominantného primárneho jazyka textov. Slovenské texty sa nachádzajú v zbierke JAS 833, nemecké v JAS 824 a JAS 836 obsahuje latinské kázne a jednu nemeckú. A to aj napriek tomu, že žiadna zo zbierok nie je jazykovo výlučná, takmer každá z nich obsahuje všetky štyri (latinčina, nemčina, maďarčina a slovenčina) jazyky.³²⁶ Pod primárnym, respektíve dominantným jazykom kázne sa rozumie ten jazyk, v ktorom bolo napísané gros textu. Takáto strohá charakteristika hneď naznačuje ďalší rozmer analyzovaných textov, totiž že vo väčšine z nich sa vyskytovalo viac jazykov než jeden. Na nasledujúcich riadkoch ma tak bude zaujímať, aké jazyky kazateľ použil, v akých situáciách, akým spôsobom s nimi pracoval a či možno v tejto jeho praxi nájsť nejaký vzorec. Pre prehľadnosť nasledujúcich riadkov poskytujem k analýze aj tabuľku so základnými informáciami jednotlivých kázni, ako sú signatúra, téma (*thema*) vo forme biblického verša, takisto incipit pre ľahšiu identifikáciu konkrétnej kázne, príležitosť prednesenia, ďalej miesto, rok a zdroj, ak boli kazateľom zaznamenané, a napokon jazyky, ktoré boli v texte použité, hoci len marginálne. V prípade, že sú zdroj kázne alebo príležitosť textu označené symbolom hviezdičky (*), neboli uvedené v kázni explicitne, ale bolo nutné ich identifikovať dodatočne.

SIGNATÚRA	TÉMA		
JAS 820	Ehre die Wittwen, die wahrhaft Wittwen sind		1 Tim 4, 3
	Neuvedená		
INCIPIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Eine Wittwe von der Halbscheid des vergnügten Lebens getrennet		Am Feste einer heiligen Wittfrau	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuvedený	neuvedené	*Ambrosius Kollenetz ³²⁷	nemčina

³²⁶ Pozri tabuľku v kapitole *Osobitosti pramenného materiálu*.

³²⁷ AMBROSIIUS KOLLENETZ: *Der Prediger in jedem Nothfalle über alle Sonn- und Festtäge des ganzen Jahres: Nebst verschiedenen Entwürfen zu Kirchweih- Lob- Trauer- Trauung- Dank-Bitt- Gedächtniß- und Ablaßpredigten, vorzüglich den apostolischen Seelsorgern. Erster Theil*. Breslau : Johann Friedrich Korn, dem Aeltern, 1784, s. 699 – 709.

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 824	Bittet es wird euch gegeben werden, suchet es werdet ihr finden. Klopft an es wird euch aufgethan werden		Lk 11, 9
	neuedená		
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Schon ein alten Bund befahl Gott dem Iosue: Umgehet die Stadt alle ihr Kriegsmänner einmal des Tages		Am Markustage	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuedený	neuedené	*Philothea ³²⁸	nemčina

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 824	Sieh also zu: damit das Licht, das in dir ist nicht Finster werde		Lk 11, 35
	neuedená		
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Das grösste Unglück den Menschen ist wohl, wenn das Licht verlischt		Auf das Fest des heiligen Martin	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuedený	neuedené	*Sigmund von Storchenau ³²⁹	nemčina

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 824	Gehet hin in alle Welt und lehret alle Völker		Mt 28, 19
	neuedená		
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Ein Leichtes wäre es der göttlichen Allmacht gewesen, gleichwie sie einst durch Ein Wort das Weltall erschuf		Fest der heiligen Dreieinigkeit	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1848	neuedené	Philothea ³³⁰	nemčina

³²⁸ *Philothea: Blätter für religiöse Belehrung und Erbauung durch Predigten, geschichtliche Beispiele, Parabeln usw; Zwölfter Jahrgang; Nummer 14. Philothea, 1848, s. 106 – 109.*

³²⁹ SIGMUND VON STORCHENAU: *Die Moral des Christen, wie sie seyn soll, in geistliche Reden auf alle Festtage des Jahres eingeleidet.* Augsburg : Franz Anton Veith, 1796, s. 119 – 146.

³³⁰ *Philothea: Blätter für religiöse Belehrung und Erbauung durch Predigten, geschichtliche Beispiele, Parabeln usw; Zwölfter Jahrgang; Nummer 20. Philothea, 1848, s. 145 – 148.*

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 824	Gott ist die Liebe. Wer in der Liebe bleibt, bleibt in Gott, und Gott in ihm		1 Jn 4, 16
	neuedená		
INCIPIT		PRÍLEŽITOSŤ	
So erhaben und unbegreiflich für unsern Verstand auf einer Seite die Geheimnisse		Am hohen feste der heiligsten Dreieinigkeit	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1824	Graz ³³¹	Gottlieb Ackermann ³³²	nemčina

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 824	Herrliches wird von dir gesagt		Ž 86, 3
	neuedená		
INCIPIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Gleichwie oft schöne Blumen aus wildem Gesträuch und wohlriechende Rosen aus Dornen hervorwachsen		Fest der Heiligen Barbara	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1850	neuedené	Philothea ³³³	nemčina

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 824	Wer da glaubet, und getauft wird, der wird selig. Wer aber nicht glaubet, der wird verdammt werden.		Mk 16, 16
	neuedená		
INCIPIT		PRÍLEŽITOSŤ	
So sprach der Richter der Lebendigen und der Totden und schied von der Jude ab		Fest der Auferstehung Christi	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuedený	neuedené	Johann Rychlowsky ³³⁴	nemčina

³³¹ Hoci kázeň obsahuje zmienku o roku 1824 a lokalite Graz, podľa môjho názoru ide skôr o referenciu k jednému z rokov a miest vydania originálu, z ktorého kázeň čerpala.

³³² GOTTLIEB ACKERMANN: *Volkspredigten und Homilien auf alle Sonn- und Festtage des katholischen Kirchenjahres*. Landshut : Krulschen Universitätsbuchhandlung, 1831, s. 140 – 156.

³³³ Philothea: *Blätter für religiöse Belehrung und Erbauung durch Predigten, geschichtliche Beispiele, Parabeln usw; Vierzehnter Jahrgang; Nummer 48*. Würzburg : Stahelschen Buchhandlung, 1850, s. 397 – 400.

³³⁴ JAN RYCHLOVSKÝ: *Gelegenheitsreden*. Praha : Frantisek Fetterl urozený z Wildenbrunu, 1805, s. 3 – 25.

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 833	Mi ale kázeme Krista ukrizovaného: Židom sice pohorzení, a pohanom bláznivosť; povolaním ale Židom a Grekom, ohlasujeme Kristovu božku moc a božku mudrosť		1 Kor 1, 23 – 24
	Neuvedená		
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Negswetegša Swatost Oltarni keru pres čas velikonočni z tak radostnu pobožnostu prijimame ³³⁵		Veľký piatok	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1849	neuvedené	Martin Königsdorfer ³³⁶	slovenčina, latinčina, nemčina

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 833	A wejduce do chramu počal wihanat prdawačow a kupcow s ného; Reknúce jim: písáno jest: Dom moj jest, dom modlitbi, wi ale ste ho učinili jaskinu lotrowsku.		Lk 19, 45 – 46
	Neuvedená		
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Z dnešnej sw. Ewandelii widime, že w chrame Ieruzalemskim uctiwost a pobožnost scházala		Deviata nedela po Zoslaní Ducha Svätého	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1851	neuvedené	Josef Anastas Kaiserlich ³³⁷	slovenčina, latinčina

³³⁵ Neskôr preškrtnuté. Prvé riadky textu sa obsahovo podobajú skôr kázni určenej na príležitosť Zeleného štvrtka. V polovici prvej strany kazateľ naznačil začiatok nového textu, tentokrát už s prislúchajúcou témou ukrižovania Krista.

³³⁶ MARTIN KÖNIGSDORFER: *Katholische Geheimniß- und Sittenreden auf alle Sonn- und Festtage des Jahres : sammt einigen Gelegenheits-Predigten*. Donauwörth : Verl. der Landbuchhandlung, 1831.

³³⁷ KAISERLICH: *Kázanj na wssecky neděle a obyčejné swátky celého roku. Djl druhý*, s. 146 – 155.

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 833	Kdo čini wulu Otca meho, kteri w nebesach ge, ten wegde do králowstwi nebeskeho		Mt 7, 21
	neuedená		
INCIPIT		PRÍLEŽITOSTĚ	
Neni gineg cesti ku žiwotu wečnemu krome láski – Ten na wisosti prebiwágice Stworitel ge sama láskavv		Siedma nedeľa po Zoslaní Ducha Svätého	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1849	neuedené	Josef Anastas Kaiserlich ³³⁸	slovenčina
1860	Spišský Štvrtok		

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 833	A ja prawim wam učince sebe praceloh z mamoni neprawosci, abi kdiž ustanete prijali was do wečnih pribitkoh		Lk 16, 9
	Neuedená		
INCIPIT		PRÍLEŽITOSTĚ	
Podobenstwi to o nesprawedliwim wladáru, ktere nam dnešna s. Ewandelia pripomina z ohledu nas barz wažne je ³³⁹		Ôsma nedeľa po Zoslaní Ducha Svätého	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1851	Jamník	Wincenty Balicki ³⁴⁰	slovenčina, poľština, latinčina

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 833	Dokonano jest: Otče do twich ruk poručam Ducha meho		Lk 23, 46
	Neuedená		
INCIPIT		PRÍLEŽITOSTĚ	
Običajne, ditki najlepši pametaju na ostatne slowa a uceni rodičov svojich ³⁴¹		Veľký piatok ³⁴²	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuedený	neuedené	neuedený a neidentifikovaný	slovenčina, latinčina, nemčina

³³⁸ *Ibidem*, s. 126 – 135.

³³⁹ Neskôr text upravený do podoby *Podobenstwi o nesprawedliwim wladarowi, ktereho nam dnešna s. Ewandelia pripomina z ohledu nas welmi wažne je*.

³⁴⁰ WINCENTY BALICKI: *Kazania na wszystkie niedziele i święta całego roku*. T. 2. Lwów : Franciszek Piller, 1836, s. 60 – 72.

³⁴¹ Neskôr upravené na *Običajne, najlepši pametaju sinowe na ostatne slowa a napominani rodičov svojich*.

³⁴² Sviatok neuedený explicitne, ale podľa obsahu textu ide pravdepodobne o Veľký piatok.

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 833	Wišol kteri rozsiwa, abi rossal semeno swe		Lk 8, 5
	Neuvedená		
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
To podobenstwi, ktere sme teraz w prečitanej s. Ewandelii, tim strašliwejše je, čim zretedelnejši widime		Ôsma nedela pred Veľkou nocou ³⁴³	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1848	neuvedené	Narcissus Klenák ³⁴⁴	slovenčina, latinčina
1849			
1850			
1852			

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 833	A ja prawim tebe, že ti si Peter t. j. skala, a na tejto skale wistawim Cyrkew moju, a brani pekelné nepremožu ju		Mt 16, 18
	neuvedená		
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
W dnešnim dnu slawnu pamatku dwoch apoštoloh ktere wo winici Kristoweï najwekše položili zasluhi ³⁴⁵		Sviatok svätých Petra a Pavla	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1846	neuvedené	Wincenty Balicki ³⁴⁶	slovenčina, latinčina, nemčina, poľština
1848			

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 833	Zaplat čosi dlužen		Mt 18, 28
	neuvedená		
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Prawe tak čini z ludzmi smerc, jak dakedi činil ukrutneho srdca sluzebnik ze swojim towarišom ³⁴⁷		Dvadsiatá prvá nedela po Zoslaní Ducha Svätého	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1849	neuvedené	uvedený, ale neidentifikovaný	slovenčina, latinčina
1850			

³⁴³ Kazateľ ju označuje aj ako *Mezopustna*, čo prevzal z poľského originálu kázne, kde sa táto nedela nazýva *Mięsopustna*.

³⁴⁴ NARCISSEUS KLENÁK: *Keresztény tekkéletességre vezérlő vasárnapi prédikációk a hívek lelki gyarapodására közrebocsátott. Két kötet.* Banská Bystrica, 1804.

³⁴⁵ Neskôr upravené na *W dnešnim dnu slawnu rozjímame pamatku dwoch apoštoloh, ktere w Cyrkwe najwekše zhromaždili zasluhi.*

³⁴⁶ WINCENTY BALICKI: *Kazania na wszystkie niedziele i święta całego roku. T. 1.* Lwów : Franciszek Piller, 1835, s. 555 – 570.

³⁴⁷ Neskôr upravené na *Prawe tak čini z nami smerc, jak dakedy činil jeden uradnik z sluznikom swojim.*

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 833	Pane služebnik moj leži doma šlakom porazeni a zle ³⁴⁸ sa trapi		Mt 8, 6
	neuveđená		
INCIPIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Dwognasobne dobrodeni Spasitela našeho ³⁴⁹ predstawga nam dnešna S. Ewandelia		Dvadsiaata štvrtá nedeľa po Zoslaní Ducha Svätého	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuveđený	neuveđené	neuveđený a neidentifikovaný	slovenčina, latinčina

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 833	A ja prawim wam, že každi, kteri sa hnewa na bratra sweho hodzen bude súdu		Mt 5, 22
	neuveđen		
INCIPIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Nauka stareho zakona len cjen bude ³⁵⁰ tej nauki kteru nam Spasitel predložil		Piata nedeľa po Zoslaní Ducha Svätého	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuveđený	neuveđené	neuveđený a neidentifikovaný	slovenčina, nemčina, latinčina

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 833	Rekel mu Gežiš: Idz sin twog żyw gest, uweril člowek reči, kteru mluwil gemu Gežiš ³⁵¹		Jn 4, 50
	neuveđená		
INCIPIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Pekni prikład starosliwosci rodicoh dawa nam ten ewangelicki ³⁵² králik ktereho sin na smertelneg posteli ležel		Dvadsiaata nedeľa po Zoslaní Ducha Svätého	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1849	neuveđené	neuveđený a neidentifikovaný	slovenčina, latinčina, nemčina

³⁴⁸ Slovo *zle* neskôr preškrtnuté a opravené na *časiko* a následne na slovo *welmi*.

³⁴⁹ Spojenie *Spasitela našeho* neskôr upravené na *Spasitel naš*.

³⁵⁰ Slovo *bude* neskôr upravené na *je*.

³⁵¹ Neskôr dopísané *a šel*, čo bolo neskôr preškrtnuté a upravené na *išol*.

³⁵² Slovo *ewangelicki* preškrtnuté, hoci v tomto prípade bolo použité vo význame prívlastku k evanjeliu.

SIGNATÚRA	TÉMA		
JAS 833	Ked ňebude hognegša sprawedlnost waša jak zákonikow a farizeow ňewegdete do kralowstwa nebeskeho		Mt 5, 20
	neuwedená		
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Z počtu kresťanow nachádzaju sa mnoha, ktera z ohledu žiwobica bars su podobne tim zákonikom a farizeom		Piata nedeľa po Zoslaní Ducha Svätého	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1851	neuwedené	Zacharia Laselwe ³⁵³	slovenčina, latinčina

SIGNATÚRA	TÉMA		
JAS 833	Warujce sa falesnih Prorokoh, ktere prihádzaju k wam w odžewo owčim wniterne ale su wlci hltawe		Mt 7, 15
	neuwedená		
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Naš nebeski Spasitel w dnešnei s. Ewandelii dawa nam nauku ³⁵⁴ kтеру mi werne a stale zahowawat sme powinowate		Siedma nedeľa po Zoslaní Ducha Svätého	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuwedený	neuwedené	Josef Weinkopf ³⁵⁵	slovenčina, nemčina

SIGNATÚRA	TÉMA		
JAS 833	Ked bis poznalo i ti --- čo je k pokoju tebe ale wčil, skrito jest pred očima twojima ³⁵⁶		Lk 19, 42
	neuwedená		
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Nečudugce sa M[iľí] K[rešfania] nad tim, že Spasitel naš plakal nad mestem Ierusalemskim		Deviata nedeľa po Zoslaní Ducha Svätého	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1849	neuwedené	Wincenty Balicki ³⁵⁷	slovenčina, nemčina, latinčina, poľština

³⁵³ Neidentifikovaná konkrétna kazateľská zbierka.

³⁵⁴ Neskôr doplnené slovo *opaternosci*.

³⁵⁵ WEINKOPF: *Christkatholische kurze Predigten für alle Sonn- und Feyertage eines Kirchenjahres. Zweyter Theil.*

³⁵⁶ Upravené na *Kdižbis ti poznalo čo je ku pokoju twemu, ale wčil, skrito jest to pred očima twogima.*

³⁵⁷ BALICKI: *Kazania na wszystkie niedziele i święta całego roku. T. 2, s. 72 – 86.*

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 833		A Pan Gežiš, kdiš snima mluwil, ³⁵⁸ wzati gest do neba, a sedzi na prawici Božeg	
		Mk 16, 19	
INCIPIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Abi pokoleni ludske od večneg prepasti zahrnil, a do srdca gegih prawu wiaru, prawu cnosc zasčepil		Nanebovstúpenie Pána	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1849	neuedené	Wincenty Balicki ³⁵⁹	slovenčina, nemčina, poľština, latinčina

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 833		Kdo za mnu hce prist, ňeh zapre sebe sameho, ňeh wezme swoj Križ, a ňeh nasleduge mne	
		neuedená	
		Mt 16, 24	
INCIPIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Ňekonečni ziski, nekonečna laska Bozka je pre wericeho kresťana, ked on može nad sebu reknuf		Veľký piatok	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1851	neuedené	János Ágoston Szabó ³⁶⁰	slovenčina, maďarčina

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 833		Gežiš ale zase zwolagice ³⁶¹ hlasom welkim, a wipustil Ducha.	
		neuedená	
		Mt 27, 50	
INCIPIT		PRÍLEŽITOSŤ	
W halbokim smutku postawena Cyrkew s., w dnešnim dnu, m[ilí] k[rešťania] ³⁶² . zwolala was tuto do chramu Božihho		Veľký piatok	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuedený	neuedené	Wincenty Balicki ³⁶³	slovenčina, latinčina

³⁵⁸ Neskôr upravené na *A sice Pan Gežiš, kdiš z učedníkami mluwil (...)*.

³⁵⁹ BALICKI: *Kazania na wszystkie niedziele i święta całego roku. T. 1, s. 437 – 451.*

³⁶⁰ Neidentifikovaná konkrétna kazateľská zbierka.

³⁶¹ Neskôr upravené na *Zwolal Gežiš (...)*.

³⁶² Oslovenie neskôr preškrtnuté.

³⁶³ BALICKI: *Kazania na wszystkie niedziele i święta całego roku. T. 1, s. 296 – 304.*

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 833	Budu ludze shnuť od strahu a očekávaňa tich weci, ktore pridu na cali swet		Lk 21, 26
	neuveđená		
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Cyrkew s. w každim swogim postanoweňu pred očmi ma naso dobre, ³⁶⁴ našo Spaseni, našo sčesce		Prvá adventná nedeľa	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1857	Spišský Štvrtok	Wincenty Balicki ³⁶⁵	slovenčina, latinčina

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 833	Pane, jestli hceš mozes me očistit. I wtáhnuce ležis ruku dotknul sa ho reknuce: Chcem, bud očisten.		Mt 8, 2 – 3
	neuveđená		
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Zjewil sa Kristus Spasitel naš medzi ludskima národmi, ³⁶⁶ abi ustanowil na tejto zemi ³⁶⁷ králowstwi čnosci a prawdi		Tretia nedeľa po Zjavení Pána	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1849	neuveđené	neuveđený a neidentifikovaný	slovenčina, nemčina

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 833	Kdiš stupil ležiš z hori, šli za nim zastupowe mnohi		Mt 8, 1
	neuveđená		
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Našo na tento swet narodzeni neni inše, jak počatek tej cesti		Tretia nedeľa po Zjavení Pána	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1848	neuveđené	Narcissus Klenák ³⁶⁸	slovenčina, latinčina
1852			

³⁶⁴ Spojenie *našo dobre* neskôr preškrtnuté.

³⁶⁵ BALICKI: *Kazania na wszystkie niedziele i święta całego roku. T. 2, s. 363 – 375.*

³⁶⁶ Spojenie *medzi ludskima národmi* neskôr preškrtnuté a opravené na *na tejto zemi*.

³⁶⁷ Spojenie *na tejto zemi* preškrtnuté.

³⁶⁸ KLENÁK: *Keresztény tekkéltességre vezérlő vasárnapi prédikációk a hívek lelki gyarapodására közrebocsátott. Két kötet.*

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 833	Te posledne len jednu hodinu pracovali a rovnich si nam jich učinil, ktorí sme nosili ³⁶⁹ terhu dna a horučosci		Mt 20, 12
	neuveđená		
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
To podobenstwi dnešnei s. Ewandelii, w ktorej Spasitel sam sebe ³⁷⁰ predstavja		Deviata nedela pred Veľkou nocou	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1849	neuveđené	Josef Weinkopf ³⁷¹	slovenčina, nemčina, latinčina
1851			

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 833	Požehnani Pan Boch ... lebo dnes meno tvoje tak zwelebil, abi neodstupila chwála tvoja z ust ludu ... na weki. ³⁷²		Jdt 13, 24 – 25
	neuveđená		
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Tajemstwi wikupeňi našeho preznačene bolo od wečnosti a zjewene nepřišlo skorej		Sviatok Najsvätejšieho mena Mária	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1849	vojenský tábor	neuveđený	slovenčina, nemčina, latinčina

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 836	Jede gute Gabe ist von oben herab		Jak 1, 17
	neuveđená		
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Es ist eine grosse Verblendung unserer Zeit, Ordnung schaffen wollen ohne Gott.		Des Gebetes Kraft und Wirkung	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
1849	neuveđené	Philothea ³⁷³	nemčina

³⁶⁹ Neskôr upravené na *znassali*.

³⁷⁰ Spojenie *sam sebe* neskôr upravené na *sebe sameho*.

³⁷¹ WEINKOPF: *Christkatholische kurze Predigten für alle Sonn- und Feyertage eines Kirchenjahres. Zweyter Theil*.

³⁷² Spojenie *na weki* preškrtnuté a upravené na *prewsecke weki*.

³⁷³ Philothea: *Blätter für religiöse Belehrung und Erbauung durch Predigten, geschichtliche Beispiele, Parabeln usw; Dreizehnter Jahrgang; Nummer 18. Würzburg, 1849, s. 140 – 142.*

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 836	Iste est omnis fructus, ut auferatur peccatum	Iz 27, 9	
INCIPIIT		PRÍLEŽITOST'	
Non miror, quod homines, qui ex natura sua debiles sunt et infirmi		De prava consuetudine *Concio II. pro tempore Adventus	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuveđený	neuveđené	Zacharia Laselve ³⁷⁴	latinčina

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 836	Praeteriens Jesus vidit hominem caecum a nativitate	Jn 9, 1	
INCIPIIT		PRÍLEŽITOST'	
Cum caecum illum a Christo sanatum mente revolve, divini hujus medici peritiam demiror		De caecitate Spirituali *Feria IV. post Dominicam Quartam	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuveđený	neuveđené	Zacharia Laselve ³⁷⁵	latinčina

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 836	Reddite quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo	Mt 22, 21	
INCIPIIT		PRÍLEŽITOST'	
Christiana Religio omnes vitae humanae status, omnium ordinum homines ad vitam aeternam dirigit		Dominica XXI. post Festum SS. Trinitatis	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuveđený	neuveđené	Natalis Alexander ³⁷⁶	latinčina

³⁷⁴ ZACHARIA LASELVE: *Annus apostolicus, continens conciones I. Toto Adventu, II. Tempore Quadragesimae, III. Omnibus et singulis totius Anni diebus Dominicis, praedicabiles stilo perspicuo elaboratas, claraque methodo concinnatas. Tomus Primus.* Venetiis: Ex Typographia Balleoniana, 1741, kap. Conciones pro tempore Adventus.

³⁷⁵ *Ibidem*, kap. Conciones pro tempore Quadragesimae.

³⁷⁶ NATALIS ALEXANDER: *R. P. Natalis Alexandri Ordinis FF. Praedicatorum In Sacra Facultate Parisiensi Doctoris, Et Emeriti Professoris Praecepta Et Regulae Ad Praedicatores verbi divini informandos: Cum Ideis Concionum pro totum annum.* De Grassortis, 1747, s. 288 – 292.

SIGNATÚRA	TÉMA		
JAS 836	Auferte ista hinc, et nolite facere domum Patris mei domum negotiationis		Jn 2, 16
INCIPIIT			PRÍLEŽITOSŤ
Licet Deus ubiter sit, utpote intensus: licet coelum et terram impleat, nec templis manufactis			neuveđená
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuveđený	neuveđené	neuveđený ³⁷⁷	latinčina

SIGNATÚRA	TÉMA		
JAS 836	Iste est omnis fructus ut auferatur peccatum		Iz 27, 9
INCIPIIT			PRÍLEŽITOSŤ
Tanta et connexitas inter proximam peccandi occasionem et peccatum; ut illa sine isto vix reperiatur			De peccandi occasionibus *Concio IX. Pro tempore Adventus
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuveđený	neuveđené	Zacharia Laselve ³⁷⁸	latinčina

SIGNATÚRA	TÉMA		
JAS 836	Non inveni tantam fidem in Israel		Mt 8, 10
INCIPIIT			PRÍLEŽITOSŤ
Totus admirabilis fuit Centurio ille, de quo hodiernum Evangelium: et ut ait s[anctus] Ioannes Chrys[ostomus]			*Feria V. ante Dominicam Primam
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuveđený	neuveđené	Zacharia Laselve ³⁷⁹	latinčina

³⁷⁷ Zdroj kázne neidentifikovaný.

³⁷⁸ LASELVE: *Annus apostolicus, continens conciones I. Toto Adventu, II. Tempore Quadragesimae, III. Omnibus et singulis totius Anni diebus Dominicis, praedicabiles stilo perspicuo elaboratas, claraque methodo concinnatas. Tomus Primus*, kap. Conciones pro tempore Adventus.

³⁷⁹ *Ibidem*, kap. Conciones pro tempore.

SIGNATÚRA	TÉMA		
JAS 836	Ductus est Jesus in desertum a Spiritu ut tentaretur a Diabolo et cum jejunasset etc		Mt 4, 1 – 2
INCIPIIT			PRÍLEŽITOST'
Tentationes spectari possunt triplici respectu, vel ex parte Dei, qui nos tentari permittit:			Dominica I. Quadragesimae
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuveđený	neuveđené	Natalis Alexander ³⁸⁰	latinčina

SIGNATÚRA	TÉMA		
JAS 836	In quo exultabitis, modicum nunc si oportet contristati in variis tentationibus		1 Pt 1, 6 – 9
INCIPIIT			PRÍLEŽITOST'
Brevitas vitae praesentis, aeternitas istae futurae			neuveđená a neidentifikovaná
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuveđený	neuveđené	neuveđený a neidentifikovaný	latinčina

SIGNATÚRA	TÉMA		
JAS 836 ³⁸¹	Dixit mater ejus ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce Pater tuus, et ego dolentes quaerebamus te. Et ait ad illos: Quid est quod me quaerebatis? Nesciebatis, quia in his quae Patris mei sunt oportet me esse? Et descendit cum eis, et venit Nazareth, et erat subditus illis.		Lk 2, 48 – 51
INCIPIIT			PRÍLEŽITOST'
Cum duo ex poecipius Christiano ista eaga homines officis sint libertum saneta educatis illorumque erga Parentes			Dominica infra Octavas Epiphaniae
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuveđený	neuveđené	Natalis Alexander ³⁸²	latinčina

³⁸⁰ NATALIS ALEXANDER: *Institutio concionatorum tripartita, seu Præcepta et regulæ ad prædicatores verbi divini informandos*. Parisiis : Joannes Anisson, 1701, s. 198 – 205.

³⁸¹ Jednotlivinu tvorí mix kázní z toho istého zdroja.

³⁸² NATALIS ALEXANDER: *Præcepta et regulæ ad prædicatores verbi divini informandos*. Parisiis : De Grassortis, 1747, s. 72 – 77; 131 – 133; 153 – 157.

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 836		Memento homo, quia pulvis, es et in pulverem reverteris.	
		Gn 3, 19	
INCIPIT		PRÍLEŽITOSTĚ	
Quamvis tota vita Christiani perpetua poenitentia esse debeat ut docet Concilium Tridentinum		In Die Cinerum	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuedený	neuedené	Natalis Alexander ³⁸³	latinčina

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 836		Murmurabant Pharisei et scribae dicentes: quia hic peccatores recipit et manducat cum illis	
		Lk 15, 2	
INCIPIT		PRÍLEŽITOSTĚ	
Vix aliquid fecit aut dixit Christus Dei Filius et iam scribae, Pharisei aut integrae turbae murmurabant		Dominica III post Pentecosten	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuedený	neuedené	uvedený, ale neidentifikovaný	latinčina

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 836		Homo quidam fecit coenam magnam et vocavit multos	
		Lk 14, 16	
INCIPIT		PRÍLEŽITOSTĚ	
Magnificentius convivium mundus non vidit prae illo, quod Asverus Rex Persarum et Medorum De Eucharistia		Fest der Heiligen Barbara	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuedený	neuedené	uvedený, ale neidentifikovaný	latinčina

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 836		Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi	
		Mt 28, 20	
INCIPIT		PRÍLEŽITOSTĚ	
Arrogans et temerarius essem si hodierna solemnitate incomprehensibile SS. Trinitatis Mysterium explicare		neuedená	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuedený	neuedené	uvedený, ale neidentifikovaný	latinčina

³⁸³ *Ibidem*, s. 103 – 107.

SIGNATÚRA	TÉMA		
JAS 836	Ut notum faceret nobis Sacramentum voluntatis suae etc	Ef 1, 9 – 10	
INCIPIIT			PRÍLEŽITOSŤ
Verbum incarnatum, veritas est veterum eum figurarum, quas Deus sub lege naturae et sub lege scripta			neuveđená ³⁸⁴
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuveđený	neuveđené	*Natalis Alexander	latinčina

SIGNATÚRA	TÉMA		
JAS 836	Super cathedram Moysis sederunt scribae et Pharisei. Omnia ergo quaecumque dixerint vobis servate et facite	Mt 23, 2	
INCIPIIT			PRÍLEŽITOSŤ
In praesenti vita dominus esse voluit quosdam praelatos et quosdam subditos et utrisque certas regulas dedit.			Feria III post Dominica Quadragesimae
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuveđený	neuveđený	neuveđený a neidentifikovaný	latinčina

SIGNATÚRA	TÉMA		
JAS 836	Si autem Christus praedicatur quod resurrexit a mortuis etc.	1 Kor 15, 12 – 14	
INCIPIIT			PRÍLEŽITOSŤ
Resurrectio Christi fundamentum est totius Religionis Christiano.			neuveđená ³⁸⁵
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuveđený	neuveđené	*Natalis Alexander	latinčina

³⁸⁴ Ide viac o komentár než o kázeň, konkrétne úryvok z NATALIS ALEXANDER: *Commentarius literalis et moralis in omnes epistolas S. Pauli Apostoli et in VII. epistolas catholicas*. Rothomagi : Herault & Le Boucher, 1710, s. 365 – 366.

³⁸⁵ Ide o komentár k Zmŕtvychvstaniu Pána – *Resurrectio Dei e[st] fund[amentum] Relig[ionis] z Ibidem*, s. 245 – 246.

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 836	Occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem et in omnibus finibus eius a bimatu et infra		Mt 2, 16
INCIPIT		PRÍLEŽITOSTĚ	
Cum hodie Bethlehemiticum solum mente revolve, mihi videre videor portentosam carnificinam		*De Sanctis Innocentibus Concio prima	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuveđený	neuveđené	Zacharia Laselve ³⁸⁶	latinčina

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 836	Fur erat et loculos habens, ea quae mittebantur portabat		Jn 12, 6
INCIPIT		PRÍLEŽITOSTĚ	
Cum Iudam Iscariotem nominamus, Christi Domini proditorem, nemo est qui illum non excretur		Feria II post Dominicam Palmarum	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuveđený	neuveđené	Natalis Alexander ³⁸⁷	latinčina

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 836	Ascendens in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus		Ef 4, 8
INCIPIT		PRÍLEŽITOSTĚ	
Gloriosa Christi in coelos Ascensio, et missionis eius et reparationis nostrae		neuveđená ³⁸⁸	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuveđený	neuveđené	*Natalis Alexander	latinčina

³⁸⁶ ZACHARIA LASELVE: *Annus Apostolicus continens Conciones praedicabiles, stilo perspicuo elaboratas, claraque methodo concinnatas. Tomus secundus.* Venetiis : Ex Typographia Remondiniana, 1759, s. 71 – 76.

³⁸⁷ ALEXANDER: *Praecepta et regulae ad praedicatores verbi divini informandos*, s. 187 – 191.

³⁸⁸ Ide o komentár k Nanebovstúpeniu Pána (Ascensio) z ALEXANDER: *Commentarius literalis et moralis in omnes epistolas S. Pauli Apostoli et in VII. epistolas catholicas*, s. 382 – 383.

SIGNATÚRA	TÉMA		
JAS 836	Postquam impleti sunt dies octo, ut circumcideretur puer vocatum est nomen ejus Jesus		Lk 2, 21
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
De sanctissimo nomine Iesu, sicut de manna Hebraeorum loqui possumus		neuveđená ³⁸⁹	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuveđený	neuveđené	neuveđený a neidentifikovaný	latinčina

SIGNATÚRA	TÉMA		
JAS 836	Ego vado et quaeritis me, et in peccato vestro moriemini		Jn 8, 21
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Quis Christianorum ad comeriationem adeo terribilem non contrenuiscat?		Feria II post Dominicam II Quadragesimae	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuveđený	neuveđené	Natalis Alexander ³⁹⁰	latinčina

SIGNATÚRA	TÉMA		
JAS 836	Hi, qui amicti sunt stolis albis, qui sunt?		Zjv 7, 13
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Sanctae mulieres, quae Christi adibant sepulchrum, ut sacrum ungerent Corpus dicebant ad invicem		*De Sanctis innocentibus	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuveđený	neuveđené	Zacharia Laselve ³⁹¹	latinčina

³⁸⁹ Ide o komentár bližšie neidentifikovaného autorstva k téme obriezky Ježiša Krista označené na začiatku kázne *De circumcissione Christi*.

³⁹⁰ NATALIS ALEXANDER: *Praecepta, et regulae ad praedicatores verbi Divini informandos*. Parisiis : apud Thomam Bettinelli, 1768, s. 115 – 117.

³⁹¹ ZACHARIA LASELVE: *Annus Apostolicus continens conciones omnibus et singulis totius anni diebus festivis praedicabiles, stilo perspicuo elaboratas, claraque methodo concinnatas*. Coloniae Agrippinae : Sumptib. Petri Pütz, 1729, s. 120 – 126.

SIGNATÚRA		TÉMA	
JAS 836	Ecce mysterium vobis dico, omnes quidem resurgemus, sed in omnes immutabimur		1Kor 15, 51
INCIPIIT		PRÍLEŽITOSŤ	
Resurgent boni, resurgent et mali, sed boni ut sempiterna beatitudine perfruantur, mali ut perpetuo igne puniantur.		neuvedená ³⁹²	
ROK	MIESTO	ZDROJ	JAZYKY
neuvedený	neuvedené	*Natalis Alexander	latinčina

Zdroje kazateľových textov

V kontexte tohto textu je ťažiskom najmä jazyková stránka kazateľových textov, rada by som sa však najprv pristavila aj pri informáciách o zdrojoch kázni. Tie nám totiž poskytujú obraz o tom, ako kazatelia pracovali s kazateľskými zbierkami. O originalite kázni možno hovoriť v dvoch rovinách. Jednak ide o samotné autorstvo kázni. V kontexte sledovaných prameňov to teda znamená, či ide o kázne autorské, z pera kazateľa, ktorý ich aj predniesol, alebo ide o prepisy či preklady z iných kazateľských zbierok. Druhou líniou sú zase konkrétne možnosti kazateľa, ako byť v texte originálny. Môžeme teda uvažovať o povolenej miere jeho kreativity. Ani v 18. a 19. storočí nebolo zvykom kazateľov podpísať sa pod konkrétny text, respektíve uviesť zdroj, z ktorého čerpali. Preto špecifikom tohto anonymného kazateľa a jeho textov je už len fakt, že vo väčšine prípadov (v 36 kázňach z 53) uvádza svoje zdroje. Vieme teda, že tieto texty nie sú jeho autorským originálom, ale všetky buď prepísal alebo preložil z diel autorov, ako napríklad Martin Königsdorfer, Josef Anastas Kaiserlich, Wincenty Balicki, Narcissus Klenák, Zacharia Laselve, Natalis Alexander a podobne.

Meno „pisateľa“ textu sa, žiaľ, ani z jedného textu nedozvedáme. V celom sledovanom korpuse vieme identifikovať len hŕstku kazateľov. Jeho kázne nám ale poskytujú oveľa cennejšie informácie než jeho meno. Na tomto príklade totiž možno sledovať, ako autor pracoval s kázňami a ich zdrojmi, jeho kazateľskú a jazykovú prax, a s tým spojenú aj prekladovú činnosť.

6.2 Podoby jazyka a ich závislosť od zdroja kázne

Vzťah jazyka a grafickej podoby textu

Otázkou je, či jazyky v kázňach navzájom (ne)kooperovali, či možno medzi nimi pozorovať nejaký „vzťah“, prípadne dokonca vzorec (spúšťač) ich použitia u kazateľa, pozornosť si tiež zaslúži ich vizuálna podoba. Vzhľadom na pomerne ustálenú štruktúru žánru v mnohých prípadoch nebudú grafická

³⁹² Ide o komentár k Zmŕtvychvstaniu Ježiša Krista z ALEXANDER: *Commentarius literalis et moralis in omnes epistolas S. Pauli Apostoli et in VII. epistolas catholicas*, s. 249 – 250.

stránka kázne až taký záujem. Avšak zatiaľ čo pri iných kázňach či ich autoroch tento faktor nezohrával významnú úlohu, v tu rozoberanom prípade je opak pravdou. Vizuálna stránka textov je totiž veľmi úzko prepojená s voľbou jazyka, a to ako primárneho, tak aj tých marginálnych. Medzi jednotlivými textami predmetného kazateľa badať rozdiely v závislosti od ich primárneho jazyka. V prípade sledovanej vzorky je reč o slovenčine, nemčine a latinčine. Z celkového počtu 53 kázní (cca 2,7% z celého korpusu) kazateľa tvorí osem kázní s primárnym jazykom nemeckým, 23 kázní latinských a 22 písaných v slovenčine. Texty z jazykového hľadiska možno rozdeliť do dvoch skupín – monolingválne a multilingválne. To priamo súvisí s už spomínaným primárnym jazykom kázne. Jednojazyčné texty sú písané v nemčine a latinčine. Kázne, ktoré sú písané v slovenčine ako ich primárnym jazyku, sú viacjazyčné. Toto rozdelenie nie je náhodné. Zásadný rozdiel je zapríčinený jazykom zdroja, teda originálnej kázne, takisto priamo súvisí s recipientmi, pre ktorých bol text určený a so svojím účelom (kto mal s týmto textom fyzicky prísť do kontaktu). Celá táto sieť nám dopomáha vytvoriť si predstavu nielen o podobe práce kazateľov s kazateľskými príručkami, ale aj o ich jazykovej vybavenosti, prípadne dobovej jazykovej praxi vo všeobecnosti.

Ako som už vyššie načrtla, ani jeden z textov tohto anonymného kazateľa nie je jeho originálnou prácou. Všetky sú totiž odpismi alebo prekladmi z dobových kazateľských príručiek, väčšinou z 18. a 19. storočia. Prvý prípad, odpisy, reprezentujú latinské a nemecké kázne, ktoré spolu tvoria väčšinu autorovho korpusu. Keďže v tomto prípade nedochádzalo k žiadnym prekladom a teda ani následným korektúram či aktualizáciám jazyka, ide o „čistopisy“, texty bez dodatočných úprav, doplnkov a preškrtného textu. Úplne opačnú situáciu ale pozorujeme pri kázňach v slovenčine. Keďže ide o preklady z rôznych jazykov, pravdepodobne priamo kazateľove, rozdiel sa okrem jazyka prejavil aj na vzhľade kázne. Dôvodom prekladov mohol byť úplne prozaicky nedostatok domácej tlačenej kazateľskej tvorby, ktorá by poskytovala bázu pre ďalšie texty, či kazateľova odlišná preferencia textov. Motiváciou prekladu mohla byť tiež jeho ambícia budovať korpus textov pre vlastné potreby či pre potreby rádu a prispieť tak k ďalším textom v domácom jazyku. Rozdiel medzi slovenskými kázňami a latinskými či nemeckými tkvie vo výraznej „živosti“ slovenských textov, ktoré sú plné úprav a neustálych jazykových aktualizácií (Príloha č. 3).

Kázne tohto autora sú preškrtné v takom rozsahu, až je miestami nemožné rozlúštiť nadväznosť jednotlivých slov. Text stráca svoj voľný prúd a tak by nielenže bolo náročné ich opätovne používať, ale navyše je na mieste otázka, či tieto texty vôbec dávali zmysel samotnému kazateľovi. Možno

Otázka praktického využitia analyzovaných textov

pracovať s teóriou, že išlo len o koncepty, ktoré si neskôr prepisoval do finálnej verzie. V korpuse sa ale nenachádzajú dva rovnaké texty, písané jeho rukou. Samozrejme, na tomto mieste nemôžeme s istotou vylúčiť, že nedošlo k ich čistopisným prepisom či dokonca k ich vydaniu. Potvrdenie alebo vyvrátenie tejto hypotézy si vyžaduje ďalší výskum. Texty takisto mohli vzniknúť so zámerom pomôcť aj ďalším kazateľom ako študijný či podkladový materiál. Hoci hypotéza o tom, že tieto kázne boli súčasťou „data-bázy“ pre františkánskych kazateľov, je pomerne ťažko uveriteľná hlavne pre ich spomínanú grafickú stránku naznačujúcu ich pracovný charakter. Minimálne teda, ak hovoríme konkrétne o týchto exemplároch. Avšak na základe stôp iných užívateľských rúk v textoch, marginálnych poznámok či dodatočne pripísaných rokov a lokalít prednesenia (v niektorých prípadoch tiež doplnené inou rukou) vieme povedať, že predsa len slúžili viac ako jednému (pôvodnému) kazateľovi. Aj na základe týchto zápisov, hoci len sporých, zisťujeme, že texty nefungovali len ako teoretické podklady, ale boli aj prednášané.

Miesta
prednesenia
kazateľových
textov

Zo slovenských kázní obsahujú zápis lokality len štyri texty. Ide o lokality Spišský Štvrtok (dvakrát), Jamník a poslednú, hoci neurčitú, v kázni označenú ako *Tábor vojstwa*.³⁹³ Nie je vylúčené, že niektoré z týchto lokalít (okrem poslednej zmienenej) mohli byť dopísané do textu aj dodatočne pri neskoršom používaní. Do takejto grafickej podoby sa tak texty dostali jednak autorovou korekciou jeho vlastného prekladu, ale prispelo k tomu aj niekoľkoročné vrstvenie a aktualizovanie textu jeho používaním a prednášaním.

Podoby jednot-
livých jazykov
v kazateľových
textoch

Ako teda konkrétne vyzerá jazyková situácia v kázňach „nášho“ kazateľa? Na jeho textoch z polovice 19. storočia možno pozorovať výrazné zmeny oproti starším, z 18. storočia, hneď na viacerých úrovniach.³⁹⁴ Okrem zmeny tém badať aj posuny v jazykových trendoch. V prvom rade kazateľ nevyužíva latinské verzie biblických citátov či cirkevných autorít vo vernakulárnych textoch v takom rozsahu, v akom ich poznáme zo starších kázní. Primárne to badať na téme, ktorá je v prípade tohto kazateľa dôsledne uvádzaná v domácom jazyku, a to aj napriek tomu, že aj v 19. storočí sa v iných prípadoch aspoň biblický verš na začiatku kázne (ak už nie citácie využité v texte) uvádza ešte aj v latinskej verzii. Dôvod tohto fenoménu ale nemožno automaticky pripísať len jeho zámeru, ale aj faktu, že zdroje

³⁹³ Z kázne sa explicitne dozvedáme, že ide o rok 1849 a príležitosť sviatku Najsvätejšieho Meno Panny Márie, teda 12. septembra. Táto kázeň tak pravdepodobne odznela v jednom z vojenských táborov (nateraz bližšie nešpecifikovanom) v poslednej fáze revolúcie 1848/1849.

³⁹⁴ O zmenách kázne pozri tiež FIDLEROVÁ ET AL.: *Františku Nebeský, vyslanče přesmořský*, s. 108 – 111.

týchto kázní ich neuvádzali v latinskej verzii a tak nemalo zmysel ju nasilu pridávať v jeho prekladových textoch.

Zmeny sa prejavili aj na samotnom korpuse kázní. Bývalo zvykom (opäť v starších kázňach) uvádzať biblické citácie či citácie diel cirkevných otcov primárne v latinskej verzii a následne (hoci nie dôsledne) aj v ich vernakulárnej podobe, pričom tieto latinské pasáže bývali od zvyšku textu aj graficky odlišené podčiarknutím (opäť treba zdôrazniť, že nie každý kazateľ sa tohto trendu držal dôsledne). Hoci sledovaný kazateľ citácie z Biblie podčiarkuje (väčšinou), neuvádza ich už v latinskej verzii, vystačí si s ich vernakulárnou (slovenskou) verziou. Hlavným dôvodom je najmä fakt, že ako vzor mu aj v tomto prípade slúžil textový originál, ktorý tieto latinské pasáže (teda v prípade, že išlo o iné než latinské kázne) neobsahoval.

Nie je tu cieľom detailne jazykovedne analyzovať použitú varietu slovenčiny, napriek tomu sa ale možno pristaviť aspoň pri stručnom rozbere toho, s akou jej podobou v kázňach sledovaného františkána prichádzame do kontaktu. Presná datácia všetkých sledovaných kázní nie je známa, ale na základe niekoľkých zmienok (konkrétne štyri kázne) o roku prednesenia a tiež na základe použitých zdrojov, vieme povedať, že texty vznikali a dostávali sa do súčasnej podoby približne v rokoch 1846 – 1860. V súvislosti s konkrétnejším zadefinovaním slovenčiny sa ešte aj v 19. storočí pohybuje stále v pomerne neistých vodách. Ťažko totiž v tomto období generalizovať používanie istých javov,³⁹⁵ a preto sa musíme pristaviť aj pri zdanlivo jednoduchých fenoménoch, akými boli napríklad fonetické, morfológické, lexikálne či syntaktické prvky jazyka.

Od prelomu 18. a 19. storočia a následne aj v jeho priebehu dochádzalo k zmenám jazyku, ktoré sa okrem iného prejavovali aj na fonetike. Tá sa s každou kodifikáciou do istej miery menila. Takéto posuny možno badať aj na analyzovanom korpuse kázní. Ako príklad nám môže poslúžiť aj táto menšia vzorka kázní, kde sa autorova prax mení aj od kázne ku kázni.³⁹⁶ Väčšina kázní bola vytvorená a prednesená okolo roku 1850. Napriek tomu

³⁹⁵ V tomto rozmedzí totižto dochádza k radikálnym politickým a tým aj jazykovým zmenám pomerne rýchlo, a tak v rámci vývinu jazyka sa v priebehu 19. storočia stretávame s bernolákovskou a štúrovskou kodifikáciou, ale aj obdobím reformy jazyka. KRAJČOVIČ ET AL.: *Dejiny spisovnej slovenčiny*, s. 132 – 197.

³⁹⁶ Na úrovni fonetiky tieto zmeny vidieť tradične najvýraznejšie na používaní grafém *g* verzus *j*, ďalej *ġ* verzus *g* alebo tiež *w* verzus *v*. V kazateľovej praxi možno sledovať postupný prerod. Čím je kázeň mladšia, tým viac opúšťa bernolákovský zápis. Tento prerod vidieť aj v jeho neskorších vstupoch do starších textov, kde je možné jasne identifikovať aktualizáciu moment v rovine fonetiky.

sa Štúrova kodifikácia v kázňach neprejavila.³⁹⁷ Na mieste je takisto otázka, ako rýchlo dokázali používatelia jazyka v polovici 19. storočia reflektovať trendy a ako veľmi vlastne chceli. To, že sa zmeny hneď neprejavili, môže mať niekoľko príčin. Jedným faktorom je samotný kazateľ a jeho zvyk. Ak už fungoval v istých zaužívaných vzorcoch a texty písal primárne pre svoju potrebu, nebolo preňho nutné túto formu aktualizovať. Ďalším faktorom je aj vedomé ignorovanie týchto „novôt“ pre konfesiónálne hľadisko. Práve kvôli nemu pravdepodobne kazatelia zotrúvali najmä v bernolákovských štandardoch aj v polovici 19. storočia. Navyše treba mať na pamäti, že prvý vydaný slovenský preklad Biblie Jurajom Palkovičom, ktorým aj kazateľ pravdepodobne disponoval, bol v bernolákovčine.³⁹⁸

Latinčina
v kazateľových
textoch

Slovenčina však bola len jedným z pomerne širokého diapazónu jazykov, ktoré sa buď v tomto korpuse kázni explicitne nachádzajú alebo z nich boli kázne preložené. Táto kombinácia nám tak poskytuje prehľad jazykov, ktoré kazateľ či už na aktívnej alebo pasívnej úrovni ovládal. Samozrejmosťou, aj v 19. storočí, je pretrvávajúce postavenie latinčiny. Hoci sa jej úloha od 16. storočia výrazne posunula, aj v tomto období naďalej plní funkciu oficiálneho jazyka v cirkevnej, a teda aj liturgickej sfére. Faktor oficiálnosti sa takisto prejavil v kázni. Tradičné pozície, v istom zmysle tie „oficiálne“, známe už aj zo starších kázni, latinčina postupne opúšťa. Isté rezíduá však ostávajú. Reč je o názve príležitosti, uvedení témy (vo forme biblického verša) a tiež o citátoch z Písma alebo z diel cirkevných autorít, ktoré v kázňových textoch nesmeli chýbať. V 19. storočí síce badať trend nahrádzať latinčinu v týchto polohách národnými jazykmi. Napriek týmto dobovým tendenciám však nami sledovaný kazateľ dôsledne využíval latinčinu na zaznamenanie sviatku či príležitosti, na ktorú kázeň bola určená.

Tradičným výskytom latinčiny v kázňach je prípad citovania Biblie alebo cirkevných otcov. Odvolávajú sa na väčšinu korpusu, latinské pasáže boli spolu s ich zdrojmi uvádzané priamo v texte a navyše graficky odlíšené od zvyšného textu podčiarknutím. V ich tesnom závese nasledovali preklady týchto latinských úryvkov. V kázňach sledovaných v tejto kapitole sa ale situácia líši. Vo väčšine textov samotné jadro kázne latinské pasáže z Biblie neobsahuje. Výnimkou je len jedna kázeň, kde autor cituje svätého

³⁹⁷ Navyše treba mať na pamäti, že katolícki intelektuáli aj v polovici 19. storočia stále používali bernolákovčinu. Pozri napríklad Mária Vyvíjalová: *Bernolákovčina v kontexte slovenského národného obrodzenia*. Nové Zámky : Okresné múzeum, 1973, s. 19 – 27.

³⁹⁸ *Svaté Písmo starého i nového Zákona: podľa obecného latinského od sv. Rímsko-katolíckég Cirkvi potvrdeného, preložené s Prirownaním ěruntowného Tekstu na Swetlo widané. Ďel prwní, Ďel druhí*. W Ostrihome : Josef Beimel, 1829.

Hieronyma najprv v latinčine a následne uvádza aj preklad v slovenčine.³⁹⁹ Všeobecne ale možno povedať, že u „nášho“ kazateľa sa vyskytuje skôr opačný zvyk. V prípade, že uvádza latinské biblické citácie, robí tak len na okraji textu s príslušnou referenciou buď ako doplnok k vernakulárnej verzii v jadre textu alebo ako odkaz na ďalšie, obsažnejšie pojednanie k téme. Tento fakt súvisí najmä s tým, že ide o preklady kázni, ktoré v origináli tieto latinské pasáže neobsahovali. Len v jednom prípade dopĺňa kazateľ konkrétnu latinskú verziu k vernakulárnej.⁴⁰⁰ Vo všetkých ostatných prípadoch ide o latinské citácie, ktoré plnia len funkciu akéhosi doplnku, dôvetku. Absencia ich explicitného prekladu pravdepodobne súvisí s faktom, že kazateľ preklad nepotreboval. Jazyková vybavenosť, ktorou kazatelia všeobecne museli disponovať, im dovoľovala latinské pasáže v texte ponechať v originálnom znení a do reči zrozumiteľnej publiku ich následne prekladať priamo z kazateľnice.⁴⁰¹ Okrem biblických úryvkov boli na okraji v latinčine citované tiež antifóny, piesne alebo úryvky z diel cirkevných autorít.

Latinčina sa takisto vyskytovala aj v iných podobách, než len marginálnych. Na stranách jednotlivín možno nájsť v latinčine celé pasáže v podobe podobenstiev či dlhších úryvkov z iných latinských kázni. Tieto fragmenty však už neboli obsahovou súčasťou samotnej kázne, ale najčastejšie sa nachádzali za hlavným textom, za formulou „Amen“. V niektorých prípadoch súviseli s témou slovenskej kázne, ale vyskytovali sa aj prípady, keď tvorili samostatný celok. Pravdepodobne išlo len o prípad využitia voľného miesta na papieri na poznámky k iným kázňam či pre akademické potreby kazateľa. Stále však išlo o tú istú písársku ruku.⁴⁰²

³⁹⁹ JAS 833 Kázeň na Veľký piatok; Téma: *Dokonano jest: Otče do twich ruk poručam Ducha meho*; Incipit: *Običajne, ditki najlepši pametaju na ostatne slowa a uceni rodičow svojich*

⁴⁰⁰ JAS 833 Kázeň na Prvú adventnú nedeľu; Téma: *Budu ludze shnuť od strahu a očekáwaňa tich weci, ktore pridu na cali swet*; Incipit: *Cyrkew s. w každim swogim postanoweňu pred očmi ma naso dobre, našo Spaseni, našo sčesce*

⁴⁰¹ JAS 833 Kázeň na Nanebovstúpenie Pána; Téma: *A Pan Gežiš, kdiš snima mluwil, wzati gest do neba, a sedzi na prawici Božeg*; Incipit: *Abi pokoleni ludske od večneg prepasti zahranił, a do srdca gegih prawu wiaru, prawu cnosc zasčepil* alebo JAS 833 Kázeň na Deviatu nedeľu po Zoslaní Ducha Svätého; Téma: *Keď bis poznalo i ti --- čo je k pokoju tebe ale wčil, skrito jest pred očima twojima*; Incipit: *Nečudugce sa M[i]l[i] K[rešćania] nad tim, že Spasitel naš plakal nad mestem Ierusalemskim*

⁴⁰² JAS 833 Kázeň na Piatu nedeľu po Zoslaní Ducha Svätého; Téma: *A ja prawim wam, že každi, kteri sa hnewa na bratra sweho hodzen bude súdu*; Incipit: *Nauka stareho zakona len cjen bude tej nauki kteru nam Spasitel predložil* alebo tiež JAS 833 Kázeň na Dvadsiatu nedeľu po Zoslaní Ducha Svätého; Téma: *Rekel mu Gežiš: Idz sin twog žiw gest, uweril člowek reči, kteru mluwil gemu Gežiš*; Incipit: *Pekni prikład starosłiwosci rodicoh dawo nam ten ewangelicki králik ktereho sin na smertelneg posteli ležel*

Druhým najrozšírenejším jazykom v kazateľovom korpuse je nemčina. Jej prítomnosť v textoch je logickým vyústením v prípade, keď kazateľ čerpal z nemeckej kazateľskej zbierky. Avšak nemecké marginálne poznámky možno nájsť aj vtedy, keď autor použil ako zdroj inú než nemeckú literatúru. Čo to vypovedá o jazykových kompetenciách kazateľa? A môžeme tak niečo zistiť aj o jeho recipientoch? V akej podobe či v akých polohách sa nemčina vlastne objavuje? Nemčinu, ako aj latinčinu, možno takisto sledovať v rôznych situáciách, avšak iných než v prvom prípade. V tu analyzovaných kázňach môžeme rozlišovať dve polohy jej výskytu. Prvá je veľmi skromne zastúpená v podobe jednotlivých slovíčok na okraji kázne. Tie si kazateľ pravdepodobne zapísal najmä pre svoju vlastnú potrebu, pretože sú opatrené aj príslušným prekladom (*ansehen*,⁴⁰³ *der Schaum*⁴⁰⁴). Priamo v texte nachádzame nemecké frázy, ktoré si kazateľ zaznamenal do zátvoriek, pravdepodobne ako akúsi terminologickú istotu.⁴⁰⁵ Druhá poloha je obdobná ako v prípade latinčiny. Ide o rozsiahle nemecké pasáže, ktoré sa nachádzajú za hlavným textom slovenskej kázne a väčšinou sú vyňaté z iných kazateľských pomôcok. Buď sa vyskytujú vo forme úryvkov z nemeckých kázní⁴⁰⁶ alebo ide o podobenstvá.⁴⁰⁷ Nemčinu ale v slovenských kázňach nenachádzame v úlohe biblických citátov či citácií cirkevných otcov. Toto postavenie ostávalo výlučne len latinčine. Nemčine teda nebola prisúdená žiadna špecifická úloha v rámci kazateľových textov. Nenachádzame ani žiadne náznaky toho, že sa v nej prihováral publiku, prípadne ju využíval pri konkrétnej téme. V kontexte týchto kázní plnila pre kazateľa nemčina čisto pragmatickú úlohu – jazyk, ktorého znalosť mu rozširovala diapazón zdrojov pre jeho kázne.

Z jazykov, ktoré boli už storočia etablované v oficiálnej sfére a nachádzali svojich používateľov v najvyšších spoločenských vrstvách, sa

⁴⁰³ JAS 833 Kázeň na Sviatok svätých Petra a Pavla; Téma: *A ja prawim тебе, że ti si Peter t. j. skala, a na tejto skale wistawim Cyrkew moju, a brani pekelne nepremožu ju*; Incipit: *W dnešnim dnu slawnu pamatku dwoh apoštoloh ktere wo winici Kristoweï najwekše položili zasluhi*

⁴⁰⁴ JAS 833 Kázeň na Deviatu nedeľu po Zoslaní Ducha Svätého; Téma: *Keď bis poznalo i ti --- čo je k pokoju tebe ale wčil, skrito jest pred očima twojima*; Incipit: *Nečuduğce sa M[ilí] K[rešćania] nad tim, že Spasitel naš plakal nad mestem Ierusalemskim*

⁴⁰⁵ JAS 833 Kázeň na Siedmu nedeľu po Zoslaní Ducha Svätého; Téma: *Warujce sa falesnih Prorokoh, ktere prihádzaju k wam w odžewe owčim wniterne ale su wolci hltawe*; Incipit: *Naš nebeski Spasitel w dnešnei s. Ewandelii dawá nam nauku kteru mi werne a stale zahowawat sme powinowate*

⁴⁰⁶ Úryvok z kázne na Trinástu nedeľu po Zoslaní Ducha Svätého v nemeckom jazyku JAS 833 Kázeň na Piatu nedeľu po Zoslaní Ducha Svätého; Téma: *A ja prawim wam, že každy, kteri sa hnawa na bratra sweho hodzen bude súdu*; Incipit: *Nauka stareho zakona len cjen bude tej nauki kteru nam Spasitel predložil*

⁴⁰⁷ JAS 833 Kázeň na Piatu nedeľu po Zoslaní Ducha Svätého; Téma: *A ja prawim wam, že každy, kteri sa hnawa na bratra sweho hodzen bude súdu*; Incipit: *Nauka stareho zakona len cjen bude tej nauki kteru nam Spasitel predložil*

presúvame k jazykom, ktoré k slovenčine a aj jej bežným používateľom mali svojou zrozumiteľnosťou o čosi bližšie.

Poľština bola v prostredí Horného Uhorska stále živá z viacerých dôvodov. Jednak to bolo podmienené geografickou blízkosťou, a teda aj na to naväzujúcim obchodnými kontaktmi miest a historickými prepojeniami rôzneho druhu z predchádzajúcich storočí.⁴⁰⁸

*Poľština
v kazateľových
textoch*

Tieto faktory predurčovali poľštinu na pomerne zrozumiteľný jazyk pre kazateľa, ktorý sa pohyboval v Hornom Uhorsku alebo ktorého materinským jazykom bola slovenčina. Za takýchto podmienok ostáva kazateľova schopnosť preložiť text bez väčších problémov pomerne silným predpokladom. Nečudo teda, že ako zdroje pre kazateľove texty v slovenčine pripadali do úvahy aj poľské kazateľské zbierky. Výzvy pri takejto činnosti avšak nie sú vôbec zanedbateľné. Preklad z blízkych jazykov, akými sú poľština alebo čeština, so sebou niesol aj pomerne silný vplyv na cieľový jazyk. Na druhej strane však nároky na preklad pre individuálne potreby nebol vysoký. V korpuse sa zachovali kazateľove texty len od jedného poľského autora, Wincenta Balického.⁴⁰⁹

Poľština, v porovnaní s predchádzajúcimi jazykmi, zohrávala v kazateľových textoch inú pozíciu. Jednak sa nevyskytuje v polohe oficiálnych súčastí kázni, ani vo forme citácií autorít, a takisto nenachádzame v poľštine celé pasáže, ako v prípade latinčiny či nemčiny. V textoch ju možno pozorovať na viacerých jazykových úrovniach, a to lexikálnej, morfolologickej aj syntaktickej.

Príklad nachádzame hneď v úvodných slovách kázne z *Ôsmej nedele po Zoslaní Ducha Svätého*,⁴¹⁰ ktoré znejú *podobienstwi to o niesprawedliwym wladaru, ktore nam dnešna s. Ewandelia pripomina*. Vplyv sa prejavil na morfolologickej úrovni, keď kazateľ z poľského originálu preberá sufix *-u* v slove *wladaru* a tiež rod v slove *s. Ewandelia*.⁴¹¹ Zjavne si bol ale kazateľ vedomý svojej chyby, pretože v texte vidíme aj neskoršiu autokorekciu na tvar *podobienstwi o niesprawedliwym wladarowi, ktoreho nam dnešna s. Ewandelia pripomina*. V tejto

⁴⁰⁸ MARTIN HOMZA – STANISŁAW ANDRZEJ SROKA (EDS.): *Historia Scepusii. Vol. 2*. Bratislava; Kraków : Katedra slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského : Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2016.

⁴⁰⁹ BALICKI: *Kazania na wszystkie niedziele i święta całego roku. T. 1*; BALICKI: *Kazania na wszystkie niedziele i święta całego roku. T. 2*.

⁴¹⁰ JAS 833 Kázeň na Ôsmu nedelu po Zoslaní Ducha Svätého; Téma: *A ja prawim wam učince sebe praceloh z mamoni neprawosci, abi kdiž ustanete prijali was do wečnih pribitkoh*; Incipit: *Podobenstwi to o niesprawedliwym wladáru, ktore nam dnešna s. Ewandelia pripomina z ohledu nas barz ważne je*

⁴¹¹ Porovnaj s originálom *Przypowieść ta, o niesprawedliwym włodarzu którą nam dzisiejsza ś. Ewanjelija ogłasza (...)* BALICKI: *Kazania na wszystkie niedziele i święta całego roku. T. 2*, s. 60.

istej pasáži tiež pozorujeme neskoršiu úpravu pôvodného *barz* (z *ohledu nas barz waźne je*) na verziu *welmi* (*welmi waźne je*).

Prvky poľského jazyka sa prejavili takisto aj na syntaktickej úrovni. Lahko ich rozpoznať najmä v prípade opačného poradia substantíva a jeho prívlastku oproti úzu slovenčiny. Tento prvok by nemusel byť ničím výnimočným ani v slovenčine, zaujímavé ale je, že kazateľ si tento rozdiel zjavne uvedomoval. To si môžeme všimnúť na príklade inej kázne, kde dochádza ku korekcii textu z verzie *w timto s. ase adwentnim*,⁴¹² na verziu *w timto s. adwentowim čase*.⁴¹³

A napokon je pozoruhodná aj lexikálna stránka poľštiny, ktorá sa prekladom (a možno nielen ním) dostala do jednotlivých textov v podobe slov ako napríklad *sumenie*, *rahunek*, či v prípade marginálnych poznámok slová, ktoré si pravdepodobne poznamenal pre svoju potrebu aj s príslušným prekladom. Ide o slová ako *szczególni*, *ogólni*, *kubek*,⁴¹⁴ *opoka/na opoce*,⁴¹⁵ *szum*, k čomu kazateľ dopísal aj nemecký variant *der Schaum*,⁴¹⁶ *pospolicie*, *zbjor*.⁴¹⁷ V niektorých prípadoch dochádza aj ku korekcii takýchto prevzatých slov. V textoch nachádzame príklady ako *doskonaly* opravené na *dokonaly*⁴¹⁸ či na viacerých miestach slovo *barzej/bardzo* prepísané na *welmi*.⁴¹⁹ Mnohokrát k oprave ani nedochádza, ako v prípade spojenia *na oitwiste zahubeni nedbagu*.⁴²⁰

⁴¹² Porovnaj s originálom *rozpoczynajac więc ten ŗwiety czas adwentowy*. *Ibidem*, s. 62.

⁴¹³ JAS 833 Kázeň na Prvú adventnú nedeľu; Téma: *Budu ludze shnuť od strahu a oekáwaňa tich weci, ktore pridu na cali swet*; Incipit: *Cyrkew s. w kaźdim swogim postanoweņu pred očmi ma naso dobre, našo Spaseni, našo sčesce*.

⁴¹⁴ JAS 833 Kázeň na Ôsmu nedeľu po Zoslaní Ducha Svätého; Téma: *A ja prawim wam učince sebe praceloh z mamoni neprawosci, abi kdiź ustanete prijali was do wečnih pribitkoh*; Incipit: *Podobenstwi to o nesprawedliwim wladáru, ktore nam dnešna s. Ewandelia pripomina z ohledu nas barz waźne je*.

⁴¹⁵ JAS 833 Kázeň na Sviatok svätých Petra a Pavla; Téma: *A ja prawim tebe, že ti si Peter t. j. skala, a na tejto skale wistawim Cyrkew moju, a brani pekelne nepremožu ju*; Incipit: *W dnešnim dnu slawnu pamatku dwoh apoštoloh ktore wo winici Kristowej najwekše položili zasluhi*.

⁴¹⁶ JAS 833 Kázeň na Deviatu nedeľu po Zoslaní Ducha Svätého; Téma: *Ked bis poznalo i ti --- čo je k pokoju tebe ale wil, skrito jest pred očima twojima*; Incipit: *Nečudugce sa M[ilí] K[rešania] nad tim, že Spasitel naš plakal nad mestem Ierusalemskim*.

⁴¹⁷ JAS 833 Kázeň na Nanebovstúpenie Pána, Téma: *A Pan Geźiš, kdiš snima mluwil, wzati gest do neba, a sedzi na prawici Boźeg*; Incipit: *Abi pokoleni ludske od weneg prepasti zahrnil, a do srdca gegih prawu wiaru, prawu cnosc zasčepil*.

⁴¹⁸ JAS 833 Kázeň na Deviatu nedeľu po Zoslaní Ducha Svätého; Téma: *Ked bis poznalo i ti --- čo je k pokoju tebe ale wil, skrito jest pred očima twojima*; Incipit: *Nečudugce sa M[ilí] K[rešania] nad tim, že Spasitel naš plakal nad mestem Ierusalemskim*.

⁴¹⁹ JAS 833 Kázeň na Prvú adventnú nedeľu; Téma: *Budu ludze shnuť od strahu a oekáwaňa tich weci, ktore pridu na cali swet*; Incipit: *Cyrkew s. w kaźdim swogim postanoweņu pred očmi ma naso dobre, našo Spaseni, našo sčesce*.

⁴²⁰ JAS 833 Kázeň na Prvú adventnú nedeľu; Téma: *Budu ludze shnuť od strahu a oekáwaňa tich weci, ktore pridu na cali swet*; Incipit: *Cyrkew s. w kaźdim swogim postanoweņu pred očmi ma naso dobre, našo Spaseni, našo sčesce*.

Takisto je bežným javom, že kazateľ na viacerých miestach slová, ktoré takisto fungujú v slovenčine (hoci často v inom význame), upravuje len do domácej podoby napríklad *dostupili* ako preklad k *dostąpili*.⁴²¹ Zvyčajne ale takéto konštrukcie prechádzajú neskoršou úpravou.

Ak hovoríme o prekladoch z príbuzných jazykov, akými sú slovenčina a poľština, zvlášť v sledovanom období, je pomerne náročné analyzovať, či kazateľ vybral dané slovo na základe vplyvu pôvodného jazyka alebo to slovo aj patrilo do jeho slovnej zásoby. Množstvo vyššie uvedených slov patrilo do ranonovovekej lexiky alebo sa v dialekte regiónu východného Slovenska doteraz nachádzajú. S ohľadom na konkrétny areál bola lexika niekde viac, inde menej premiešaná a isté slová zase „modernejšie“ či „živšie“ v každodennej jazykovej praxi. Faktom ostáva, že na základe týchto textov nemožno interpretovať, či táto poľská lexika, ktorú kazateľ použil, znela v čase prednesenia kázne pre jeho recipientov prirodzene a či patrila do ich aktuálnej jazykovej praxe.

Výnimočná jazyková situácia nastáva v prípade využitia českých kazateľských príručiek ako zdroja. Čeština má totiž v ranonovovekých dejinách nášho priestoru a teda aj v dejinách vývinu slovenčiny špeciálnu pozíciu. Používanie češtiny či práve jej absencia v istých jazykových situáciách boli reprezentantmi istého významu, ktorý aktér reči/textu cielene posúval priamo k svojim recipientom. Jazyková situácia počas raného novoveku citlivo reaguje na spoločenské zmeny či procesy. Jej kontext sa mení od prípadu k prípadu, a tak aj situácia v polovici 19. storočia je už iná než bola ešte v priebehu 18. storočia. Sledujeme už totiž vplyvy všetkých doterajších národno-emancipačných procesov a rozdielnosti jazykov sa prejavovali (zámerne) omnoho výraznejšie. Faktom ostáva, že na území dnešného Slovenska bola a je čeština od vrcholného stredoveku a tiež počas celého raného novoveku (a aj ďaleko za jeho hranice) prítomná a pre ľudí so slovenčinou ako materským jazykom aj zrozumiteľná.

*Čeština
v kazateľových
textoch*

V analyzovanej zbierke sa zachovali dva texty, ktoré čerpali z českých kazateľských príručiek. Obidva pochádzajú od jedného kazateľa, Josefa Anastasa Kaiserlicha.⁴²² Napriek zrozumiteľnosti kazateľ český text pre svoje publikum neponecháva v originálnom znení, ale texty prekladá, respektíve aktualizuje. Keďže kritérium zrozumiteľnosti v tomto prípade pravdepodobne nezohrávalo úlohu, dôvodom bolo niečo iné. Jednou z prí-

⁴²¹ JAS 833 Kázeň na Nanebovstúpenie Pána, Téma: *A Pan Gežiš, kdiš snima mluwil, wzati gest do neba, a sedzi na prawici Božeg; Incipit: Abi pokoleni ludske od večneg prepasti zahranil, a do srdca gegih prawu wiaru, prawu cnosc zasčepil.*

⁴²² KAISERLICH: *Kázanj na wssecky neděle a obyčegně swátky celého roku. Djl druhý.*

čin môže byť napríklad čisto pragmatická stránka kazateľovho prejavu pre plynulosť jeho reči a elimináciu zbytočného zdržiavania sa pri simultánnom preklade českého textu.

V texte možno pozorovať niekoľko úrovní jeho práce s textom, podobne ako pri iných jazykoch. V prvom rade kázne prekladá. Následne však, či už bezprostredne alebo neskorším používaním, text upravuje alebo obohacuje o marginálne poznámky. Úprava v sebe zahŕňala niekoľkovrstvové prepisovanie textu, podobne ako pri prekladoch z iných jazykov. Ďalším nánosom, v niektorých prípadoch až s odstupom niekoľkých rokov, je snaha o aktualizáciu lexiky. Kazateľ, či už išlo o toho istého alebo iného užívateľa kázne, dopĺňa či prepisuje slová, ktoré podľa jeho mienky nevyhovovali na pravdepodobne aktuálnejšie možnosti.

Prvá zo spomínaných dvoch kázni bola určená na *Siedmu nedeľu po Zoslaní Ducha Svätého*.⁴²³ Nie vždy je v kázňach jednoduché určiť, kedy sa jednotlivé vrstvy v texte nabaľovali a či ide o úpravy prekladateľa textu alebo jeho ďalších užívateľov. V tejto kázni však možno jasne pozorovať minimálne dve vrstvy úprav prekladu. Sú ľahko identifikovateľné vďaka kazateľovmu záznamu rokov prednesenia. Podľa zápisu bola kázeň prvýkrát prednesená 1849 (lokalita v tomto prípade nie je známa), druhé datovanie (nemusí výlučne znamenať, že ide o druhé prednesenie, kázeň mohla byť využitá opakovane bez konkrétneho záznamu roku) je označené rokom 1860 (kázeň prednesená v lokalite Spišský Štvrtok).

Vrstvy sú od seba rozoznatelne aj na základe odlišnej farby atramentu. Podľa písma vieme tiež povedať, že autorom obidvoch vrstiev bol ten istý kazateľ, ale s odstupom spomínaných 11 rokov. Dokážeme tak jasne rozoznať kazateľove zmeny po tomto období. Aktualizácie sa týkali prevažne lexiky, keď kazateľ na viacerých miestach slovo preškrtol a nadpísaním doplnil synonymum, ktoré sa mu zdalo príhodnejšie⁴²⁴ alebo si, podobne ako pri iných kázňach, na okraj napísal domáci ekvivalent slov z originálu (*nelze – neslobodno*). Nie je žiadnym nezvyčajným javom svoj text neustále prehodnocovať, meniť isté slová či ich poradie za v tej chvíli príhodnejšie, zvlášť, keď sa k nemu vraciame po istom čase. Okrem osobných preferencií treba však brať do úvahy aj posun jazyka, najmä v preň takom špecifickom

⁴²³ JAS 833 Kázeň na Siedmu nedeľu po Zoslaní Ducha Svätého; Téma: *Kdo čini wulu Otca meho, kteri w nebesach ge, ten wegde do králowstwi nebeskeho*; Incipit: *Neni ginex cesti ku žitowtu wečnemu krome láski – Ten na wisosti prebiwoágice Stworitel ge sama láskavv. Ibiđem, s. 126 – 135.*

⁴²⁴ *Prihístali namiesto pripravwili; zhromaždil namiesto zišol; welku namiesto nesmirnu; buritel pokoga namiesto podwodnik; zwestowal namiesto ohlásil.*

období, akým boli štyridsiate až šesťdesiate roky 19. storočia. Etablovanie nových prvkov v slovenčine neprišlo zo dňa na deň, tento proces si vyžadoval dekády, pričom najmä katolícki intelektuáli ich preberali len veľmi pozvoľna.⁴²⁵ Nekonzistencia tvarov je typická aj pre „nášho“ kazateľa. To vidieť na príkladoch, keď na viacerých miestach prepisuje to isté slovo, ale aktualizovaná verzia má na každom z nich iný tvar.⁴²⁶ To, či sa kazateľovi s odstupom času zdali niektoré slová príliš „české“ alebo nie, a preto dochádza k ich zmenám, nemožno s istotou tvrdiť len na základe analyzovanej kázne. Vieme ale povedať, že nahrádzané slová, ktoré boli nahrádzané, sa nachádzali aj v originálnom texte českej kazateľskej zbierky.

Túto situáciu možno porovnať s odlišným trendom v druhej kázni z príležitosti *Deviatej nedele po Zoslaní Ducha Svätého*, ktorú kazateľ datuje do roku 1851.⁴²⁷ Táto kázeň nevykazuje explicitné znaky opätovného používania. Neobsahuje jednak druhú datáciu a ani neskoršiu rozsiahlu aktualizáciu textu. Možno tak sledovať práve jeho prvú vrstvu prekladu s minimom ďalších jazykových úprav.

Zaujímavým momentom v kázni je ale krátka latinská pasáž v jadre textu, ktorá je síce založená na originálnom texte, ale v origináli je uvedená v češtine. V prípade tejto pasáže kazateľ text neprekladá do slovenčiny, ale do latinčiny. Latinský text tak uprostred vety plynulo nadväzuje na slovenský. Latinčinu v tomto prípade kazateľ zvolil, keď hovorí o osobách, ktoré museli opustiť chrám *abi wšeci ňewerici t. j. ktere su ňekrestani wistupili won z chramu et catechumeni, – et competentia i. e. proxime baptisandi et publica poenitenter exchodebantur* v porovnaní s originálom *potom katechumenové neb křtu žádaucý, nad kterými prw bisup gessté modlitby wyřikal, potom kompetenti, to gest, ti an giž w sobotu welikonočnj neb swatodusnj křtění býti měli, potom weřegně kagjý, totiž kteřj z pokuty za hřjchy ze společenstwj Cýrkwe na čas byli wywrženi*. Okrem názvu sviatku je to jediné použitie latinčiny (či všeobecne iného jazyka) v týchto kázňach. Zdá sa teda, že po latinčine siahol v terminologickej záležitosti.

Napokon treba spomenúť posledný jazyk prítomný v sledovanom korpuse, ktorý reflektuje úplne iný druh jazykovej situácie, maďarčnu. Napriek jej naozaj minimálnej explicitnej prítomnosti, len v podobe jedného slova

*Maďarčina
v kazateľových
textoch*

⁴²⁵ VYVÍJALOVÁ: *Bernolákovčina v kontexte slovenského národného obrodzenia*, s. 25.

⁴²⁶ Napríklad v prípade slova *nesmírna*, ktoré v celej kázni kazateľ prepisuje na nekonzistentnú verziu *welka* alebo *welika*.

⁴²⁷ JAS 833 Kázeň na Deviatu nedeľu po Zoslaní Ducha Svätého; Téma: *A wejduce do chramu počal wihanat prdawačow a kupcow s něho; Reknúce jim: pisáno jest: Dom moj jest, dom modlitbi, wi ale ste ho učinili jaskinu lotrowsku; Incipit: Z dnešnej sw. Ewandelii wiádimé, že w chráme Ieruzalemskim uctiwost a pobožnost scházala*. KAISERLICH: *Kázanj na wssecky neděle a obyčegně swátky celého roku. Djl druhý*, s. 146 – 155.

poznačeného na okraji textu,⁴²⁸ možno tvrdiť že aj tento jazyk bol súčasťou kazateľovej jazykovej výbavy. Ak nie na aktívnej, komunikačnej úrovni, tak minimálne na pasívnej. Potvrdením tejto hypotézy je fakt, že kazateľ využil aj maďarskú kázňovú literatúru ako podklad pre preklady svojich kázní, a to diela autorov János Ágoston Szabó či Narcissus Klenák. Na druhej strane nenachádzame v korpuse také kázne od tohto kazateľa, ktoré by obsahovali pasáže v maďarčine či by dokonca boli celé v tomto jazyku. To otvára dvere teórii, že kazateľ pravdepodobne maďarčinu ovládal na pasívnej úrovni a nie natoľko, aby v nej dokázal realizovať pastoračnú činnosť. Pravdepodobne teda nebol ani posielaný do regiónov s maďarsky hovoriacim obyvateľstvom, ako to mohlo byť v prípade nemčiny.

Zhrnutie

Plnili ale jednotlivé jazyky v týchto textoch nejakú svoju špecifickú rolu? V „osobnom“ korpuse predmetného kazateľa sa nachádzajú kázne, ktoré boli písané v latinčine, v nemčine a v slovenčine. Z tejto trojice sú najzaujímavejšie práve tie slovenské, ktoré sa vyznačujú vysokou mierou viacjazyčnosti, či už explicitnou alebo implicitnou. Okrem úlohy latinčiny, pokryť oficiálne časti, nenachádzame dostatočné dôkazy na to, že sa iné jazyky vyskytovali v takýchto signifikantných pozíciách. Významným jazykom popri latinčine bola ale aj v tomto prípade nemčina, v ktorej si kazateľ zaznamenával celé pasáže, príbehy či komentáre k samotnej kázni. Tieto dva jazyky tak v jeho textoch plnili funkciu zdrojov informácií, ktoré využíval nielen pre svoju edukáciu, ale aj pre sprostredkovanie poznania ďalej. Nie je vylúčené, že niektoré príbehy či tiež komentáre uvedené v texte alebo za ním, neodznali aj vo svojom pôvodnom jazyku. Možné by to bolo napríklad vtedy, ak kazateľ stál pred dvojazyčným publikom. Na druhej strane poľština a čeština v tomto prípade len zrkadlia svoje tradičné postavenie v spoločnosti v tomto období. Ako jazyky blízke k slovenčine boli prirodzene inkorporované do textov, až kazateľ miestami preberá ich morfológiu, lexiku či syntax. Napriek tomu badať zo strany autora vnímanie týchto vplyvov a aj neskoršie vedomé snahy od nich text oprostíť. Predmetný kazateľ bol zvolený za základ kapitoly ako prípad tradičného spôsobu „tvorby“ kázňového textu, teda kompilácie a prekladov z kazateľských príručiek a pomôcok. Na druhej strane však ide v porovnaní s ostatnými kazateľmi zbierky o pomerne originálneho autora vzhľadom na jeho jazykové prejavy v rámci týchto textov. Na jeho príklade si tak možno vytvoriť obraz o jazykových kompetenciách a jazykovej kazateľskej praxi 18. a 19. storočia.

⁴²⁸ Konkrétne ide o slovičko s prekladom *megutálmi – pohrdol* v texte JAS 833 Kázeň na Veľký piatok; Téma: *Kdo za mnu hce prísť, ňeh zapre sebe sameho, ňeh vezme svoj Križ, a ňeh nasleduje mne*; Incipit: *Ľekonečni ziski, nekonečna laska Bozka je pre wericeho kresťana, ked on može nad sebu reknúť*

ZÁVER

Kázeň ako médium medzi kazateľom, sprostredkovateľom Božieho slova, a veriacim musela spĺňať pomerne náročné kritéria zrozumiteľnosti. Kľúčovým momentom nebol len výber vhodného jazyka, ale takisto aj jeho príslušná úroveň, ktorá by zodpovedala intelektu cieľového publika. Jazyk na jednej strane funguje ako nástroj komunikácie, ktorý slúži na odovzdávanie informácií, na druhej strane sa postupne v období raného novoveku stáva aj nositeľom príznaku, a tak už samotným výberom toho-ktorého jazyka sleduje jeho používateľ nejaký zámer.

Na príklade rukopisných kázní z 18. a 19. storočia z františkánskej produkcie, v súčasnosti uložených v archíve Kláštora bratov minoritov v Levoči bolo mojou ambíciou analyzovať nielen to, aké jazyky sa v kázňach vyskytujú a za akým účelom, ale najmä či medzi týmito dvomi aspektmi možno hľadať súvislosti. Mojm cieľom teda bolo zistiť, ako vyzerá viacjazyčnosť vo františkánskej kazateľskej praxi v prelomovom a pomerne kľúčovom období v dejinách vývinu slovenčiny – obdobie kodifikácií jazyka, vydania prekladu Biblie, a tiež národno-emancipačných prejavov. Kázne, ktoré sú predmetom tejto práce, vznikajú na pozadí týchto procesov a tie sa do nej chtiac či nechtiac postupne zrkadlili.

Vzhľadom na primárny jazyk kázní možno povedať, že v sledovanom korpuse nachádzame kázne vytvorené v latinčine, nemčine, maďarčine a slovenčine. Väčšina týchto textov, najmä tie slovenské, však nie je monolingválna. Sú písané v jednom dominantnom jazyku a následne obsahujú jeden alebo dva, v niektorých prípadoch aj tri sekundárne jazyky.

Ak hovoríme o latinčine ako primárnom jazyku kázní v korpuse, tvorila najmenšie zastúpenie, len 8% z celkového počtu. Napriek tomu mala v radoch katolíckych intelektuálov pomerne stabilné miesto a v cirkevnom prostredí si držala dominanciu až do 20. storočia. Tento fakt sa prejavil aj na kázňach. Takmer v každom texte je v pozícii práve toho sekundárneho jazyka. Latinčina je (až na zopár ojedinelých prípadov) stabilným jazykom kázní. Z toho dôvodu otázkou nebola jej prítomnosť či absencia, ale rozhodujúcim bol jej podiel v texte. Ten sa od kázni ku kázni líšil a spektrum jej pozícií je naozaj široké. V korpuse sa tak nachádzajú texty, ktoré obsahujú latinčinu len na úrovni záznamu sviatku či prípadne zaznačenie témy v latinčine, ale aj také kázne, kde má latinčina takmer polovičné zastúpenie popri domácom jazyku. Vo všeobecnosti (vychádzajúc z priemernej kázne v korpuse) možno zhrnúť, že postupne, blížiac sa k 19. storočiu, sa od latinčiny upúšťa dokonca aj v kázňach. Nachádzame čoraz viac textov, ktoré latinčinu uvádzajú len

veľmi zriedkavo (najčastejšie práve na zaznačenie názvu sviatku). Latinčina sa teda tradične nachádza v úlohe oficiálnych častí kázne, akými sú napríklad zaznamenanie príležitosti, témy vo forme úryvku z biblickej perikopy, citácie Písma alebo citovanie cirkevných autorít. Keďže išlo o jazyk Biblie, jej status bol argumentačne neohroziteľný a plnila úlohu univerzálneho jazyka. Ako to vidíme aj na príklade štvrtej kapitoly, „spúšťa sa“ ako obranný mechanizmus najmä v prípade obhájenia učenia katolíckej cirkvi, argumentovania s opozičnou náboženskou skupinou a dokazovania svojej verzie pravdy. Kazateľ v takomto prípade nemal na výber, len siahnuť po latinčine, čím eliminoval súperove šance interpretačne ho napadnúť. Do akej miery latinčina odznievala aj počas kázne samotnej, nevedno. V niektorých prípadoch, a tento pravdepodobne patril medzi ne, nechával kazateľ latinčinu zaznieť naschvál. Zrozumiteľnosť totiž nebola kritériom, ktorý by predčil posvätnosť a právoplatnosť vyrieknutého Božieho slova v tomto jazyku.

V pozícii primárnych jazykov kázní figurovala aj nemčina. Po slovenčine mala v tejto kategórii druhé najväčšie zastúpenie v korpuse, až 21% z celkového počtu. Na rovnakej priečke sa nachádzala aj v jazykovom zastúpení knižnice minoritov. Jej celkový podiel v korpuse textov, vysoké zastúpenie v zbierke knižných jednotiek konventu a fakt, že sa vo veľkej miere nachádza aj v kázňach multilingválneho kazateľa, ju stavajú do pozície dôležitého jazyka nielen pre sledované prostredie, ale aj samotné obdobie. Nemčina tak bola neodmysliteľnou súčasťou jazykovej i kazateľskej praxe františkánov v Hornom Uhorsku. Napriek tomuto statusu som nenašla v textoch žiadne náznaky, ktoré by nasvedčovali, že nemčina zastupovala v nejakej role iný jazyk, respektíve že by v niektorých pozíciách dokázala nahradiť pozíciu latinčiny. V tomto zmysle latinčina (vo vzťahu k slovenčine) nebola nemčinou nijakým spôsobom ohrozená. V slovenských kázňach ju teda nemožno nájsť v pozícii názvu príležitosti či v polohe témy kázne, takisto nič nenasvedčuje tomu, že autori namiesto diel cirkevných autorít v latinčine citovali z nemeckého prekladu (alebo z nejakého iného). Ak sa pozrieme bližšie na tematické zloženie knižnice, vidíme, že nemčina sa nachádza práve v dielach, akými sú kazateľské zbierky či príručky. Nemčina teda plnila v ráde primárne úlohu pastoračného jazyka. V textoch sa vyskytuje v prípade exempli a podobenstiev, takisto aj vo forme nejakých doplnkov či referencií na ďalšiu literatúru. Tieto poznámky slúžili však skôr pre potreby kazateľa, ďalšieho alebo aj jeho samého. Nie je ale vylúčené, že nemčina v nejakom viacjazyčnom prostredí zaznievala aj počas kázne, napríklad v prípade, že kazateľ stál pred dvojjazyčným publikom.

Zastúpenie maďarčiny ako primárneho jazyka textov (14%) nebolo zanedbateľné. Napriek tomu ju v slovenských textoch nachádzame v pozícii

sekundárneho jazyka len na „mikro“ úrovni. Často je jej explicitná prítomnosť len v podobe jedného slova na okraji kázne. Jej zastúpenie nebolo frekventované ani v knižnici bratov minoritov. Pozícia maďarčiny v porovnaní s dvomi predchádzajúcimi jazykmi nebola ani zďaleka taká silná, minimálne v kontexte kazateľskej praxe sledovaného prostredia. Maďarčina síce patrila do jazykových kompetencií členov rádu v prostredí Horného Uhorska, pravdepodobne však treba o jej znalosti uvažovať v dvoch rovinách. Jednu tvoria tí, ktorí dokázali v maďarčine rečniť. Takí boli pravdepodobne aj posielační do oblastí s maďarsky hovoriacim publikom. Na druhej strane, niektorí kazatelia maďarčinu ovládali len na pasívnej úrovni. Dokázali porozumieť písanému slovu a ten následne preložiť, avšak nebol súčasťou ich aktívnej komunikačnej výbavy. V prípade sledovaného multilingválneho kazateľa možno zhodnotiť, že síce maďarčinu takmer vôbec explicitne neuvádza, patrila do jeho diapazónu jazykov. Z jeho zmienok o zdrojoch kázni sa totiž dozvedáme, že z nej preložil niekoľko kázňových textov do slovenčiny.

V kazateľskej praxi františkánov nachádzame tiež prítomnosť dvoch veľmi blízkych jazykov – poľštiny a češtiny. Strety s týmito dvomi jazykmi prebiehali na našom území už od vrcholného stredoveku, a tieto živé kontakty pokračovali aj v období raného novoveku, hoci s inou pridanou hodnotou. Pre ich areálovú blízkosť a tiež podobnosť sa nemožno čudovať, že kazatelia po nich siahali ako zdrojoch svojich rečí. Produkcia kazateľských príručiek v týchto jazykoch bola neporovnateľne vyššia než v slovenčine. Pri prekladoch z takých blízkych jazykov, akými sú čeština a poľština, je zamedzenie ich vplyvu na preklad náročné až nemožné. Tieto jazyky sa tak dostávajú do textov nie vo forme celých pasáží, ale len na úrovni slov či v niektorých prípadoch len na úrovni morfém. Kazateľ, o ktorom je reč v šiestej kapitole, si však tieto vplyvy uvedomoval a svoj text tak podrobne upravoval neskorším korekciám.

Množina týchto jazykov ale neznamenala, že všetci kazatelia v rovnakom čase ovládali všetky tieto jazyky. Reflektuje skôr prirodzený charakter viacjazyčného prostredia a jeho jazykovú prax, kde sa jazyky stretávali a miešali podľa aktuálnych potrieb a preferencií aktérov komunikácie. Predpokladá však, že väčšina kazateľov ovládala okrem materinského jazyka a latinčiny ešte jeden ďalší jazyk. Takéto prostredie k tomu totiž vyzývalo.

Aj pri tejto charakteristike však treba mať na pamäti limity kázne, ktoré so sebou prináša. Z písanej formy primárne rečnickeho žánru sa tak nedozvieme, v akej podobe kázne odzneli, čo autor predniesol, respektíve vynechal, a teda aj s ktorými jazykmi veriaci prišli reálne do kontaktu. A napokon tiež, aký vplyv mala kázeň na svojich poslucháčov. Čo záviselo

od viacerých faktorov, počnúc zrozumiteľnosťou jazyka, ale aj rečníckymi schopnosťami kazateľa až po schopnosť veriacich rozumieť kazateľovmu odkazu, počúvať ho a aplikovať jeho rady do života.

Jazyk a kázeň, fenomény, ktoré sa stali ťažiskom môjho výskumu v tejto práci, som pozorovala v ich rôznych vzťahoch. V prvých kapitolách som však vzhľadom na stav metodologického výskumu kazateľstva považovala za potrebné rozviť aj teoretické otázky, ktoré sa pri výskume kázňového materiálu otvárajú bez ohľadu na disciplínu, ktorá si ich kladie. Úvodné kapitoly takisto venujem aj zhodnoteniu doterajšieho výskumu kazateľskej i jazykovej praxe nielen v slovenskej historiografii. A napokon druhá časť práce je venovaná výskumu františkánskeho kazateľstva a jazyku na príklade náboženských sporov, pretrvávajúcich ešte aj v 18. storočí, na príklade minoritskej knižnice z 18. storočia v Levoči a napokon na príklade individuálnej jazykovej praxe v textoch anonymného multilingválneho kazateľa z 19. storočia.

Výskum jazyka v kázňových textoch však nekončí predstavenými témami v tejto práci. Ako zaujímavá a perspektívna téma sa takisto javia aj samotné úryvky z biblických perikop, ktoré v kázňach určovali tému textu. Tie boli v slovenských textoch väčšinou zaznamenané v latinčine a následne slovenčine. Korpus textov poskytuje dostatočne veľký materiál na porovnanie týchto veršov a ich premeny naprieč dvomi storočiami, na pozadí kodifikácií i vydania slovenského prekladu Biblie. Porovnanie veršov tej istej perikopy v rôznych časových úsekoch by mohlo pomôcť zistiť, z čoho kazatelia čerpali tieto pasáže. Prekladali ich individuálne z latinčiny alebo možno odvážne uvažovať o nejakej verzii prekladu Biblie v slovenčine, ktorý by mali k dispozícii v 18. storočí? Tieto otázky sú aktuálne predmetom až ďalšieho výskumu, avšak je nutné ich zodpovedať pre pochopenie nielen vývoja jazyka v sledovanom období, ale aj miery väzieb kázňových textov s ich zdrojmi.

SUMMARY

Sermon as a medium between the preacher, who is the mediator of the Word of God, and the faithful had to meet rather demanding criteria of understandability. Among the key factors were not only the choice of a suitable language, but also its appropriate level, corresponding to the intellect of the public in mind. Language, on the one hand, functions as a means of communication which serves to deliver the information, on the other hand, it was gradually becoming also the bearer of attribute, especially in the early modern period. The user followed his intention already by choosing the particular language.

On the example of the manuscript sermons of Franciscan production from the 18th and 19th centuries, nowadays kept in the archives of the Convent of Friars Minor in Levoča, I analyze not only which languages appear in sermons and with what intention, but especially whether it is possible to find connections between these two aspects. My aim was to find out how multilingualism worked in Franciscan preaching practice during a groundbreaking and important period in the history of the development of Slovak language – the period of the codification of the language, the edition of Bible translation, and various national emancipation manifestations. Sermons, which are the subject of the present work, originated at the background of these processes, and they mirrored them step by step, no matter whether they intended to do so.

With respect to their primary language, sermons in Latin, German, Hungarian, and Slovak are found in the studied corpus. Most of these texts, especially those in Slovak language, are not monolingual though. They were written in one dominant language and contain one or two, in some cases even three, secondary languages.

Latin as a primary language of sermons represents the smallest portion, only 8% of the total number. Despite that Latin had a rather stable place among Catholic intellectuals and remained dominant in ecclesiastical environment until the 20th century. Sermons reflected this situation. In almost all the texts Latin appears in the position of the secondary language. Latin (apart from few exceptional cases) was a stable language of sermons. Its presence or absence was not the question, but its proportion in the text was decisive. It differs from sermon to sermon and represents a wide spectrum of positions. The corpus contains texts which include Latin only on the level of feast record or the notification of theme in Latin, but also other sermons in which Latin represents a half of the text next to the home

language. In general (when we consider an average sermon in the corpus) we can summarize that, approaching the 19th century, Latin could even be left out in sermons. The number of texts which use Latin only rarely (most often for recording the name of the feast, the liturgical occasion) is increasing. Latin is thus traditionally used in the function in official parts of the sermon, such as, for example, noting the occasion, the theme in the form of an extract of biblical pericope, quotation from the Bible, or quoting Church authorities. As it was the language of the Bible, its status could not be shaken in argumentation and it fulfilled the function of the universal language. We can observe it on the example of Chapter 4: it triggers a mechanism for the defense of the doctrine of the Catholic Church, argumentation against an opposing religious group and argumentation for their own version of the truth. In this case the preacher did not have a choice but to turn to Latin, which eliminated his rival's chances to attack him on the grounds of interpretation. We do not know the extent into which Latin was present during the delivery of the sermon itself. In some cases, and this was probably one of those, the preacher let Latin sound on purpose. Understandability was not the criterion which was preferred to the sacral character and validity of the spoken Divine Word in this language.

Another language which appeared in the position of the primary language was German. Besides Slovak it was the second most frequent language in the corpus, in as many as 21% cases of total amount. It occupies similar position with respect to the proportion of languages in the library of the Friars Minor. Its total proportion in the corpus of the texts, its high frequency in the collection of books in the convent and the fact that it appears in the sermons of the multilingual preacher frequently – all these factors place German into the position of an important language not only for the studied environment, but also for the period in question. German was an indispensable part of the linguistic and preaching practice of Franciscans in Upper Hungary. Despite this status, I have not found any hints showing that German substituted another language in some role, or substituted the position of Latin in some respects in the texts. In this sense the Latin (concerning its relation to Slovak) was in no way endangered by German. Slovak sermons do not contain German in the position of the name of the occasion or theme of the sermon; nothing points to authors citing the works of ecclesiastical authorities in German (or any other) translation instead of Latin. If we look more closely at the thematic composition of the library, we can see German precisely in works like sermon collections and manuals. Thus, in the order German played the role of a pastoral language primarily. The texts contain German in case of exempla and similes, also in the form of some additions

or references to further literature. These notes served rather for the needs of the preacher though, be it the writer or some other person. It is, however, not excluded that German was used also during the delivery of the sermon in certain multilingual environments, for example, in the case when the preacher stood in front of a bilingual audience.

The proportion of Hungarian as a primary language of the texts (14%) is not negligible. Despite that we can find it in Slovak texts in the position of the secondary language only on a “micro” level. It is explicitly present often only as a single word in the margin of the sermon. Its frequency in the library of the Friars Minor was not high either. The position of Hungarian, in comparison with two previous languages, was far from strong, at least in the context of the preaching practice of the studied environment. Although Hungarian belonged to the linguistic competences of the members of the order in the milieu of Upper Hungary, we should consider its knowledge on two levels probably. The first level is represented by those who could deliver speeches in Hungarian. Such preachers were probably sent to the regions with Hungarian-speaking public. On the other hand, some preachers knew Hungarian on a passive level only. They could understand the written word and translate it, but the language was not part of their active communicative skills. In case of the studied multilingual preacher we can summarize that although he did not almost mention Hungarian explicitly, it belonged to his repertory of languages. We learn from his references to sources of his sermons that he translated some sermon texts from Hungarian to Slovak.

In Franciscan preaching practice we can find the presence of two closely related phenomena – Polish and Czech. Confrontations with these two languages appeared in this territory since High Middle Ages, and these vivid contacts continued in the early modern period as well, although with different added value. Due to their area closeness and similarity one cannot be surprised that preachers turned to them as sources for their speeches. The production of preaching manuals in these languages was incomparably higher than in Slovak. Concerning translations from such closely related languages as Czech and Polish are, it is very difficult, if not impossible, to prevent their influence on translation. These languages thus find their way into the texts not in the form of entire passages, but on the level of words or in some cases on the level of morphemes only. The preacher who is the subject of Chapter 6 was well aware of these influences and he submitted his texts to later corrections.

It did not mean, however, that all preachers in the same time were fluent in all these languages. It rather reflects the natural character of the multilingual milieu and its language practice, where the languages met and mixed

according to present needs and preferences of communication actors. We can suppose, however, that most preachers knew besides their mother tongue and Latin one further language at least, as the environment called for this.

We have to keep in mind the limits of the sermon as a genre though. From the written form of this primarily rhetoric genre we cannot learn the form in which the sermons were actually delivered, what the author said, what he left out, and also with which languages the faithful actually came into contact. In the end, we do not know what impact the sermon had on the listeners either. It depended on several factors, starting with the understandability of the language, through the rhetoric skills of the preacher, ending with the ability of the faithful to understand the preacher's message, listen to him and apply his advice into their lives.

In this work I have studied the language and the sermon, the phenomena which became the core of my research, in their various relations. In the first chapters it was necessary to develop the theoretical questions which came up during the research of sermon material irrespective of the discipline which poses them. The introductory chapters are devoted to evaluation of the previous research concerning preaching and linguistic practice not only in Slovak historiography. The second part of the work is devoted to the research of Franciscan preaching and language on the example of religious confrontations, which continued into the 18th century, on the example of the library of the Friars Minor in Levoča in the 18th century, and then also on the example of individual language practice in the texts by an anonymous multilingual preacher in the 19th century.

The research of language in sermon texts does not end, however, with the themes presented in this volume. Another interesting and perspective topic are the extracts of biblical pericopes which defined the theme of the texts in sermons. These were usually noted in Latin and subsequently in Slovak in Slovak texts. The corpus of the texts offers sufficiently large material for comparison of these verses and their metamorphoses across two centuries, with the codification and edition of the Slovak translation of the Bible in the background. The comparison of the verses of a particular pericope in different time periods could help us identify the sources of these passages for preachers. Did they translate them from Latin individually or could we suppose the preachers had a certain version of Bible translation in Slovak at their disposal in the 18th century? These questions are the subject of further research, but we need to answer them in order to understand not only the development of language in the studied period, but also the extent of the ties of the sermon texts with their sources.

BIBLIOGRAFIA

Archívne pramene

Archív Kláštora bratov konventuálov – minoritov pri Kostole Ducha Svätého v Levoči.

Fond RHKS IV, Františkáni – Neznáme konventy; Zbierky JAS 820, JAS 821, JAS 822, JAS 823, JAS 824, JAS 833, JAS 834, JAS 835, JAS 836, JAS 837

Štátny archív v Prešove – špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči.

Fond Spišské biskupstvo, oddelenie Kanonické vizitácie – Peltzova vizitácia 1731

Fond Spišské biskupstvo, oddelenie Kanonické vizitácie – Hrabušice 1781.

Publikované pramene a staré tlače

ACKERMANN, GOTTLIEB: *Volkspredigten und Homilien auf alle Sonn- und Festtage des katholischen Kirchenjahres*. Landshut : Krulschen Universitätsbuchhandlung, 1831, 648 s.

ALEXANDER, NATALIS: *Commentarius literalis et moralis in omnes epistolas S. Pauli Apostoli et in VII. epistolas catholicas*. Rothomagi : Herault & Le Boucher, 1710, 738 s.

ALEXANDER, NATALIS: *Institutio concionatorum tripartita, seu Præcepta et regulæ ad prædicatores verbi divini informandos*. Parisiis : Joannes Anisson, 1701, 766 s.

ALEXANDER, NATALIS: *Praecepta et regulæ ad prædicatores verbi divini informandos*. Parisiis : De Grassortis, 1747, 402 s.

ALEXANDER, NATALIS: *Praecepta et regulæ ad prædicatores verbi divini informandos*. Parisiis : apud Thomam Bettinelli, 1768, 364 s.

ALEXANDER, NATALIS: *R. P. Natalis Alexandri Ordinis FF. Praedicatorum In Sacra Facultate Parisiensi Doctoris, Et Emeriti Professoris Praecepta Et Regulæ Ad Praedicatores verbi divini informandos: Cum Ideis Concionum per totum annum*. De Grassortis, 1747, 402 s.

- AMBROSIUS: *De spiritu sancto libri tres, De incarnationis dominicae sacramento*. FALLER, OTTO (ED.). Vindobonae : Hoelder-Pichler-Tempsky, 1964, Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum CSEL 79, 343 s.
- AUGUSTINUS, AURELIUS: *Boží štát I*. KOVÁČ, JÁN (ED.). Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2005, 435 s.
- AUGUSTINUS, AURELIUS: *Boží štát II*. KOVÁČ, JÁN (ED.). Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2005, 430 s.
- AUGUSTINUS, AURELIUS: *Commentary on the Lord's sermon on the mount with Seventeen related sermons*. KAVANAGH, DENIS J. (ED.). Washington, D. C. : The Catholic University of America Press, 2001, 382 s.
- AUGUSTINUS, AURELIUS: *De Sermone Domini in Monte secundum Matthaëum*. In: MIGNE, JACQUES-PAUL (ED.): *Patrologiae Cursus Completus: Series Latina*, vol. XXXIV. Lutetiae Parisiorum : Migne, 1865, 1307 s.
- AUGUSTINUS, AURELIUS: *Enarrationes in Psalmos*. DEKKERS, ELIGIUS – FRAIPONT, JOHANNES (EDS.). Turnhout : Brepols, 1956, 2279 s.
- AUGUSTINUS, AURELIUS: *Epistulae CI-CXXXIX*. KLAUS-DETLEF, DAUR (ED.). Turnhout : Brepols, 2009, 326 s.
- BAČANSKÝ, FRANTIŠEK JURAJ: *Zwazek Kwitkuw Na Lukach Maryanskych pry Gezeru u Najzydle zebranych. To gest: Kniežečka, ktera w sobie obsahuge zepsane Zazraky, a Milosti, ktere skrze moc a Prymluwu B. Panny Buh wssemohucy ucžiniti račyl pri Zazračnem Obrazy Blahoslaweneg Rodicžky Bozy na Lukách Maryanských w Vherskem Kralowstwi*. Wytýssteno w Wydny : v Leopolda Voigt, 1698, 310 s.
- BALICKI, WINCENTY: *Kazania na wszystkie niedziele i święta całego roku. T. 1*. Lwów : Franciszek Piller, 1835, 570 s.
- BALICKI, WINCENTY: *Kazania na wszystkie niedziele i święta całego roku. T. 2*. Lwów : Franciszek Piller, 1836, 472 s.
- BRTÁŇOVÁ, ERIKA: *Slovo Pánovo zostáva naveky. Z kázňovej tvorby slovenských spisovateľov 18.-19. storočia*. Bratislava : Veda, 2018, 216 s.
- DREXEL, JEREMIAS: *Heliotropium seu Conformatio humanae voluntatis cum divina*. Coloniae Agrippinae : I. Cnobbari, 1634, 550 s.
- FIDLEROVÁ, ALENA A.- ANDRLE, JAN: *Františku Nebeský, vyslanče přesmořský. Podoby úcty k sv. Františku Xaverskému v českých textech 17. a 18. století*. Příbram : Pistorius & Olšanská. 248 s.
- GERBERT Z AURILLACU: *Libellus de corpore et sanguine Domini*. In: MIGNE, JACQUES-PAUL (ED.): *Patrologiae Cursus Completus: Series Latina*. Parisiis : Migne, 1880, s. 178 – 187.

HÁJEK Z LIBOČAN, VÁCLAV: *Biblj Zlata Stareho a Noweeho Zákona, Nynij w Nowě z Latinského Jazyku w Českú Řzeč přeložena: Každému čtúcýmu, w Starém neb Nowém Zákoně welmi užytečná. Wytisstieno w Starem Miestie Pražském : W domie Pánie Sspetlowie: Ondřeg Kubess, 1543, 532 s.*

HIERONYMUS, SOPHRONIUS EUSEBIUS: *Commentatorium in Matheum Libri IV.*

HURST, DAVID – ADRIAEN, MARCUS (EDS.). Turnhout : Brepols, 1969, *Corpus Christianorum Series Latina*, 316 s.

JEROME SAINT: *Commentary on Matthew*. SCHECK, THOMAS P. (ED.). Washington, D. C. : The Catholic University of America Press, 2014, 347 s.

KAISERLICH, JOSEF ANASTAS: *Kázanj na wssecky neděle a obyčegně swátky celého roku. Djl druhý. W Brně a Holomoucy : Jan Giří Gastl, 1818, 368 s.*

KLENÁK, NARCISSUS: *Keresztény tekéltességre vezérlő vasárnapi prédikációk a hívek lelki gyarapodására közrebocsátott. Két kötet. Banská Bystrica, 1804.*

KOLLENETZ, AMBROSIUS: *Der Prediger in jedem Nothfalle über alle Sonn- und Festtäge des ganzen Jahres: Nebst verschiedenen Entwürfen zu Kirchweih- Lob- Trauer- Trauung- Dank- Bitt- Gedächtniß- und Ablaßpredigten, vorzüglich den apostolischen Seelsorgern. Erster Theil. Breslau : Johann Friedrich Korn, dem Aeltern, 1784, 790 s.*

KÖNIGSDORFER, MARTIN: *Katholische Geheimniß- und Sittenreden auf alle Sonn- und Festtage des Jahres : sammt einigen Gelegenheits-Predigten. Donauwörth : Verl. der Landbuchhandlung, 1831, 502 s.*

LASELVE, ZACHARIA: *Annus apostolicus, continens conciones I. Toto Adventu, II. Tempore Quadragesimae, III. Omnibus et singulis totius Anni diebus Dominicis, praedicabiles stilo perspicuo elaboratas, claraque methodo concinnatas. Tomus Primus. Venetiis : Ex Typographia Balleoniana, 1741, 680 s.*

LASELVE, ZACHARIA: *Annus Apostolicus continens conciones omnibus et singulis totius anni diebus festivis praedicabiles, stilo perspicuo elaboratas, claraque methodo concinnatas. Coloniae Agrippinae : Sumptib. Petri Pütz, 1729, 664 s.*

LASELVE, ZACHARIA: *Annus Apostolicus continens Conciones praedicabiles, stilo perspicuo elaboratas, claraque methodo concinnatas. Tomus secundus. Venetiis : Ex Typographia Remondiniana, 1759, 430 s.*

MONAY, FERENC: *De provincia Hungarica ordinis fratrum minorum conventualium Memoriae Historicae in anniversario 250mo suae restorationis. Romae, 1935, 123 s.*

PELLIZOTTI, MICHAL: *Trinitas dominicalis, To gest: trogice nedělnj, anebo kázanj troge na každau neděli, od adwentnj až do ssesté po welikonocy. Wytisstieno w Starem Miestie Pražském : Prácy a Nákladem Karla Frantisska Rosenmüllera, 1741, 690 s.*

Philothea: Blätter für religiöse Belehrung und Erbauung durch Predigten, geschichtliche Beispiele, Parabeln usw; Dreizehnter Jahrgang; Nummer 18. Würzburg, 1849, 560 s.

Philothea: Blätter für religiöse Belehrung und Erbauung durch Predigten, geschichtliche Beispiele, Parabeln usw; Vierzehnter Jahrgang; Nummer 48. Würzburg : Stahelschen Buchhandlung, 1850, 582 s.

Philothea: Blätter für religiöse Belehrung und Erbauung durch Predigten, geschichtliche Beispiele, Parabeln usw; Zwölfter Jahrgang; Nummer 14. Philothea, 1848, 544 s.

Philothea: Blätter für religiöse Belehrung und Erbauung durch Predigten, geschichtliche Beispiele, Parabeln usw; Zwölfter Jahrgang; Nummer 20. Philothea, 1848, 544 s.

PUMPROVÁ, ANNA (ED.): *Peter of Zittau. Sermons on the principal feasts / Petr Žitavský. Kázání na velké svátky.* Ostrava : Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2020, 680 s.

REMIGIUS ANTISSIODORENSIS: *Enarrationes in Psalmos. Liber unus.*
In: MIGNE, JACQUES-PAUL (ED.): *Patrologiae Cursus Completus: Series Latina.* Lutetiae Parisiorum : Migne, 1853.

RYCHLOVSKÝ, JAN: *Gelegenheitsreden.* Praha : Frantisek Fetterl urožený z Wildenbrunn, 1805, 88 s.

SCHAFF, PHILIP (ED.): *Nicene and Post-Nicene Fathers: Saint Chrysostom's Homilies on the Gospel of Saint Matthew.* Grand Rapids, MI : Christian Classics Ethereal Library, 2004, 978 s.

STAPLETON, THOMAS: *Promptuarium Catholicum: Ad instructionem Concionatorum contra haereticos nostri temporis.* Coloniae Agrippinae : Arnold Mylius, 1594, 378 s.

STORCHENAU, SIGMUND VON: *Die Moral des Christen, wie sie seyn soll, in geistliche Reden auf alle Festtage des Jahres eingekleidet.* Augsburg : Franz Anton Veith, 1796, 348 s.

Svaté Písmo starého i nového Zákona: podľa obecného latinského od sv. Rímsko-katolíckég Cirkwi potvrd'ného, preložené s Prirownaním ģruntowného Tekstu na Svetlo widané. Ďel prwní, Ďel druhí. W Ostrihome : Josef Beimel, 1829.

TÓTH, ISTVÁN GYÖRGY (ED.): *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572-1717) I.* Roma – Budapest : Római Magyar Akadémia, 2002, 756 s.

TÓTH, ISTVÁN GYÖRGY (ED.): *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572-1717) II.* Roma – Budapest : Római Magyar Akadémia, 2003, 852 s.

TÓTH, ISTVÁN GYÖRGY (ED.): *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572-1717) III*. Roma – Budapest : Római Magyar Akadémia, 2005, 816 s.

TÓTH, ISTVÁN GYÖRGY (ED.): *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572-1717) IV*. Roma; Budapest : Római Magyar Akadémia, 2008, 659 s.

VESELÝ, FABIAN: *Conciones in omnes totius Anni Dominicas item Sermones Quadragesimales. Kázanj Na Neděle přes celý Rok, Gakož y Řeči Postnj Sepsané a na Swětlo wydané*. W Praze : W Ympressy Joachyma Frantisska Kamenického, 1725, 1071 s.

DE WALDT, ONDŘEJ FRANTIŠEK JAKUB: *Chwálo-Ržeč, Neb Kázanj Na některé Swátky, a obwzłásstnj Ročnij Slawnostj Swatých Božjch: Prwnj Djl*. Wytissteno w Praze : v Matěge Adama Högra, 1736, 922 s.

WEINKOPF, JOSEF: *Christkatholische kurze Predigten für alle Sonn- und Feyertage eines Kirchenjahres. Erster Theil*. Wien : G. Überreuter's sel. Witwe u. Sohn, 1837, 318 s.

WEINKOPF, JOSEF: *Christkatholische kurze Predigten für alle Sonn- und Feyertage eines Kirchenjahres. Zweyter Theil*. Wien : G. Überreuter's sel. Witwe u. Sohn, 1837, 318 s.

Sekundárna literatúra

ALMÁSI, GÁBOR – ŠUBARIĆ, LAV: *Latin at the crossroads of identity: the evolution of linguistic nationalism in the Kingdom of Hungary*. Leiden : Brill, 2015, 326 s.

ANDRLE, JAN: *Raněnovověká bohemikální hagiografie o českých patronech : soupis legend, kázání a příbuzných textů o zemských patronech vydaných tiskem v l. 1550 – 1750*. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2021, 148 s.

BENKA, PETER: *Františkánske kázne ako nástroj budovania konfesijnej identity*. In: *Štúdie z histórie. Historia nova* 9, 2015, s. 46 – 68.

BENKA, PETER: *Mesto a jazyk : Bardejov v ranom novoveku*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2019, 308 s.

BENKA, PETER: *Slovaciká so vzťahom k mestu Bardejov (v rokoch 1681 – 1781) [Diplomová práca]*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, 84 s.

BEŇKO, JÁN: *Stropkov: monografia mesta*. Martin : Gradus, 1994, 319 s.

BERGER, RUPERT: *Liturgický slovník*. Praha : Vyšehrad, 2008, 588 s.

BÉRIOU, NICOLE: *Orality in its Written Traces: Bilingual reportations of Sermons in France (Thirteenth Century)*. In: *Medieval Worlds*, 2020, roč. 12, č. 2, s. 169 – 184.

- BÉRIOU, NICOLE – D'AVRAY, DAVID L. (EDS.): *Modern Questions about Medieval Sermons: Essays on Marriage, Death, History and Sanctity*. Spoleto : Centro italiano di studi sull'Alto medioevo, 1994, 434 s.
- BIZOŇOVÁ, MONIKA: K dejinám reformácie na Spiši. In: HOMZA, MARTIN – SROKA, STANISŁAW ANDRZEJ (EDS.): *Historia Scepusii, vol. II*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2016, s. 712 – 730.
- BIZOŇOVÁ, MONIKA: Kanonické vizitácie na Spiši v 17. a prvej polovici 18. storočia ako historický prameň. In: *Zborník príspevkov zo 6. študentskej vedeckej konferencie*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2010, s. 459 – 469.
- BIZOŇOVÁ, MONIKA: Katolícka cirkev na území Slovenska v 16. a 17. storočí. In: KÓNYA, PETER (ED.): *Konfesionalizácia na Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010, s. 145 – 182.
- BIZOŇOVÁ, MONIKA: *Omnia Ad Maiorem Dei gloriam : pôsobenie Spoločnosti Ježišovej na Spiši v 17. – 18. storočí*. Krakov : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2018, 237 s.
- BIZOŇOVÁ, MONIKA – OLEJNÍK, VLADIMÍR – LABANCOVÁ, NAĎA: Rehoľné komunity na Spiši. In: HOMZA, MARTIN – SROKA, STANISŁAW ANDRZEJ (EDS.): *Historia Scepusii, Vol. II*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2016, s. 731 – 782.
- BLANÁR, VINCENT (ED.): *Historický slovník slovenského jazyka*. Bratislava : Veda, 1991, 536 s.
- BOČKOVÁ, HANA: *Knihy nábožné a prosté: k nábožensky vzdelávaci slovesné tvorbe doby barokní*. Brno : Matice moravská, 2009, 260 s.
- BODNÁROVÁ, MILOSLAVA: Reformácia vo východoslovenských mestách v 16. storočí. In: ULIČNÝ, FERDINAND (ED.): *Reformácia na východnom Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu ECAV na Slovensku, 1998, s. 19 – 38.
- BOYNTON, SUSAN – REILLY, DIANE J. (EDS.): *The Practice of the Bible in the Middle Ages: Production, Reception, and Performance in Western Christianity*. New York : Columbia University Press, 2011, 378 s.
- BRACHA, KRZYSZTOF: *Nauczanie kaznodziejskie w Polsce późnego średniowiecza. Sermones dominicales et festuales z tzw. kolekcji Piotra z Miłostawia*. Kielce : Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, 2007, 523 s.
- BRAXATORIS, MARTIN: Vedecký seminár Kázne a reči. In: *Slovenská literatúra : revue pre literárnu vedu*, 2018, roč. 65, č. 2, s. 162 – 164.

- BRIAN, ISABELLE: Catholic Liturgies of the Eucharist in the Time of Reform. In: WANDEL, LEE PALMER: *A Companion to the Eucharist in the Reformation*. Leiden; Boston : Brill, 2014, s. 185 – 204.
- BRTÁŇOVÁ, ERIKA: Kazateľská metóda Alexandra Máčaya (K jednej z podôb barokovej homiletiky). In: TIMKOVÁ, MICHAELA – GOJDIČ, IVAN (EDS.): *Umenie na Slovensku v historických a kultúrnych súvislostiach 2007. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie, konanej v Trnave 24. a 25. októbra 2007*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2008, s. 76 – 80.
- BRTÁŇOVÁ, ERIKA: Kázňová próza vo výskume Gizely Gáfrikovej. In: *Pamäť literárnej vedy. Gizela Gáfriková*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2017, s. 70 – 79.
- BRTÁŇOVÁ, ERIKA: *Na margo staršej literatúry: zo žánrovej problematiky 11. – 18. storočia*. Bratislava : Kalligram, 2012, 294 s.
- BRTÁŇOVÁ, ERIKA (ED.): *Pamäť literárnej vedy: Gizela Gáfriková*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2017, 241 s.
- BRTÁŇOVÁ, ERIKA: Pohľad Celestína Lepáčka na národnostnú otázku vo františkánskej reholi v 17. – 18. storočí. In: *Slovenská literatúra : revue pre literárnu vedu*, 2006, roč. 6, č. 53, s. 457 – 462.
- BRTÁŇOVÁ, ERIKA: Romantici – kazatelia. In: ZAJAC, PETER (ED.): *Štúr, štúrovci, romantici, obrodenci*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2016, s. 119 – 131.
- BRTÁŇOVÁ, ERIKA: Stredoveká kázeň ako prostriedok šírenia kultúrnych vplyvov a nových poznatkov. In: KOHÚTOVÁ, MÁRIA (ED.): *Kresťanstvo v dejinách Slovenska*. Bratislava : Universum, 2003, s. 32 – 34.
- BRTÁŇOVÁ, ERIKA: *Stredoveká scholastická kázeň: K recepcii latinských sermones v kódexoch slovenskej proveniencie*. Bratislava : Veda, 2000, 200 s.
- BRTÁŇOVÁ, ERIKA: Tematizácia rodinného života v pohrebných kázňach. In: *Forum Historiae*, 2012, roč. 6, č. 1, s. 62 – 70.
- BRTÁŇOVÁ, ERIKA – SOUKUP, DANIEL (EDS.): *Z dejín kázňovej prózy I*. Bratislava : Veda, 2019, 284 s.
- BUENO, IRENE: False Prophets and Ravening Wolves: Biblical Exegesis as a Tool against Heretics in Jacques Fournier's Postilla on Matthew. In: *Speculum*, 2013, roč. 89, s. 35 – 65.
- BULLOCK, BARBARA E.- TORIBIO, ALMEIDA JACQUELINE (EDS.): *The Cambridge Handbook of Linguistic Code-switching*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009, 440 s.
- BURKE, PETER: *Co je kulturní historie?*. Praha : Dokořán, 2011, 217 s.

- BURKE, PETER: *Jazyky a společenství v raně novověké Evropě*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011, 243 s.
- BURKE, PETER: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha : Argo, 2005, 374 s.
- BURKE, PETER: *Variety kulturních dějin*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, 251 s.
- BYLINA, STANISŁAW: Kościół a kultura ludowa w Polsce późnego średniowiecza. In: MICHAŁOWSKA, TERESA (ED.): *Literatura i kultura późnego średniowiecza w Polsce: praca zbiorowa*. Wydawnictwo IBL, 1993, s. 197 – 215.
- CENOS, JASONE: Defining Multilingualism. In: MACKAY, ALISON (ED.): *Annual Review of Applied Linguistics*. Cambridge University Press, 2013, roč. 33, s. 3 – 18.
- COHEN, THOMAS V. – TWOMEY, LESLEY K.: *Spoken Word and Social Practice : Orality in Europe (1400-1700)*. Leiden : Brill, 2015, 499 s.
- ČIČAJ, VILIAM: *Knižná kultúra na strednom Slovensku v 16.-18. storočí*. Bratislava : Veda, 1985, 133 s.
- DANIEL, DAVID PAUL: Konfesionalizácia reformácie a spoločenský význam augsburského vyznania v strednej a východnej Európe. In: KÓNYA, PETER (ED.): *Prvé augsburské vyznanie viery na Slovensku a Bardejov*. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a.v. na Slovensku, Prešov, 2000, s. 15 – 23.
- DANIŠOVIČ, LÉTUS STANISLAV: *Dejiny minoritov. Osvietenská historiografia rádu františkánskeho v našich krajinách*. Bratislava : vlastný náklad, 1934, 145 s.
- DELCORNO, CARLO: Bilingualism in Medieval Italian Preaching: The Case of Angelo da Porta Sole (d. 1334). In: *Medieval Worlds*, 2020, roč. 12, č. 2, s. 185 – 209.
- DELCORNO, CARLO: The language of preachers: Between Latin and vernacular. In: *The Italianist*, 1995, roč. 15, č. 1, s. 48 – 66.
- DUBOVSKÝ, JÁN MILAN: *Akcia kláštorov: komunistický režim na Slovensku v boji proti mužským reholiam v rokoch 1949 – 1952*. Martin : Matica slovenská, 1998, 293 s.
- DÜLMEN, RICHARD VAN: *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*. Praha : Dokořán, 2002, 116 s.
- DÜLMEN, RICHARD VAN: *Kultura a každodenní život v raném novověku: (16. – 18. století). Náboženství, magie, osvícenství*. Praha : Argo, 2006, 339 s.
- ĎUROVIČ, LUBOMÍR: Slovenská vývinová línia spisovnej češtiny. In: STICH, ALEXANDER – MALIŠ, OTAKAR (EDS.): *Pocata 650. výročí založení Univerzity Karlovy v Praze: sborník příspěvků přednesených zahraničními bohemisty na*

mezinárodním sympoziu v Praze 20.-26. srpna 1998. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1998, s. 43 – 52.

DVOŘÁK, KAREL: *Soupis staročeských exempel : Index exemplorum paleobohemicorum*. Praha : Argo, 2016, 294 s.

DŽUGAN, ADRIÁN: Františkáni v Humennom do konca 18. storočia. In: 7. študentská vedecká konferencia: zborník príspevkov. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2012, s. 254 – 265.

FAITH, ŠTEFAN: *Kazateľské rečníctvo*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1941, 273 s.

FAITH, ŠTEFAN: *Slovenskí katolícki kazatelia XVIII. storočia*. Bratislava : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1941, 131 s.

PETER FEDORČÁK: Jezuiti v Košiciach do roku 1657. In: ŠUTAJ, ŠTEFAN – DZURIKANINOVÁ, NIKOLETA (EDS.): *Štruktúry a fragmenty historického vývoja Košíc*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2014, s. 32 – 42.

FEDORČÁK, PETER: Mesto, vojna a jezuiti: pôsobenie jezuitov v Košiciach počas stavovských povstaní. In: *Theatrum historiae*, 2017, č. 20, s. 47 – 64.

FÓRIŠOVÁ, MARTA: Knižnica jezuitského kolégia v Trenčíne. In: *Kniha 2001 – 2002 : Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2002, s. 429 – 439.

GÁFRIKOVÁ, GIZELA: Ku koncepciám slovenského literárneho jazyka v 2. polovici 17. a na začiatku 18. storočia. In: *Slovenská literatúra : revue pre literárnu vedu*. Časopis Ústavu slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied, 1993, roč. 40, č. 5, s. 348 – 356.

GÁFRIKOVÁ, GIZELA: *Literárne dielo Hugolína Gavoloviča (1712-1787) v súradniciach dobovej duchovnej kultúry a vzdelanosti: zborník zo seminára, Bratislava, 11. novembra 2002*. Bratislava : Serafín, 2004, 143 s.

GÁFRIKOVÁ, GIZELA: Niekoľko poznámok k poetike Bajanových kázní. In: KAČIC, LADISLAV (ED.): *P. Paulín Bajan OFM (1721-1792) a slovenská hudba, literatúra, jazyk v 18. storočí: zborník referátov z konferencie, Skalica, 23.-25.6.1992*. Bratislava : Serafín, 1992, s. 65 – 72.

GÁFRIKOVÁ, GIZELA: *Zabúdané súvislosti: (štúdie o slovenskej literatúre 17. -18. storočia)*. Bratislava : Slovak Academic Press, 2006, 274 s.

GAJDOŠ, VŠEVLAD JOZEF: *Františkáni v slovenskej literatúre*. Cleveland : Prvá katolícka slovenská jednota, 1979, 252 s.

GAJDOŠ, VŠEVLAD JOZEF: *Františkánska knižnica v Malackách*. Bratislava : Kníhtlačiareň Andreja, 1943, 119 s.

- GAJDOŠ, VŠEVĽAD JOZEF: Poznámky k dejinám bývalej františkánskej knižnice v Košiciach. In: *Duchovný pastier*, 1961, roč. 36, č. 2, s. 40 – 41.
- GAJDOŠ, VŠEVĽAD JOZEF: *V tichu kláštorov a knižníc: výber z diela*. Bratislava : Lúč, 2004, 371 s.
- GAJDOŠ, VŠEVĽAD JOZEF: Z dejín františkánskej knižnice v Skalici. In: *V tichu kláštorov a knižníc: výber z diela*. Bratislava : Lúč, 2004, s. 57 – 64.
- GARDNER-CHLOROS, PENELOPE: *Code-switching*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009, 242 s.
- GEREMEK, BRONISŁAW: Fabuła, konwencja i źródło. Utwór literacki w badaniu kultury średniowiecznej. In: STEFANOWSKA, ZOFIA – SŁAWIŃSKI, JANUSZ (EDS.): *Dzieło literackie jako źródło historyczne*. Warszawa : Czytelnik, 1978, s. 114 – 145.
- GEREMEK, BRONISŁAW: *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1978, 328 s.
- GEREMEK, BRONISŁAW: Poziomy kultury: przekaz ustny i kultura literacka. In: GEREMEK, BRONISŁAW – BANASZKIEWICZ, JACEK (EDS.): *Kultura polski średniowiecznej XIV-XV w.* Warszawa : Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, 1997, s. 366 – 380.
- GRZYBOWSKA, LIDIA: *Kazania „de tempore“ i „de sanctis“ Mikołaja z Błonia : zarys monografii*. Warszawa : Instytut Badań Literackich PAN, 2020, 543 s.
- GRZYBOWSKA, LIDIA: Skąd wziął się w Krakowie traktat Franciszka Eiximenisa „Ars praedicandi populo“? Trzy możliwe drogi. In: *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria*, 2021, roč. 21, s. 12 – 31.
- GURIEWICZ, ARON: Kultura elitarna i kultura ludowa w średniowiecznej Europie. In: AYMARD, MAURICE (ED.): *Biedni i bogaci: studia z dziejów społeczeństwa i kultury, ofiarowane Bronisławowi Geremkowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992, s. 207 – 211.
- HALAGA, ONDREJ RICHARD: *Košická administratívna oblasť za feudalizmu [rukopis]*. Košice, 1958, 159 s.
- HANSKA, JUSSI: Reconstructing the Mental Calendar of Medieval Preaching: A Method and Its Limits: An Analysis of Sunday Sermons. In: MUESSIG, CAROLYN (ED.): *Preacher, Sermon and Audience in the Middle Ages*. Leiden; Boston; Köln : Brill, 2002, s. 293 – 316.
- HELANDER, HANS: The Roles of Latin in Early Modern Europe. In: *L'annuaire du Collège de France. Cours et travaux*, 2012, č. 111, s. 885 – 887.

- HLADKÝ, JURAJ – KRASNOVSKÁ, ELENA (EDS.): *Slovenská kazateľská tvorba 19. storočia v dejinných súvislostiach a v spoločenskom kontexte obdobia: materiály z vedeckej konferencie (Trnava 12.-14. septembra 2005)*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2006, 356 s.
- HOMZA, MARTIN: Vzdelanie a kultúrne pomery na Spiši v 16. – 18. storočí. In: HOMZA, MARTIN – SROKA, STANISŁAW ANDRZEJ (EDS.): *Historia Scepūsii*. Vol. 2. Bratislava; Kraków : Katedra slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského : Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2016, s. 298 – 331.
- HOMZA, MARTIN – SROKA, STANISŁAW ANDRZEJ (EDS.): *Historia Scepūsii*. Vol. 2. Bratislava; Kraków : Katedra slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského : Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2016, 1165 s.
- HRDINA, IGNÁC ANTONÍN: *Dokumenty tridentského koncilu: latinský text a preklad do češtiny*. Praha : KRYSTAL OP, 2015, 335 s.
- HRDLIČKA, JOSEF: *Stručná homiletika*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1991, 43 s.
- CHALUPECKÝ, IVAN: Minoriti v Spišskom Štvrtku. In: NOVOTNÁ, MÁRIA (ED.): *Acta Musaei Scepūsienſis*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 93 – 100.
- ILLÉS, PÁL ATTILA: Fundacje franciszkańskie na Węgrzech w XVII i XVIII wieku. In: GAPSKI, HENRYK: *Christianitas et cultura Europae*. Lublin : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1998, s. 282 – 289.
- JOHNSON, TIMOTHY: *Franciscans and Preaching: Every Miracle from the Beginning of the World Came about through Words*. Leiden : Brill, 2012, 608 s.
- JURČOVIČ, FIDÉL AMBRÓZ: Františkáni na Slovensku. In: KAČIC, LADISLAV (ED.): *P. Paulín Baján OFM: 1721 – 1792 a slovenská hudba, literatúra, jazyk v 18. storočí : zborník referátov z konferencie, Skalica, 23.-25.6.1992*. Bratislava : Serafín, 1992, s. 23 – 28.
- KÄMMERER, CARMEN MARIA: *Codeswitching in Predigten des 15. Jahrhunderts: Mittellatein – Frühneuhochdeutsch, Mittellatein – Altitalienisch/Altspanisch*. Berlin : Logos, 2006, 605 s.
- KANCÍROVÁ, ANETA: *Kázání jako médium konfesně-politické komunikace v raném novověku [Dizertačná práca]*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2019, 228 s.
- KARPLUK, MARIA: O języku kazań polskich z początku XVI w. In: NIEZKANOWSKI, STEFAN – PELC, JANUSZ (EDS.): *Nurt religijny w literaturze*

- polskiego średniowiecza i renesansu. Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1994, s. 171 – 186.
- KECSKEMÉTI, GÁBOR: „A böcsületre kihaladott ékes és mesterséges szóllás, írás“: *A magyarországi retorikai hagyomány a 16 – 17. század fordulóján*. Budapest : Universitas Kiadó, 2007, 324 s.
- KECSKEMÉTI, GÁBOR: *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet*. Budapest : Universitas Kiadó, 1998, 326 s.
- KIENZLE, BEVERLY MAYNE (ED.): *The Sermon. Typologie des sources du Moyen Age occidental*. Turnhout : Brepols, 2000, 1012 s.
- KŁOCZOWSKI, JERZY: Problem mendykantów i kaznodziejstwa w Polsce średniowiecznej. In: IWAŃCZAK, WOJCIECH – KUCZYŃSKI, STEFAN (EDS.): *Ludzie – Kościół – Wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej. Średniowiecze – wczesna epoka nowożytna*. Warszawa : Wydawnictwo DiG, 2001, s. 145 – 149.
- KŁOCZOWSKI, JERZY: *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*. Poznań : W drodze, 2003, 550 s.
- KÓNYA, PETER: Horné Uhorsko a jeho úloha v procese reformácie a rekatolizácie. In: *Annales historici Presovienses*, roč. 12, č. 1, s. 75 – 89.
- KÓNYA, PETER: *Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstání: (1670-1711)*. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu ECAV na Slovensku, 2000, 225 s.
- KÓNYA, PETER (ED.): *Rekatolizácia, protireformácia a katolícka reštaurácia v Uhorsku*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovská univerzita, 2013, 424 s.
- KOROLKO, MIROŚLAW: Między retoryką a teologią. O kunszcie estetycznym staropolskich kazań (rekonesans). In: JASIŃSKA-WOJTKOWSKA, MARIA – DYBCIAK, KRZYSZTOF (EDS.): *Proza polska w kręgu religijnych inspiracji*. Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1993, s. 41 – 59.
- KOROLKO, MIROŚLAW: O kunszcie oratorskim staropolskiego kaznodziejstwa. In: DZIECHCIŃSKA, HANNA (ED.): *Kultura żywego słowa w dawnej Polsce*. Warszawa : PWN, 1989, s. 56 – 99.
- KOROLKO, MIROŚLAW: Rola retoryki w piśmiennictwie polskim w wieku XV. In: *Przegląd Humanistyczny*, 1966, roč. 5, s. 31 – 47.
- KOTULIČ, IZIDOR: K pojmu „kultúrna slovenčina“. In: PAULINY, EUGEN (ED.): *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského: Philologica*. 23 – 24/1971-72. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974, s. 293 – 305.

- KOTVAN, IMRICH: *Rukopisy Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. Bratislava : Univerzitná knižnica, 1970, 544 s.
- KOWALSKÁ, EVA: Identita a religiozita. Deklarovanie a upevňovanie konfesijnej identity v období raného novoveku. In: KILIÁNOVÁ, GABRIELA – KOWALSKÁ, EVA – KREKOVICHOVÁ, EVA (EDS.): *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava : VEDA, 2009, s. 143 – 162.
- KOWALSKÁ, EVA: Kázeň ako zdroj informácií pre sociálne a politické dejiny? K možnostiam interpretácie kázňovej tvorby luteránskych exulantov z Uhorska. In: KÁKOŠOVÁ, ZUZANA – VOJTECH, MILOSLAV: *Slovenský literárny barok. Venované 340. výročiu smrti Petra Benického*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2005, s. 118 – 129.
- KOWALSKÁ, EVA: Kláštory františkánov na Slovensku a národnostný problém v 17.-18. storočí. In: *Slovenský národopis*, 1993, roč. 41, č. 3, s. 304 – 312.
- KOWALSKÁ, EVA: Language as a means of transfer of cultural values. In: BURKE, PETER – HSIA, R. PO-CHIA (EDS.): *Cultural Translation in Early Modern Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 2007, s. 52 – 64.
- KOWALSKÁ, EVA: Uhorsko 1681 – 1731: Rekatolizácia v znamení práva. In: *Historia Ecclesiastica*, 2002, roč. 3, č. 1, s. 17 – 26.
- KOZARYN, DOROTA: Językowe środki perswazji w kazaniach staropolskich. In: *Slavia Occidentalis*, 1999, roč. 56, s. 59 – 68.
- KRAJČOVIČ, RUDOLF: *Čeština a slovenčina v starších archíváliách v predpisovnom období*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 1991, 104 s.
- KRAJČOVIČ, RUDOLF: *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2018, 343 s.
- KRAJČOVIČ, RUDOLF – ŽIGO, PAVOL: *Dejiny spisovnej slovenčiny*. Bratislava : Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2011, 249 s.
- KUCHAR, RUDOLF – VALENTOVÁ, IVETA: *Pramene k dejinám slovenčiny 3*. Bratislava : Veda, 2008, 296 s.
- KUZMOVÁ, STANISLAVA: *Preaching Saint Stanislaus: Medieval Sermons on Saint Stanislaus of Cracow His Image and Cult*. Warszawa : Wydawnictwo DiG, 2013, 455 s.
- KVAČALA, JAN: *Dejiny reformácie na Slovensku*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1935, 322 s.
- LABANCOVÁ, IVANA: *Františkánske kázne na Spiši [Bakalárska práca]*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2015, 47 s.

- LABANCOVÁ, IVANA: *Františkánske kázne z archívu minoritov v Levoči [Diplomová práca]*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, 154 s.
- LABANCOVÁ, IVANA: *Jazyk kazateľnice: Viacjazyčnosť vo františkánskej kazateľskej praxi 18. a 19. storočia [Dizertačná práca]*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, 158 s.
- LABANCOVÁ, IVANA – KUZMOVÁ, STANISLAVA (EDS.): *Monumenta Linguae Slovacae, vol. VI. Teologicko-náboženské dokumenty: Františkánske kázne z 18. storočia*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2021, 164 s.
- LALIKOVÁ, TATIANA – MAJTÁN, MILAN (EDS.): *Pramene k dejinám slovenčiny 2*. Bratislava : Veda, 2002, 276 s.
- LENČIŠ, ŠTEFAN: Vzťah Drugetovcov k náboženskému životu v 16. – 18. storočí. In: FEDIČ, VASIL: *Šľachtický rod Drugetovcov a Humenné*. Humenné : Erika Farkašová, 2007, s. 44 – 55.
- LÉON-DUFOUR, XAVIER – KOLÁŘ, PETR: *Slovník biblické teologie*. Praha : Academia, 2003, 658 s.
- LEPÁČEK, CELESTÍN ALOJZ: *Františkáni v borbe za práva slovenského ľudu*. Prešov : Serafínsky svet, 1948, 233 s.
- LEPÁČEK, CELESTÍN ALOJZ: *Františkánsky prínos do slovenskej kultúry: výber z diela*. Bratislava : Serafín, 2005, 267 s.
- JAROMÍR LINDA – FIDLEROVÁ, ALENA A. – ŠULCOVÁ, MARTINA – STICH, ALEXANDER: *Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách*. Praha : Karolinum, 2003, 780 s.
- MACHA, JÜRGEN – BALBACH, ANNA MARIA – HORSTKAMP, SARAH: *Konfession und Sprache in der Frühen Neuzeit: interdisziplinäre Perspektiven*. Münster : Waxmann, 2012, 245 s.
- MAJTÁN, MILAN (ED.): *Historický slovník slovenského jazyka, vol. 1 – 7*. Bratislava : Veda, 1991.
- MAJTÁN, MILAN – SKLADANÁ, JANA (EDS.): *Pramene k dejinám slovenčiny 1*. Bratislava : Veda, 1992, 397 s.
- MARGÓCSY, ISTVÁN: When Language Became Ideology: Hungary in the Eighteenth Century. In: ALMÁSI, GÁBOR – ŠUBARIĆ, LAV (EDS.): *Latin at the crossroads of identity: the evolution of linguistic nationalism in the Kingdom of Hungary*. Leiden : Brill, 2015, s. 27 – 34.
- MAROSZOVÁ, JANA: *Vera mundi lumina: Výbor dominikánských barokních kázání*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2016, 355 s.
- MÉSZÁROSOVÁ, KLÁRA: Slovenské rukopisné kázne 19. storočia vo fondoch Univerzitetnej knižnice v Bratislave. In: HLADKÝ, JURAJ – KRASNOVSKÁ,

- ELENA (EDS.): *Slovenská kazateľská tvorba 19. storočia v dejinných súvislostiach a v spoločenskom kontexte obdobia: materiály z vedeckej konferencie (Trnava 12.-14. septembra 2005)*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2006, s. 322 – 329.
- MIHALKOVÁ, GABRIELA: Deiktické prostriedky v reči Jonáša Záborského v komparácii s deixou v kázňach a rečiach slovenských autorov z 18. storočia. In: *Súčasná slavistika na Ukrajine a v Európe*. Užhorod : Užhorodskij nacional'nyj universytet, 2019, s. 221 – 232.
- MIHALKOVÁ, GABRIELA: Deixa ako prostriedok aktualizácie cyrilo-metodskej témy v úvode kázne Juraja Fándlyho. In: *Konštantínove listy*, 2020, roč. 13, č. 1, s. 167 – 176.
- MIHALKOVÁ, GABRIELA: Deixa v kázni Jakuba Vojtecha Gazdu. In: *Studia Capuccinorum Boziniensia IV*. Bratislava : Vydavateľstvo Minor, 2018, s. 90 – 97.
- MIHALKOVÁ, GABRIELA: Kázne Jána Kollára z kompozičného hľadiska. In: KISS SZEMÁN, RÓBERT: *JINÝ Kollár – Kollár versus JINÍ*. Budapešť : ELT BTK, 2021, s. 107 – 116.
- MIHALKOVÁ, GABRIELA: Personálna a sociálna deixa v slovenských kázňach a rečiach z 18. storočia. In: KESSELOVÁ, JANA – BODNÁROVÁ, MARTINA – BRESTOVIČOVÁ, ALEXANDRA: *Personálna a sociálna deixa v slovenčine*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2019, s. 396 – 467.
- MIHALKOVÁ, GABRIELA: Prítomnosť a podoby etického myslenia v kázňových rozvrhoch Andreja Sládkoviča. In: *Slovenská literatúra : revue pre literárnu vedu*, 2021, roč. 68, č. 2, s. 109 – 122.
- MIHALKOVÁ, GABRIELA: Stereotyp v kompozícii a deixe v kázni Daniela Krmana z roku 1704. In: *Stereotipat v slavianskite ezici, literaturi i kulturi 2*. Sofia : Universitetsko Izdatelstvo Sv. Kliment Okhridski, 2019, s. 415 – 422.
- MILLER, JAROSLAV: *Propaganda, symbolika a rituály protestantské Evropy (1580-1650)*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2012, 289 s.
- MINÁRIK, JOZEF: *Baroková literatúra: svetová, česká, slovenská*. Bratislava : SPN, 1984, 388 s.
- MINÁRIK, JOZEF: *Dejiny slovenskej literatúry: staršia slovenská literatúra (800-1780)*. Bratislava : SPN, 1985, 375 s.
- MINÁRIK, JOZEF: *Renesančná a humanistická literatúra: svetová, česká, slovenská*. Bratislava : SPN, 1985, 267 s.
- MINÁRIK, JOZEF: *Stredoveká literatúra: svetová, česká, slovenská*. Bratislava : SPN, 1980, 353 s.

- MOORE, DANIELÈ – GAJO, LAURENT: French Voices on Plurilingualism and Pluriculturalism : Theory, Significance and Perspectives. In: *International Journal of Multilingualism and Multiculturalism*, 2009, roč. 6, s. 137 – 153.
- MRÁZ, MARIÁN: *Základná praktická teológia: dejiny, koncepcie, perspektívy*. Bratislava : Dobrá kniha, 1997, 146 s.
- MUYSKEN, PIETER: *Bilingual Speech: A Typology of Code-Mixing*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000, 326 s.
- NEGOI, LIDIA: Bilingual Strategies in Fourteenth-Century Latin Sermons from Catalonia. In: *Medieval Worlds*, 2020, roč. 12, č. 2, s. 210 – 233.
- NOVOTNÁ, MÁRIA (ED.): *Acta Musaei Scepusiensis*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2009, 207 s.
- ODSTRČILÍK, JAN: Multilingual Medieval Sermons: Sources, Theories and Methods. In: *Medieval Worlds*, 2020, roč. 12, č. 2, s. 140 – 147.
- OLEJNÍK, VLADIMÍR: Krátky pohľad do archívu a knižnice levočských minoritov. In: NOVOTNÁ, MÁRIA (ED.): *Acta Musaei Scepusiensis*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 131 – 144.
- OSTERTÁGOVÁ, ALEXANDRA: Kanonické vizitácie ako historický prameň. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie : Košice 9. novembra 2006*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007, s. 5 – 10.
- OSTROWSKA, EWA: Kompozycja i artyzm językowy Kazań świętokrzyskich. In: *Z dziejów języka polskiego i jego piękna: studia i szkice*. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1978, s. 41 – 100.
- PANUŚ, KAZIMIERZ: *Zarys historii kaznodziejstwa w kościele katolickim*. Kraków : Wydawnictwo M, 2000, 540 s.
- PAPP, INGRID: *Biblikus cseh nyelvoű gyászbeszédek a 17. századi Magyarországon*. Budapest : Universitas Kiadó, 2018, 304 s.
- PATTE, DANIEL: *The Cambridge dictionary of Christianity*. New York : Cambridge University Press, 2010, 1343 s.
- PAVLÍČKOVÁ, RADMILA: Konfessionelle Polemik in der Begräbnishomiletik. Fünf Leichenpredigten des Kontroverspredigers Georg Scherer aus den Jahren 1583 – 1603. In: *Acta Comeniana* 24, 2010, s. 7 – 41.
- PAVLÍČKOVÁ, RADMILA: *Triumphus in mortem : pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*. České Budějovice : Vedita, 2008, 311 s.
- PAZERA, WOJCIECH: *Kaznodziejstwo w Polsce od początku do końca epoki baroku*. Wydawnictwo Częstochowa, 1999, 315 s.
- POHL, WALTER – GINGRICH, ANDRE (EDS.): *Medieval Worlds: Rethinking Scholastic Communities & Ideologies of Translation II, vol*

- 12 [online]. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2020. Dostupné z: https://www.medievalworlds.net/medievalworlds_no12_2020?frames=yes
- POKORNÁ, ZUZANA: *Česká literatura doby baroka : sborník příspěvků k české literatuře 17. a 18. století*. Praha : Památník národního písemnictví, 1994, 283 s.
- PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, RADMILA: *O útěše proti smrti : víra, smrt a spása v pohřebních kázáních v období konfesionalizace*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2017, 310 s.
- PUTTER, AD: Code-switching in Langland, Chaucer and the Gawain poet: Diglossia and footing. In: SCHENDL, HERBERT – WRIGHT, LAURA (EDS.): *Code-switching in Early English*. Berlin : De Gruyter Mouton, 2011, s. 281 – 302.
- RÁBIK, VLADIMÍR: Národnostní kňazi (kazatelia) v živote stredovekých miest na Slovensku. In: *Studia Historica Tyrnaviensia VI : Národnosti v minulosti Slovenska*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2006, s. 136 – 148.
- RÁCOVÁ, NAĎA: *Ideové a historické predpoklady vzniku prvého úplného prekladu Pisma Svätého do slovenčiny [Dizertačná práca]*. Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied, 2010, 174 s.
- RADVÁNI, HADRIÁN: *Jazykové slovaciká a polyglotné tlače obsahujúce slovenčinu vydané Trnavskou univerzitou v rokoch 1648 – 1777*. Bratislava : Univerzitná knižnica, 2003, 194 s.
- RADVÁNI, HADRIÁN: Knižnica rímskokatolíckej fary svätého Mikuláša v Trnave. In: FÖLDVÁRIOVÁ, ANNA (ED.): *Historické knižné fondy na Slovensku. Zv. 2*. Martin : Matica slovenská, 1966, s. 74 – 85.
- RAHNER, KARL – VORGRIMLER, HERBERT: *Teologický slovník*. Praha : Vyšehrad, 2009, 491 s.
- RECHOWICZ, MARIAN: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce, vol. 1*. Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1974, 423 s.
- ROEST, BERT: *Franciscan Learning, Preaching and Mission c. 1220 – 1650*. Leiden : Brill, 2014, 256 s.
- ROEST, BERT – UPHOFF, JOHANNEKE: *Religious Orders and Religious Identity Formation, ca. 1420 – 1620: Discourses and Strategies of Observance and Pastoral Engagement*. Leiden : Brill, 2016, 260 s.
- RZEŚNIEWIECKI, LESZEK – LESŇÁK, TOMÁŠ: Z dejín „nového“ kláštora minoritov v Levoči. In: NOVOTNÁ, MÁRIA (ED.): *Acta Musaei Scepusiensis*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 15 – 30.

- SABOV, PETER: *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku 1*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2001, 164 s.
- SABOV, PETER: *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku 2*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2004, 110 s.
- SCHATTAUER, THOMAS H.: From Sacrifice to Supper: Eucharist Practice in the Lutheran Reformation. In: WANDEL, LEE PALMER (ED.): *A Companion to the Eucharist in the Reformation*. Leiden; Boston : Brill, 2014, s. 205 – 230.
- SCHENDL, HERBERT: Multilingual Texts as a Reflection of Code-Switching in Medieval England: Sermons and Beyond. In: *Medieval Worlds*, 2020, roč. 12, č. 2, s. 148 – 168.
- SCHENDL, HERBERT – WRIGHT, LAURA: *Code-switching in Early English*. Berlin : De Gruyter Mouton, 2011, 348 s.
- SCHENDL, HERBERT – WRIGHT, LAURA: Introduction. In: *Code-switching in Early English*. Berlin : De Gruyter Mouton, 2011, s. 1 – 14.
- SCHNEYER, JOHANNES BAPTIST: *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für die Zeit von 1150 – 1350. 11 volumina*. Münster : Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1969 – 1990.
- SCHNEYER, JOHANNES BAPTIST: *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters. Für die Zeit von 1350 – 1500 [CD]*. HÖDL, LUDWIG – KOCH, WENDELIN (EDS.). Münster : Aschendorff Verlagsbuchhandlung, 2001.
- SLÁDEK, MILOŠ: Biblické citace v českých nedělních postilách konce 17. a první poloviny 18. století. In: *Historie – Otázky – Problémy: Česká bible. Kulturní, ideový a politický fenomén v proměnách staletí*, 2013, roč. 5, č. 2, s. 243 – 254.
- SLÁDEK, MILOŠ: Kytička oslavenci letmo trhaná aneb několik poznámek ke koexistenci češtiny a latiny v českých kázáních raného novověku. In: FÖRSTER, JOSEF – KITZLER, PETR – PETRBOK, VÁCLAV (EDS.): *Musarum socius, jinak též Malý slavnopis, to jest Malá knížka studií ku cti slouutného pána Dra. Martina Svatoše, philomusa, znalce písemnictví českého a latinského doby pobélohorské, předeevším pak spisku baratří Tovaryšstva Ježíšova neboli jesuitu, rovněž historie doby novější etc.* Praha : Kabinet pro klasická studia FÚ AV, 2011, s. 111 – 125.
- SLÁDEK, MILOŠ: *Malý svět jest člověk, aneb, Výbor z české barokní prózy*. Jinočany : H & H, 1995, 255 s.
- SLÁDEK, MILOŠ: Nedělní homiletika raného novověku a tradiční perikopní systém. In: BRITÁŇOVÁ, ERIKA – SOUKUP, DANIEL (EDS.): *Z dějin kázňovéj prózy I*. Bratislava : Veda, 2019, s. 105 – 115.

SLÁDEK, MILOŠ: O hořčici a chudobě aneb Sociální problematika u dvou kazatelů žebrových řádu 18. století. In: NESPĚŠNÁ HAMSÍKOVÁ, MAGDALENA – PEROUTKOVÁ, JANA – SCHOLZ, STEFAN (EDS.): *Ecclesia docta. Společenství ducha a umění. K životnímu jubileu profesora Jiřího Kuthana*. Praha : Katolická teologická fakulta UK, 2016, s. 427 – 438.

SLÁDEK, MILOŠ: *Slovo ze srdce jejich, aneb, Nedělní kázání v pobělohorských bohemikálních postilách a tradiční perikopní systém*. Praha : Památník národního písemnictví, 2017, 720 s.

SLÁDEK, MILOŠ: *Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Praha : Argo, 2005, 525 s.

SLÁDEK, MILOŠ: *Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze*. Praha : H & H, 2000, 323 s.

SNAKOVÁ, MARTINA: *Dejiny rehole sv. Františka v Šariši (1634 – 1787) [Dizertačná práca]*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2009, 205 s.

SNAKOVÁ, MARTINA: Okolnosti príchodu františkánov do Bardejova koncom 17. storočia. In: *Studia Historica Tyrnaviensia*, 2006, č. 6, s. 245 – 250.

SNAKOVÁ, MARTINA: Vplyv františkánov z Nižnej Šebastovej na náboženský život Prešova a okolia. In: DOMENOVÁ, MARCELA (ED.): *Kresťanská kultúra a jej miesto v dejinách východného Slovenska*. Prešov : Štátna vedecká knižnica, 2011, s. 155 – 164.

SNAKOVÁ, MARTINA: Význam rehole sv. Františka na rekatolizáciu územia Šariša v 17. storočí a v prvých desaťročiach 18. storočia. In: *Verba theologica* 17, 2009, č. 2, s. 28 – 38.

STAM, NIKE: *A Typology of Code-switching in the Commentary to the Félixe Óengusso*. Utrecht : LOT, 2017, 561 s.

STANČEK, LUBOMÍR: *Kňaz rétor*. Spišské Podhradie : Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka, 2001, 294 s.

STICH, ALEXANDR: O české literatuře starší, zvláště barokní. In: *Česká literatura*. Institute of Czech Literature, The Academy of Sciences of the Czech Republic, 1996, roč. 44, č. 5, s. 443 – 458.

STICH, ALEXANDR – LEHÁR, JAN: *Čítanka české literatury 1 – Od počátků do raného obrození (9. století – první třetina 19. století)*. Praha : Český spisovatel, 1997, 608 s.

STICH, ALEXANDR – LEHÁR, JAN: *Kniha textů 1 – Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2000, 558 s.

- SZULC, ALICJA: *Homo religiosus późnego średniowiecza. Bernardyński model dewocji masowej [Dizertačná práca]*. Poznań : Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Wydział Historyczny, 2004, 359 s.
- ŠARLUŠKA, VOJTECH: *Inventár rukopisov Archívu literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice: Rukopisy historických knižníc na Slovensku I – IV*. Martin : Slovenská národná knižnica.
- ŠARLUŠKA, VOJTECH: *Inventár rukopisov Archívu literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice: rukopisy historických knižníc na Slovensku IV (Jasov)*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010, 284 s.
- ŠIBALOVÁ, MÁRIA: Homiletická tvorba Leonarda Stöckela. In: BELANJI BIELA, ADRIÁNA – PIHRACKI, MICHAELA (EDS.): *500 rokov reformácie na Slovensku : zborník z medzinárodného vedeckého sympózia*. Praha : Lutherova spoločnosť, 2020, s. 275 – 291.
- ŠIBALOVÁ, MÁRIA: *Homiletická tvorba Leonarda Stöckela. Pôst a Veľká noc [Dizertačná práca]*. Bratislava : Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, 2020, 125 s.
- ŠIBALOVÁ, MÁRIA: Rétorická a poetická stránka kázni Leonarda Stöckela. In: BRTÁŇOVÁ, ERIKA – SOUKUP, DANIEL (EDS.): *Z dejín kázňovej prózy I*. Bratislava : Veda, 2019, s. 57 – 69.
- ŠIBALOVÁ, MÁRIA: Vianočné kázne Leonarda Stöckela v diele Postilla. In: *Sambucus 13 : práce z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2018, s. 91 – 105.
- ŠKOVIEROVÁ, ANGELA: Jazyk a výrazové prostriedky v kázňovej zbierka D. Mokoša a J. V. Gazdu (rozdiely a podobnosti). In: *Zborník Matice slovenskej : Jazykoveda 1*. Martin : Matica slovenská, 2010, s. 111 – 116.
- ŠKOVIEROVÁ, ANGELA: Jedna téma – tri varianty. Latinská, nemecká a vernakulárna verzia kázne za zomrelým Jozefom Ilešházim. In: RADIMSKÁ, JITKA (ED.): *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven : „jazyk a řeč knihy“*. České Budějovice : Jihočeská univerzita, 2009, s. 371 – 384.
- ŠKOVIEROVÁ, ANGELA: Latinské kázne 19. storočia (všeobecná charakteristika). In: HLADKÝ, JURAJ – KRASNOVSKÁ, ELENA (EDS.): *Slovenská kazateľská tvorba 19. storočia v dejinných súvislostiach a v spoločenskom kontexte obdobia*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2006, s. 88 – 95.
- ŠKOVIEROVÁ, ANGELA: Patrystická literatúra ako zdroj inšpirácie pre kazateľa v 18. storočí. Etika v kázňovej tvorbe Dominika Mokoša OFM (1718-1776). In: KOŽELOVÁ, ADRIÁNA – BRODŇANSKÁ, ERIKA (EDS.): *Morálka v kontexte storočí : zborník vedeckých príspevkov*. Prešov : Filozofická fakulta, 2019, s. 150 – 164.

- ŠKOVIEROVÁ, ANGELA: Pomer latinčiny a slovenčiny v kázňach Dominika Mokoša *Sermones panegyrico-morales*. In: ŽEŇUCH, PETER (ED.): *Život slova v dejinách a jazykových vzťahoch*. Bratislava : Slavistický Kabinet SAV, 2003, s. 243 – 250.
- ŠKOVIEROVÁ, ANGELA: Sociálne a národnostné aspekty v latinských a slovenských kázňach 18. a 19. storočia. In: BRTÁŇOVÁ, ERIKA – SOUKUP, DANIEL (EDS.): *Z dejín kázňovej prózy I*. Bratislava : Veda, 2019, s. 201 – 210.
- ŠKOVIEROVÁ, ANGELA: Tlačené bernolákovské kázne ako segment trhu a nástroj formovania ľudu na príklade kazateľskej tvorby Antona Palšoviča. In: *Studia bibliographica Posoniensia*. Bratislava : Univerzitná knižnica, 2015, s. 107 – 117.
- ŠKOVIEROVÁ, ANGELA: Tlačené kázne ako súčasť vyučovania a fondov školských knižníc v 17. storočí. In: *Kniha 2016 : zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2016, s. 201 – 210.
- ŠKOVIEROVÁ, ANGELA: Tradícia vydávania latinských a slovenských kázní v Trnave. In: *Kniha 2005 : zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2005, s. 174 – 182.
- ŠOLTÉS, PETER: K jazykovej situácii rímskokatolíckeho kléru na východnom Slovensku koncom predbernolákovského obdobia. In: DORUEA, JÁN – ŽEŇUCH, PETER: *Život slova v dejinách a jazykových vzťahoch*. Bratislava : Slavistický Kabinet SAV, 2003, s. 145 – 157.
- ŠOLTÉS, PETER: *Tri jazyky, štyri konfesie: etnická a konfesijná pluralita na Zemplíne, Spiši a v Šariši*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2009, 232 s.
- ŠPIESZ, ANTON: Rekatolizácia na Slovensku v mestách v rokoch 1681 – 1781. In: *Historický časopis*, 1991, roč. 39, č. 6, s. 588 – 612.
- ŠPIESZ, ANTON: *Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680 – 1780*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1983, 312 s.
- ŠPIRKO, JOZEF: *Dejiny a umenie očami historika*. Bratislava : LÚČ, 2001, 450 s.
- TER HORST, TOM: *Codeswitching in the Irish-Latin Leabhar Breac: Mediæval Homiletic Culture*. Utrecht : LOT, 2017, 543 s.
- UHLÍŘ, ZDENĚK: Středověké kazatelství v českých zemích: nástin problematiky. In: *Almanach Historyczny*, 2005, roč. 7, s. 57 – 94.
- VNUK, FRANTIŠEK: *Akcie K a R : zásahy komunistického režimu proti reholiam v rokoch 1950 – 1956*. Bratislava : Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského, 1995, 132 s.

- VOIGTS, LINDA EHRSAM: What's the Word? Bilingualism in Late-Medieval England. In: *Speculum*. The University of Chicago Press, 1996, roč. 71, č. 4, s. 813 – 826.
- VRABLEC, JOZEF – FABIAN, ANTON: *Homiletika [základná a materiálna]*. [1.-2.]. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2001, 433 s.
- VYVÍJALOVÁ, MÁRIA: *Bernolákovčina v kontexte slovenského národného obrodenia*. Nové Zámky : Okresné múzeum, 1973, 19 – 27 s.
- WANDEL, LEE PALMER: *A Companion to the Eucharist in the Reformation*. Leiden; Boston : Brill, 2014, 518 s.
- WENZEL, SIEGFRIED: *Macaronic Sermons: Bilingualism and Preaching in Late-Medieval England*. Ann Arbor : University of Michigan Press, 1994, 384 s.
- WHITE, HAYDEN: *Tropika diskursu: kulturně kritické eseje*. Praha : Karolinum, 2010, 364 s.
- WIEBE, GREGORY: *Fallen angels in the theology of Saint Augustine*. Oxford; New York : Oxford University Press, 2021, 258 s.
- WOŁAŃSKI, FILIP: *Kaznodziejstwo bernardyńskie w staropolskim systemie komunikacji społecznej schyłku epoki saskiej. Studium kształtowania wyobrażeń i postaw*. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012, 446 s.
- ZAHRADNÍK, PAVEL: *Rekatolizační praxe v lokální perspektivě. [Dizertačná práca]*. Praha : Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin., 2016, 444 s.
- ZEMENE, MARIÁN RÓBERT: Vývojové tendencie františkánskej rehoľnej rodiny od stredoveku do súčasnosti. In: KOŽIAK, RASTISLAV – MÚCSKA, VINCENT (EDS.): *Rehole a kláštory v stredoveku*. Banská Bystrica – Bratislava : Vydavateľstvo Chronos, 2002, s. 171 – 186.
- ZWIĄZEK, JAN: Kazanie jako źródło historyczne. In: *Folia Historica Cracoviensia*, 1997, roč. 4 – 5, s. 313 – 330.

INDEX

V indexe sa v abecednom poradí nachádzajú mená historických postáv (najčastejšie kazateľov) a zároveň aj autorov citovaných v práci. Súčasťou je tiež miestny index, pričom jednotlivé lokality sa v ňom nachádzajú pod názvom zaužívaným v krajine, na území ktorej sa v súčasnosti nachádzajú.

- Ackermann, Gottlieb 94
Adriaen, Marcus 64
Aegidius, Albertinus 86
Alexander, Natalis 103, 105, 106,
107, 108, 109, 110
Almási, Gábor 81, 85, 89
Ambróz, milánsky biskup 37, 64,
71, 74
Andrle, Jan 16
Anzelm z Canterbury, arcibiskup
37
Arzoni, Constantius 86
Augustín z Hippo (Aurelius
Augustinus), teológ, biskup 37,
64, 66, 71, 72, 73, 74
Aymard, Maurice 40

Bačanský, František Juraj 88
Balbach, Anna Maria 42
Balicki, Wincenty 96, 97, 99, 100,
101, 110, 117
Banaszkiewicz, Jacek 40
Bardejov SK 22, 30, 55, 76, 77, 90
Benka, Peter 22, 23, 24, 42, 45, 54,
56, 57, 76, 77
Beňko, Ján 55
Berger, Rupert 34
Bériou, Nicole 24, 45, 53, 81
Bernard z Clairvaux, opát 64
Białobrzski, Marcin 87
Birkowski, Fabian 87
Bizoňová, Monika 21, 55, 82, 90

Blanár, Vincent 15
Blöchinger, Franziskus 86
Bočková, Hana 47
Bodnárová, Martina 17
Bodnárová, Miloslava 23
Bonaventúra, františkán, teológ 37
Boynton, Susan 76
Bracha, Krzysztof 22, 37
Bratislava SK 29, 32, 88
Braxatoris, Martin 13
Brestovičová, Alexandra 17
Brezno SK 33
Brian, Isabelle 71
Brinzing, Capistran 86
Brodňanská, Erika 18
Brtáňová, Erika 11, 13, 15, 16, 17,
18, 21, 22, 33, 34, 36, 37, 91
Bueno, Irene 57, 64
Bullock, Barbara E. 50
Burke, Peter 40, 41, 42, 45, 46, 47,
37, 76, 85, 89, 90
Bylina, Stanisław 40

Cenoz, Jasone 49, 50, 89
Cohen, Thomas V. 44, 81
Csúzy, Zsigmond 87
Čičaj, Viliam 85

D'Avray, David L. 24
Damascén, Marek 87
Daniel, David Paul 42

- Danišovič, Létus Stanislav 21
 Dekkers, Eligius 74
 Delcorno, Carlo 52, 53
 Domenová, Marcela 22
 Doruľa, Ján 42
 Dravce SK okr. Levoča 57, 58, 59,
 61
 Drexel, Jeremiáš 75
 Dubovský, Ján Milan 31, 83
 Dülmen, Richard van 39, 40, 41,
 46, 47
 Dvořák, Karel 65, 75
 Dybciak, Krzysztof 20
 Dziechcińska, Hanna 20

 Ďurovič, Ľubomír 77

 Dzurikaninová, Nikoleta 55
 Džugan, Adrián 21

 Eger H 35, 45, 90
 Emesenus, Eusébius 74

 Fabian, Anton 14
 Faith, Štefan 21
 Faller, Otto 74
 Fedič, Vasil 55
 Fedorčák, Peter 55
 Fidlerová, Alena A. 16, 36, 37, 112
 Filipowicz, Jakub 87
 Földváriová, Anna 85
 Fórišová, Marta 82
 Förster, Josef 19
 Fraipont, Johannes 74
 František z Assisi, svätec 65
 Fundárková, Anna 53

 Gáfriková, Gizela 16, 17
 Gajdoš, Vševlad Jozef 21, 83

 Gajo, Laurent 49
 Gapski, Henryk 27
 Gardner-Chloros, Penelope 50
 Gerbert z Aurillacu (Silvester II.) 74
 Geremek, Bronisław 40
 Ginglaris, Luigi 87
 Gingrich, Andre 52
 Gojdič, Ivan 12
 Graz A 94
 Grünwald, Vavrinec 45, 90
 Grzybowska, Lidia 20
 Guriewicz, Aron 40

 Hájek z Libočan, Václav 87
 Halaga, Ondrej Richard 27
 Hámor (dnes súčasť Miskolca) H
 90, 91
 Hanska, Jussi 45
 Helander, Hans 85, 89
 Hieronym, teológ 34, 64, 67, 71, 74,
 115
 Hladký, Juraj 17, 29
 Hödl, Ludwig 14
 Homza, Martin 21, 23, 42, 117
 Horst, Tom ter 52
 Horstkamp, Sarah 42
 Hrabušice SK okr. Spišská Nová Ves
 33, 57, 61, 69, 70, 71, 75, 79, 80
 Hrdina, Ignác Antonín 54
 Hrdlička, Josef 14
 Hronský Beňadik SK okr.
 Žarnovica 31
 Hruštín SK okr. Námestovo 39
 Humenné SK 21, 55
 Hurst, David 64
 Hütteldorf (dnes súčasť Viedne) A
 58

 Chalupecký, Ivan 21, 55

- Illés, Pál Attila 27
 Illyés, András 87
 Iwańczak, Wojciech 22

 Jablonov SK okr. Levoča 33, 35, 43
 Jamník SK okr. Spišská Nová Ves 96, 112
 Ján Zlatoústy, konštantínopolský patriarcha 37, 64, 71, 74
 Jasińska-Wojtkowska, Maria 20
 Johnson, Timothy 24
 Jozef II., uhorský kráľ a cisár 70, 83
 Jurčovič, Fidél Ambróz 21

 Kačanov SK okr. Michalovce 33
 Kačic, Ladislav 11, 16
 Kaiserlich, Josef Anastas 58, 95, 96, 110, 119, 121
 Kákošová, Zuzana 22
 Kancírová, Aneta 41, 46
 Karpluk, Maria 20
 Kavanagh, Denis J. 64
 Kämmerer, Carmen Maria 52
 Kecskeméti, Gábor 20
 Kesselová, Jana 17
 Kienzle, Beverly Mayne 24, 34
 Kiliánová, Gabriela 23
 Kiss Szemán, Róbert 17
 Kitzler, Petr 19
 Klaus-Detlef, Daur 74
 Klenák, Narcissus 97, 101, 110, 122
 Kłoczowski, Jerzy 22, 36
 Knobloch, Ivan 87
 Kohútová, Mária 37
 Koch, Wendelin 14
 Kolář, Petr 34
 Kollenetz, Ambrosius 92
 Königsdorfer, Martin 95, 110

 Kónya, Peter 21, 23, 27, 42, 54
 Korolko, Mirosław 20
 Košice SK 26, 27, 52, 76, 83
 Kotulič, Izidor 28
 Kotvan, Imrich 29
 Kováč, Ján 66
 Kowalská, Eva 22, 23, 40, 48, 76, 77, 78, 85, 89, 91
 Kozaryn, Dorota 20
 Koželová, Adriána 18
 Kožiak, Rastislav 27
 Krajčovič, Rudolf 28, 77, 113
 Krasnovská, Elena 17, 29
 Krekovičová, Eva 23
 Kremnica SK 83
 Kuczyński, Stefan 22
 Kuchar, Rudolf 14
 Kuzmová, Stanislava 13, 15, 24, 53
 Kvačala, Jan 23

 Labancová, Ivana 15, 25, 38
 Labancová (Rácová), Naďa 21, 78
 Laliková, Tatiana 14
 Laselve, Zacharia 99, 103, 104, 108, 109, 110
 Lehár, Jan 19
 Lenčíš, Štefan 55
 Léon-Dufour, Xavier 34
 Leopold I., uhorský kráľ a cisár 55
 Lepáček, Celestín Alojz 21
 Lesňák, Tomáš 90
 Levoča SK 21, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 43, 55, 69, 71, 76, 78, 83, 84, 85, 86, 90
 Levočská hora, pútnické miesto SK (Levoča) 35
 Liesek SK okr. Tvrdošín 39
 Linda, Jaromír 19
 Łosiewski, Fortunat 87

- Macha, Jürgen 42
 Majtán, Milan 14, 15
 Malacky SK 83, 88
 Margócsy, István 81
 Mária Terézia, uhorská kráľovná
 70, 72, 75, 80, 81
 Marianka SK okr. Malacky 32
 Markušovce SK okr. Spišská Nová
 Ves 43
 Maroszová, Jana 11, 14, 15, 32, 33,
 34, 41, 42, 43, 153
 Martin SK 29, 32, 70, 84
 Mészárosová, Klára 29
 Migne, Jacques-Paul 64, 74
 Mihalková, Gabriela 17
 Michałowska, Teresa 40
 Miller, Jaroslav 47
 Minárik, Jozef 16
 Miskolc H 57, 62, 90, 91
 Monay, Ferenc 27
 Moore, Danièle 49, 50
 Mráz, Marián 14
 Múcska, Vincent 27
 Muessig, Carolyn 45
 Muysken, Pieter 52

 Negoj, Lidia 49, 53, 57, 85, 89
 Nespěšná Hamsíková, Magdalena
 19
 Nieznanowski, Stefan 20
 Nižná Šebastová SK ok. Prešov 30,
 55, 83
 Novotná, Mária 21, 31, 55

 Odstrčilík, Jan 48, 51, 53
 Olejník, Vladimír 21, 31, 32, 33, 84
 Opiná SK okr. Košice-okolie 39
 Oravská Polhora SK okr.
 Námestovo 39

 Ostertágová, Alexandra 82
 Ostrowska, Ewa 20

 Palkovič, Juraj 114
 Panús, Kazimierz 22
 Papp, Ingrid 20
 Patte, Daniel 34, 85
 Pauliny, Eugen 28
 Pavol pustovník, svätec 67
 Pazera, Wojciech 22
 Pelc, Janusz 20
 Pelischotti (Pellizotti), Michal 87
 Peroutková, Jana 19
 Petrbock, Václav 19
 Podolínec SK okr. Stará Ľubovňa 31
 Pohl, Walter 52, 79
 Po-chia Hsia, Ronnie 76,
 Pokorná, Zuzana 19
 Prešov SK 43, 55, 71, 76
 Prchal Pavlíčková, Radmila 16, 19,
 44, 45
 Pumprová, Anna 15
 Putter, Ad 51

 Rabča SK okr. Námestovo 39
 Rábik, Vladimír 76
 Radcliff, Timothy 44
 Radimská, Jitka 18
 Radváni, Hadrián 78, 85
 Rahner, Karl 34
 Rechowicz, Marian 22
 Reilly, Diane J. 76
 Remigius Antissiodorensis 74
 Roest, Bert 24
 Rožňava SK 43
 Rychlovský, Jan (Rychlowsky,
 Johann) 94
 Rychterová, Pavlína 53

- Rześniowiecki, Leszek 90
- Sabov, Peter 83, 84
- Seňa SK okr. Košice-okolie 57, 60
- Schaff, Philip 64
- Schattauer, Thomas H. 71
- Scheck, Thomas P. 64
- Schendl, Herbert 50, 51, 52, 53
- Scherer, Georg 86
- Schneyer, Johannes Baptist 14
- Scholz, Stefan 19
- Skalica SK 83
- Skladaná, Jana 14
- Sládek, Miloš 16, 19, 34, 35
- Sławiński, Janusz 40
- Snaková, Martina 21, 22, 27, 55, 90
- Soukup, Daniel 18, 34
- Spišská Nová Ves SK 33, 35, 43
- Spišský Štvrtok SK okr. Levoča 21, 26, 31, 32, 55, 57, 60, 61, 70, 85, 96, 101, 112, 120
- Sroka, Stanisław Andrzej 21, 23, 117
- Stam, Nike 52
- Stanček, Lubomír 14
- Stapleton, Thomas 72
- Stefanowska, Zofia 40
- Stich, Alexander 19
- Stöckel, Leonard 18, 65
- Storchenau, Sigmund von 93
- Stropkov SK 55
- Szabó, János Ágoston 100, 122
- Szulc, Alicja 23, 37, 64
- Šarluška, Vojtech 26, 29, 33, 84
- Šibalová, Mária 18, 65
- Škovierová, Angela 18, 82
- Šoltés, Peter 24, 42, 77
- Špiesz, Anton 23
- Špirko, Jozef 55
- Šubarić, Lav 81, 85
- Šutaj, Štefan 55
- Timková, Michaela 17
- Timothy, Johnson 24
- Tomáš Akvinský, filozof, teológ 37
- Toribio, Almeida Jacqueline 50
- Tóth, István György 82
- Trnava SK 88
- Trstená SK okr. Tvrdošín 39
- Twomey, Lesley K. 44
- Uhlíř, Zdeněk 15
- Uličný, Ferdinand 23
- Uphoff, Johanneke 24
- Valašské Meziříčí CZ okr. Vsetín 88
- Valentová, Iveta 14
- Veselý, Fabian 88
- Viedeň A 26, 54, 58
- Vikartovce SK okr. Poprad 57, 60
- Vnuk, František 31
- Voigts, Linda Ehram 51, 52
- Vojtech, Miloslav 22
- Vorgrimler, Herbert 34
- Vrablec, Jozef 14
- Vyvíjalová, Mária 114, 121
- Waldt, Ondřej František Jakub de 87, 88
- Wandel, Lee Palmer 71
- Weinkopf, Josef 58, 99, 102
- Wenzel, Siegfried 24, 51
- White, Hayden 44
- Wiebe, Gregory 73
- Wołański, Filip 23
- Wright, Laura 51, 52

Zahradník, Pavel 42, 54
Zemene, Marián Róbert 27
Zubka, Peter 13
Zurmühlen, Jacob 86

Związek, Jan 47

Žeňuch, Peter 42

Žigo, Pavol 15, 28, 42

OBRAZOVÉ PRÍLOHY

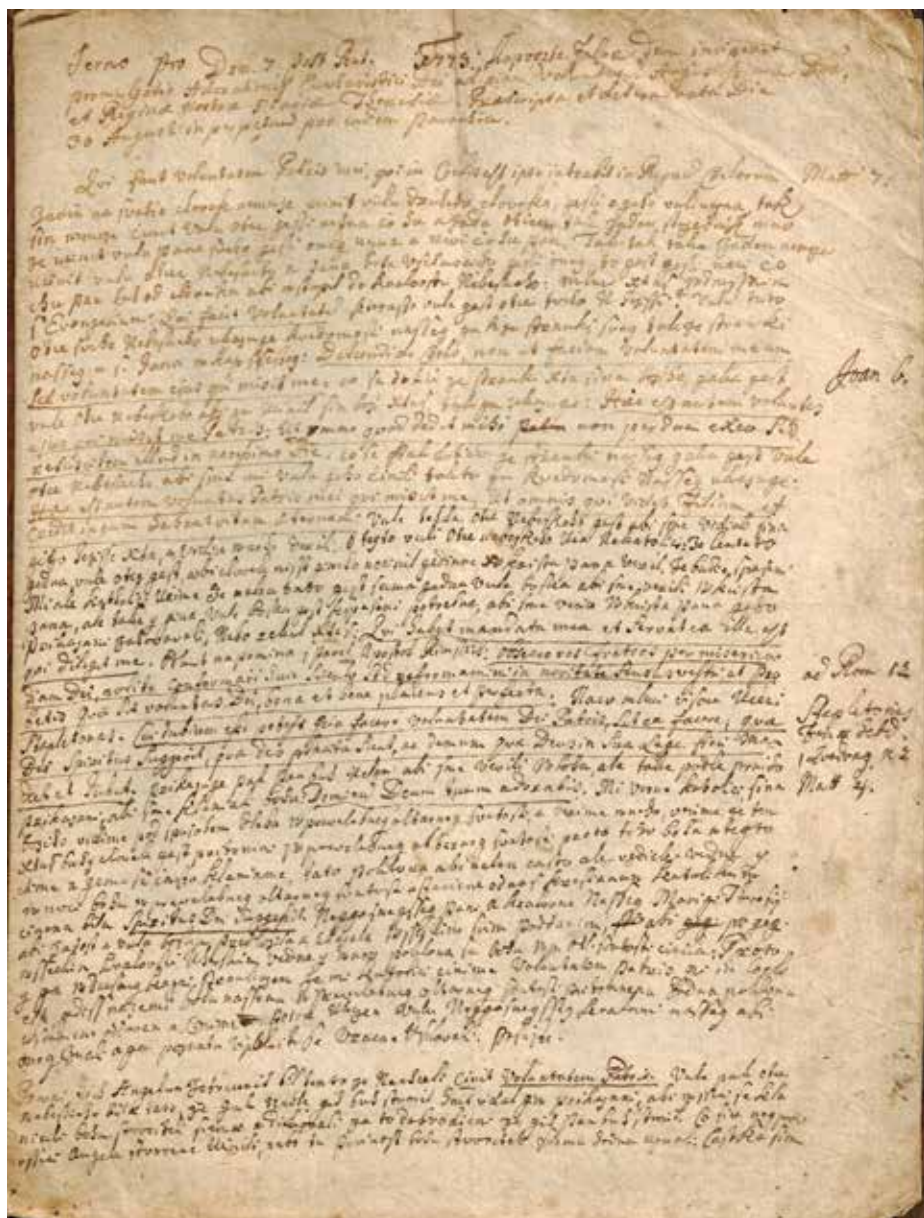
Príloha č. 1: Mapa provincií františkánov – obervantov z 18. storočia na území Uhorska

SEUTTER, Matthäus: *Hungaria Seraphico-Observans seu Provinciae Fratrum Minorum Regularis, et strictioris Observantiae in Hungaria, et Regionibus, ei appropriatis, sitae juxta Domicilia jurisdictionis propriae, et Episcopalis, geographicè delineatae à quodam Fre. minore Reform: Provinciae Tyrol: alumno: aeri incisae operâ, et Beneficiô. Aug. Vind. : Tob. Conr. Lotter, [medzi rokmi 1740 a 1770]. Dostupná aj v online verzii na portáli Moravskej zemskej knihovny: <https://mapy.mzk.cz/mzk03/001/052/236/2619316428/>*

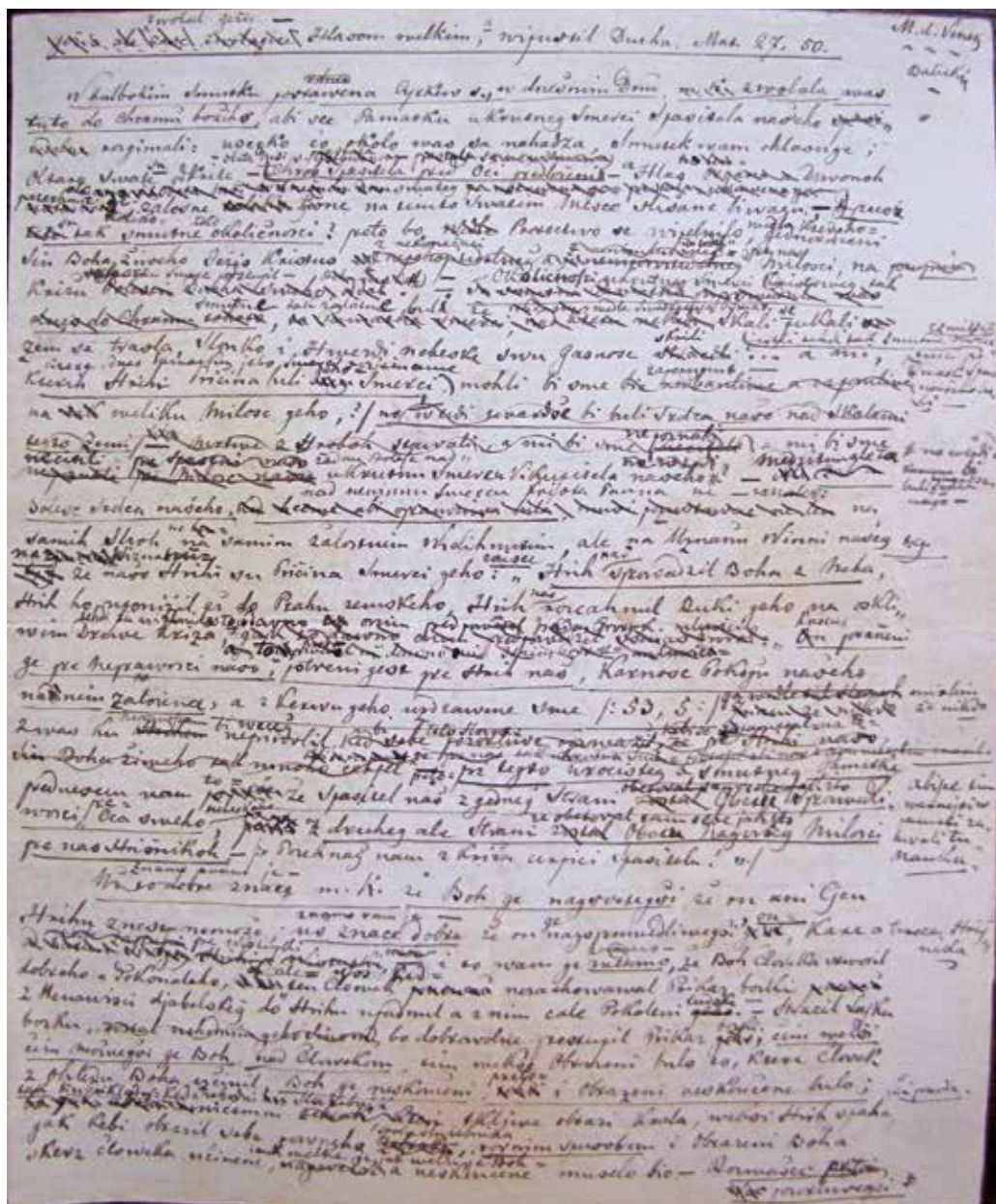
Príloha č. 2: Kázeň z korpusu textov na Siedmu nedeľu po zoslaní Ducha Svätého, analyzovaná vo štvrtjej kapitole *Viacjazyčnosť na pozadí konfliktu*

Kázeň na Siedmu nedeľu po Zoslaní Ducha Svätého. SIGNATÚRA: JAS 824; TÉMA: *Qui facit voluntatem Patris mei, qui in Coelis est ipse intrabit in regnum coelorum* (Mt 7, 21); INCIPIT: *Zaden na svetie clovek nemuze ucinit vulu druheho cloveka, gestli o gehu vuli nezna* Rok: 1773 Miesto: Hrabušice; AUTOR: neznámy; ULOŽENIE KÁZNE: Archív kláštora bratov konventuálov – minoritov pri Kostole Ducha Svätého v Levoči

Príloha č. 3: Kázeň z korpusu textov viacjazyčného kazateľa z kapitoly Jazyk kázni na príklade textov multilingválneho kazateľa.

Kázeň na Veľký piatok. SIGNATÚRA: JAS 833; TÉMA: Gežiš ale zase zwolagice hlasom welkim, a wipustil Ducha. INCIPIT: W halbokim smutku postawena Cyrkew s., w dnešnim dnu, m[ilí] k[resťania]. zwolala was tuto do chramu Božího; Rok: neuvedený; MIESTO: neuvedené; AUTOR: neznámy; ZDROJ: Wincenc Balicki; ULOŽENIE KÁZNE: Archív kláštora bratov konventuálov – minoritov pri Kostole Ducha Svätého v Levoči

Ivana Labancová

Monumenta Linguæ Slovacæ Vol. VII

Monographiæ
Lingua ambonis
Multilinguismus prædicationum patrum
Franciscanorum Sæculi XVIII.

Edícia *Monumenta Linguæ Slovacæ*

Rediguje Martin Homza

Vol. VII

Séria *Monographiæ*

Tomus 2

Napísala Ivana Labancová

Jazykový redaktor Peter Benka

Prebal, väzba a grafická úprava Martin Homza & Matúš Brilla

Vydala Katedra slovenských dejín Filozofickej fakulty

Univerzity Komenského v Bratislave

vo Vydavateľstve UK

V roku 2021 vytlačilo Polygrafické stredisko UK

Prvé vydanie

Rozsah 170 tlačných strán

Printed in Slovakia

ISBN 978-80-223-5305-2